

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE
RAZGRAT OLAYI VE TÜRK KAMUOYUNA YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Ümit AĞCA

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN

Tarih Ana Bilim Dalı

Nevşehir

Şubat 2014

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Ümit AĞCA 2014

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmamdaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmamın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ümit AĞCA

“TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE RAZGRAT OLAYI VE TÜRK KOMUOYUNA YANSIMALARI” adlı yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Ümit AĞCA

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN danışmanlığında Ümit AĞCA tarafından hazırlanan “TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE RAZGRAT OLAYI VE TÜRK KAMUOYUNA YANSIMALARI” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında yüksek lisan tezi olarak kabul edilmiştir.

..14../02../2014

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN.....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Emin ÖZDEMİR.....

Üye : Yrd. Doç. Dr. A. Burak KAHRAMAN.....

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulunun 27.02.2014 tarih 2014-08-123 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

27../02../2014

Doç. Dr. Alper ASLAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE RAZGRAT OLAYI VE TÜRK KAMUOYUNA YANSIMALARI

Ümit AĞCA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim
Dalı Yüksek Lisans Şubat 2014

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN

Bulgaristan, 5 Ekim 1908 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız bir devlet olmuştur. Bulgaristan öncülüğünde oluşturulan Balkan İttifakına Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ katılmıştır. Oluşturulan bu ittifak, I. Balkan Savaşı'yla 1912-1913 yıllarında Osmanlı Devleti'ne saldırmıştır. Bu savaşta en karlı çıkan devlet Bulgaristan olmuştur. Osmanlı Devleti, Balkanlardaki topraklarını Edirne dâhil neredeyse tamamını kaybetmiştir. Bulgaristan'ın bu büyük kazancı, diğer Balkan devletlerini rahatsız etmiş ve II. Balkan Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur. Balkanlı Bağlaşıklar, Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda anlaşamadıklarından dolayı birbirleriyle savaşa tutuşunca bunu fırsat bilen Osmanlı Devleti, Edirne'yi Bulgarlardan geri almıştır. Bundan sonra Osmanlı ve Bulgaristan arasında büyük sorunlar yaşanmamış ve birlikte I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında aynı blokta yer almışlardır. Ancak Osmanlı Devleti'yle birlikte Bulgaristan da savaştan yenilgiyle ayrılmıştır.

Kurtuluş Savaşı sırasında Bulgaristan ile iyi ilişkiler kurulmuştur. Bunda Bulgaristan'ın Yunanistan'la olan anlaşmazlıklarının etkisi ile Ankara hükümetini destekleme politikası vardır. Daha sonrada Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla iyi ilişkiler devam etmiştir. Fakat bu iyi ilişkiler devlet adamlarının çabalarıyla sürdürülmüştür. İki tarafa da mensup halklar arasında bir güven söz konusu değildir. Osmanlı Devleti'nin beş yüz yıl yönettiği Bulgaristan topraklarında haliyle çok sayıda Türk yaşamaktaydı. Türkiye'ye dönmeyen Türklerin varlığı nedeniyle Bulgarların Türklere karşı büyük kinleri vardı. Her ne kadar Balkan Savaşlarıyla çok sayıda Türk ana vatana gelmiş olsa da, azımsanmayacak kadar çok Müslüman-Türk, orada kalmıştır. Bulgarlarla yapılan anlaşmalar neticesinde Türk azınlığa bazı haklar

verilmişse de Türkler sürekli baskı altındaydılar. Tarihten gelen Türklere karşı bu nefret duygusu her fırsatta kendisini göstermiştir. 14 Nisan 1933 yılında Bulgaristan'ın Razgrat Kasabası'ndaki Türk mezarlığının talan edilme hadisesi de bu nefretin bir göstergesi olmuştur. Bu olay Türkiye de duyulduğu anda basın ve Milli Türk Talebe Birliği öncülüğünde protestolar ve mitingler düzenlenmiştir. Türk milleti olayı şiddetle kınamıştır. Milli hassasiyetimizin yükseldiği bu durumda demokratik tepkiler verilmesi Bulgarların yaptığı bu insani olmayan olaya karşı verilebilecek en güzel tepkiyi oluşturmuştur.

Yaşanan bu hadise, iki ülke devlet adamlarının katkılarıyla çok büyümeden yatıştırılmıştır. Atatürk'ün 1915 yılında Sofya Ateşesi olması ve orada çok önemli dostluklar kazanması bunda çok etkili olmuştur. Türkiye Devleti barışçı bir politika izleyerek Balkanlar'ı güvenli bir bölge yapmayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Razgrat, Bulgaristan, Bulgar Türkleri, Milli Türk Talebe Birliği.

ABSTRACT

**TURKEY-BULGARIA AND THE RELATIONS WITH INFRAMEWORK OF
THE RAZGRAT EVENT REFLECTS ON THE TURKISH PUBLIC OPINION**

Ümit AĞCA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, İnstitüte of Social Sciences, Department of
History, M.B.A.

February 2014

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Seyhun ŞAHİN

On October the 5th 1908 Bulgaria separated from the Ottoman Empire and became an independent state. Bulgaria created the leadership under the Balkan Alliance which then Serbia, Greece and Montenegro joined. In 1912-1913 the Ottoman Empire was attacked in the 1st Balkan War by the alliance that was created. Bulgaria was the most profitable state in this war. The Ottoman Empire lost the territory of the Balkans which also included Edirne. Bulgaria's big gain disturbed the other Balkan states which started off the 2nd Balkan War. The Balkan alliance came to a disagreement when sharing out the Ottoman lands which led to a conflict between them, using this as an opportunity the Ottoman Empire took back Edirne from Bulgarians. After that happened there were no more major problems between the Ottoman Empire and Bulgaria and together they took part in the 1st World War next to Germany in the same block. The Ottoman Empire and Bulgaria left the war defeated.

During the war of independence they Established a good relationship with Bulgaria. With this effect of disagreements between Greece and Bulgaria lead to apolicy of supporting the government in Ankara. There after with the establishment of the Republic of Turkey the good relations continued, this only happened whit the efforts of the statesmen. Whit the members of both sides there is a trust between the public. The Ottoman Empire ruled the territory of Bulgaria for five hundred years and because of this there were many Turks living tehere. The presence of the Turks that did not return to Turkey disturbed the Bulgarians which caused a grudge against the Turks. Although a large number of Turks returned to their motherland during the

Balkan Wars a considerable amount of Müslim-Turks remained there. As a result of agreements with the Bulgarians the minority of Turks were given certain rights, but the Turks were under constant pressure. The hatred against the Turks came from the past and this manifested at every opportunity. On April the 14th 1933 the Turkish cemetery in Bulgaria's town called Razgrat was ruined and this is an indicator of hatred. When this event was heard in Turkey the press and the leadership of the Turkish National Student Union organized protests and meetings. The Turkish Nation condemned this event. The national sensitivity in this case increased, and the best response given to the Bulgarians in this non-humanitarian event is the democratic responses.

With the contribution of the two statesmen in this event settled the case it grew too much. In 1915 Atatürk was Attaché in Sofia and he made some really important friendships which also affected this. Turkey as a state is following a peaceful policy aimed at the Balkans to make it a safe region.

Keywords: Razgrat, Bulgaria, Bulgarian Turks, Turkish National Student Union.

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu, kendisinden önceki büyük imparatorluklar gibi üstün bir güce eriştikten sonra 1579 yılından itibaren çöküş sürecine girmişti. Bu çöküş düşünülenin aksine o kadarda kolay olmamıştır. Üç kıtaya yayılmış ve çok geniş topraklara sahip olan bu imparatorluk içerisinde birçok millet bir arada yaşamaktaydı. Fransız İhtilaliyle birlikte artık milliyetçilik çağı başlamıştı. Her millet kendi devletini kurma amacına yönelmişti. Bu yöneliş içerisinde farklı milletleri, farklı dinleri barındıran Osmanlı Devleti için sonun başlaması demektir.

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren batıdaki fetihlerine büyük önem vermiştir. 1683 yılındaki Viyana bozgunuyla işler artık tersine dönmüş ve geri çekilmeler başlamıştır. Osmanlı Devleti fetihlerle birlikte Anadolu'dan çok sayıda Türk'ü de o bölgelere yerleştirmişti. Yüzlerce yıl yaşadıkları topraklardan artık anavatanlarına dönme vakti gelen Türkler, büyük sıkıntılara, baskılara ve katliamlara maruz kalmışlardır. Bulgaristan'da yaşayan Türkler, en ağır faturayı ödeyenlerin başında gelmektedirler. Bu fatura o kadar büyüktü ki, yüzyılı aşan bir süre devam etmiştir. Bulgaristan ile Türkiye Cumhuriyeti arasında süregelen bir sorunu teşkil eder bir hâl almıştır.

14-15 Nisan 1933 tarihinde Bulgaristan'ın Razgrat Kasabası'ndaki Türk mezarlığının, Bulgarlar tarafından insani olmayan bir şekilde tahrip ve talan edilmesi, yüzyıllarca birlikte yaşayan bu iki milletin nasıl bu hale geldiklerinin araştırılmaya değer olduğu inancındayız. Bu amaç için tarihin büyük deryasında yer alan bu çalışmayı yani Razgrat Hadisesi'ni elimden geldiği kadar çeşitli yönleriyle, öncesiyle sonrasıyla, nedenleriyle birlikte çalışmayı bir görev edindik.

Tezim'in her aşamasında benden yardımlarını esirgemeyen ve yol gösteren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN ve daha önce danışmanlığımı yapmış olan Prof. Dr. Erol Seyfeli'ye, katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Nevşehir Üniversitesi Tarih bölümü hocalarıma da yüksek lisans çalışması süresince bana kattıkları her şey için çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
TABLolar.....	X
KISALTMALAR.....	XI

GİRİŞ	1
-------------	---

I. BÖLÜM: OSMANLI DÖNEMİ TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ .. 4

1.1. Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Bulgaristan	4
1.2. Osmanlı İdaresinde Bulgaristan.....	6
1.3. Bulgar Prensiği Dönemi	13
1.4. Osmanlı Devleti'nin Durumu ve İkinci Meşrutiyetin İlanı	21
1.5. Bulgaristan'ın Bağımsızlığı.....	24
1.6. Balkan Savaşları	29
1.7. Bulgaristan Türklerinin Nüfus Hareketleri.....	40
1.8. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri	44

II. BÖLÜM: TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN İLK YILLARINDA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ

52

2.1. Atatürk Dönemi Dış Politikasına Genel Bir Bakış.....	52
2.2. Milli Mücadele Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri.....	59
2.3. Lozan Anlaşması ve Bulgaristan'ın Durumu	65
2.4. Lozan Sonrası Türkiye	72
2.5. Atatürk Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri	78

2.5.1. 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması	87
2.5.2. 1925-1932 Yılları Arası Türk-Bulgar İlişkileri	94
III. BÖLÜM: RAZGRAT OLAYI ve TÜRK KAMUOYU	102
3.1. Keserevo Olayı.....	103
3.2. Razgrat Şehri	110
3.3. Razgrat Olayı.....	113
3.4. Olayın Türk Kamuoyuna Yansımaları	118
3.5. Razgrat Olayı'nın Yaşandığı 1933 Yılında Balkanlardan Göçler	135
3.6. Razgrat Sonrası Türk-Bulgar İlişkileri	139
3.7. Yakın Dönem Türk-Bulgar İlişkileri.....	145
SONUÇ	156
KAYNAKÇA.....	159
EKLER.....	170
ÖZ GEÇMİŞ.....	194

TABLÖLAR

1933 Yılına Ait Göçler Tablosu.....	143-145
-------------------------------------	---------

KISALTMALAR

a. g. a. : Adı geçen arşiv.

a. g. e. : Adı geçen eser.

a. g. m. : Adı geçen makale.

a. g. t. : Adı geçen tez.

a. g. z. : Adı geçen zabıt.

ARMHC: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

bkz: Bakınız.

c: Cilt.

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi.

ev: Çeviren.

HF: Halk Fırkası.

TCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı.

TTK: Türk Tarih Kurumu.

s. : sayfa.

MTTB: Milli Türk Talebe Birliği.

GİRİŞ

1789 yılında Fransa’da halkın burjuva sınıfıyla birlikte gerçekleştirdiği “ihtilal”, yalnızca Fransa’yı değil tüm dünyayı derinden etkilemiştir. Fransız İhtilali ile büyük monarşi yıkılmış, yerine de “cumhuriyet” kurulmuştur. Fransız İhtilali, milliyetçilik akımını başlatan en büyük etkidir. Fransa’dan yayılan fikir hareketleri birçok devleti ve milleti etkilemiştir. Birçok farklı milletin yaşadığı Osmanlı İmparatorluğu’da bu düşünce akımının yarattığı olumsuzluklardan etkilenmiştir. İhtilalin gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Hıristiyan tebaaya mensup milletler birer birer isyan etmeye başlamışlardır.

Milliyetçi isyanlar, sadece Osmanlı’yı değil diğer çok uluslu imparatorlukları da tehdit ediyordu. Bu tehdidi ortadan kaldırmak için toplanan 1815 Viyana Kongresi, statükonun devam etmesinden yana kararlar almıştır. Eski düşmanlıklar bir kenara bırakılarak Fransa’ya ve onun yaydığı düşüncelere karşı bir ittifak oluşturulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun da yer aldığı bu ittifak ikiyüzlü politikalar neticesinde başarıya ulaşamamıştır. Yunan İsyanı sırasında Batılı devletlerin uyguladığı politikalar buna en açık örnektir.

“Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Çerçevesinde Razgrat Olayı ve Türk Kamuoyuna Yansımaları” başlıklı çalışmamızda, uzun yıllar birlikte yaşamış iki milletin, milliyetçilik akımının etkisinde kalarak nasıl düşman oldukları üzerinde durulmuştur. Bu düşmanlıkların nedenleri ve kökleri üzerinde geniş bir zaman dilimine yayılan olaylar anlatılmaya çalışılacaktır. Özellikle Razgrat Olayı gibi Türk Milleti’nin derin üzüntü duyduğu ve hiçbir zaman unutamayacağı bir dram anlatılmaya çalışılacaktır. Türk ve Bulgar milletlerinin tarihsel bağlarına değinilecektir.

Bulgarların köken itibariyle Türk olduklarına dair tezler vardır. Orta Asya’dan geldikleri ve Tuna Nehri civarına yerleştikleri ileri sürülmektedir. Bu durumu Bulgarların kabul ettiklerini söylemek zordur. Uzun yıllar Türk idaresinde yaşamış olan Bulgarların milliyetçi duygularını beslemeleri için bazı sebeplere ihtiyaçları olmuştur. Bu sebeplerin başında da Türk ve Müslüman düşmanlığı

gelmektedir. İki durum da Bulgar Milliyetçiliğini besleyen kaynak görevi görmektedir.

Çalışmanın ilk bölümü Bulgarların Osmanlı idaresi altındaki uzun yıllarını içermektedir. Bu bölümde kısaca Bulgaristan'ın Osmanlı öncesi tarihi anlatılmış ve bu tarih içerisinde Bulgaristan'da bulunan Türk ve Müslüman unsurların kökeni anlatılmıştır. Sanılanın aksine Balkanlara ve Bulgaristan'a, Türklerin Osmanlılardan daha evvel gelip yerleştikleri belirtilmiştir. Daha sonra Osmanlıların Bulgaristan'ı fetih etmeleri anlatılmış ve bu çerçevede Osmanlıların Bulgaristan'a uyguladıkları iskân politikası üzerinde durulmuştur. Osmanlı idaresindeki Bulgaristan'ın nüfus yapısı verilmiştir.

Milliyetçilik etkisinde kalan Bulgarların ilk isyan hareketleri de birinci bölümde yer almıştır. İlk isyanlarda Bulgarlara kimlerin yardım ettikleri ve Bulgarların Osmanlıdan özerklik kazandıkları süreçler verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu azınlık isyanları karşısında aldığı önlemler ve yaptığı reformlar da yeri geldikçe anlatılmıştır. Osmanlı Devleti'nin tüm bu çabalarının yeterli olmadığı, isyanların sürekli hale geldiği ve er geç bağımsızlıklarla sonuçlandığı ifade edilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanma süreci tüm yönleriyle anlatılmış, Osmanlı Devleti'nin iç işleriyle dış ilişkilerinin seyri üzerinde durulmuştur.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra kurulan ilişkilere ve kısa bir süre sonra patlak veren Türk tarihinin en acılı olaylarının yaşandığı Balkan Savaşlarına değinilmiştir. Balkan Savaşları sırasında Bulgaristan Türklerinin yerlerinden göç etmeleri anlatılmıştır. Bu göç hareketlerinin çok büyük olduğu kaynaklardan yararlanılarak verilmiştir. Daha sonrada Osmanlı Devleti ve Bulgaristan, Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na katılmışlar ve savaştan yenik olarak ayrılmışlardır. İki devlette çok ağır anlaşmaları imzalamak mecburiyetinde kalmıştır. Bu savaşla birlikte mağluplara özgü bir şekilde iki taraf arasında yakınlaşmalar olmuştur. Bu gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti öncesinde, Bulgaristan ve Osmanlı'nın son dönem ilişkilerini içermiştir.

İkinci bölümü Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki Türk-Bulgar ilişkileri oluşturmaktadır. Bu bölüm ağırlıklı olarak Atatürk dönemini içermektedir. Bölüm de

ilk olarak Atatürk dönemi dış politikası üzerinde durulmuştur. Çünkü Atatürk dönemi dış politikası barış üzerine tesis edilmiş bir politikadır. Bu nedenle Bulgaristan'a has bir politika değildir. Bağımsızlığımızı tehdit etmeyen herkesle barış içinde ilişkiler kurma politikasıdır. Ayrıca Bulgaristan ile iyi ilişkiler kurulmasında Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliği yapmasının da önemli rolü olmuştur. Milli Mücadele ve Lozan Anlaşması sırasında iki ülke ilişkilerini ve yaşanan sorunlar üzerinde de durulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte iki ülke ilişkileri yeni bir safhaya girdiğinden yeni anlaşmalar ve dostluklar kurulmuştur. 1925 yılında ve 1929 yılında iki ülke arasında imzalanan önemli anlaşmalar anlatılmıştır. Razgrat Olayının yaşandığı 1933 yılına kadar Türkiye ve Bulgaristan arasında iyi ilişkilerin olduğu söylenebilir. Ancak Bulgaristan'ın ve Bulgar milliyetçilerin barıştan yana değil de kendi amaçlarının olduğu da anlaşılmıştır. Bulgaristan I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan düzenden memnun değildi ve bu durumun revize edilmesini istiyordu. Bu politikasının Türkiye üzerine de olumsuz yönleri vardı. Türkiye bunun farkında olsa da barışçı politikalarına devam etmiştir.

Üçüncü bölümde ise Razgrat Olayı ve Türk Kamuoyu anlatılmıştır. Bu önemli hadiseden önce Başbakanlık Arşivlerinden yararlanılarak ortaya çıkarmaya çalıştığımız Keserevo Olayı anlatılmıştır. Razgrat Olayı'nın habercisi niteliğindeki bu olay pek fazla gündeme gelememiştir. Razgrat Şehri hakkında bilgiler ve şehrin nüfus yapısı anlatılmıştır. Daha sonra Razgrat Olayı, arşiv belgeleri ve olayı yaşayan Necmeddin Deliorman'ın anılarından yararlanılarak anlatılmıştır. Ayrıca olayın Türk Basınına yansısıyla birlikte yaşanan gelişmeler ve protesto mitingleri anlatılmıştır. Başta Cumhuriyet gazetesi olmak üzere gazeteler incelenmiştir. İstanbul'daki büyük talebe mitingleri ve sonrasında yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir. Olayın iki ülke ilişkilerine yansısı ve iki ülke yöneticilerinin tutumları anlatılmıştır. Başta Atatürk olmak üzere iki ülke ilişkilerinin iyi olması için Türkiye ve Bulgaristan hükümetleri çok fazla çaba harcamışlardır. Bunda da başarılı olmuşlardır. 1933 yılında Türkiye'ye göç edip vatandaşlığa geçenler, arşiv belgeleri ışığında tablo halinde verilmiştir. Tezin bu bölümünün son kısmında da yakın dönem Türk-Bulgar ilişkileri anlatılmıştır.

I. BÖLÜM: OSMANLI DÖNEMİ TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ

1.1. Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Bulgaristan

Balkan Yarım Adası'nın doğusunda bulunan Bulgaristan, 41-44 derece kuzey enlemleri, 22-28 derece doğu boylamları arasında yer alan bir ülkedir. Yüz ölçümü 110.912 kilometre karedir.¹ Kuzeyinde Romanya, doğusunda Türkiye, güneyinde Yunanistan, batısında ise Sırbistan ve Makedonya ile komşudur.

Bu coğrafyanın Bulgaristan olarak adlandırılmasını sağlayan, burada yaşayan Bulgarlardır. Eski Bulgarlar kökenleri itibariyle Türk Irkından gelmektedir. Göçebe Türk boylarına mensup olarak Orta Asya'dan Avrupa'ya başlayan göçle ilk olarak Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki topraklara yerleşmişlerdir. Eski Bulgarlar hakkında ilk kayıtlar, onların Kafkaslarda yaşadıkları (354), daha sonra Hunlularla birlikte akınlara katıldıkları, sonra da 453 yılında Kafkasların kuzeyindeki topraklara yerleştikleri şeklindedir.²

Eski Bulgarlar, Bizans İmparatorluğu ile ilişki kurmuşlardır. Yine bir Türk boyu olan Avarlarla birlikte Bizans'a komşu olarak yaşamışlardır. Bizans'la mücadele içine giren Bulgarlar önemli başarılar elde etmişlerdir. Fakat bu başarılar kısmi olup bir devlet kurmalarını sağlamaya yetmemiştir. Bulgarların bir devlet kurmaları ancak VI. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu ilk dönem Bulgarlar hakkında yeterli bilgi ve belge olmamasına rağmen Bizans kaynakları ve bölgede yapılan arkeolojik araştırmalar, bizlere önemli katkılar sunmuştur.

Daha önce dağınık halde yaşayan Bulgarları, VI. yüzyılda Kubrat Han bir araya getirmiş ve büyük bir Bulgar Devleti kurmuştur. Kubrat Han'ın kurmuş olduğu bu devlet uzun süre ayakta kalamamış ve 645 yılında parçalanmıştır. Kubrat Han'ın Büyük Bulgarya Devleti'nin bir bölümü, Asparuh'un önderliğinde Balkanlara

¹ Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan", TDV *İslam Ansiklopedisi*, c: 6, İstanbul 1992, s. 391.

² Kuyucuklu, *a. g. m.*, s. 394.

yönelmiştir. Bizans ile yıllarca süren savaşlar neticesinde Bulgarlar 681 yılında Bulgaristan'ı kuzeybatıdan doğuya doğru tam ortadan bölen Koca Balkan Dağları'nın kuzeyinde yaşayan Slavları hâkimiyetleri altına alarak, yeni bir devlet kurmuşlardır. Bu kurulan yeni Bulgaristan Devleti'ni yönetenler Türk-î Bulgarlardı.³ Bugün o ilk Bulgar Türkçesinden yalnızca 10-20 kadar söz ve kişi adı kalmıştır.⁴

Bulgarlar, devlet kurmadan önce, uzunca bir süre Bizanslılarla mücadele etmişlerdir. IX. yüzyılda bir Bulgar kuvveti, Kurum'un komutasında Bizans ordusunu mağlup ederek Bizans İmparatorunu öldürmüştür. Tarihte bilinen ilk Bulgar kralı I. Boris'tir. I. Boris zamanında Bulgaristan'ın sınırları Tuna'dan Kastorin şehrine kadar uzanıyordu. Boris'in ölümü üzerine yerine Simeon geçmiştir. Çar Simeon döneminde (893-927) Bulgaristan en geniş sınırlara ulaşmıştır. Movara Vadisi'nin tümünü, Niş, Belgrad, Vardar, Makedonya'nın bir kısmını, Trakya ve Arnavutluk'un tamamına yakını Bulgar İmparatorluğunun toprakları olmuştur. Bu imparatorluğun başkenti de Tuna yakınlarındaki "Prelev" şehri idi.⁵

Bulgarların bu üstünlüğü fazla uzun sürmemiş ve Bizans, tekrar üstünlüğü ele geçirmiştir. Sofya 1001 yılında elden çıkmış, daha sonra Vidin, Üsküp ve öteki kaleler Bizans'ın eline geçmiştir. 1014 yılında yapılan savaşta Bulgar ordusu Bizans tarafından yok edilmiş ve 1018'de ise Bizans İmparatoru Vasiliy'in Bulgar başkenti Ohri'ye girmesiyle Bulgar toprakları tamamıyla Bizans hâkimiyetine girmiştir. Bu durum 1187 yılına kadar sürmüştür.⁶ Bu esaret yıllarında Karadeniz'in kuzeyinde bulunan birçok Türk-î kâbile de Balkanlara inerek Bizans'a saldırıyordu. Bunların en etkili Kıpçaklar olmuştur. Kıpçaklar yalnız saldırmakla yetinmeyip, yerleşmeye de çalışmışlar ve bunu da başarmışlardır. Zamanla da İkinci Bulgar Devleti'ni kurmuşlardır. 1185 yılında Asen'in kurduğu İkinci Bulgar Devleti, Osmanlı egemenliğine dâhil oluncaya kadar; Asenler, Şişmanlar, Terterler gibi Türk asıllı hanedanlar tarafından yönetilmiştir.⁷

Bizans hâkimiyetine karşı Bulgarlar, zaman zaman ayaklanmışlardır. Bu dönemde yaşayan Bulgarların da bağımsızlıklarına düşkün olmaları, Türklük

³ Vedat Sabri Ahmed, "Bulgaristan Türklerinin Siyasi ve Kültürel Tarihine Dair Genel Bir Çerçeve", *Türkler Ansiklopedisi*, c: 20, Ankara 2002, s. 385.

⁴ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2007, s. 129.

⁵ Süleyman Kocabaş, *Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panislawizm*, İstanbul 1986, s. 95.

⁶ Kuyucuklu, **a. g. m.**, s. 395.

⁷ Ahmed, **a. g. m.**, s. 385.

özelliklerinin bir belirtisi olarak değerlendirmek mümkündür. Bizans'ın, Bizans toprakları içindeki Bulgarlara, özellikle de köylülere yaptığı baskılar neticesinde 1186'da büyük bir ayaklanma daha yapmışlardır.

XIII. yüzyılın ilk yarısında, Güney Makedonya merkez olmak üzere Bulgarlar bir kez daha genişleme fırsatı bulmuşlardır. Bu dönemde Bulgarlar, Kuzey Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'yı hâkimiyetleri altına aldılar. Bu sırada Bizans'a da baskılar yapılmıştır. Özellikle İmparatorluk başkenti İstanbul, baskı altında tutulduysa da baskı neticesiz kalmıştır. Bulgarlar 1330 yılında kuzeyde gelişip güçlenen yeni bir devlet olan Sırp Devleti'yle mücadeleye girmiş, bu mücadele neticesinde de Bulgarlar yenilmiştir.⁸ Balkanlar'ın büyük bir kısmına Osmanlılara kadar, Sırp'lar hâkim olmuşlardır.

Küçülüp zayıflasa da bu bölgede Bulgar Devleti varlığını korumayı hep başarmıştır. Ülke, genelde feodal beylikler şeklinde örgütlenmiş bir yapıya sahipti. Bu durum bölgenin Osmanlılar tarafından fethine kadar devam etmiştir. Tuna Nehri ve bu suya bağlı kolları sayesinde bölge verimli bir yerdir. Bu nedenle birçok devletin sahip olmak istediği, uğruna savaşların, mücadelelerin yapıldığı bir coğrafyadır.

Bu mücadelelerde en etkili millet olan Türkler de, Balkanlar'ın en eski kavimlerindenidir. Türklerin Balkanlardaki varlığı, bugün yarımadanın büyük kısmını elinde tutan Slavlardan daha eskidir.⁹ Fakat zamanla bu algıda değişiklikler olmuş, milliyetçilik akımıyla bazı gerçekler göz ardı edilmiştir. Bunda Balkanlarda yaşayan devletlerin çıkarları doğrultusunda uyguladıkları politikalar etkili olmuştur.

1.2. Osmanlı İdaresinde Bulgaristan

Osmanlılar, Orhan Bey (1326-1359) zamanında Bizans ile mücadelesine kısa bir süreliğine ara verip barış yapmışlardı. Ancak 2 Mart 1354 tarihinde meydana gelen büyük deprem, siyasi dengelerin değişmesine sebep olmuştur.¹⁰ Rumeli'de bulunan birçok kalenin, hisarın ve şehrin surları bu depremle birlikte yıkılmıştır. Bu

⁸ Kocabaş, *Panislavizm*, s. 96.

⁹ Ömer Turan, "XX. Yüzyılda Türk Toplulukları", *Türkler Ansiklopedisi*, c: 20, Ankara 2002, s. 331.

¹⁰ Nicolae Jorga, *Osmanlı Tarihi*, c: 1, (çev: Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, s. 193.

nedenle Bizanslılar bu bölgenin tamamına yakınına boşaltmıştır. Bu durumdan Orhan Bey ve büyük oğlu Süleyman Paşa yararlanmaya çalışmıştır. İlk olarak Rumeli’de Çimpe Kalesi alınmış ve burası bölgenin fethi için bir üst görevi görmüştür.

Osmanlıların Rumeli’de fetihlerine devam edip Edirne ve Filibe’yi almaları üzerine bu bölgelere sınırı bulunan Bulgarlarla ilk olarak temasa geçilmiştir. Bulgar Çarı İvan Aleksandır Asen, Osmanlıların ilerlemesinden endişe ederek 1362 ile 1363 yılları arasında Osmanlıların fethettikleri bazı yerleri geri almıştır. Ancak 1365 yılında Asen’in ölümü, Bulgar Devleti’nin parçalanmasına sebep olmuştur. Böylece Bulgaristan topraklarının fethi kolaylaşmıştır.¹¹ Asen’den sonra Bulgaristan dörde ayrılmış ve en büyük bölge oğlu Şişman’a kalmıştır.¹² Bu bölge; Bulgar Krallığının merkezi Tırnova, Orta Bulgaristan ve Silistre, Niğbolu, Yanbolu ve Sofya idi.¹³

Bugünkü Bulgaristan’ı oluşturan topraklara karşı ilk Osmanlı fütuhâtı I. Murat zamanında başlamıştır. Edirne’nin fethi sırasında Meriç Vadisi’ne hâkim Çirmen fethedilmiştir. Ardından Timurtaş Paşa Yanbolu’yu, Lala Şahin Paşa ise Zağra ve çevresini fethetmişlerdir. Fethedilen bu yerlere Anadolu’dan getirilen Türkmenler yerleştirilerek nüfus artırılmıştır. Bölge Rumeli eyaleti içerisine dâhil edilerek Çirmen, Hasköy, Çırpan, Akçakızanlık, Yeni Zağra ve bugünkü Türkiye’nin Ergene bölgesiyle Eynepazarı ve Tekirdağ vilayetinden meydana gelen ilk Osmanlı sancaklarından Çirmen Sancağı meydana getirilmiştir.¹⁴

Fetihler sayesinde Osmanlı Devleti 1389 yılında Bulgaristan’a tamamen hâkim olmuştur.¹⁵ Zamanın Bulgaristan hükümdarı Şişman mağlup olunca, kız kardeşi Maria’yı I. Murat’a nikâhlamıştır.¹⁶ Bu sayede Bulgarlar ile Osmanlılar arasında akrabalık ilişkisi kurulmuştur.

Osmanlılar diğer fethettikleri yerlerde olduğu gibi, Bulgaristan’a geldiklerinde de kendileri ile birlikte yepyeni bir devlet düzeni getirmişlerdir. Osmanlı hâkimiyetinden önce bu ülkede derebeylik düzeni mevcut olup, merkezileştirilmiş bir devlet ve idare sistemleri yoktu. Ülke, Vidin, Tırnova

¹¹ Yusuf Halaçoğlu, “Bulgaristan (Osmanlı Dönemi)”, TDV *İslam Ansiklopedisi*, c: 6, İstanbul 1992, s. 396.

¹² Kocabaş, *Panislavizm*, s. 96.

¹³ Yusuf Halaçoğlu, *a. g. m.*, s. 396.

¹⁴ Yusuf Halaçoğlu, *a. g. m.*, s. 396.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c: 1, Ankara 1988, s. 192.

¹⁶ Ahmed, *a. g. m.*, s. 385.

Krallıkları ve Dobruca Prensiği olmak üzere üçe ayrılmıştı. Bunların arasında birlik yoktu. Hatta bunlar birbirlerine düşman gözüyle bakarlardı.¹⁷

Osmanlı Devleti, Balkanlarda ilk fütuhata başladığı andan itibaren ele geçirdiği bölgelerde sistemli bir iskân politikası takip etmiştir. Özellikle fütuhât esnasında köy ve kasabalarını terk ederek başka bölgelere kaçanların yerine, Anadolu'dan büyük ölçüde Türkler nakledilmiştir. Böylece, bir vakitler Balkanlara gelen ilk Hun Türklerinin, yani Atilla'nın yurduna şimdi de torunları olan Osmanlı Türkleri yerleşmeye başlamıştır.¹⁸

Burada özellikle belirtilmesi gereken bir durum vardır. Bu da Balkanlara Türk unsurların çok önceden gelmesi dışında, İslamiyet'te çok önceleri bu bölgeye gelmiştir. Sofya İslam Enstitüsünden Vedat Sabri Ahmed'e göre: Bulgaristan'a Müslüman unsurun yerleşmesi XIII. yüzyılın başlarındadır. Ahmed, o zamanlar Tuna'nın kuzeyinde 12.000 Kıpçak'ın İslam diniyle müşerref olduğunu belirtir.¹⁹ Bu nedenle Osmanlı Türkleri 1358'de Rodoplara fütuhât hareketlerine başladıklarında bu bölgeye önceden yerleşmiş olan Türk kavimlerini Müslüman olarak karşılarında bulmuşlardır.²⁰ Böylece Bulgaristan'da Türk ve Müslüman unsurlar meydana gelmiştir.

XVI. yüzyılda Güney Bulgaristan'ın Çirmen, Hasköy, Çırpan Yeni Zağra, Akçakızanlık ve Yanbolu kazalarında toplam nüfusun yüzde 88.04'ü (34.994) Müslüman Türklerden, yüzde 11.096'sıda (4.781) Bulgar, Rum ve diğer gayri Müslimlerden meydana gelmekteydi. III. Murat döneminde, (1577) aynı kazalardaki toplam nüfusun yüzde 86.89'u (58.625) Türk ve Müslümanlardan meydana geliyordu.²¹ XVI. yüzyılda yapılan nüfus sayımlarına göre bölgede, Vidin hariç diğer bütün kasaba ve şehirlerde Müslüman Türk nüfusun fazla olduğu görülür.²²

Türkler Balkanlara sadece nüfuslarıyla gelmemiştir. Balkanlarda yaşayan insanlar, Türklerle birlikte yeni bir medeniyet ile tanışmışlardır. Kolonizatör Türk

¹⁷ Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara 1995, s. 25.

¹⁸ Memişoğlu, **a. g. e.**, s. 25.

¹⁹ Ahmed, **a. g. m.**, s. 385.

²⁰ Memişoğlu, **a. g. e.**, s. 24.

²¹ Memişoğlu, **a. g. e.**, s. 28.

²² Yusuf Halaçoğlu, **a. g. m.**, s. 397.

Dervişleri²³ ile hoşgörüyü, vakıflarla da karşılıksız vermeyi öğrenmişlerdir.²⁴ Bunlar Türklerin, Balkanlara kattıkları değerlerden yalnızca birkaçıdır.

Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) dönemine gelindiğinde ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün Ortodokslar, milliyet ayırımı yapılmaksızın Fener Rum Patrikhanesine bağlanmıştır. Fener Patriği, Ortodoksların idaresinde Bab-ı Ali'ye karşı sorumlu tutulmuştur. Ortodoks tebaa içerisinde en imtiyazlı olanlar Rumlar olmuştur. Rumlar, bu imtiyazlarını kullanarak, Ortodoks kavimlerini Rumlaştırmaya çalışmışlardır. Bu faaliyetlerden en çok etkilenen ise Bulgarlar olmuştur.²⁵ Bu durum ilerde Bulgarların tepki göstermesine neden olacaktır.

Fener Patriği 1800 yılında metropolitlere gönderdiği bir tamim ile Bulgar okullarının kapatılmasını ve yalnızca Rumca yazılı dini kitapların okutulmasını istemiştir.²⁶ Bulgarlar, Rumların bu baskılarından artık bıkmıştır. XIX. yüzyıla kadar Türk idaresinden şikâyetçi olmayan Bulgarların, 1789 Fransız İhtilalinin milliyetçilik ve Rusların Panislavizm politikası, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Bulgarları istismarı, isyan komitelerinin kurulmasına ve Bulgaristan'da ilk olayların başlamasına neden olmuştur.²⁷

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıldan itibaren askeri, siyasi ve iktisadi gücünden çok şey kaybederek gerileme dönemine girmiştir. Bu dönemde devlet mevcut durumunu koruma düşüncesiyle hareket etmeye başlamıştır. Zira bu yüzyılda Avrupa devletleri özellikle coğrafi keşifler sonucu denizaşırı sömürge imparatorlukları kurmuş ve bu sayede büyük gelişmeler göstermişlerdir. Osmanlı Devleti ise Avrupa'daki gelişmelerden çok, XVII. yüzyıl boyunca Anadolu'da meydana gelen karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalmıştır.²⁸ Osmanlı Devletinin gücünün zayıflaması sonucunda imparatorluk içerisinde yaşayan, milliyetçilik akımlarından ve dış güçlerden etkilenen unsurlar ortaya çımaya başlamıştır.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Türkler Ansiklopedisi*, c: 9, Ankara 2002, s. 133.

²⁴ Ömer Turan, XX. Yüzyılda Türk Toplulukları, s. 332.

²⁵ Kocabaş, *Panislavizm*, s. 96.

²⁶ Kocabaş, *Panislavizm*, s. 97.

²⁷ Yusuf Halaçoğlu, *a. g. m.*, s. 397.

²⁸ Ahmet Halaçoğlu, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler", *Türkler Ansiklopedisi*, c: 13, Ankara 2002, s. 887.

Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte iki büyük düşmanı, yani Avusturya ve Rusya Osmanlı'ya karşı yeni politikalar uygulamaya başlamışlardır. 1699 yılında imzalanan "Karlofça Anlaşması" ile bu süreç başlamış olup Osmanlı İmparatorluğu yıkılana kadar da devam etmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, toprak ve nüfus kaybı da yaşamaya başlamıştır.

XVII. yüzyılın sonlarıyla XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Çar Petro (Deli Petro-Büyük Petro), Rusya'yı Batı'ya dönük Avrupai bir devlet şekline sokarken, Türk-Rus rekabetinin de tohumlarını atmış oluyordu. Ülke olarak İstanbul'un fethini ve boğazların ele geçirilmesini, dolayısıyla sıcak denizlere çıkılmasını Rusya'ya hedef çizmiştir.²⁹ Bu uğurda Çariçe II. Katerina zamanında Rusya, Balkanlara el atmış ve bir daha bölgeden çıkmamıştır. Rusya görünüşte Ortodoksların koruyucusu iddiasını savunmuştur. Rusya'nın gerçek amacı, Balkan Slavları ile ilişki kurmak ve onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktır.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (21 Temmuz 1774), Ruslar için bir dönüm noktası olmuştur. Bu antlaşma ile Rusya, Karadeniz'e çıkma amacıyla önemli bir mesafe almakla birlikte Osmanlıların Fransızlara verdiği kapitülasyonlardaki hakları da kendisine sağlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti yalnız gayrimüslim tebaanın çoğunlukta Avrupa'daki topraklarını değil, Kırım'daki Müslüman-Türk toprağını da terketmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda Rus İmparatoriçesine bizzat kendi Ortodoks tebaası üzerinde fiili bir hamilik haline gelen bir müdahale hakkı da tanımıştır.³⁰ Ruslar, bu fırsatı 1806-1812 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı sırasında hemen kullanmıştır. Ruslar, Bulgarları tahrik etmiş ve Osmanlı'ya karşı kıskırtmıştır. Rus ajanları Nicolaev ve Zambin, Bulgarlar arasında dolaşarak onlara büyük paralar vermişlerdir.³¹

Bulgaristan, merkeze yakınlığı ve sefer yolu güzergâhında olması münasebetiyle ve Osmanlı Devleti'nin Bulgar tüccarlara geniş imtiyazlar tanınması sonucunda, ticari bakımdan da oldukça gelişme göstermiştir.³² Bu sayede zengin kişi sayısı çoğalmış ve bu kişilerin etkinliği de artmıştır. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde

²⁹ Beğlan Toğrul, *112 Yıllık Göç (1878-1989)*, İstanbul 1989, s. 15.

³⁰ Ahmet Halaçoğlu, *Göçler*, s. 888.

³¹ Kocabaş, *Panislavizm*, s. 100.

³² Ahmet Halaçoğlu, "Bulgar Mezalimi", *Türkler Ansiklopedisi*, c: 13, Ankara 2002, s. 308.

Bulgarlar arasında ilk entelektüel Rönesans'a Odesa ve Bükreş'te bulunan Bulgar tüccar kolonilerinin teşviki ile başlanmıştır. İlk Bulgar alfabesi 1824'te Sofroni'nin çabaları sonucu Peter Baron tarafından yazılmıştır. 1829'da da Moskova'da bir Bulgar tarihi yayınlanmıştır. Sıra milli okullarının açılmasına gelmiştir. Bu konuda da tüccarların ve iş adamlarının başrolü oynadıkları görülür.³³

İlk olarak Osmanlı Devleti'ne 1804 yılında Sırp tebaası isyan etmiştir. Ardından Yunanlılar, derken sıra Bulgarlara kadar gelmiştir. Bulgarlar arasında Osmanlı Devleti'nden ayrılma düşüncesi ve ilk Bulgar milli hareketinin edebiyat ve ilmi çalışmalarının 1835 yılından itibaren ortaya çıktığı görülmektedir.³⁴ Profesör Halil İncalcık Bulgarlar için: “*Osmanlı hâkimiyeti altında milli benliklerini en çok unutanlar*” demektedir.³⁵ Ancak XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı siyasi ve sosyal düzenindeki parçalanma ile birlikte, tarihten silinmeye mahkûm gibi görünen bu halk, doğan ekonomik kalkınma ve dengeli bir milli eğitim hareketi neticesinde milli benliğini kazanmaya başlamıştır. Bulgarlar XIX. yüzyılın ilk yarısında millet olma yolunda büyük gayretler sarf etmişlerdir.³⁶

Bulgarların Osmanlı Devleti'ne karşı ilk ciddi hareketleri 1841 yılında, vergilerin ağırlığı ve memurların Bulgarlara kötü muamelesi iddiasıyla Leskofça ve Niş şehir ve köylerinde ayaklanma şeklinde başlamıştır.³⁷ İsyan kısa sürede bastırıldıysa da büyük devletlerin müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Nitekim vergi ve bazı idari düzenlemeler yapılmıştır. Buna rağmen Bulgarlar durmamıştır. Rusların kendilerine destek verecekleri ve onları ezdirmeyeceklerini belirten beyannameler dağıtarak, Bulgarları isyana teşvik etmişlerdir. Bu yüzden 1849 yılında Vidin 'de yeniden isyan çıkmış ve iki yıl sürmüştür.³⁸

1853-1856 Kırım Savaşı, Rusların Bulgaristan üzerindeki planlarının bir süreliğine askıya alınmasına neden olmuştur. Avrupa'daki 1848 İhtilallerinin Osmanlı'da da yansımaları olmuştur. Türkiye'nin bir eyaleti olan Romanya Prenslüklerine Rusya müdahale ederek, yeniden savaş çıkartmaya çalışmıştır. Tanzimat Fermanının (1839) mimarı Sadrazam Reşit Paşa'nın dehası sayesinde,

³³ Kocabaş, *Panislavizm*, s. 103.

³⁴ Ahmet Halaçoğlu, *Bulgar Mezalimi*, s. 308.

³⁵ Halil İncalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul 1992, s. 17.

³⁶ İncalcık, **a. g. e.**, 18.

³⁷ Yusuf Halaçoğlu, **a. g. m.**, s. 397.

³⁸ Yusuf Halaçoğlu, **a. g. m.**, s. 397.

İngiltere, Fransa ve Sardunya'nın Osmanlı'nın yanında yer almalarını sağlamıştır. 1853-1856 yıllarında devam eden ve Kırım Savaşı olarak bilenen bu savaşta, Rusya yenilmiştir. Ancak Rusların Kırım Savaşı'nda yenilerek Karadeniz, Boğazlar ve İstanbul üzerindeki emellerini gerçekleştirememeleri, Ruslara savaşla kazanamayacakları bu bölgeleri, başka yollarla elde etme fikrini vermiştir. Bu fikir "Panislavizm" sloganını olarak ortaya atmışlardır.³⁹

Mithat Paşa,⁴⁰ Bulgaristan'daki karışıklıkları önlemek için bu bölgede ıslahat yapmıştır. Meşhur "Tuna Vilayeti Kanunu" onun çabalarının bir sonucudur. Yunanlılar gibi Bulgarları da ıslahatlar ile tatmin etmek mümkün olmamıştır. Bulgarların vazgeçilmez hedefleri daima bağımsızlık olmuştur. Bulgarlar, ıslahatlar ve muhtariyeti (özerklik) buna geçişte bir atlama tahtası olarak görüyorlardı.⁴¹ 1864-1867 yılları arasında Tuna Vilayeti Valisi Mithat Paşa'nın reform programına göre, şu üç kanuni hedefe ulaşılması gereklidir. 1-merkezi yetkinin vilayetler ile paylaşılması, 2- vilayette yaşayan tebaaların dinlerine bakılmaksızın eşit haklara sahip olması, 3- tebaanın tamamına, hem üye olduğu etnik veya dini kimlik uyarınca farklı hayat tarzlarını benimseme hakkı tanınması, hem de eşit muamele edilmesidir. Mithat Paşa farklı etnik kökenlerden topladığı ekibini, Osmanlı Devleti'ne sadakat ilkesine dayanan ortak bir ideoloji altında birleştirmiştir. Fakat bu az sayıdaki kimseler, yapılacak çok fazla işlere zar zor yetişiyorlardı. Üstelik Mithat Paşa ve ekibine, vilayetin ve İstanbul'un muhafazakâr bürokratları tarafından bir destekte verilmemiştir. Çoğu zaman yalnızca normal bürokratik destek sınırları içerisinde yardım alabilmişlerdir.⁴²

Bu arada Ruslar, Bulgarlar arasındaki eğitim ve kültürel faaliyetlerini örgütlemeye çalışmışlar ve Bulgar kilisesini de Rum etkisinden kurtararak, bağımsız hale getirmek istemişlerdir. Bunun sonucunda da Bulgarlar, 1860 yılında Bab-ı Ali'ye başvurarak, bundan böyle Fener Patriğini başkan olarak tanımayacaklarını bildirmişlerdir.⁴³ İlk önce Gülhane Hattı Hümayunu'ndan faydalanıp bir papaz evine

³⁹ Toğrul, **a. g. e.**, s. 16.

⁴⁰ Mithat Paşa, (1822-1884) Osmanlı devlet adamıdır. İki kez sadrazamlık yapmıştır. Tuna, Aydın ve Suriye Valisi, ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasi'yi hazırlayan kurulun başkanıdır. Tuna Vilayet Nizamnamesiyle yerel yönetimler ile ilgili çok başarılı olan bir sürü düzenlemeler yapmıştır.

⁴¹ Kocabaş, *Panislavizm*, s. 37.

⁴² Erol Haker, *93 Harbi Tuna'da Son Osmanlı Yahudileri*, (çev: Ceren Elitez), İstanbul 2011, s. 76.

⁴³ Ahmet Halaçoğlu, *Bulgar Mezalimi*, s. 308.

sonrada 11 Mart 1870 tarihinde de müstakil bir Bulgar Kilisesine sahip olmuşlardır.⁴⁴ Rusya'nın İstanbul Büyük Elçisi General İgnatiyef, Bulgarlara her türlü desteği vermiştir. Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin⁴⁵ kurulmasında İgnatiyef'in Bab-ı Aliye yaptığı baskılar etkili olmuştur.⁴⁶

1870 yılına gelindiğinde ise Bükreş'te "Bulgar Merkez İhtilal Komitesi" kurulmuştur. 1872 Eylülünde ise Orhaniye'de bölge komitesi tesis edilmiştir. Bu çalışmalar Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi İgnatiyef ve Filibe Konsolosu Gerov'un sürekli kontrolü altında yürütülmüştür.⁴⁷ Artık Bulgar milliyetçileri ve Ruslar amaçlarına bir adım daha yaklaşmış oldular. Yapmaları gereken ilk adımı atmış, sürekli isyanlarla Osmanlı Devleti'nden mümkün olduğunca tavizi elde etmişlerdir. Bu tavizlerin daha büyüğünü koparmak için yine en iyi yaptıkları şeyi yapıp isyan etmişlerdir. Sıradaki amaçları ise Bulgaristan'ı özerk bir yapıya kavuşturmak olacaktır.

1.3. Bulgar Prensiği Dönemi

XIX. yüzyıl sonlarında Batı dünyasında görülmedik bir şekilde ekonomik, teknolojik, bilimsel, kültürel ve düşünsel alanlarda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. XIX. yüzyılda dünya; büyük endüstri uygarlığı, denizleri ve karaları aşarak dünyanın geri kalan ülkelerinin gelenek sınırlarını aşındırmaya başlamıştı. Tarihin bu en güçlü uygarlığı, Balkanlardan Yemen'e kadar bütün Osmanlı ülkelerinin üzerine de gölgesini iyice salmıştı.⁴⁸ Avrupa'daki kuvvet dengesinin şartları ve unsurları büyük değişme geçirirken, Osmanlı Devleti'nin daha da zayıfladığı dikkati çekmektedir. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğünü tehdit eden ve devamlı bir baskı unsuru olan Avusturya ve Rusya'ya karşı yaptığı savaşları kaybetmiştir. Kendisine yönelik tehlikeleri bertaraf etmek için Avrupalı bir devletin desteğini almak istemiş, bir denge kurmaya çalışarak varlığını korumayı hedeflemiştir.⁴⁹

⁴⁴ Yusuf Halaçoğlu, **a. g. m.**, s. 397.

⁴⁵ Bağımsız Bulgar Eksarhlığı adıyla da bilinir.

⁴⁶ Kocabaş, *Panislavizm*, s. 37.

⁴⁷ Kocabaş, *Panislavizm*, s. 121.

⁴⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2011, s. 389.

⁴⁹ Ahmet Halaçoğlu, *Göçler*, s. 888.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilmek istenilen reformlara Boşnak beylerinin tepkileri ve 1874 yılındaki kötü hasat sezonu sebebiyle köylülerin öncülüğünde Bosna-Hersek'te bir ayaklanması gerçekleşmiştir.⁵⁰ Bunun üzerine Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, 12 Aralık 1875 tarihinde henüz bir nizamnâmesi bulunmayan Hristiyan eyaletleri için geniş kapsamlı ıslahat sözü vermiştir.⁵¹ Osmanlı idarecilerine emirler verip gerekli düzenlemelerin yapılarak uygulanmasını istemiştir. Fakat durum o kadar kolay çözülebilecek gibi değildir. Bulgarlar bu ayaklanmadan da yararlanma yoluna gitmişlerdir.

XVIII. yüzyılda çıkan Bulgar ayaklanmalarından en önemlisi ve sonuç vereni Nisan 1876 yılında çıkanıdır. Bulgarlar bu tarihten öncede büyük çaplı bir isyan için çalıştılsa da önemli bir başarı kazanamamışlardı. Bulgar halkı henüz ayaklanmaya hazır değildir. 1862-1868 yıllarında sürdürülen ve dışardan idare edilen çete harbi de netice vermemiştir.⁵²

Bu sırada Osmanlı Devleti anayasal düzene geçerek içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmayı amaçlamıştır. 1876 Anayasası yani Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koyan II. Abdülhamit (1876-1909), meşruti yönetimi benimsediği için padişah olmuştur. Bu anayasanın kabul edilmesinde Genç Osmanlıların büyük çabası olmuştur. Bu dönem, Birinci Meşrutiyet olarak da bilinir. Birinci Meşrutiyet, Osmanlı İmparatorluğunu devam ettirmek ve mevcut sınırlarını korumak için belki de en son çare olarak başvuru olan gerçekçi bir yaklaşımdır.⁵³

1876 Anayasası toplam 12 bölüm, 119 maddeden oluşmaktadır. Yasama 42-80. Maddeler arasında düzenlenmiştir. 1876 Anayasası, 1909, 1914, 1915, 1916 ve 1918 yıllarında olmak üzere altı kez değiştirmiştir.⁵⁴ 1876 Anayasası kendisinden beklenen etkileri gerçekleştirilememiştir. Bunda dış etkenler, yöneticiler arasındaki çekişmeler, siyasal ve sosyal ortam, Padişah ve çevresinin mutlakiyet eğilimi, demokrat geleneklerin olmaması gibi nedenlerle gereken değişim sağlanamamıştır.

⁵⁰ Ömer Turan, XX. Yüzyılda Türk Toplulukları, s. 333.

⁵¹ Jorga, a. g. e., c: 5, s. 465.

⁵² Kocabaş, *Panislavizm*, s. 121.

⁵³ Ahmet Oğuz, *Birinci Meşrutiyet Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan*, Ankara 2010, s. 235.

⁵⁴ Tahsin Fendoğlu, "1876 Anayasası veya Monarşik Modernleşme Dönemi", *Türkler Ansiklopedisi*, c: 14, Ankara 2002, s. 746.

Bununla beraber Genç Osmanlıların bırakmış oldukları tesiri söküp atmak mümkün olmamıştır.⁵⁵ Öyle ki Genç Osmanlılar, devleti demokrasi uğrunda geri dönülemez bir yola girdirmeyi başarmışlardır. II. Abdülhamit rejimine karşı siyasal planda başkaldırılar, bu kez daha gerçek anlamıyla genç kuşak arasında başlamıştır.⁵⁶ II. Abdülhamit'in, Mithat Paşa'nın hazırlamış olduğu anayasayı uygulamaktan vazgececeği, padişahlığının ilk günlerinden itibaren izlediği politikalarından anlaşılmaya başlanmıştır. Bu nedenle de padişaha muhalefet eden değişik gruplar ve kişiler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1878 yılında meydana gelen birinci ve ikinci Çırağan olayları⁵⁷ bu muhalefetin ilk örnekleriydi. Bu iki darbe girişimi engellenmiştir. Ancak, II. Abdülhamit'e karşı en büyük tehdidi, onun kurduğu ve modernize ettiği okullarda eğitim görmüş kişiler oluşturmuştur. Modern okul sistemi; bürokratlar, subaylar, doktorlar ve başka meslekten olan kişileri yetiştirirken, aynı zamanda bu genç beyinleri Avrupa liberal düşüncesinin de etkisine açmıştır.⁵⁸

İstibdat idaresine ve II. Abdülhamit'in şahsına karşı mücadele vermiş olan kimseler, bazen Genç Türkler bazen de İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde görülmektedir. Çoğu yerde de bu ikisi, birbirinin yerine kullanılmaktadır. Gerçekte ise bu iki deyim arasında bağıntılar bulunduğu gibi çeşitli yönlerden de farklılıklar vardır. Şöyle ki; Genç Türkler deyimini Fransızca Jön Türkler karşılığıdır ve Avrupa genelinde istibdada karşı hürriyet ve meşrutiyet için savaşmış olan Osmanlıları göstermektedir.⁵⁹ Oysaki bu savaşı yapmış olanlar arasında Türklerin dışında Araplar, Arnavutlar, Çerkezler ve daha başka Müslüman olan, hatta gayrimüslim kimseler de bulunuyordu. Bunlar kendilerini Türk olarak kabul etmiyor, Osmanlılık üzerinde duruyorlardı. Bu nedenle bu iki sözü de, II. Abdülhamit'e karşı “muhalefeti oluşturanlar topluluğu” anlamında anlamak daha doğrudur.

II. Abdülhamit dönemindeki gizli örgütlenmelerin beşiği, “Tıbbiyeyi Şahane” (Askeri Tıbbiye) olmuştur. İlk örgütlenme, Mayıs 1889'da “İttihat-ı Osmanî” adı altında burada gerçekleşmiştir.⁶⁰ Bu okulu önemli kılan yabancı dilleri konuşabilen öğretmenlerin ve öğrencilerin burada bulunmasıdır. Bu sayede Avrupa'da yayınlanan

⁵⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c: 8, Ankara 1998, s. 510.

⁵⁶ Berkes, **a. g. e.**, s, 389.

⁵⁷ Karal, **a. g. e.**, c: 8, s. 510.

⁵⁸ Kemal H, Karpat-Robert W. Zens, “I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid'in Saltanatı (1876-1909)”, (çev: Nasuh Uslu), *Türkler Ansiklopedisi*, c: 12, Ankara, 2002, s, 873.

⁵⁹ Karal, **a. g. e.**, c: 8, s. 511.

⁶⁰ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 4. Basım, İstanbul 1996, s. 128.

dergiler gazeteler takip edilmiştir. Özgürlük ve meşruti yönetim hakkında daha fazla bilgiye sahip olan bireyler olmuşlardır.

Rus Çarı Aleksandır, Avusturya İmparatoru Franz Josef ile 1876 yılında anlaşarak, kendi aralarında Sırp topraklarının Avusturya'ya, Doğu'daki Bulgar topraklarının da Rusya'ya bırakılmasını kararlaştırmıştır.⁶¹ Aynı zamanda Rusya, Bulgarlar üzerinde de planlarını uygulamaya başlamıştır. 1876 ayaklanması bizzat Rusya'nın kontrolünde başlatılmış ve Osmanlı idaresine yönetilmiştir. Bunun için, öncelikle Türkleri yok etmek amaçlanmış kısa sürede isyan yayılmıştır. İgnatiyef'in oyunları sonucu Bulgaristan'a Osmanlı askeri gönderilememiştir.⁶² Türk halkı, kendisini kendi imkânlarıyla savunmak zorunda kalmıştır. Bu uğurda en kanlı çarpışmalardan biri de Rodoplar'ın eteğinde, Meriç Nehrinin sol yakasında yer alan Batak Köyü'nde meydana gelmiştir. Bir Bulgar köyü olan Batak'ta köylüler 4 Mayıs 1876'da isyana katılmış ve civardaki Müslümanları öldürmeye başlamışlardır. Burada hepsi de bu köyden olan 1100 silahlı Bulgar vardır. Dospatlı Ahmet Ağa, topladığı Pomak gönüllüleri ile 11 Mayıs günü Batak Köyü yakınlarına gelerek isyancıların teslim olmasını istemiştir. Teklifin reddi üzerine Bulgarlar ve Türkler arasında çatışma başlamıştır. İsyan bastırıldıktan sonra, dünyaya en çok Batak Köyü'nde, Türklerin, Bulgarlara katliam yaptıkları yönünde propagandalar yapılmıştır. İngiliz tahkik memuruna göre burada 5000 Bulgar öldürülmüştür. Ama Batak Köyü'nün nüfusu 2300'dür.⁶³ İngiliz gazeteleri bu konunun üzerinde fazlasıyla durmuşlardır. Propagandaların ardı arkası kesilmeyince İngiltere, Kırım Harbi'nde müttefiki olan Türkleri, çıkacak olan bir Türk-Rus savaşında desteklememiştir.

Bulgaristan'daki durumu ve Balkanlardaki diğer gelişmeleri görüşmek üzere İngiltere'nin öncülüğünde İstanbul'da bir konferans düzenlenmesine karar verilmiştir. İngiltere adına Salisbury, Rusya adına elçi İgnatiyef, konferansın iki önemli ve etkili ismi olarak gözükiyordu. Salisbury İstanbul' a ulaştığı ilk günden itibaren uzlaşmacı ve ılımlı bulduğu Rus elçisi İgnatiyef ile uyum içinde çalışarak en yakın mesai arkadaşı olmuştur.⁶⁴ Salisbury, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyeceğini ve alınan kararların Osmanlı Devleti'nce kabul edilmesi gerektiğini

⁶¹ Toğrul, a. g. e., s. 16.

⁶² Kocabaş, *Panislavizm*, 130.

⁶³ Kocabaş, *Panislavizm*, 131.

⁶⁴ Mithat Aydın, "Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri", s. 103.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler>.

düşünüyor, bunun için de baskı yapılmasını uygun görüyordu. Konferans 23 Aralıkta 1876 yılında İstanbul'da başlamıştır.⁶⁵

Salisbury, baskı politikasını konferansın başarısı için tek geçerli yol olarak düşünmekteydi. Fakat Salisbury aynı ölçüde İngiltere'nin diğer temsilcisi Büyük Elçi Elliot'u yolu üzerinde büyük bir engel olarak görmekteydi. Çünkü Salisbury'ye göre Elliot, Türk yanlısı tavrıyla Bab-ı Aliyi cesaretlendirmekte, bu ise konferansı çıkmaza sokmaktaydı. Bu nedenle İstanbul'daki İngiliz elçiliğini devre dışı bırakan Salisbury ile onun Rus çıkarlarına hizmet ettiğini düşünen Elliot arasında daha ilk günden bir anlaşmazlık yaşanmaya başlamıştır. Gerçekte ise bu durum İngiliz çıkarları için Rusya'ya karşı, Osmanlı'nın korunması gerektiği anlayışı ile Rusya ile anlaşılması gerektiği düşüncesinin bir çatışmasından ibarettir.⁶⁶

Osmanlı yöneticileri ise konferansın neleri amaçladığını çok iyi biliyorlardı. Bunun için önlem olarak konferansın başladığı ilk gün, yani 23 Aralık'ta Kanun-i Esasiyi yürürlüğe koymuş, Meşrutî yönetime geçtiğini ilan etmişlerdir. Ancak bu yabancı temsilciler için pek bir anlam ifade etmemiştir. Konferans devam edip kararlar alınmıştır. Konferans sonucunda büyük devletler Osmanlı Devleti'nden Balkanlarda Bulgarlara özerklik verilmesini istemişlerdir. Osmanlı Devleti bunu kabul etmemiş ve konferans bir neticeye varamadan dağılmıştır. Osmanlı Devleti'nin meşrutî yönetime geçmesi de sorunlara bir çözüm getirmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyeti ilan etmesine rağmen Balkanlar'ı ele geçirip İstanbul'u kontrol altına almak isteyen Rusya, bu amacını gerçekleştirmek için 24 Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş açmıştır. Rusların Besarebya'ya girmesiyle başlayan savaş, Kafkaslar ve Tuna olmak üzere iki ayrı cephede cereyan etmiştir. Tuna cephesinde bir yanda Türkiye, öbür yanda Rusya ile Türkiye'nin tabileri oldukları halde, isyan ederek Rusya tarafına geçen Romanya, Sırbistan ve Karadağ arasında geçen bu savaş, Rumi 1293 yılına rastladığı için Türk tarihinde "93 Harbi" diye anılmıştır.⁶⁷

⁶⁵ Konferans Haliç Tersanesi'nde bulunan Bahriye Nezaretinde toplandığı için Tersane Konferansı adıyla tarihe geçmiştir.

⁶⁶ Aydın, a. g. m., s. 104.

⁶⁷ Toğrul, a. g. e., s. 16.

İngiltere, bu arada Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için hiçbir şey yapmamıştır.⁶⁸ Kırım Savaşı'nda ezilen Rusya, Boğazları ele geçiremediği gibi Balkanlardaki itibarı da sarsıldığından; bu savaşla hem boğazları ele geçirmek hem de Balkanlarda Slav Birliğini (Panislavizm) gerçekleştirmek istiyordu. Bu savaşta Kafkas cephesinde Ahmet Muhtar Paşa'nın, Tuna cephesinde de Gazi Osman Paşa'nın büyük başarılarına ve kahramanca savunmalarına rağmen, Ruslar 1877 Kasımın da Kars'ı ele geçirerek Erzurum'a yönelmişlerdir. Tuna cephesinde ise 1877 Aralığında Plevne'nin düşmesi üzerine Ruslar Ocak 1878 de Edirne'yi ele geçirerek, Çatalca önlerine kadar ilerlemişlerdir.⁶⁹ Artık Rusların önünde hiçbir engel kalmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, Rus işgaliyle karşı karşıyadır. Rusların son bir saldırı yapması durumunda İstanbul'u alacak ve Osmanlı Devleti'ne son verebilecek kadar üstün bir konumu vardı.

Rusların İstanbul'a beklenen saldırısı tam gerçekleşecekmiş gibi görünürken, insani duygularına çağrıda bulunmak üzere Sultan II. Abdülhamit'in başvurduğu Çar Aleksandır'ın, tahta çıkışının yıldönümü olan 3 Mart'ta başkent yakınlarında eski Rum kasabası olan Ayastefanos'ta (Yeşilköy) barış antlaşması imzalandı.⁷⁰ Osmanlı Devleti açısından ağır koşullar içeren bu antlaşmaya göre:

- Sırbistan, Romanya ve Karadağ tam bağımsızlık kazanacaklar ve sınırları genişletilecek.
- Büyük bir Bulgaristan Prensiği kurulacak ve sınırları Tuna'dan Ege'ye Trakya'dan Arnavutluk'a uzanacak.
- Bosna-Hersek'e içişlerinde bağımsızlık verilecek.
- Eleşkirt, Kars, Ardahan, Doğu Beyazıt, Artvin ve Batum Ruslara verilecek.
- Teselya Yunanistan'a bırakılacak.
- Girit'te yaşayan Rumlara ve Ermenilere Islahat yapılacaktır.

⁶⁸ Jorga, a. g. e., c: 5 s. 482.

⁶⁹ Toğrul, a. g. e., s. 16.

⁷⁰ Jorga, a. g. e., c: 5 s. 483.

- Osmanlı Devleti Rusya'ya 30 bin ruble savaş tazminatı ödeyecek (Nicolae Jorga bu tazminatın 300 bin ruble olduğunu belirtir. Ayrıca büyük kazanımların yanında bu miktarın sembolik olduğunu da söyler).⁷¹

Ayrıca Osmanlı'ya bağlı olarak kurulan “Muhtar Büyük Bulgaristan Prenslığı” nedeniyle Osmanlı Devleti'nin elinde kalan Arnavutluk ile kara bağlantısı da kesilmiş oluyordu.⁷² 93 Harbi XIX. yüzyılda Osmanlı'nın bir ölçüde kaderini belirlemiş olması bakımından önemli bir savaştır. Osmanlı Devleti'nin savaş sonrasında imzalamak zorunda kaldığı Ayestefanos Anlaşması sayesinde Rusya, Balkanlarda tam bir hâkimiyet kurmuştur.⁷³ Osmanlı Devleti Avrupa'da 195 bin metrekare ve Asya'da 35 bin metrekare toprağını kaybetmiştir. Zaten bundan fazlasını da vermesi mümkün değildi.

Rusya, müttefiki olan Balkan milletlerine danışmadan aslında kendisi için Pire ve Ohri gölünden Selanik ve Edirne yakınlarına kadar ve Süze Bolu'dan Lüleburgaz'a kadar neredeyse İstanbul kapılarına kadar uzanan vasal bir Bulgar Prenslığını kurdurmuş oluyordu. Burada Ruslar siyasi oluşumunu iki sene içinde yapma hakkına sahiptiler. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da sözde önceden belirlenen ıslahatları yapmak üzere Bosna-Hersek'e girmişti.⁷⁴

Fakat bu anlaşma, Boğazların Rus hâkimiyetine girme ve Hindistan'daki sömürgelerine giden yolların Rus tehdidi altına girmesinden endişe duyan İngiltere ile Balkanlarda Rus nüfuzu altında kurulan Bulgaristan'ı istemeyen Avusturya'nın müdahalesine sebep olmuştur. İngiltere, Akdeniz'de durumun aleyhine geliştiğini gördüğünden Ayestefanos Antlaşması'nın tek taraflı olan maddelerin statükoyu etkilediğini söyleyerek antlaşmanın milletler arası bir komisyon tarafından tekrar gözden geçirilmesini istemiştir. Avusturya ise bu antlaşmanın Bulgaristan'a sağladığı haklardan endişelendiğinden Rusya'ya karşı İngiltere ile birleşmiştir.⁷⁵ Bu durum, İngiltere'nin İstanbul Konferansı'nda uyguladığı politikanın özellikle de Salisbury'nin politikasının ne kadar kısa bir süre sonra, kendi çıkarlarına ters düştüğü göstermiştir.

⁷¹ Jorga, a. g. e., c: 5 s. 483-484.

⁷² Kocabaş, *Panislavizm*, s. 37.

⁷³ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Strasında Rumeli'den Türk Göçleri (192-1913)*, Ankara 1994, s. 5.

⁷⁴ Jorga, a. g. e., c: 5, s. 483.

⁷⁵ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914)*, 6. Baskı, İstanbul 2010, s. 742-744.

Rusya ise Almanya'dan istediği desteği bulamamış, İngiltere ve Avusturya'nın kararlı tavrı sonucu Berlin'de milletlerarası bir konferansın toplanmasına razı olmuştur.⁷⁶ Almanya Başbakanı Bismarck'ın davetini 13 Haziran 1878'de kabul eden Avrupa devletleri temsilcileri, Balkan Yarımadasının yeni sınırlarını, bağımsızlığı henüz tanınmadığı için barış müzakerelerine kabul edilmeyen Romanya'nın, daha sonrada Sırbistan'ın ve Karadağ'ın bağımsızlıkları hakkında karar vereceklerdi. Böylece davetiyede yazılı olduğu gibi Ayestefanos Barış Antlaşması'nın tamamı hakkında serbest müzakereler başlıyordu.⁷⁷ Konferans başlar başlamaz Almanya önemli bir konuma gelmiştir. Daha önce seyirci de olsa, şimdi dürüst bir arabulucuya dönüşmüştür.⁷⁸ Ayestefanos Antlaşması'nda yer alan maddeler revize edilmiş ve 13 Temmuz 1878'de Berlin Anlaşması imzalanmıştır.

Berlin Anlaşması'yla Makedonya Osmanlı'ya verilerek Büyük Bulgaristan parçalanmıştır. Ayrıca Osmanlı'ya bağlı bir Doğu Rumeli Vilayeti kurulmuştur. Bulgarlara ise; Tuna Vilayetinin Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova ve Varna Sancakları üzerinde 63 bin kilometre kare büyüklüğünde Muhtar bir Bulgaristan Prensiği verilmiştir.⁷⁹ Bu nedenle Bulgarlar en çok hayal kırıklığına uğrayan taraf olmuştur. Bu yeni anlaşmayla sadece Avrupa devletleri değil, Ayestefanos Antlaşmasına kıyasla Osmanlı Devleti'de karlı çıkmıştır.⁸⁰ Bulgarlar tekrar Ayestefanos'un çizdiği sınırlara ulaşmak için Bulgar Milliyetçiliği fikrini benimseyip bu uğurda mücadele vermeye başlamışlardır. Bu amaçla da ilk hedefleri Doğu Rumeli olacaktır.

Bulgar Prensiğinin kurulmasıyla 10 Şubat 1879 yılında kurucu meclis açılmıştır. Bu meclise Müslüman saflarından en az 24 kişinin katılması gerekirken, ancak 13 kişi katılabilmıştır. Bulgaristan Müslümanları 1989 yılına kadar bir siyasi teşkilat kuramamaları sebebiyle Bulgar partilerine oy veriyor veya o partilerden aday gösteriliyorlardı.⁸¹

Osmanlı Devleti'nin, "Bulgaristan Prensiği" ile ilk diplomasi girişimleri Pertev Efendi'nin 10 Ağustos 1879 günü Prens Aleksandır'a Sultan Abdülhamid'in fermanını sunmasıyla başlamıştır. Aldığı talimat gereğince Elçi Pertev Efendi,

⁷⁶ Ahmet Halaçoğlu, **a. g. e.**, s. 5.

⁷⁷ Jorga, **a. g. e.**, c: 5, s. 484.

⁷⁸ Jorga, **a. g. e.**, c: 5, s. 485.

⁷⁹ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Ankara 1990, s. 9.

⁸⁰ Ahmet Halaçoğlu, **a. g. e.**, s. 5.

⁸¹ Ahmed, **a. g. m.**, s. 386.

Bulgaristan'daki Türklerin hak ve hürriyetlerinin korunması hakkında ilk teşebbüsü yapmıştır. Dönemin Padişahı Abdülhamid, elçisi vasıtasıyla Aleksandır'a şunları söylemiştir: *“Bulgaristan'ın kuruluşunu, zat-ı devletlerinin prensliğe seçilişinizi lütfen kabul buyuruyorum, şu şartla ki, orada kalmış Müslim kullarının haklarına, hürriyetlerine halel getirilmeye...”* Kısa bir süre sonra Doğu Rumeli Vilayeti, Bulgar Diplomasisi ve Osmanlı Diplomasisi arasında soruna neden olmuştur.⁸² Sorunlar devam etmiş ve Doğu Rumeli 1885 yılında Bulgaristan tarafından ilhak edilmiştir. Bu suretle Bulgaristan'ın toprak genişliği 96 bin kilometre kareye çıkmıştır.⁸³

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, kendi egemenliği altında bulunan bir toprak parçasının elden çıkması karşısında, Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlere birer nota göndererek antlaşma hükümlerinin korunmasını istemekten başka bir şey yapacak durumda değildir. Abdülhamit sonunun nereye varacağını bilmediği bu sorun yüzünden, bir savaş çıkarmak istememiştir. Nitekim önce Berlin Antlaşması'na taraf devletlerle Kasım 1885'te İstanbul'da toplanan bir konferansla soruna çözüm aramıştır. Bu konferanstan istenilen sonuç alınamayınca, Bulgar Prensliği ile doğrudan görüşülerek, 5 Nisan 1886'da Bulgaristan'la Doğu Rumeli Vilayetinin birleşmesi kabul edilmiştir.

1.4. Osmanlı Devleti'nin Durumu ve İkinci Meşrutiyetin İlanı

XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'e muhalefet eden gruplar oldukça fazlaydı. Fakat bunlar arasında da temel sorun bir birliktelik kuramamalarıydı. İttihat ve Terakki ise, II. Abdülhamit'e karşı tüm grupları bir araya getirmeye çalışıyordu. Bu birliktelik sağlanınca bir devrim gerçekleştirilmiş olacaktı. Sultanın yeğeni olan Prens Sabahattin, hareketi bir bütün haline getirmek için Şubat 1902'de Paris'te bir Jön Türk kongresi toplamıştır. Bu kongrede, arzuladıkları amaçlarına ulaşmak için ordunun devreye girmesi ve yabancı müdahalenin önlenmesi gerektiği konularını görüşmüşlerdir. Fakat bir uzlaşma sağlanamamıştır.

⁸² Suzan Ertürk, “Bulgaristan Basınında Türkiye ve Atatürk (1923-1938)”, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 10.

⁸³ Karal, a. g. e., c: 8, s. 105-106.

Balkanlardaki Üçüncü Ordu'ya bağlı bazı subayların ve ileri gelen kişilerin 1906'da Selanik'te kurdukları "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" aracılığıyla, II. Abdülhamit'e karşı oluşturulan harekete dâhil olmasıyla arzulanan devrim gerçekleşebilir bir devrim haline dönüşmüştür.⁸⁴ Jön Türk hareketinin ikinci kongresi 29 Aralık 1907'de yine Paris'te toplanmıştır. Kongre, Prens Sabahattin ve İttihatçı kanatlarda dâhil olmak üzere bütün siyasi eğilimleri ve çeşitli milliyetlerden temsilcileri bir araya getirerek çelişkili de olsa bir birliktelik havası yaratmıştır.⁸⁵ Kongrede Ahmet Rıza'nın başını çektiği grup "Merkeziyetçiliği", Prens Sabahattin'in başını çektiği grup ise "Âdem-i Merkeziyetçiliği" (Yerinden Yönetim) savunmuşlardır.⁸⁶ Bu nedenle aralarında bir uzlaşma sağlanamadıysa da II. Abdülhamit'i tahtan inmeye zorlanması, yönetim düzeninin değiştirilmesi ve onun yerine anayasal ve temsili bir hükümet getirilmesi kararı almışlardır.⁸⁷

1908 yılına gelindiğinde ise devrimcileri cesaretlendirecek pek çok şey olmuştur. Uzak Doğu'da meşruti bir Japonya birkaç yıl önce Avrupalı fakat istibdatla yönetilen Rusya'yı yenmişti. Hem Rusya hem İran bunu demokratik kurumların üstünlüğünün bir tezahürü olarak kabul etmiş ve biri ihtiyatla, diğeri de devrimle meşruti ve parlamenter rejimleri getirmişlerdir. Avrupa'da 9-10 Haziran 1908'de İngiliz ve Rus hükümdarlarının "Reval Buluşması", Avrupa'nın hasta adamının cenaze törenini haber veriyor gözükmüş ve her derde deva Meşrutiyet'e acilen ihtiyaç bulunduğunu telkin etmiştir.⁸⁸

İmparatorluk içinde ise parası ödenmeyen, yeterince beslenmeyen ve elbisesi paçavra halinde askerlerin birkaç temel asgari insani ihtiyaçlarının tatminini istemek üzere kızgınlıkla başkaldırmaları ile bir ayaklanma veya daha doğrusu grev dalgası Anadolu'dan Rumeli'ye yayılmıştır.⁸⁹ Gerçek devrimi başlatan olaylar Makedonya'da Üçüncü Ordu çerçevesinde ortaya çıkan küçük ayaklanmalar şeklinde belirmiş, daha sonra bu ayaklanmalar Edirne'deki İkinci Ordu'ya sıçramıştır.⁹⁰

⁸⁴ Karpat; Zens, **a. g. m.**, s, 886.

⁸⁵ Tanör, **a. g. e.**, s,134.

⁸⁶ Fendoğlu, **a. g. m.**, s, 742.

⁸⁷ Karpat; Zens, **a. g. m.**, s, 886.

⁸⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 2008, s. 204.

⁸⁹ Lewis, **a. g. e.**, s, 204.

⁹⁰ Karpat; Zens, **a. g. m.**, s, 886.

II. Abdülhamit'in İstanbul'daki hükümetine tehlikeyi haber veren raporlar gelmeye başlamış ve durumu incelemek üzere Selanik'e bir komisyon gönderilmiştir. Padişah yıllardan beri casuslarından gelen tehlike bildirici büyük bir arşiv yığılmıştı. Bu nedenle telaş etmek için başlangıçta her hangi bir sebep görmemiş görünüyordu. Fakat bu kez yanıyordu. O vakte kadar, içerden ve dışarıdan imparatorluğa karşı gittikçe artan tehlikeye endişelenen Genç Türk subayları, imparatorluğun savunmasında bu kadar yetersiz bir rejimi devirmeğe hazır idiler.⁹¹ II. Abdülhamit, durumun farkına varıp harekete geçmek istediye de artık çok geç olmuştu.

Enver Bey (Paşa) dağa çıkmış, 4 Temmuz da başa bir subay, Kolağası Ahmet Niyazi (o zaman Genç Türk komitelerinde çok önemli biridir.) Enver Bey'in peşinden gitmiştir. Fakat Ahmet Niyazi tek başına ve gizlice gitmemiş, yanında önemli miktarda asker, silah ve para ile "Resne Dağları'na" çıkmıştır. Durum İstanbul'a ve Rumeli'deki resmi makamlara bildirilmiştir. İttihat ve Terakki Komitesi, asileri benimseyerek meşrutiyetin tekrar kurulması için siyasal bir istek ilan ederek, faaliyete geçmiştir.⁹²

20 Temmuz 1908'de Manastır'ın Müslüman halkı da ayaklanmış ve şehrin cephaneliğini ele geçirmiştir. Bunun ardından diğer Balkan şehirlerinde de benzer ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamit'e anayasanın yeniden uygulanmaya konması yolunda talepler ileilmeye başlanmıştır. Nihayetinde II. Abdülhamit anayasayı yeniden uygulamaya koymak ve 23 Haziran 1908'de meclisi yeniden açmak zorunda kalmıştır.⁹³

Anayasa reçetesinde tek tedavi şekli parlamenter rejim olarak gösteriliyordu. Parlamenter rejim bir tepki eseri olarak ortaya çıkarılmıştır. 1876 Kanun-i Esasi ile hâkim durumda olan padişahın ağır baskıcı rolünü ortadan kaldırmak için başlıca iki yol görünüyordu; ya padişahı kaldırmak ya da karşısına eşit yetki ve güçle donatılmış yasama organını koymaktır. İkinci yolun seçileceğine şüphe yoktu.⁹⁴ Bu yol seçilince, padişahın yetkilerini kısmak, Mebusan Meclisi'nin ise yetkilerini artırmak gerekmiştir. Bu ikinci yol anayasal gelişmeyi parlamentarizme götürmüştür. Bu

⁹¹ Lewis, a. g. e., s, 205.

⁹² Lewis, a. g. e., s, 206.

⁹³ Karpat; Zens, a. g. m., s, 887.

⁹⁴ Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c: 3, İstanbul, 2000, s. 450.

bakımdan Melis'e üstünlük sağlayan Meclis hükümeti rejimi ve başkan hükümeti rejimi ister istemez siyasal tercihler dışında kalmıştır.⁹⁵

II. Meşrutiyet Makedonya'da gerçekleştirilmiştir. Bu sayede büyük çoğunluğu Türk olan Makedonya'nın Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmaması amaçlanmıştır. Meşrutiyetle, etnik, köken ve din farkı gözetmeksizin ortak bir vatan kavramı, ortak çıkarlar ve özgürlükler amaçlanmıştır. Ancak Meşrutiyetin duyurulması, Bulgaristan ve Avusturya'yı kuşkulandırmış ve bu iki devlet Osmanlılara karşı ortak bir hareket hattı izlemeye başlamıştır.⁹⁶

1.5. Bulgaristan'ın Bağımsızlığı

Bulgaristan,⁹⁷ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Anlaşması ile Osmanlı'ya vergi veren özerk bir prenslik olarak kurulmakla birlikte, bağımsızlığını ilan edeceği tarihe kadar otuz yıllık dönemde de fiilen bağımsız bir devlet gibi hareket etmiştir.⁹⁸ 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet de Bulgarları tatmin etmemiştir. Bulgarlar büyük amaçları uğruna, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışık durumdan istifade etme şansını sonuna kadar kullanma yoluna gideceklerdir.

Fransa ve Almanya'dan gelen milliyetçilik akımı XIX. yüzyılın başlarında Balkan Yarımadası'na hızla yayılmıştır. İlk etkisi kültürel olarak kendisini göstermiştir. Kısa süre içerisinde milliyetçiliğin vurgusu politik bir hale gelmiştir. Balkan liderleri, devletlerinin ancak ulusal birliklerini elde ettikten sonra gelişip zenginleşeceğini düşünmüşlerdir.⁹⁹ Tabi bu arada Rusya olmadan bu amaçlarının gerçekleşmesi pek mümkün görünmüyordu. Her aşamada Rusya'nın desteğini sağlamaya çalışacaklar, Rusya da Bulgarlar başta olmak üzere Balkanlardaki Slav unsurları destekleyecektir.

⁹⁵ Tunaya, **a. g. e.**, s. 451.

⁹⁶ Karal, **a. g. e.**, c: 9, s. 226.

⁹⁷ Bulgarlar ve Bulgaristan üzerine yazılmış eserler için bkz: M. Türker Acaroğlu, *Bulgarlar ve Bulgaristan Üzerine Yüzyıllık Türkçe Kaynakça (1878-1978)*, Ankara 1997.

⁹⁸ Ömer Turan, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Ankara 2005, s. 95.

⁹⁹ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Çev: M. Tanju Akdoğan), İstanbul 2003, s. 1-2.

Rusya ve Avusturya'nın kendisini destekleyeceğine güvenen Bulgaristan, bağımsızlığını duyurmak için Kamil Paşa hükümetinin sebep olduğu basit bir protokol olayından faydalanmak yoluna gitmiştir. 13 Eylül 1908 yılında Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, İstanbul'daki yabancı elçilere verdiği bir ziyafette Bulgaristan'ı temsil etmekte olan Kapu Kethüdası Geshof'u davet etmemiştir. Neden olarak Kamil Paşa, Bulgaristan'ın Osmanlı'ya bağlı bir eyalet olmasını ve ziyafetin yabancı elçiler için olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ Bunun üzerine Geshof, hükümetinden aldığı talimat üzerine İstanbul'dan ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nde iyimserlik durumu yaşanırken Bulgaristan Prensi ve eşi 23 Eylül 1908'de Viyana'da krallar için düzenlenen bir törenle karşılanılmaktaydı. İki taraf Bosna-Hersek'in Avusturya'ya bırakılması ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilanı konusunda anlaşmışlardır.¹⁰¹

Avusturya, Osmanlı Devleti'nde meydana gelen değişikliğe ve yeni rejime rağmen işgali altında bulunan bölgeleri yani Bosna-Hersek'i 5 Ekim 1908 yılında ilhak ederek kendi topraklarına katmıştır.¹⁰² Bu tarihin 6 Ekim olduğunu belirten kaynaklar da vardır.¹⁰³ Bu arada Bulgaristan da boş durmamış, 5 Ekim 1908 de Prens Ferdinand, Tırnova'da Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ederek "Çar" ünvanını almıştır.¹⁰⁴ Bulgaristan, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, bu duruma karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun çaresizliği, bir yandan da yine aynı yıl II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle beliren iç karışıklıktan yararlanarak bağımsızlığını ilan etmiş ve krallık olmuştur.¹⁰⁵

Bu gelişmeler sırasında Rusya'nın durumu önem arz etmektedir. Çünkü Rusya, şaşırtıcı bir şekilde Avusturya'dan Bosna- Hersek'in ilhakından vazgeçmesini istemiştir. Bosna-Hersek'in ilhakı üzerine çıkan kriz Rusya için diplomatik bir yenilgi olmuştur. Ruslar Balkanlardaki durumlarını tekrar güçlendirmek için yeni yolların arayışına girmişlerdir.¹⁰⁶ Rusya artık Bulgaristan üzerindeki hâkimiyetini Avusturya'ya kaptırmış ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı sırasında geri planda kalmıştır.

¹⁰⁰ Karal, a. g. e., c: 9, s. 226-227.

¹⁰¹ Karal, a. g. e., c: 9, s. 228.

¹⁰² Jorga, a. g. e., c: 5, s. 518.

¹⁰³ Karal, a. g. e., c: 9, s. 229.

¹⁰⁴ Karal, a. g. e., c: 9, s. 228.

¹⁰⁵ Ali Dayıoğlu, *Toplam Kampından Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İstanbul 2005, s. 212.

¹⁰⁶ Hall, a. g. e., s. 10

Osmanlı Devleti bu oldu bitti karşısında büyük devletlere başvurmuş ve Berlin Anlaşması'ndan doğan hakların korunmasını talep etmiştir. Fakat anlaşmaya taraf olan devletlerden hiç birisi bu duruma aldırış etmemiştir. Osmanlı Devleti protestosunda yalnız kalmıştır. Büyük devletler Osmanlı'nın notasından çok Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katması olayına dikkatlerini vermişlerdir.¹⁰⁷ Osmanlı hükümeti de bu durum karşısında Sırbistan ile bir anlaşma yapmaya çalışmıştır. Sırbistan bu ittifak önerisine olumlu bakmış olmakla birlikte dış politikada bağımsız hareket edemeyeceğinden Rusya'ya tarafından engellenmiştir. Bu nedenlerle Avusturya'ya karşı bir savaş açma durumu ortadan kalkmıştır.

Bu sırada Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakına Osmanlı hükümeti düşkünlük gösterirken, Osmanlı halkı İmparatorluk tarihinde örneği görülmemiş bir direnme göstermiştir.¹⁰⁸ Bu direnme Avusturya mallarına boykot uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Avusturya, boykot hareketini ilk etapta geçici bir duygunun işareti saydığı için aldırış etmemiştir. Fakat durum ciddileşmiş Avusturya tüccarları ve işadamları hükümetlerine arkası gelmez şikâyetlerde bulunmuşlardır. Avusturya, Osmanlı hükümetine baskı yapmak istemiş sonrasında Almanya'nın duruma müdahale ederek iki taraf arasında bir anlaşmanın sağlanması için bir zemin hazırlamıştır.¹⁰⁹

Avusturya ile görüşmeler İstanbul'da başlamıştır. Osmanlı hükümeti, durumun daha da büyümeden bir neticeye kavuşturulmasını amaçlamıştır. Sorunun çözümlenmemesi halinde bir konferans toplanması gündemdeydi. Bu gerçekleştiği takdirde, kendisine daha fazla zarar getireceğini tecrübelerine dayanarak Osmanlı idarecileri öğrenmişlerdi. Yapılan anlaşma neticesinde Avusturya, Osmanlı Devleti'ne küçük bir teselli olarak Yenipazar Sancağını bırakmıştır.¹¹⁰ Ayrıca Sadrazam Kamil Paşa, Bosna-Hersek üzerinde Avusturya'nın egemenliğini tanımının gerçekliğine inanmıştı.¹¹¹

Kayser Franz Joseph tarafından yeni bir anayasaya kavuşturulan Bosna-Hersek'in yeni idarecileri, yeni kazanılan bu topraklar için 27 Şubat 1909 tarihinde

¹⁰⁷ Karal, **a. g. e.**, c: 9, s. 229.

¹⁰⁸ Karal, **a. g. e.**, c: 9, s. 222.

¹⁰⁹ Karal, **a. g. e.**, c: 9, s. 223.

¹¹⁰ Jorga, **a. g. e.**, c: 5, s. 519.

¹¹¹ Karal, **a. g. e.**, c: 9, s. 223.

54 milyon 250 bin korun ödemiştir.¹¹² Bu ödeme resmi olarak sadece vakıf malları¹¹³ karşılığında ödenen bir tazminat olarak kabul edilmektedir. Enver Ziya Karal bu paranın 2,5 milyon lira olarak vermekte ayrıca Avusturya'nın Bosna-Hersek Müslümanlarının, Osmanlı Padişahını, halife tanımlarını uygun gördüğünü belirtmektedir.¹¹⁴ Avusturya aynı zamanda ithalat vergisinin yüzde 11'den yüzde 15'e çıkartılmasını onaylamış; Osmanlı'ya tamamen bağımsız bir ticaret yürütme hakkı tanımıştır. Türklerin ekonomik menfaatlerinin korunmasını vaat etmiş, kapitülasyonların yerine çağdaş anlaşmalar yapmayı önermiştir.¹¹⁵ Avusturya'da bir an önce çözüm olmasından yana kararlılık göstermiştir.

Osmanlı hükümeti, Avusturya ile Bosna-Hersek sorununu çözdüğü sırada Bulgaristan hükümeti ile de bağımsızlık sorunu üzerine görüşmeler yapmıştır. Osmanlı temsilcileri Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımları için Türk-Bulgar mali anlaşmazlığının çözümlenmesini şart koşmuşlardır. Bulgaristan'ın Duyun-u Umumiye'ye düşen payı, Doğu Rumeli Vilayeti'nin ödenmemiş vergi borcu, Bulgaristan'da kalan Osmanlı demiryolu tazminatı ve vakıf malları karşılığında 28 milyon Osmanlı lirası istemişlerdir. Bulgarlar ise ancak 4 milyon lira verebileceklerini belirtmişler bu nedenle de anlaşma sağlanamamıştır.¹¹⁶ Daha sonra ise Rusya devreye girerek tarafları tekrar bir araya getirmiştir. Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Mart 1909'da yapılan bir anlaşma ile Rusya 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı dolayısıyla Osmanlı'dan alacağı tazminattan feragat etmiştir.¹¹⁷ Nicolae Jorga, bu miktarın 100 milyon Mark tutarında olduğunu belirtmektedir.¹¹⁸

Rusların alacaklarından vazgeçmesi ve Bulgarların vermeyi kabul ettikleri miktar ile birlikte Osmanlı Devleti duruma razı olmuştur. Böylece Osmanlı-Avusturya anlaşmazlığından sonra Osmanlı-Bulgar anlaşmazlığı da parasal bir yol tutularak çözümlenmiştir.¹¹⁹ 19 Nisan 1909'da İstanbul'da yapılan sözleşme ile Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımıştır.¹²⁰ Burada belirtilmesi gereken bu tarihte Bulgaristan ile iki anlaşma yapılmış olmasıdır. Bunlardan birincisi

¹¹² Jorga, a. g. e., c: 5, s. 519.

¹¹³ Karal, a. g. e., c: 9, s. 223. Jorga, a. g. e., c: 5, s. 519.

¹¹⁴ Karal, a. g. e., c: 9, s. 223.

¹¹⁵ Jorga, a. g. e., c: 5, s. 519.

¹¹⁶ Karal, a. g. e., c: 9, s. 230.

¹¹⁷ Ömer Turan, Türk-Bulgar İlişkileri, s. 95.

¹¹⁸ Jorga, a. g. e., c: 5, s. 519.

¹¹⁹ Karal, a. g. e., c: 9, s. 230.

¹²⁰ Karal, a. g. e., c: 9, s. 230. Ömer Turan, Türk-Bulgar İlişkileri s. 95.

İstanbul Protokolü diğeri ise aynı gün yapılan sözleşmedir.¹²¹ Bu sözleşme “Müftülükler Sözleşmesi”¹²² olarak da bilinmektedir. Müftülüklerin ayrılmasını amaçlayan bu sözleşmede artık Türk değil Müslüman encümenliklerinden bahsedilmektedir. Çünkü müftülüklerin eylem alanına Türklerden başka diğer Müslüman unsurlar da girmektedir.¹²³ Bu protokole Berlin Anlaşması’nda Türklere verilen haklar tekrardan kabul edilmiştir.¹²⁴ Protokol, Müslüman topluluğun dini idaresi ve örgütlenmesi hususunda eski düzenlemelerdeki belirsizlikleri büyük ölçüde gidermekte ve Müslümanların baştan beri sahip olduğu dini hak ve hürriyetlerini garanti altına alıp çok daha açık ve somut bir biçimde kullanmalarına imkân tanımaktadır.¹²⁵

Bulgaristan’ın bağımsızlığının tanınmasıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa topraklarındaki son muhtar eyaleti de elden çıkmıştır.¹²⁶ Bundan sonra ise iki devlet arasında ilk ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Bulgar Elçisi Mikail K. Sarafov 17 Temmuz 1909 tarihinde İstanbul’a, Türk Büyük Elçisi Mustafa Asım Bey’de 14 Eylül 1909 tarihinde Sofya’ya güven mektuplarını sunmuşlardır.¹²⁷

Bu zor zamanlarda II. Abdülhamit yönetimi Almaya ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Meşrutiyet yönetimi hükümetleri ise İngiltere’nin desteğini sağlamayı amaçlamışlardır. Meşrutiyet hükümetleri anayasal bir rejimi kurmuş olmaları itibariyle gerek büyük devletlerin gerekse İmparatorluk içerisindeki Müslüman ve Gayrimüslim toplulukların kendilerine tam destek vereceklerini beklemişlerdir. Meşrutiyeti takip eden aylarda Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilanı, Avusturya’nın Bosna-Hersek’i ilhakı, İngiltere’den beklenen desteğin sağlanamaması, gerek diğer büyük devletlerle ve gerekse bölge devletleri ile istenilen ittifakların kurulamaması büyük bir hayal kırıklığına sebep olmuştur.¹²⁸

¹²¹ İbrahim Kamil, *Bulgaristan’daki Türklerin Hakları*, Ankara 1989, s. 17.

¹²² H. Mehmet Günay, “Osmanlı Sonrası Bulgaristan Topluluğunun Dini Hayatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, c: 20, Ankara 2002, s. 410.

¹²³ Cengiz Hakov, “Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Serüveni”, *Türkler Ansiklopedisi*, c: 20, Ankara 2002, s. 371.

¹²⁴ Kamil, **a. g. e.**, s. 17.

¹²⁵ Günay, **a. g. m.**, s. 410.

¹²⁶ Karal, **a. g. e.**, c: 9, s. 231.

¹²⁷ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984, s. 116.

¹²⁸ Ömer Turan, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 96.

1.6. Balkan Savaşları

Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı Devleti bir büyük sorunla daha karşılaşmıştır. Bu büyük sorun, İtalya'nın, Trablusgarp'ı kendi topraklarına katmak istemesiyle ortaya çıkmıştır. İtalya'nın Trablusgarp'a ilgisini, 1882 yılında Fransa'nın Tunus'a yerleşmesinin bu devlet üzerinde yapmış olduğu etkilere kadar götürmek gerekmektedir. Fransa'nın Tunus'a yerleşmesi, İtalya'yı sömürgecilik politikasında Almanya-Avusturya ittifakına yanaştıran en önemli sebeplerden biri olmuştur.¹²⁹ İtalyan hükümeti; Almanya, Avusturya, Rusya, Fransa ve İngiltere'nin desteğini sağlamak için çabalamıştır.

Sömürgecilik yarışında destek sağlamış olmasına rağmen İtalya fazla bir başarı elde edememiştir. Akdeniz ve Balkanlarda isteklerini gerçekleştiremeyince Doğu Afrika'daki Habeşistan'a saldırmıştır. Habeşistan teşebbüsü başarısız olduğu gibi müttefikleri olan Almaya ve Avusturya da savaş sırasında beklediği desteği vermemişlerdir. İtalya'nın bu başarısızlığına karşılık, müttefiki Avusturya'nın Balkanlardaki faaliyet ve kazançları günden güne artmıştır. Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı, İtalya üzerinde çok kötü bir etki ve tepki yaratmıştır.¹³⁰ Adriyatik Denizi'nde ve Balkanlarda emellerini gerçekleştiremeyen İtalya için en uygun yer Trablusgarp'ı işgal etmek olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde hiç kimse İtalya'nın Trablusgarp'a karşı bir müdahalede bulunacağını tahmin etmemiştir. İtalya'ya dost bir devlet gözüyle bakılmaktadır. Bunda Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Yusuf İzzettin'in, Avrupa'ya yaptığı bir seyahat sırasında Roma'yı da ziyaret etmesi ve çok sıcak bir şekilde karşılanması etkili olmuştur.¹³¹ İtalya 29 Eylül 1911 günü Osmanlı Devleti'ne verdiği bir ultimatonda, Trablusgarp ve Bingazi'nin uygarlıktan uzak bırakıldığını ve İtalyanlara, Osmanlı subay ve memurlarının kötü davrandığını belirtmiştir. Ayrıca İtalya'nın, Trablusgarp ve Bingazi'yi işgali altına almaya karar verdiğini bildirerek, mukavemet edilmemesi hususunda Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'a emir vermesini istemiştir.¹³²

¹²⁹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 886.

¹³⁰ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 887.

¹³¹ Jorga, **a. g. e.**, c: 5, 520.

¹³² Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 898.

Osmanlı Devleti aynı gün verdiği cevapta, İtalyan iddialarını reddederek, İtalya'nın Trablusgarp'taki bütün ekonomik faaliyetlerine izin verdiğini, asayişsizliğin söz konusu olmadığını, İtalya ile iyi ilişkiler kurmak istediğini, bunun için görüşmelere hazır olduğunu ancak İtalya'nın istediği emri veremeyeceğini belirtmiştir.¹³³ Cevap için tanınan 24 saatlik süre sonunda bir İtalyan filosunun Trablusgarp önlerine ve ikinci bir filonun da Adriyatik Denizi'nde Preveze ve Draç önlerine gelmesiyle savaş ilan edilmiştir.¹³⁴

Savaşın başladığı sırada Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı savunacak gücü bulunmamaktadır. Bölgeye yeni kuvvetler göndermesi de mümkün değildir. Çünkü İtalyan donaması, Doğu Akdeniz'in kontrolünü eline geçirmiştir. Trablusgarp İstanbul'dan 1600 kilometre uzakta bir eyaletti. Osmanlı donamasının bu kontrolü aşması çok zor gözükmektedir. Kara yolu üzerinden kuvvet göndermek ise İngiliz idaresinde bulunan Mısır'ın tarafsızlığının duyurulmuş olması ile imkânsız hale gelmiştir.¹³⁵ Osmanlı Devleti durumu hemen kabullenmemiştir. Bölgeye gönüllü subaylar göndererek halkı, İtalyan işgaline karşı direnişe geçirmişlerdir. Giden gönüllü subaylar arasında Mustafa Kemal ve Enver Bey'de vardır. Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa arasında karakterleri ve siyasi görüşleri nedeniyle sıkı bir arkadaşlık kurmaya elverişli olmamakla beraber, birbirlerini takdir etmişlerdir.¹³⁶ İtalya savaşa başlarken işi kısa sürede sonlandıracağını sanmıştır. Ancak Türk subaylarının ve yerli halkın iradesi karşısında ancak Trablusgarp kıyılarını alabilmiş ve oradan başka bir yere ilerleyememiştir.

Askeri olarak ilerleyemeyen İtalya, boş durmayarak Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını artırmıştır. İtalya, On İki Ada'yı işgal etmiş ve Çanakkale Boğazı'na bir de baskın düzenlemiştir. Balkanlardaki hassas durumun farkında olan Osmanlı Devleti, bir an önce İtalya ile uzlaşma yoluna gidilmesine karar vermiştir. Aynı sıkıntılı durum İtalya içinde geçerlidir. Almanya'nın da Balkanlardaki Rus faaliyetlerinden dolayı tedirginliği vardır. Bu nedenle Almaya iki taraf arasında biran önce barışın yapılması için çalışmıştır. Bu nedenlerden ötürü Osmanlı Devleti ile İtalya arasında 18 Ekim 1912'de, İsviçre'nin *Ouchy* (Uşi) kentinde barış anlaşması

¹³³ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 898.

¹³⁴ Jorga, *a. g. e.*, c: 5, 520.

¹³⁵ Karal, *a. g. e.*, c: 9, s. 272.

¹³⁶ Karal, *a. g. e.*, c: 9, s. 278.

imzalanmıştır.¹³⁷ Bu anlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki son toprağını da kaybetmiştir.

Trablusgarp meselesi, Osmanlı kamuoyunda tepkilere neden olmuştur. İtalya'ya karşı İttihat ve Terakki Partisi öncülüğünde bir "Husumet Paktı" kurulmuştur.¹³⁸ İtalya'ya karşı ekonomik bir savaş açılmış ve İtalyan mallarına boykot uygulanmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde ikinci kez yaşanmıştır. İlk olarak yukarıda belirttiğimiz gibi Avusturya'nın, Bosna- Hersek'i ilhak ettiğinde toplumsal olarak bir boykot yaşanmıştı. Bu durum bizlere Osmanlı toplumunun artık yöneticilerin uyguladığı siyasetle yetinmeyip, kendisi de olaylara reaksiyon gösteren ve kendi iradesine sahip bir olgunluğa eriştiğine işaret eder.

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanını, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Yunanistan'ın Girit'i ilhak etme teşebbüsü, Arnavutların ve Arapların bağımsızlık isteklerinin şiddetlenmesi, İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması izlemiştir. Osmanlı Devleti'nin İtalya ile savaşa tutuşması ise, Balkan devletleri olan başta Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Makedonya'yı ele geçirmek hususundaki yeni çabalarına zemin hazırlamış ve bu çabaların sonucu olarak da Balkan Savaşları patlak vermiştir.¹³⁹

Bir "Balkan İttifakı" fikri, Sırp hükümetinin Bulgar devrimcilere sığınak ve yardım sağladığı 1860'lara kadar geri gitmekteydi. 1891 yılında Yunan Başbakanı Kharilaos Trikoupis bir Bulgar-Yunan-Sırp ittifakı önermişti. O dönemde Sırbistan ve Bulgaristan bu teklifi kabul etmemişti. Slav devletleri hem Ege'deki Yunan emelleri konusundaki ilgisizlikleri, hem de Makedonya konusunda Yunanlılarla rekabetleri nedeniyle dindaşlarından uzak durmuşlardır. Ancak 1897'de Makedonya konusunda kısa süreli bir anlaşmaya varmışlardır.¹⁴⁰

1897 yılında Yunanlılar Girit'i ilhak etmeye teşebbüs etmişler, bunun sonucunda çıkan savaş otuz gün içerisinde sona ermişti. Osmanlı Devleti, Yunan taarruzlarını kolaylıkla püskürtmüştür. Ne var ki büyük güçler Osmanlı Devleti'nin bu zaferden anlamlı kazançlar sağlamasını önlemek ve Berlin Anlaşması kararlarıyla

¹³⁷ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 903.

¹³⁸ Karal, *a. g. e.*, c: 9, s. 274.

¹³⁹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 915.

¹⁴⁰ Hall, *a. g. e.*, s. 4.

oluşan düzeni devam ettirmek için müdahale ettiler. Ayrıca bir Yunan işgalini ve Yunanlıların Müslümanları katletmesini önlemek için Girit'e asker çıkarmışlardı. Gururları kırılan Yunanlılar, Teselya'da sınır üzerindeki bazı noktaları Osmanlı Devleti'ne terk etmek zorunda kaldılar. Yunanlıların başarısızlığı tek bir Balkan devletinin Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflayan gücüne rağmen amaçlarına ulaşmak için karşılaştığı zorlukları gösterdi. Ayrıca diğer Balkan devletlerinin Yunan askeri yeteneği konusundaki güvenini sarsmıştı.¹⁴¹ Bu durum ileride Balkan devletlerinin ittifak yapmasında etkili oldu.

Makedonya Meselesi, birinci derecede burasının Bulgaristan'a ilhak emelinden kaynaklanmıştır. Bulgarlar, Ayestefanos Anlaşması'yla kendilerine verilen Makedonya'nın, Berlin Anlaşması'yla geri alınarak Osmanlı Devleti'ne iade edilmesini haksızlık olarak değerlendirmişler ve buraya yeniden sahip olmak istemişlerdir.¹⁴² Bulgarların dışında Makedonya üzerinde emelleri olan başka milletler de bulunmaktadır. Bunlar; Romenler, Arnavutlar, Yunanlılar ve Ruslardır. Ayrıca Makedonya'da büyük devletlerin de çıkarları ve planları vardır.

Yeri gelmişken Arnavutlar üzerinde biraz durmakta fayda vardır. Arnavutlar bu aşamaya kadar Balkanlardaki Osmanlı yönetimini çok sadık bir şekilde desteklemişlerdir. Arnavutların çoğunluğu İslam dinine mensuptu. Arnavutlar, Osmanlı yönetiminden, vergi başta olmak üzere bazı ayrıcalıklar almıştı. Arnavutlar Yanya, İşkodra, Kosova vilayetlerinde nüfusun çoğunluğunu, Manastır vilayetinde de önemli bir kesimini oluşturmaktaydı.¹⁴³ Arnavutlar da Makedonya üzerinde tarihi bir hak iddia ediyor ve burasını, Yunanlılara ve Bulgarlara bırakmak istemiyorlardı. Berlin Anlaşması'ndan sonra Arnavutların emeli Makedonya'dan koparabildikleri toprakları sınırlarına katarak bağımsız bir devlet haline gelmektir.¹⁴⁴

1893'te Bulgar Başbakanı Stanbulov'un bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine, Makedonya'da Bulgar mücadelesi yeni bir safhaya girmiştir. Yeni başbakan Stoilof, şiddete dayalı bir mücadele taraftarıydı. Bunun için 1893'te Resne'de, Makedonya Dâhili İhtilal Komitesi (Teşkilat) kurulmuştur. Teşkilat, Bulgaristan ile hiçbir ilişkisi olmadığını duyurmasına rağmen gizliden gizliye temastaydılar. Amacı,

¹⁴¹ Hall, a. g. e., s. 5.

¹⁴² Süleyman Kocabaş, *Son Haçlı Seferi Balkan Harbi 1912-1913*, İstanbul 2000, s. 40.

¹⁴³ Hall, a. g. e., s. 10.

¹⁴⁴ Kocabaş, *Balkan Harbi*, s. 41.

“Makedonya Makedonyalıların” sloganı altında, Makedonya’ya önce özerklik sağlamak sonra bağımsızlığını verdirmek, en nihayetinde de burasını 1885’te Şarki Rumeli’nin Bulgaristan’a ilhakı gibi İlhak ettirmektir.¹⁴⁵ Bu amaç doğrultusunda Bulgarlar Makedonya’da isyanlar çıkarmışlardır.

Makedonya’da en aktif olan örgüt Bulgar komitacılarıdır. Fakat Avusturya’nın Bosna-Hersek’i ele geçirmesi, bu sefer de Sırp’ların Makedonya’daki faaliyetlerini artırmasına sebep olmuştur. Sırp’lar, Bosna-Hersek’te Avusturyalılara güçlük çıkarmak ve komitacılık yapmak üzere 1911 yılında “Milli Savunma” (Narodna Odbrana) adlı gizli bir dernek kurmuşlardır. Bu örgüte “Kara El” örgütü de denilmektedir. Temmuz 1912’de Milovanoviç’in erken ölümü Sırp hükümetini ılımlı tutum taraftarı bir güçten yoksun bırakmıştır. Sonrasında ise ateşli bir milliyetçi olan Nicola Paşiç başbakan olmuş ve dışişleri bakanlığını da üzerine almıştır.¹⁴⁶

Yeri gelmişken Makedonya’da bu komitacıların dışında da önemli bir komita hareketi daha vardır. Bu da Türklerin oluşturduğu ve merkezi Selanik olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’dir. Bu cemiyetin, diğer Makedonya komitacılarıyla görüştükları ve işbirliği içerisinde girdikleri görülmüştür. Jön Türkler olarak bilinen bu Türk Komitacıları, II. Abdülhamit’in yönetimini yıkmak uğrunda diğer komitacıların gücünden faydalanmak istemiştir. Balkan Komitacıları da II. Abdülhamit’in işbaşında kaldığı sürece emellerini gerçekleştiremeyecekleri düşüncesine vararak onun devrilmesini istemeye başlamışlardır.¹⁴⁷

Trablusgarp Savaşı sırasında Rusya, Balkanlar ve Avrupa’daki durumunu güçlendirmek için, Osmanlı Devleti’ne karşı olan siyasetine yeni bir yön vermek istemiştir. Ruslar, Türklerin de dâhil olacağı bir Balkan birliği kurulmasını istemişlerdir. Amaçları Balkanlardaki statükoyu korumak, Rusya ile Avusturya arasında bir savaş çıktığı takdirde Rusya’yı kuvvetli durumda bulundurmak ve Türkiye’yi Rusya himayesine girdirmiş olmaktır. Çünkü böyle bir birlik, Türkiye’nin savunmasını Balkan devletlerine, Balkan devletlerinin savunmasını da Rusya’nın garantisine bağlamış olacaktır. Aslında geleneksel Rus politikasına aykırı olan bu plan, Türkleri şüpheye düşürdüğü gibi Balkan devletlerince de benimsenmemiş ve bu sebeple bundan vazgeçilmiştir.

¹⁴⁵ Kocabaş, *Balkan Harbi*, s. 48.

¹⁴⁶ Hall, **a. g. e.**, s. 16.

¹⁴⁷ Kocabaş, *Balkan Harbi*, s. 60.

Sonunda Rus ve Bulgar ortak çıkarlarına dayanan yeni bir siyasi düşünce ortaya atılmıştır. Bu düşünceye göre; Rusya siyasi üstünlük ve baskısı altında Türkiye hariç, yeni bir Balkan birliği kurulması düşünülmüştür. Görünürdeki amaç Balkanlardaki statünün korunması, gerçekte ise gereğinde hem Avusturya hem de Türkiye'yi çevirebilecek bir kuvvet meydana getirmektir. Bununla birlikte Osmanlı'nın Balkanlarda kalan topraklarını paylaşma isteği de önemli bir nedendir.¹⁴⁸

Rusya, iki Slav devleti Sırbistan ve Bulgaristan'ın ittifakını temin için 1910 yılında çalışmalarını hızlandırmıştır. Bunun sonucunda iki devlet arasında İttifak Antlaşması 13 Mart 1912'de imzalanmıştır. Aralarındaki Makedonya sorununa rağmen bu iki devleti "Türk düşmanlığı" bir araya getirmiştir.¹⁴⁹ Sırp-Bulgar ittifakı, tek bir anlaşmadan ibaret olmayıp, bir antlaşma, bir de onun gizli eki, bir tane Sırp-Bulgar "Askeri Konvansiyonu" ve bir tane de Sırp ve Bulgar Genelkurmayları arasında bir düzenleme (Arrangement) anlaşmasından oluşmaktadır.¹⁵⁰

Sırp-Bulgar İttifak Antlaşmasından iki ay sonra 29 Mayıs 1912'de Bulgar-Yunan İttifak Antlaşması yapılmıştır.¹⁵¹ Teşkil edilen bu Balkan İttifaklar zincirinin üçüncü halkasını Karadağ'ın katılması oluşturmuştur. Ağustos 1912'de Bulgaristan ile sözlü bir ittifak yapmıştır. 6 Ekim 1912'de ise Karadağ-Sırbistan ittifak anlaşması imzalanmıştır.¹⁵²

Karadağ Antlaşması'yla birlikte Balkan Birliği tamamlanmıştır.¹⁵³ Bu alelacele hazırlanmış ve tarafların kendi çıkarlarını temel alan, uygulanabilirliği gerçekte pek mümkün gözükmeyen bir ittifaktır. Bununla birlikte Balkan devletlerinin hepsi ulusal hedeflerinin peşinde büyük askeri kurumlar oluşturmuşlardır. Ulusal bütçelerinin büyük kısımlarını askeri harcamalara ayırmışlardır. Ayrıca her biri kendi güçlü milliyetçi gündemlerini izleme çabasına girmiştir. Nihayet bu askeri

¹⁴⁸ Ahmet Halaçoğlu, **a. g. e.**, s. 10.

¹⁴⁹ Kocabaş, *Panislavizm*, s. 259-260.

¹⁵⁰ Anlaşmaların maddeleri için bkz: Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 923-925.

¹⁵¹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 926.

¹⁵² Ahmet Halaçoğlu, **a. g. e.**, s. 13.

¹⁵³ Hall, **a. g. e.**, s. 17.

kurumların tamamı Osmanlı İmparatorluğu ile savaş ihtimalini heyecan verici bir fırsat olarak görmekteydiler.¹⁵⁴

Bu sırada büyük devletlerin ayrı ayrı politik çıkarları olduğundan durum karışıklık göstermiştir. Bu karışık çıkar çatışmalarını bir sonuca bağlamak için Fransa Başbakanı Poincaree, inisiyatifi ele almak istemiştir. Poincaree'ye göre, Balkan devletlerini frenlemek için İngiltere, Fransa ve Rusya kendi aralarında bir formül tespit etmeli ve bunu Almaya ve Avusturya'ya teklif etmeliydi. Fransa, 22 Eylül 1912'de bu teklifi İngiltere ve Rusya'ya iletmiştir. Kısaca bu formülde Balkan devletlerinden statükonun korunması ve Osmanlı Devleti'nden de buralarda derhal ıslahatlar yapmasını isteyeceklerdi.¹⁵⁵ Bu teşebbüs Fransa'nın inisiyatifi ele alması olarak yorumlanmış ve Rusya tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Fakat sonra Rusya ikna edilmiştir. İngiltere bu fikri desteklemekle birlikte zor ikna olmuştur. Fransa'nın önerisini en fazla Almanya desteklemiştir.¹⁵⁶ Bu sorunun giderilmesine çalışıldığı sırada Ekim ayı gelmiştir.

8 Ekim 1912'de Karadağ'ın, Arnavutluk ve Yeni Pazar sancağına girmesiyle I. Balkan Savaşı başlamıştır.¹⁵⁷ İttihat ve Terakki döneminde yapılan savaşı teşvik edici hatalar, Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi döneminde de devam etmiştir. Balkan İttifakını el altından hazırlayan Rusya'nın Osmanlı Hariciye Nazırı Noradungyan Efendi'ye, Balkanlarda savaş olmayacağı konusunda verdiği sahte teminata dayanılarak Rumeli'deki 75 bin talimli asker terhis edilmiştir. Daha Arnavutluk İsyanlarının devam ettiği sırada yapılan bu hata sonrasında 30 Eylül 1912'de Balkan Devletleri seferberlik ilan etmişlerdir.¹⁵⁸ Buna karşılık Osmanlı Devleti de, hemen bir gün sonrasında 1 Ekim 1912'de seferberlik ilan etmiştir. 8 Ekim'de Karadağ'ın saldırısından sonra ittifak gereğince 17 Ekim'de Bulgaristan-Sırbistan, 19 Ekim'de de Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir.¹⁵⁹ Osmanlı Devleti'de adı geçen devletlere birer birer savaş ilan etmiştir.¹⁶⁰ Böylece I. Balkan Savaşı başlamıştır.

¹⁵⁴ Hall, **a. g. e.**, s. 18.

¹⁵⁵ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 934.

¹⁵⁶ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 934.

¹⁵⁷ Kuyucuklu, **a. g. m.**, s. 399.

¹⁵⁸ Ahmet Halaçoğlu, **a. g. e.**, s. 14.

¹⁵⁹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 935.

¹⁶⁰ Ahmet Halaçoğlu, **a. g. e.**, s. 15.

Savaşan tarafların askeri gücüne bakıldığında Balkanlıların askeri gücü şöyleydi; 4,3 milyon nüfuslu Bulgaristan'ın seferi gücü, milislerle beraber 400 bin kadardır. 2,8 milyon nüfusa sahip Sırbistan'ın ise, ihtiyatları ile birlikte 260 bin kişilik bir seferi güce sahiptir. 2,6 milyon nüfusa sahip Yunanistan'ın azami gücü 125 bin kişidir. Yalnız, diğer Balkan devletlerinden farklı olarak Yunanistan'ın irili ufaklı 57 parçadan oluşan bir deniz gücü de vardır. Osmanlı Devleti'ne ilk savaş ilanını yaparak Balkanlılar arasında kahramanlık kazanan Karadağ'ın 250 bin nüfusu ve 40-45 bin civarında askeri bulunuyordu.¹⁶¹

Savaşan taraflardan Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu 23.806.000 kişidir. Ancak Osmanlı Devleti'nin nüfusu Anadolu ve Arabistan'a kadar uzanan geniş topraklara üzerinde yayılıyor, bununda ancak 15 milyon kadarından asker alınabiliyordur. Bu sebeple Balkanlarda 450 bin civarında bir Osmanlı Devleti ordusu vardır.¹⁶²

I. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı kuvvetleri iki kısma ayrılmıştır. Doğu ordusu Bulgarlara, batı ordusu da Sırlara karşı savaşmıştır.¹⁶³ Başkomutan sözde padişaktır. Gerçekten bu işi gören ise onun vekili adıyla Harbiye Nazırı Nazım Paşadır.¹⁶⁴ Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Doğu ordusuna hazırlanma imkânı tanımadan taarruz emri verince, 22 Ekim 1912'de taarruza kalkan kuvvetler bozguna uğrayarak, Vize-Burgaz hattına çekilmiştir.¹⁶⁵ Doğu ordusu 28 Ekim 1912'de yapılan ikinci muharebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Bulgarlar bir hafta içerisinde Çatalca önlerine kadar gelmiştir. Bulgarlar artık İstanbul'a çok yaklaşmıştır. Bunun üzerine İstanbul'un etrafında bir müdafaa hattı oluşturulmuş ve Boğazlar takviye edilmiştir.¹⁶⁶ Bulgarların İstanbul'un 40 km. kadar yakınına gelmeleri milletler arası bir sorunun oluşmasına neden olmuştur.¹⁶⁷ Savaşın başlangıcında büyük devletler, mevcut durumun korunması yanlıydılar ve kim kazanırsa kazansın sonucun değişmeyeceğini ilan etmişlerdi.¹⁶⁸ Bu tutumlarının nedeni Balkan Devletlerinin başarılı olamayıp, Osmanlı Devleti'nin savaşı

¹⁶¹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 936.

¹⁶² Ahmet Halaçoğlu, *a. g. e.*, s. 15.

¹⁶³ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 938.

¹⁶⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c: 2 Kısım: 2, Ankara 1991, s.20.

¹⁶⁵ Bayur, *a. g. e.*, s. 21-22. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 938.

¹⁶⁶ Ahmet Halaçoğlu, *a. g. e.*, s. 16.

¹⁶⁷ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 938.

¹⁶⁸ Ömer Turan, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 96.

kazanması ihtimalinin daha yüksek gözüküyor olmasıydı. Büyük devletler bile Osmanlı Devleti'nin bu kadar kötü duruma düşeceğini hesap edememiştir.

Batı ordusu ise 23-24 Ekim'de Kumanova'da Sırlara yenilerek Manastır'a çekilmiş ve Sırlar, eski Sırbistan'ın başkenti Üsküp'ü ele geçirmişlerdir.¹⁶⁹ Yunanlılar ise Kasım ayı başlarında Selanik'i ele geçirdikten sonra, donmalarıyla Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını hiçbir mukavemet görmeksizin işgal etmişlerdir. Yalnız Yunanlılara görünmeden Ege Denizi'ne inen Rauf Bey (Orbay), Hamidiye kruvazörüyle Yunanlılarla tek başına savaşmıştır.¹⁷⁰

Bulgarların İstanbul kapılarına kadar gelmiş olmaları, Rusya'nın Bulgaristan'a karşı aleyhte bir politika takip etmesine yol açmış, Bulgarların İstanbul'a girmeleri halinde, donanmasını İstanbul'a göndereceğini, Meriç'in doğusunda kalan toprakların ilhakını tanımayacağını bildirmiştir. Ayrıca Ege Denizi'ndeki adaların Yunanistan tarafından işgali, Rusya açısından, boğazları da tehlikeye sokmuştur.¹⁷¹

Balkan sorunu bu şekilde gelişmeler gösterirken, 12 Kasım 1912'de Bulgarlar Çatalca hattındaki Osmanlı kuvvetlerine son bir taarruza girişmiştir. Bu da sonuç vermeyince, Bulgaristan Osmanlı Devleti'nin daha önce teklif ettiği mütarekeyi kabul etmiştir. 3 Aralık 1912'de imzalanan ateşkes antlaşmasına göre; Bulgarlar Edirne-İstanbul demiryolu vasıtasıyla Çatalca'daki ordularına her türlü ihtiyaç maddesini götürecekler, fakat aynı hakka Osmanlı Devleti sahip olmayacak ve Edirne'deki ordusuna yardım götüremeyecektir. Bulgaristan bu mütarekeyi hem kendi adına hem de ittifakları olan devletler adına imzalamıştır.¹⁷²

Mütarekenin imzalanması üzerine, 13 Aralık 1912'de Londra'da Osmanlı Devleti ile savaşan diğer devletlerarasında barış görüşmeleri başlamıştır. Fakat bir netice alınamamıştır. Bu sırada "Bab-ı Ali Baskınıyla" 23 Ocak 1913 günü, İttihat ve Terakki öncülüğünde Kamil Paşa hükümeti düşürülmüş, yerine de Edirne'yi kurtaracağını söyleyen Mahmut Şevket Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Avrupalı devletler Osmanlı Devletine yeni bir teklifle gelerek Ege Adalarından vazgeçmesini

¹⁶⁹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 938.

¹⁷⁰ Ahmet Halaçoğlu, *a. g. e.*, s. 16

¹⁷¹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 944-945.

¹⁷² Ahmet Halaçoğlu, *a. g. e.*, s. 18.

ve Edirne'yi Bulgaristan'a bırakmasını istemişlerdir. Osmanlı Devleti bu önerileri de kabul etmeyince savaş yeniden başlamış ve bu seferki muharebelerde Osmanlı'nın yenilgileriyle sonuçlanmıştır. Bu yenilgilerin ardından, kuşatma altında bulunan Yanya 6 Martta Yunanlılara, Edirne 26 Martta Bulgarlara ve İşkodra da 23 Nisan da Karadağlılara teslim olmuştur.¹⁷³

Bu aleyhte gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, Nisan ortalarında savaşı durdurup, tekrar barış için büyük devletlerin özellikle İngiltere'nin yardımına başvurmuştur. Barış Antlaşması 30 Mayıs 1913'te Londra'da imzalanmıştır. Bu barış ile Osmanlı Devleti Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımış, Yunanistan'a Selanik, güney Makedonya ve Girit'i, Sırbistan'a orta ve kuzey Makedonya'yı, Bulgaristan'a ise Kavala, Dedeağaç ve Edirne'yi vermiştir. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün Avrupa topraklarını kaybetmiş ve Balkanlarda sadece Bulgaristan ile sınır komşusu (Ek- 1) olmuştur.¹⁷⁴

Londra Barışı ve Edirne'nin elden çıkması, Osmanlı Devleti'nin iç durumunu yeniden karıştırmıştır. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, 11 Haziran 1913 günü, Beyazıt meydanında otomobiliyle giderken öldürülmüştür. Bu öldürme olayı, şüphesiz ortalığı karıştırarak İttihat ve Terakki'yi yıpratmak ve yıkmak amacına yöneliktir. Fakat bu amaç gerçekleşmemiştir.¹⁷⁵

Londra Antlaşmasından bir ay sonra, maddelerin yorumu ve ele geçirilen toprakların paylaşılması yüzünden ittifak devletleri kendi içlerinde anlaşmazlığa düşmüşlerdir. En büyük payı alan Bulgaristan olduğu için bu durum Sırbistan ve Yunanistan'ın hoşuna gitmemiştir. Bu durum II. Balkan Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur. Bulgar Çarı Ferdinand, bu iki devletin hazırlanmasına imkân vermeden darbeyi vurmak düşüncesiyle, 29-30 Haziran 1913'de Sırbistan ve Yunanistan'a aniden saldırmıştır. Fakat Bulgaristan'ın hesapları yanlış çıkmış ve her yerde eski müttefikleri olan devletler karşısında bozguna uğramıştır. Bu arada Romanya da durumdan gereği şekilde istifa ederek, kuzeyde Tuna ve Dobruca üzerinden harekete geçmiş ve "Tutrakan-Balçık" hattına kadar olan yerleri işgal etmiştir.¹⁷⁶

¹⁷³ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 950-951.

¹⁷⁴ Ahmet Halaçoğlu, *a. g. e.*, s. 19.

¹⁷⁵ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 952.

¹⁷⁶ Bayur, *a. g. e.*, s. 405.

Bu karışıklıktan Osmanlı Devleti’de yararlanıp tarihi Türk şehri ve Osmanlı Devleti’nin eski başkenti Edirne’yi 20 Temmuz 1913’te geri almıştır.¹⁷⁷ Barış istemek zorunda kalan Bulgaristan, 10 Ağustos 1913’te Bükreş Barış Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır.¹⁷⁸ Bu anlaşma ile Bulgaristan, Pirin Makedonya’sı dışındaki Makedonya topraklarını Yunanistan ve Sırbistan’a, Güney Dobruca’yı da Romanya’ya bırakmıştır. Bununla birlikte Bulgaristan, I. Balkan Savaşı sonunda kazandığı Kırcaali, Eğridere, Ortaköy, Dövlén, Smolyan, Nevrokop, Mestanlı, Darıdere ve Koşukavak gibi Rodoplar ve Batı Trakya’daki bazı topraklar ile Ege Denizine açılan bir toprak parçasını da elinde tutmayı başarmıştır.¹⁷⁹

Osmanlı Devleti Balkan devletleri ile ayrı ayrı anlaşmalar imzalamıştır. Bulgaristan ile 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Anlaşması yapılmıştır.¹⁸⁰ Anlaşmaya göre Edirne ve Kırklareli Osmanlı Devleti’nde kalıp, Türk-Bulgar sınırını genel olarak Meriç Nehri kabul edilmiş, sadece Edirne ile Meriç’in batı kısmında kalan Dimetoka, Türk sınırları içerisine alınmıştır.¹⁸¹

1912-13 yıllarındaki Balkan Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflığı ve Balkan devletlerinin büyük güçlerin muhalefetine rağmen, ulusal birlik sorunlarını çözme kararlılığı ile toprak elde etme amacıyla çıkmıştır. 1878 yılından beri Berlin Anlaşması’nın düzenlemeleri sayesinde Balkan Yarımadası’nda barışı korumuş olan büyük güçler 1912’ye gelindiğinde bunu Balkan Birliği karşısında yapacak kararlılıktan yoksun hale gelmişlerdir.¹⁸² Bunu başaramadıkları için iki yıl sonra kendilerini büyük bir savaşın içinde bulmuşlardır.

Balkan Savaşları, Türk Tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu savaşlar neticesinde yüzyıllarca Türk toprağı olan yerler elimizden çıkmıştır. Rumeli’nin kaybı sadece toprak kaybı değil, aynı zamanda milyonlarca Türk’ünde yerlerinden göç etmesine neden olmuştur. Türk tarihinde böyle çabuk ve kolay bir hezimet görmek mümkün değildir. Bu savaşlar neticesinde oluşan Balkanlar’ın yapısı sürekli bir sorun oluşturmakta ve bu sorunlar da günümüze kadar gelmektedir.

¹⁷⁷ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 963.

¹⁷⁸ Kuyucuklu, **a. g. m.**, s. 399.

¹⁷⁹ Dayioğlu, **a. g. e.**, s. 213.

¹⁸⁰ Bayur, **a. g. e.**, s. 484.

¹⁸¹ Ahmet Halaçoğlu, **a. g. e.**, s. 23.

¹⁸² Hall, **a. g. e.**, s. 29.

1.7. Bulgaristan Türklerinin Nüfus Hareketleri

Rusya'nın yeni yaratılmış bulunan Bulgar Prenslığıne özerklik kazandırdığı 1878 yılında Bulgaristan, çağdaş, kültürel, etnik ve siyasal açıdan bir ulus olamamıştır. Henüz gelişmekte olan Bulgaristan, hemen ulusal ve tarihsel bir varlık nedeni geliştirmeye acil ihtiyaç duymuş ve böylece mutlak bir "etnik-ulusal" olarak bir örnek oluşturmak istemiştir. Bunu ulus oluşturma sürecinin temel ilkesi olarak benimsemiştir.¹⁸³ Bunun için de Bulgaristan, ülkenin ulusal azınlıklarını ya yok etmeye ya da onları asimile etmekle sağlamaya çalışmıştır.¹⁸⁴ Bu amaçla da Bulgaristan'da bulunan Türkleri yerlerinden göç ettirmeye zorlamışlardır.

Avrupa, Asya ve Afrika gibi üç büyük kıtaya yayılmış olan Osmanlı Devleti, zamanla bu topraklarını kaybetmeye başlamıştır. Bıraktığı yerlerdeki Türklerin çoğunluğu büyük kitleler halinde devletin elinde kalan topraklara, çoğunlukla da Anadolu'ya göç etmişlerdir. Göçlerin sebepleri arasında yüzyıllarca egemen unsur olduktan sonra başkalarının ve bilhassa kendi eski tebaalarının egemenliği altına girmek Türklere zor gelmiştir. Asıl sebep ise Türklerin kalmış oldukları bu yerlerdeki yeni hükümetin ve ora halkının bunları kaçırıp, mallarını almak ve ülkenin halkını tek bir millettten ibaret bırakmak istemeleri, bunu elde etmek içinde hiçbir baskı ve zulümden kaçınmamalarıdır.¹⁸⁵

XIV. yüzyıldan itibaren, Rumeli'nin fethine paralel olarak, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden getirilen Türkler buralara yerleştirilmişti. Burada oluşturulan Rumeli Eyaleti'nde büyük bir Türk nüfusu meydana gelmiştir. Nitekim XVI. yüzyılda (1530) bölge nüfusunun %88'i (yaklaşık 35.000) Müslüman Türkler'den, %12'si de (yaklaşık 5.000) Bulgar, Rum ve diğer gayrimüslim kişilerden oluşuyordu. III. Murat dönemimde de (1574-1595) nüfusun %87'si (yaklaşık 59.000) Müslüman Türkler'den, %13'ü Bulgar ve diğer gayrimüslim unsurlardan oluşmaktaydı.¹⁸⁶ XVI.

¹⁸³ Kemal H. Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (Çev: Recep Boztemur), İstanbul 2004, s. 318.

¹⁸⁴ Karpat, **a. g. e.**, s. 318.

¹⁸⁵ Ahmet Halaçoğlu, *Göçler*, s. 887.

¹⁸⁶ Yusuf Halaçoğlu, **a. g. m.**, s. 396.

yüzyılda bölgede bulunan şehirlerin hane nüfusları sayısına baktığımızda da Vidin dışında¹⁸⁷ tüm şehirlerde Müslümanların çoğunlukta olduğu görülmektedir.¹⁸⁸

Bulgaristan bölgesinde XIX. yüzyıldan itibaren önemli nüfus değişimleri olmuştur. Bu değişim genel olarak çete hareketleri ve savaşlar sebebiyle Türkler aleyhine gerçekleşmiştir. 1831 yılında yapılan ilk Osmanlı nüfus sayımına göre; Bulgaristan'ın Cısr-i Mustafa Paşa, Çırpan, Ahi Çelebi, Akçakızanlık, Eski Zağra, Tırnova, Sutaliç, Torluk, Sahra, Filibe, Tatarpazarcığı, İhtiman, Sofya, Berkofça, Lofça, Plevne, Rahova, Niğbolu, Zıştovi, Rusçuk, Yanbolu, Yeni Zağra, Kızılağaç, Hasköy, Varna, Karınabad, Rus Kasrı, Aydos, Yeni Pazar ve Kozluca şehirlerinde yaklaşık 197.027 Türk, 269.285 Bulgar, Rum ve Sırp erkek nüfus bulunduğu ve bunlara kadınlar da eklendiği takdirde Türk nüfusun yaklaşık 394.054, Bulgar, Rum ve Sırp nüfusun ise 538. 570 dolaylarına ulaştığı tahmin edilmektedir.¹⁸⁹

Bulgaristan'daki Türk nüfusun artması, özellikle Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) sonra Balkanlara yerleştirilen Kırım Tatarları ve Kafkasya Çerkezleri nedeniyle ortaya çıkmıştır. 1860 yılında Bulgaristan'a 110.000 Kırım Tatarı geldiği düşünülmektedir.¹⁹⁰

1868 salnamesine¹⁹¹ göre Tuna Vilayeti'nde erkek nüfus bakımından Müslüman olanlar 410.417, gayrimüslimler 610.892'dir. Toplam nüfus Niş Sancağı ile birlikte 1.021.309 erkek kişidir.¹⁹² Osmanlı vergi defterlerine temel olarak kabul edilen "hane", daha kalabalık veya daha az kişi anlamına gelmekteydi. Osmanlı'da nüfus kişi olarak değil de hane olarak hesaplanmaktaydı. Hanelerin büyüklüğü küçüklüğü ve sayısı değişiklik göstermiştir.¹⁹³

Rusçuk'un Fransız Viskonsolosu (Başkonsolos) Aubaret'in, 6 Ekim 1876 tarihli raporuna göre, yalnız Tuna Vilayeti'nde 1.130.000'i Bulgar olmak üzere 1.233.500 gayr-i Müslim'e karşılık 1.120.000 Müslüman bulunduğunu

¹⁸⁷ Vidin dışındaki şehirler; Eski Cuma, Eski Zağra, Filibe, Karınabad, Kızanlık, Köstendil, Plevne, Razgrat, Rusçuk, Silistre, Sofya, Yanbolu.

¹⁸⁸ Yusuf Halaçoğlu, **a. g. m.**, s. 397.

¹⁸⁹ Yusuf Halaçoğlu, **a. g. m.**, s. 397.

¹⁹⁰ Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, s. 134.

¹⁹¹ Salnameler: "Yıllık" manasına gelmektedir. Ayrıca son dönemlere "Almanak" kelimesi de bu anlama karşılık kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Bilgin Aydın, "Salnameler", TDV **İslam Ansiklopedisi**, c: 36, İstanbul 2009, s. 51-56.

¹⁹² Slavka Draganova, *Tuna Vilayetinin Köy Nüfusu*, Ankara 2006, s. 19.

¹⁹³ Hanelerin yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Draganova, **a. g. e.**, s. 19-22.

belirtmiştir.¹⁹⁴ Rus yazarı Teplow'un araştırmaları ve resmi raporlara göre ise Tuna ve Edirne vilayetlerinin sancaklarındaki nüfus dağılımları 1.715.995 Bulgar'a karşılık, 2.425.454 Bulgar olmayan şeklinde dir.¹⁹⁵ Bulgarların "Büyük Bulgaristan Devleti'ni" kurmak istediği bölgede yaşayan halkın %42'si Bulgar, %40'ı Müslüman ve %18'i başka milletlerden oluşmaktaydı. Bu da milli bir "Bulgar Devleti" kurulmasının önünde büyük bir engeldi.¹⁹⁶

Bulgarlar, 93 Harbi sırasında Tuna ve Edirne vilayetlerindeki Türkleri "def etme" ve "yok etme" politikasını uygulamıştır.¹⁹⁷ Bununla birlikte Ruslar ve Kazaklar, Zıştovi'den Edirne'ye kadar savaş esnasında işgal ettikleri yerlerde bulunan Müslümanlardan topladıkları silahları Bulgarlara vermişlerdir. Diğer taraftan General Gurko, Balkanlar'ın güneyindeki Bulgarlara 60.000 tüfek dağıtmıştır. Bu şekilde silahlanan Bulgarlar, Türk askeriyle savaşacakları yerde, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu Müslümanları ve Yahudileri katlederek bu savaşla acımasız karakterlerini sergilemişlerdir.¹⁹⁸

93 Harbi muharebeleri esnasında, Tuna ve Edirne vilayetlerinde yaşayan Müslüman Türk ahaliden 500 bini, Bulgar ve Rus zulümleri sonucunda ya katledilmiş, ya da açlıktan, hastalıktan dolayı vefat etmiştir.¹⁹⁹ Katliamdan ve hastalıktan kurtulan bir milyonu aşkın Müslüman Türk ahali ise canlarını kurtarmak maksadıyla, göçmek mecburiyetinde kalmıştır.²⁰⁰ Nitekim bu göçmen kabilelerin Doğu Rumeli, İstanbul ve Rodop Dağlarına gelmeleri buradaki nüfusun önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Tarihimize "93 Muhacereti" diye geçen 1877-1878 glerinde 31 Ocak 1878 de imzalanan Edirne Mütarekesine rağmen büyük küçük ayırt etmeksizin bu göçmen kabilelerine Rus ve Bulgar asker ve çetelerinin saldırısı, Türk halkı arasında büyük bir tepki doğurmuştur.²⁰¹

¹⁹⁴ Bilal N. şimşir, *Rumeli'den Türk Gleri*, c: 2, Ankara 1989, s. CLXVII.

¹⁹⁵ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Gleri (1877-1890)*, 2. Baskı, Ankara 1999, s. 12. Aynı eserdeki tabloya göre sadece üç Őehirde Bulgarlar çoğunluğu oluşurmaktadır. Bunlar: Tırnova, Vidin ve Sofya'dır.

¹⁹⁶ İpek, a. g. e., s. 13.

¹⁹⁷ Ahmet Halaçoğlu, *Bulgar Mezalimi*, s. 310.

¹⁹⁸ İpek, a. g. e., s. 16.

¹⁹⁹ Ahmet Halaçoğlu, *Gler*, s. 888. İpek, a. g. e., s. 40. Yusuf Halaçoğlu, a. g. m., s. 398. (500-600 bin arası vermiştir.) Memişoğlu, a. g. m., s. 362. (600 binden fazla demiştir.)

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Bilal N. şimşir, a. g. e., c: 1-2-3.

²⁰¹ Ahmet Halaçoğlu, *Gler*, s. 888.

Bu sırada yaşanan olayların tümüne değinmemiz konumuz itibariyle mümkün gözükmemektedir. Ancak birkaç örnek vererek durumun ne kadar vahim ve sayıların ne denli çok olduğunu anlatmaya çalışacağız. Savaş sırasında Tulca Mutasarrıfı Said Paşa, Tuna Vilayeti'ne çektiği şifreli bir telgrafta, yalnız erkek nüfusu 70.000'i bulan sancağın boşaltılmasının sakıncalarından bahsetmiştir.²⁰² Demek oluyor ki Said Paşa'dan buranın boşaltılması talep edilmiştir.

Başka bir örnek verecek olursak Tuna Vilayetinden Mabeyn Başkâtipliğine gelen bir telgrafta, Rusların Rusçuk şehrini topa tutmaları sebebiyle şehirden 25.000 kişinin göç ettiği bildirilmiştir. 3 Temmuz 1877'de sadarete gelen bir telgrafta ise düşmanın Zıştovi'den Tuna'yı geçmesi üzerine Plevne, Niğbolu, Tırnova kazalarından göçün başladığı, Rusçuk halkının Varna ve Şumnu taraflarına kaçtığı bildirilmiştir.²⁰³ Son olarak ta İngiliz Yüzbaşısı Gambier'in 17 Temmuz 1877'de Londra'daki Times Gazetesine çektiği bir telgrafta yolların göçmenlerle dolduğunu bildirmiştir.²⁰⁴

Bulgar hükümetinin 1888'de yaptığı resmi nüfus sayımına göre, Bulgaristan Prensliği'nde nüfus 2.193.434 olarak tespit edilmiştir. Aynı tarihte Doğu Rumeli'nin nüfusu da 960.941 kişidir. Buna göre bütün Bulgaristan'daki toplam nüfus 3.154.375 olup bunun 607.372'si Türkçe konuşan Müslümanlar olarak gösterilmiştir (toplam nüfusa göre %19.25). Bulgarların nüfusu ise 2.130.000 olarak tespit edilmiştir (toplam nüfusa oranı %67.52).²⁰⁵

Ruslar ve Bulgarlar bu savaş sırasında Türklerin sadece canları kastetmekle kalmamışlardır. Aynı zamanda mallarına sahip olmak için mücadele etmişlerdir. Rus kuvvetlerinin ihtiyaçlarının büyük bir kısmı Türklerin malları ile karşılanmıştır.²⁰⁶ Balkan Savaşlarından sonra ise 115.883 kişi Hicret ve Muhacirin Müdürlüğüne başvurmuştur.²⁰⁷ Göç dalgası günümüze kadar devam etmiştir. İki ülke arasında ki en önemli sorunlar da bu nedenle ortaya çıkacaktır.

²⁰² Şimşir, **a. g. e.**, c: 1, s. 110.

²⁰³ Şimşir, **a. g. e.**, c: 1, s. 129.

²⁰⁴ Şimşir, **a. g. e.**, c: 1, s. 144.

²⁰⁵ Yusuf Halaçoğlu, **a. g. m.**, s. 398.

²⁰⁶ Memişoğlu, **a. g. m.**, s. 362.

²⁰⁷ Yusuf Halaçoğlu, **a. g. m.**, s. 398.

1913 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre Bulgaristan'daki Türk-Müslüman nüfusuna geniş haklar tanınmıştır. Bu anlaşma gereğince onların görüş, inanç ve ibadetleri ve bu ibadetleri sırasında Halife olan sultanın adının anılması özgürlüğü de verilmiştir. Bütün Müslümanlara Türk makamları tarafından verilen resmi belgeler Bulgaristan'da tanınmıştır. Her iki ülke tebaası, geçmişte olduğu gibi şimdi de hudutları geçerek diğer ülkede serbestçe yolculuk yapabilecektir.²⁰⁸

Balkan Harbi'nden sonra sınırlarımızın ötesinde kalmış olan soydaşlarımız unutulmamış, diğer antlaşmalarda olduğu gibi 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması'yla da lehimize hükümler getirilmeye çalışılmıştır.²⁰⁹ Fakat bunların iyi bir şekilde uygulanması belirli bir dönem dışında (Stanbolisky dönemi: 1920-1923) pek mümkün olmamış, Bulgar yöneticileri Türkleri hep bir sorun olarak görmüşlerdir. Bu sorunun çözümü uğrunda, insani olmayan yöntemlere de sıkça başvurulmuştur.

1.8. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri

Balkan Savaşları'ndan sonra Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler düzelmeye başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi savaştaki çıkar ve geçmiş savaşlarda kaçırılan fırsatları telafi etme isteğine bağlıdır.²¹⁰ Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması imzalandıktan sonra, Mustafa Kemal Sofya Elçiliği Ataşeliğine atanmıştır. 27 Ekim 1913 tarihinde bu göreve tayin edilen Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal'in görevi; Bulgaristan ve diğer Balkan ordularının eğitimi, silahlanması, askeri-siyasi durumlarını tanımakla birlikte, Türk-Bulgar sorunlarının çözümüne katkı sağlamaktır.²¹¹ Bu dönemde Sofya'daki Türk Elçisi Ali Fethi (Okyar) Beydir. Ali Fethi Bey, 2 Aralık 1913 tarihinde Sofya'da güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır.²¹²

²⁰⁸ Hakov, Göçmenlik Serüveni, s. 371.

²⁰⁹ Kamil, a. g. e., s. 21.

²¹⁰ Angel Dobrav, "1915 Yılında Bulgar-Türk Sınırının Düzeltilmesi", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Ankara 2005, s. 1.

²¹¹ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1918)*, (Bundan sonra *Belgelerle Atatürk*), Ankara 2002, s. XVII.

²¹² Ömer Turan, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 97.

Fethi Bey, Mustafa Kemal'e Sofya'ya birlikte gitmeyi teklif etmiş, o da kabul etmiştir. İttihat ve Terakki kökenli olmakla birlikte sonradan bu görüşlerini değiştiren, İttihatçıların siyasetlerini tasvip etmeyen bu iki eski arkadaş tamamen kopmamak için Sofya'ya birlikte gitmeyi tercih etmişlerdir.²¹³ Bu görevlendirmenin sürgün olduğu veya Bulgaristan ile gerilen ilişkilerin yumuşatılması için yapıldığını düşünen farklı görüşler olmakla birlikte, bu dönemde Enver Bey ile Mustafa Kemal arasında bir çekişmenin olduğu da bir gerçektir. Ayrıca Fethi Bey ile İttihat ve Terakki ileri gelenleri arasında da bir rekabet söz konusudur. Fethi Bey ile Mustafa Kemal'in İstanbul'da olmaması bazı kişilerin işlerine gelmiş olabilir.

Mustafa Kemal Sofya'da bulunduğu süre zarfında İstanbul'a yüzden fazla rapor, telgraf ve bilgi notu göndermiştir.²¹⁴ Genel olarak gönderilen raporlarda; Bulgar ordusunun ileri gelenlerinin büyük bir ciddiyet ve intikam duygusuyla orduyu yeniden düzenlemek çabası içinde olduklarını, bu çerçevede beşer yıllık dönemler halinde yirmi yıllık bir plan yaptıklarını, Bulgar ordusunun Almanya ve Avusturya'dan top, tüfek ve cephane sipariş ettiğini; askeri konuların yanı sıra gerek Bulgaristan'ın gerekse diğer Balkan ülkelerinin siyasi durumlarını ve ilişkilerini bildirmiştir.²¹⁵

Mustafa Kemal, 1914 yılında Yunanlılara karşı, Bulgaristan ile Osmanlı İmparatorluğu'nun bir anlaşma yapmaları çalışmalarında bulunmuştur.²¹⁶ Bu görüşmelere sonradan Bulgaristan Savunma Bakanı olmuş olan General Goleman Boyacıyev'de katılmıştı. Boyacıyev, 25 Mart 1922 tarihli bir mektupla Mustafa Kemal'e olan dostluğunu, görüşmeler sırasında yüksek bir şahsiyet ve tam bir dehaya sahip Mustafa Kemal Paşa'yı tuttuğunu da belirtmiştir.²¹⁷

Askeri Ateşe görevinde bulunan Mustafa Kemal, bilgisi ve karizması ile tanıştığı Bulgar subaylarının ve siyasilerinin dikkatini çekmiştir. Düzenlenen bir baloya yeniçeri kıyafetiyle katılması münasebetiyle Kral Ferdinand kendisine gümüş tabakasını armağan etmiş; Sofya'daki görevinden ayrılmasının ardında da

²¹³ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Yayına Hazırlayan Cemal Kutay, İstanbul 1980, s. 202-204.

²¹⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın Sofya'dan gönderdiği raporların on tanesi için bkz: *Belgelerle Atatürk*, s. 150-185.

²¹⁵ Ömer Turan, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 97.

²¹⁶ Tuğlacı, **a. g. e.**, s.116.

²¹⁷ *Belgelerle Atatürk*, s. XVIII.

“Mukaddes Aleksandır” nişanı ile ödüllendirilmiştir.²¹⁸ Sofya’daki görevi esnasında komitacılar Mustafa Kemal’i iki kez öldürmek istemişler fakat bunda başarılı olamamışlardır. Bu dönemde yoğun askeri ve siyasi diplomatik faaliyetlerinin yanında “Zabit ve Kumandan ile Hasbihal” isimli kitabını da Sofya’da yazmıştır.²¹⁹

I. Dünya Savaşı başlamadan önce müttefik arayışına giren Osmanlı Devleti yönetimi, İngiltere, Fransa ve Rusya ile istediği ittifaka giremeyince, Almanya ile 2 Ağustos 1914 tarihinde bir savunma ittifakı anlaşması imzalamıştır. Almanya, anlaşmanın hemen sonrasında Türk ordusunun Bulgaristan ve Romanya ile birlikte Rusya’ya saldırmasını istemiştir. Bu çerçevede İstanbul, Sofya ve Bükreş ile ittifak imkânları aramaya başlamıştır. Romanya ile bir ittifak anlaşması yapılamamıştır. Hariciye Nazırı Talat Bey, Sofya’da 19 Ağustos 1914 tarihinde Bulgar Başbakanı Radoslavof ile gizli bir ittifak anlaşması imzalamıştır.²²⁰

Savaş başladığında (28 Temmuz 1914) Osmanlı hükümeti tarafsızlığını ilân etmiş ve bu fırsattan faydalanarak kapitülasyonları da kaldırdığını duyurmuştur. Gerçi bu karar savaşan taraflarca ciddiye alınmadıysa da İttihat ve Terakki hükümeti bunu fiilen uygulamıştır. Osmanlı hükümeti kısmî seferberlik hazırlıklarını başlatmıştır. Fakat bu hazırlık tamamlanamadan Goeben ve Breslau isimli iki Alman gemisi, Akdeniz’de İngiliz donamasından kaçarak Osmanlı Devletine sığınmıştı. Gemilerin mürettebatı değiştirilmeden Yavuz ve Midilli adını alarak Osmanlı donanmasına katılmış olması da Almanlara Türkiye’yi savaşa sokacak gerekçeyi yaratma fırsatı vermiştir. Ekim ayının sonlarında, Karadeniz’e devriye ve tatbikat amacıyla İstanbul Boğazı’ndan çıkan bu gemiler, 29-30 Ekim gecesi Odessa ve Sivastopol’u bombalamışlardır. Bunun üzerine Rusya ve bağlaşıkları peş peşe Osmanlı Devleti’ne savaş ilân etmişler, böylece 30 Ekim 1914’de Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı’na katılmıştır.²²¹

Talat Bey ile Radoslavof arasında imzalanan anlaşmaya rağmen Bulgaristan, I. Dünya Savaşı’na katılmakta çok ağır hareket etmiş, Osmanlı Devleti’nden toprak

²¹⁸ *Belgelerle Atatürk*, s. 189.

²¹⁹ Ömer Turan, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 98. Nuri Conker’in “Zabit ve Kumandan” isimli esrinin zarif bir tenkidi ve eserin ele aldığı konulardaki kendi görüşlerinden ibaret olan Zabit ve Kumandan ile Hasbihal isimli kitap ilk defa eski harflerle 1918 yılında basılmıştır. Daha sonra yeni harflerle Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları arasında 1962 yılında yayınlanmıştır.

²²⁰ Ömer Turan, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 100.

²²¹ <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I6.pdf>

taleplerini sürdürmüştür. Almanya ise Sırbistan'a saldırmış, bir an önce Bulgar-Osmanlı anlaşmasının yapılmasını istemiştir. Almanya'nın devreye girmesiyle Bulgaristan'ın Meriç'in sol kıyısına ait taleplerinden vazgeçmesiyle bir uzlaşmaya varılmıştır.²²²

İki ülke arasında buzlar, 6 Eylül 1915 yılında "Meriç Nehri Alt Kısmı Sınır Düzeltmesi Sözleşmesi'nin" imzalanmasıyla sona ermiş ve böylece iyi komşuluk ilişkilerinin başlangıcı için ilk adım atılmıştır.²²³ Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti, Meriç Nehri'nin batısında yer alan Dimetoka'yı Bulgaristan'a vermiş, iki ülke arasında sınır Meriç Nehri olmuştur.²²⁴ Sınırın yeniden düzenlenmesi tüm ülkelerin, savaşa katılmalarının karşılığı olarak "pazar sahası" yönündeki isteklerinin mantıklı bir sonucudur. Bu anlamda savaşan iki grup (İtilaf ve İttifak Devletleri) kendi tarafına çekmek istedikleri ülkelere toprak imtiyazı konusunda düşünmeden vaatte bulunmuşlardır. 1915 yılının başında Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne göre stratejik olarak daha iyi durumdadır. Osmanlı Devleti savaşın içindeyken Bulgaristan hâlâ tarafsızlığını korumaktadır. Bu yüzden her iki askeri blok Bulgaristan'a daha iyi referans ve daha cömertçe toprak vaatlerinde bulunmuştur.²²⁵

Bulgar Kralı Ferdinand, İtilaf güçlerinin Çanakkale'de bozguna uğramasından sonra, Ali Fethi Bey'i davet ederek savaşa Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında katılma kararlarını bildirmiştir. Bu karar üzerine Osmanlı Sultanı V. Mehmet Reşat'ın (1909-1918) göndermiş olduğu nişanı Ali Fethi Bey törenle Bulgar Kralı Ferdinand'a sunmuştur. Osmanlı-Bulgar Anlaşmasının aynı günü Bulgarlarla Almanya ve Avusturya arasında bir ittifak anlaşması yapılmıştır. Bulgaristan savaşa gireceğine dair askeri bir sözleşme imzalamıştır. Böylece Bulgaristan'da 11 Ekim 1915'te Avusturya-Alman ordularıyla birlikte Sırbistan'a saldırarak resmen I. Dünya Savaşı'na katılmıştır.²²⁶

İtilaf orduları tarafından Dobruca ve Ege Denizi sınırlarının tehdit edilmesi nedeniyle, tarihlerinde ilk kez Bulgaristan ve Osmanlı Devleti askeri işbirliğine gitmiştir. Dobruca Cephesi'nde 3. Bulgar ordusuna 6. Türk kolordusu, Makedonya

²²² Ömer Turan, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 101.

²²³ Dobrav, **a. g. m.**, s. 1.

²²⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih (1914-1995)*, İstanbul 2009, s. 156.

²²⁵ Dobrav, **a. g. m.**, s. 1.

²²⁶ Ömer Turan, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 102.

Cephesi'nde ise 2. Bulgar ordusuna 20. Türk kolordusu katılmıştır. Böylece Bulgaristan'la Osmanlı Devleti'nin çıkarları, o günün güçlerine karşı ortak askeri çabayla korunmuştur.²²⁷

İttifak devletlerine en son katılan Bulgaristan, savaştan ilk çekilen devlet olmuştur. Almanya'nın yanında yer alan Bulgaristan ve Osmanlı Devleti savaştan yenik çıkmışlardır. Bulgaristan, İtilaf güçlerine karşı Vardar bölgesindeki yenilgiden sonra, 29 Eylül 1918 tarihinde Selanik Ateşkes Anlaşması'nı imzalamıştır.²²⁸ Çar Ferdinand mütareke istemek zorunda kalmış ve oğlu Boris lehine tahtan çekilmiştir.²²⁹ Bu ateşkestten bir ay kadar sonra Osmanlı Devleti de 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiştir. İki müttefik ülkeye bu anlaşmalarla çok ağır yaptırımlar yüklenmiştir.

Selanik Ateşkesi ile müttefiklerle Bulgaristan arasında her türlü askeri hareket durdurulmuş ve İtilaf güçlerinin temsilcileri Bulgaristan topraklarından diledikleri gibi geçme hakkını kazanmıştır. Bulgaristan'dan müttefikleri ile olan ilişkilerinin kesmesi de istenmiştir. Diğer taraftan Türkiye, Mondros Ateşkesinin 23. maddesi uyarınca, eski müttefiklerinin hepsiyle, bu arada Bulgaristan ile ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştır. Mondros ve Selanik Antlaşmaları uyarınca, Türkiye'deki Bulgar menfaatleri İstanbul'daki İsveç elçiliğinden, Bulgaristan'daki Türk menfaatleri de Sofya'daki İspanya elçiliğinden yürütülerek, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkilere son verilmiştir.²³⁰

Ateşkes antlaşmalarının yapılmasından sonra sıra kalıcı barış antlaşmalarının yapılmasına gelmiştir. Müttefik devletlerin öncülüğünde Paris'te 18 Ocak 1919 yılında yani Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunun yıldönümünde konferans açılmıştır.²³¹ Konferansın kararlarına hâkim olan sadece beş devleti. Bunlar; Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya. Amerikan Başkanı Wilson'un konferanstan ayrılıp ülkesine dönmesi nedeniyle konferans, İngiltere ve Fransa'nın kontrolüne girmiştir. Osmanlı Devleti; Almaya, Avusturya, Macaristan ve

²²⁷ Dobrav, a. g. m., s. 1.

²²⁸ Ömer Turan, Türk-Bulgar İlişkileri, s. 103.

²²⁹ Kuyucuklu, a. g. m., s. 399.

²³⁰ Belgelerle Atatürk, s. XX.

²³¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 187.

Bulgaristan ile yapılacak olan barış antlaşmalarının bu konferansla birlikte alınan kararlar gereğince yapılmasına karar verilmiştir.

Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan Başbakanı Venizelos'un İstanbul hariç, bütün Trakya'yı ve Batı Anadolu'nun bir kısmı ile On iki Ada ve Kıbrıs'ı, Meis, Rodos, İmroz ve Bozca Ada'yı istemesiyle Batı Trakya üzerinde hak iddia eden Bulgaristan da devreye girmiştir.²³² Bulgarlar, Doğu Trakya'da da bazı hususların yerine getirilmesini yani Balkan Savaşlarında uzaklaştırılan 36.000 Bulgar'ın yine Edirne ve civarına yerleştirilmelerini ve Ondan sonra Wilson Prensiplerine²³³ uyularak bölgenin geleceğinin tayinini istemişlerdir. Bu amaçları uğruna Bulgarlar ve Yunanlılar kendi tezlerini savunan kitaplar yazarak yayımladılar.

Yunanlıların çok kuvvetlenmesini kendileri için zararlı gören İtalyanlar, barış konferansında Bulgarların tarafını tutmuş, buna karşılık Fransızlar da Yunanlıları desteklemiştir. Fakat memleketin asıl sahibi olan Türkleri kimse hesaba katmamıştır.²³⁴

Gerçekten de her iki Trakya'da da nüfusun çoğunluğu Türkler oluşturuyordu. Nitekim Edirne vilayetinin, Balkan Harbi'nden sonra Batı Trakya adını alan Gümülcine ve Dedeağaç sancaklarıyla birlikte 1.185.189 kişiyi bulan nüfusundan 650.624'ü Türk, 357.102'si Rum, 127.459'u Bulgarlar, kalanını da diğer unsurlar oluşturuyordu. Ancak Paris Barış Konferansı'nda gerçekleri belirleyecek bir yetkili bulunmadığı gibi iddiaları dinleyecek de kimse yoktu. Bu sebeple Trakya işlerini incelemek üzere konferansın kurmuş olduğu komisyon, neticede Doğu ve Batı Trakya'nın Yunanlılara bırakılmasını tavsiye etmiştir. Fakat "Yüksek Konsey" bu tavsiyeye uymamıştır. 11 Mart 1919'daki toplantıda, Trakya hakkındaki hükmün,

²³² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, c: 1, İstanbul 1991, s. 160.

²³³ Dönemin Amerikan Başkanı Thomas Woodrow Wilson tarafından açıklanan, ABD'nin I. Dünya Savaşı'na ilişkin on dört maddelik savaş amaçları bildirisi tarihe "*Wilson Prensipleri*" olarak geçmiştir. Özellikle ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi anlamına gelen self-determinasyon ilkesini temel alan bir uluslararası yapılanmayı önermesi, tüm devletlerin içinde yer alacağı uluslararası bir örgütün kurulmasını önermesi, ekonomide ve diplomaside serbestlik ve açıklık isteğini dile getirmesi, bu prensiplerin ilan edildiği andan başlayarak büyük ilgi ve takdir görmesini sağlamıştır. İlhan Şerif Kaymaz, "Wilson Prensipleri", <http://atam.gov.tr/wilson-prensipleri-ve-liberal-emperyalizm/>

²³⁴ Tansel, **a. g. e.**, s. 161.

ileride Osmanlı ve Bulgar barış müzakereleri sırasında verilmesini kararlaştırmıştır.²³⁵

Bulgaristan, savaşı sona erdiren “Neuilly Antlaşması” ile 27 Kasım 1919 tarihinde büyük kayıplara uğramıştır. Bulgaristan, Sırp lehine belirli bir stratejik toprak kaybına uğramış, Batı Trakya'nın tamamını kaybetmiş, Ege Denizi kıyısını da Yunanistan'a bırakmak durumunda kalmıştır. Güney Dobruca'yı Romanya'ya veren Bükreş Antlaşması hükümlerini de onaylamıştır. Ayrıca bu antlaşma Bulgaristan'ı otuz yedi yılda ödenmek üzere 2.25 milyar altın frank, 70.825 baş hayvan ve 250.000 ton taş kömürü savaş tazminatına mahkûm etmiştir.²³⁶

Böylece Bulgaristan için hayati önemi olan Ege Denizi ile bağlantısı da ortadan kalkmıştır. Neuilly Antlaşması'nda Bulgaristan'ın sınırlarıyla ilgili düzenlemelerin yanısıra Antlaşma'nın “Azınlıkların Korunması” başlıklı bölümünde Bulgaristan'daki azınlıklarla, bu arada da Müslüman-Türk azınlıkla ilgili hükümlere yer verilerek ülkedeki azınlıkların hakları uluslararası güvenceye kavuşturulmaya çalışılmıştır.²³⁷

Türk-Bulgar ilişkilerinin yoğun olduğu bu dönemde Mustafa Kemal'in oynadığı role değinmemiz yerinde olacaktır. Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı sırasında Mustafa Kemal Sofya'da Yarbay rütbesiyle görev yapmaktadır.²³⁸ Bu görevi sırasında Bulgaristan'ın çağdaşlaşma ve batılılaşma tecrübesini gözlemleme imkânı bulmuştur. Sobranya isimli Bulgar Parlamentosu'nun oturumlarını takip etmiş, Türk milletvekilleri, gazetecileri ve diğer ileri gelenleri ile yakın ilişkiler kurmuştur. Balkan Savaşları'nın sonunda Dobruca Romenlere bırakılmış ve buradaki Türkler Bulgaristan'a göç etmeye mecbur bırakılmışlardı. Mustafa Kemal ve Ali Fethi Bey, Bulgar Başbakanı Radoslavof'a müracaat ederek Dobruca Türklerine yardım edilmesini sağlamış, Pomakların Hristiyanlaştırılmalarına mani olmuştur.²³⁹ Mustafa Kemal, daha sonra bölgeye giderek olumlu sonuçları bizzat görmüştür.²⁴⁰

²³⁵ Tansel, **a. g. e.**, s. 162.

²³⁶ Kuyucuklu, **a. g. m.**, s. 399.

²³⁷ Dayıoğlu, **a. g. e.**, s. 214-215.

²³⁸ Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya'da kaldığı süre boyunca yaptıkları, yaşadığı olaylar ve belgeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Altan Deliorman, *Mustafa Kemal Balkanlarda*, 2. Baskı, İstanbul 2009.

²³⁹ Ömer Turan, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 98.

²⁴⁰ Okyar, **a. g. e.**, s. 214-215.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ısrarla cephede bir görev isteyen Mustafa Kemal, Tekirdağ'da bulunan 19. Tümen komutanlığına tayin edilmesi üzerine Sofya'daki görevinden ayrılarak Türkiye'ye dönmüştür. Mustafa Kemal bunun için Başkumandanlık vekilliğine başvurmuştur. Başkumandanlık vekilliğinden çok nazik bir cevap geldi: *“Sizin için orduda daima bir görev vardır. Fakat Sofya Askeri Ataşeliği'nde kalmanız çok önemli sayıldığı için sizi orada bırakıyoruz”*²⁴¹ denilmiştir. Mustafa Kemal'in verdiği cevap ise şöyledir: *“Vatanımın savunması ile ilgili fiili görevlerden daha önemli bir görev olamaz. Arkadaşlarım savaş meydanlarında ateş hatlarında bulunurken ben Sofya'da askeri ataşelik yapamam. Eğer birinci sınıf subay değerinde değilsem, inancınız bu ise açık söyleyin”*²⁴² diyerek görev isteğini belirtmiş, bu isteğin de başarılı olmuştur.

²⁴¹ İbrahim Karakaş; Gülnur Aksop, *Atatürk, Atatürk'ü Anlatıyor “Benim Tutkularım Var” (1881-1919)*, İstanbul 2010, s. 109.

²⁴² Karakaş; Aksop, **a. g. e.**, s. 110.

II. BÖLÜM: TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN İLK YILLARINDA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ

2.1. Atatürk Dönemi Dış Politikasına Genel Bir Bakış

Uluslararası ilişkileri şekillendiren dış politika, insanlık tarihi kadar eski bir alandır. Dış politikanın temel hareket noktasını milli menfaatler oluşturur. Temel hedef barışın korunması, yabancı devletlerle ilişkiler kurmak ve işbirliğini geliştirmektir. Bu ilişkiler iki taraflı veya çok taraflı olarak yürütülmüştür. Hemen her ülkenin dış politikasını oluşturan, yönlendiren farklı etkenler vardır.²⁴³ Bu bölümde yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasına, özellikle 1919- 1938 Atatürk Dönemi'ne ilişkin politikalar üzerinde durmaya çalışacağız.

Mustafa Kemal Atatürk'ün parolası, “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” olmuştur. İzlediği siyaset, barış içinde bir arada yaşama politikasıdır. Türkler, bütün uygar milletlerle dost olma yolunu seçmişlerdir. Geçmişteki fetih isteklerine de, eski düşmanlıklarını da toprağa gömmüşlerdir.²⁴⁴ Türkiye'nin dış politikasında ne ellerinden çıkan yerlerin geri alınması ne de sınırların düzeltilmesi gibi bir amaç olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa bu durumu bir Macar diplomatıyla yaptığı konuşma sırasında: “*Bende Makedonyalıyım. Ama hiçbir toprak talebinde bulunmuyorum*”²⁴⁵ diyerek açıkça belirtmiştir.

1919'da Mustafa Kemal Paşa, Türk Kurtuluş Savaşı'nı oluşturmaya başlarken dünya, I. Dünya Savaşı ertesi döneme girmiştir. Bu yeni dönemde uluslararası ilişkilerde Avrupa'nın rolü azalmakla birlikte yine de ağırlık merkezini

²⁴³ Mustafa Yılmaz, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1919-1938)”, *Türkler Ansiklopedisi*, c: 16, Ankara 2002, s. 579.

²⁴⁴ Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev: Necdet Sander), İstanbul 2011, s. 529.

²⁴⁵ Kinross, *a. g. e.*, s. 529.

oluşturmaktadır.²⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da giriştiği hareket, Batılı devletlere karşı olmakla beraber, Batılı devlet anlayışına karşı bir hareket değildir. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın kadrosu ve Mustafa Kemal Paşa: “*Emperyalizmi yeneceğiz*” derken Batının ekonomik ve siyasi düzenini reddetmemiş, yalnızca Batı'nın ekonomik ve siyasal egemenliğinden kurtulmayı amaçlamıştır.²⁴⁷

I. Dünya Savaşı sonrası düzeni belirleyen devlet olarak İngiltere, ön plana çıkmaktadır. Uzunca süren savaş Batıda büyük problemleri de beraberinde getirmiş ve savaşa karşı bir kamuoyu oluşturmuştur. Savaşın kaderini tayin eden Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş sonrası düzenlemelerde yer almayarak “isolation” politikasını benimsemesi, “yalnızlık” politikalarına²⁴⁸ dönmesi sonucunda Avrupa'nın yeni dönemde öneminin artmasına neden olmuştur. Özellikle İngiltere savaş sonrası dünya düzeninin sağlanmasında önde gelen ülke olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtiği zaman Osmanlı Devlet'i; İngiltere, Fransa, İtalya, Gürcistan, Ermenistan ve Yunanistan ile savaş durumunu sona erdirmiş; ancak barış anlaşmasını yapmamıştı. Bu zor koşullar içinde Mustafa Kemal Paşa, bu devletlerarasında özellikle üç büyük devlet olan İngiltere, Fransa ve İtalya arasındaki çelişkileri kullanarak diplomasi alanında kazandığı başarıları, cephelerdeki askeri başarılarla güçlendirmiştir.²⁴⁹

Milli Mücadele sırasında İngiltere'ye karşı kendisi sosyalist olmadığı halde Sovyetler Birliği'ni koz olarak kullanmıştı. Sovyetler Birliği'nden yardım alması, Doğu'da Ermeni ve Gürcülere karşı zafer sonrasında imzalanan antlaşmaları Moskova Antlaşması'yla²⁵⁰ 16 Mart 1921'de onaylatarak ülkenin doğusu için güvence yaratması yukarıda vurguladığımız Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikasını yansıtmaktadır. Daha sonra ise Londra Sözleşmeleri ile İtalya,²⁵¹ Ankara Antlaşması²⁵² ile 20 Ekim 1921'de Fransa ile olan sorunları çözecek ve böylece tüm dikkatini Batı Cephesi'ne verecektir. Büyük Taarruz Zaferi'nden sonra da İngiltere,

²⁴⁶ Mehmet Gönlübol; Ömer Kürkçüoğlu, “Atatürk Dönemi Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Makaleler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 3.

²⁴⁷ Nevin Yurtsever Ateş, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikaları”, *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, c: 1, İstanbul 2008, s. 54.

²⁴⁸ Yılmaz, Türk Dış Politikası, s. 579. Gönlübol; Kürkçüoğlu, **a. g. m.**, s. 3.

²⁴⁹ Ateş, **a. g. m.**, s. 54.

²⁵⁰ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, c: 1, 3. Baskı, Ankara 2000, s. 27.

²⁵¹ Ateş, **a. g. m.**, s. 54.

²⁵² Soysal, **a. g. e.**, s. 48-60.

Fransa ve İtalya arasında ki çelişkileri kullanarak Mudanya Mütarekesi'nde²⁵³ Doğu Trakya'nın kan dökülmeksizin geri alınmasını sağlayacaktır.²⁵⁴

Türkiye, bilindiği gibi Kurtuluş Savaşı'ndan zaferle çıkıp Sevr Barış Antlaşması yerine İtilaf Devletleri ile Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nı²⁵⁵ imzalamıştır. Lozan Konferansı'na 1914-1922 yılları arasında Türkiye ile savaşmış olan Balkan ülkeleri de katılmıştır. Uluslararası sistemin parçası olma sürecinin daha en başında Türkiye, Balkan komşuları ile aynı masaya oturmuştur. Böylece I. Dünya Savaşı'nda Bulgaristan dışında diğer Balkan ülkeleri ile ayrı cephelerde savaşan Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı Türkiye, Lozan Antlaşması'nı imzalayıp bu ülkelerle savaş durumuna son vermiştir.²⁵⁶

Atatürk biran önce savaşı bitirmeyi istemiştir. Bunu yaparken de dış politikasını "gerçekçilik" temelinde oluşturmuştur. Gerçekçilik; boş hayaller peşinde koşmayan bir politika izlenmesidir. Atatürk, Türk milletinin gücünü ve imkânlarının ne olduğunu ve karşısındaki devletlerin ne yapacaklarını ve ne yapamayacaklarını gerçekçi ve doğru şekilde değerlendirmiş olan bir önderdir.²⁵⁷

Atatürk, I. Dünya Savaşı'nın galiplerine karşı Kurtuluş Savaşı'nı başlatırken, Türk Milleti'nin, Balkan Savaşları'nda ve Dünya Savaşı'nda uğradığı felaketlere, yorgunluğa ve fakirliğine rağmen, esaret zilletine katlanmayacağını biliyordu. Türk Milleti'nin en engin manevi gücünü, kurtuluş azmini, cesaret ve dayanıklılığını çok iyi değerlendirmiştir. Öte yandan, Dünya Savaşı'ndan yorgun çıkan galip devletlerinin durumuna da gerçekçi bir teşhis koymuştur. Bu devletlerin, Anadolu'da çok büyük kuvvetlerle, yeni ve uzun bir savaşı göze alamayacaklarını, demokratik ülkeler kamuoyunun buna izin vermeyeceğini açık bir şekilde görmüştür.²⁵⁸

Türkiye'nin jeopolitik konumu, yalnız askeri güce değil, diplomasiye de dayanmayı özellikle gerekli kılmaktadır. Atatürk, bu açıdan da çağdaş Türkiye'ye damgasını vurmuştur. Atatürk, askeri dehasının yanı sıra uzak görüşlü ve diplomatik

²⁵³ Soysal, **a. g. e.**, s. 69.

²⁵⁴ Ateş, **a. g. m.**, s. 54.

²⁵⁵ Antlaşmanın tamamı için bkz; Soysal, **a. g. e.**, s. 67-245.

²⁵⁶ Dilek Barlas, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Makaleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 275.

²⁵⁷ Turhan Feyzioğlu, "Atatürk'ün Dış Politikasının İlke Ve Amaçları", (Atatürk Türkiye'sinde 1923-1983, Dış Politika Sempozyumu), Bildiriler, İstanbul 1984, s 1.

²⁵⁸ Feyzioğlu, **a. g. e.**, s. 1-2.

yönüyle de Kurtuluş Savaşı'nın zafere ulaşmasını sağlamıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki yıllarda da, Atatürk'ün izlediği başarılı dış politika, Türkiye'ye çok ihtiyaç duyduğu modernleşme için gereken barış ortamını sağlamıştır. Atatürk'ün dış politikası, Türkiye için olduğu kadar diğer ülkeler için de çok önemli derslerle doludur. “Yurtta barış dünyada barış” ilkesi, yalnız Türkiye için değil bütün dünya ulusları bakımından da geçerli bir olguyu ortaya koymuştur.²⁵⁹

“Yurtta barış dünyada barış” ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk Türkiye'sinde hiçbir zaman teslimiyetçilik ve pasifist bir politika izlemek şeklinde olmamıştır. Tam tersine barış içerisinde yaşamak için gerekli hazırlıkları yaparak, gerekirse barış için savaşa hazır olmak şeklinde uygulanmıştır. Bu bağlamda diğer ülkelerle ve toplumlarla uyum içerisinde yaşamak esastır.²⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti, sadece toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını sağlama çabasındadır. Türkiye, Batı dünyasına, Doğu'nun tehlikeli bir kesiminde barışçı bir bölge sağlıyordu. Bu nedenle yeni bağımsız Cumhuriyet, Doğu ile Batı arasında, istikrar unsuru olmuştur.²⁶¹

Atatürk, dış politikada teslimiyetçiliğe, yılgınlığa ve hayalciliğe yer vermediği gibi maceracılığa da asla yer vermemiştir.²⁶² Milli Mücadele sonrası Türk hükümeti, Orta Doğu'daki eski Osmanlı ülkeleri üzerinde herhangi bir hak iddia etmediği için Türkiye ile Arap devletleri arasında önemli bir çıkar çatışması olmamıştır.²⁶³ Yalnız Fransız mandasında yer alan Suriye ile Hatay meselesi vardır. Bu da ilerde Türkiye lehine bir sonuca bağlanmıştır.

1920'lerde Türkiye'nin Balkanlarda hala bazı sorunları olduğu tek ülke Yunanistan'dır. İki ülke arasında Lozan'da çözümlenememiş olan Mübadele ve Patrikhane sorunları vardı. 30 Ocak 1923'de Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Mübadele Anlaşması'na²⁶⁴ göre; İstanbul'da yerleşik olanlar hariç Türkiye'deki tüm Ortodoks Rumlar Yunanistan'a; Batı Trakya'da yerleşik olanlar

²⁵⁹ Ömer Kürkçüoğlu, “Siyasi Yapı ve Dış Politika”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi (1920-1938)*, c:1, Ankara 2009, s. 292.

²⁶⁰ Mustafa Yılmaz, “Atatürk ve Dış Politika”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi (1920-1938)*, c:1, Ankara 2009, s. 301.

²⁶¹ Kınross; **a. g. e.**, s. 530.

²⁶² Fezyioğlu; **a. g. e.**, s. 4.

²⁶³ Mehmet Gönlübol; Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1918-1938)*, Ankara 1997, s. 88.

²⁶⁴ Soysal, **a. g. e.**, s. 185.

hariç Yunanistan'daki tüm Müslüman Türkler Türkiye'ye göç edeceklerdir.²⁶⁵ Bu anlaşmayla iki ülke arasında iyi komşuluk ilişkileri için ilk adım atılmıştır.

Lozan'dan arda kalan diğer bir önemli meselede Musul sorudur. Bu sorun, İngiltere ile Türkiye arasında çözülmesi için Milletler Cemiyeti'ne götürülmüş fakat cemiyetin İngiliz yanlısı tutumu nedeniyle çözülememiştir. Türkiye Musul'dan kolay vazgeçmek istememiş, yalnızlıktan kurtulmak için de 17 Aralık 1925 yılında Sovyetler Birliği ile bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalamıştır.²⁶⁶

Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen Musul'u geri almak için güce başvurmaktan başka çare kalmamıştır. Oysa ülke içerisinde yaşanan yeni yapılanma ve Şeyh Sait İsyanı gibi iç sorunlar nedeniyle Misak-ı Milli'den taviz sayılabilecek geri adımı atmak zorunda kalan Türkiye, 5 Haziran 1926 da yaptığı anlaşma ile Musul'u İngiltere'nin mandası altındaki Irak'a bırakmıştır.²⁶⁷ Buna karşılık Türkiye'ye Musul petrollerinden 25 yıl süre ile %10 pay verilmiştir. Ancak daha sonra yapılan bir düzenleme ile Türkiye bu paydan 500.000 İngiliz Lirası karşılığında vazgeçmiştir.²⁶⁸

Türkiye 1923-1932 yılları arasında tek tek Batılı ülkelerle Lozan'dan kalan sorunları çözümlenmiştir. Türkiye bu dönemde yalnızca komşularıyla değil keza diğer devletlerle de iyi ilişkiler kurmuş ve ilişkilerinde bağımsız devlet ilkesini ön plana çıkararak sürdürmüştür.²⁶⁹

Sorunların çözümlenmesiyle birlikte Türkiye'nin Batı karşısında duyduğu güvensizlik ortadan kalkacaktır. Bu tarihten sonra Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan dostluğunu korurken, Batı'ya da yaklaşma çabası içerisine girecektir. Bunun ilk adımı olarak 1932 yılında Sovyetler Birliği'ni bilgilendirerek, Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur.²⁷⁰ Zaten 1934 yılında Sovyetler Birliği de bu cemiyete girmiştir. Türkiye bir yandan Batı ile yakınlaşırken, diğer yandan ortak güvenlik örgütlerinin oluşturulması için çabalamıştır.²⁷¹

²⁶⁵ Barlas, a. g. e., s. 276.

²⁶⁶ Soysal, a. g. e., s. 285.

²⁶⁷ Soysal, a. g. e., s. 312-327.

²⁶⁸ Mustafa Yılmaz, Türk Dış Politikası, s. 587.

²⁶⁹ Hasan Berke Dilan, *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1938)*, İstanbul 1998, s. 79.

²⁷⁰ Soysal, a. g. e., s. 405.

²⁷¹ Ateş, a. g. m., s. 56-57.

Türkiye yalnızca sorunlarını çözecek anlaşmalar yapmakla kalmamış, ittifaklar arayışına da girmiştir. Güvenlik politikası ve ittifaklar sistemi ise, ülke savunması için gerekli önlemlerin alınmasını ama barışın korunması için Türkiye'nin gücünün yetmeyeceği alanlarla ilgili olarak ülkenin güvenliğini sağlamak için uluslararası politika gereği denge politikası ve barış için ittifaklar yapmak şeklinde özetlenebilir.²⁷²

Türkiye, 9 Şubat 1934'te Balkan Antantı'nın kuruluşunda Yunanistan ile birlikte öncülük yapmıştır. Uzun süre Atatürk Döneminin de Dışişleri Bakanlığını yapmış olan Tevfik Rüştü Aras²⁷³ durumu şu şekilde özetlemiştir: “*Türkiye, bütün Balkan Milletleriyle toptan veya ayrı ayrı iyi geçinme siyaseti içerisinde.*”²⁷⁴ Böylece, Kurtuluş Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almış Yunanistan'la kurulan yakınlık, Türkiye'nin batılılarla yaklaşmasının yeni ve somut bir göstergesi olmuştur. Ayrıca Balkan Antantı'nın üyelerinden Romanya ve Yugoslavya, Küçük Antant içinde Fransa'nın müttefiki durumunda olduğundan Türkiye ile Fransa ve dolayısıyla İngiltere arasında yeni bir yakınlaşma halkası da kurulmuştur.²⁷⁵

Atatürk döneminde İran ve Irak ile ilişkiler kurulduktan sonra, Balkan Paktı'nın Doğu'daki benzeri Sadabat Paktı 8 Temmuz 1937 yılında imzalanmıştır.²⁷⁶ Her iki pakta aslında birer iyi niyet göstergesinden başka bir anlam ifade etmemektedir. Bu iki pakt Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Türkiye'nin barışçı politikalar takip ettiğini bütün dünyaya ilan etmeye yaramıştır.²⁷⁷

Bu dönemde uluslararası ilişkilerde biri siyasi, diğeri iktisadi boyutta olmak üzere iki önemli olay olmuştur. Önce 1929 Dünya iktisadi bunalımı ortaya çıkmış, daha sonra Hitler, Almanya'da 30 Ocak 1933'te iktidara gelmiştir.²⁷⁸ Dünya iktisadi buhranın etkisiyle milletlerarası alanda milliyetçilik akımı kuvvetlenmiştir. Almaya ve İtalya'nı gümrük vergilerini artırmasıyla dünya ticareti daralmıştır. Bu ülkelerin

²⁷² Mustafa Yılmaz, Dış Politika, s. 301.

²⁷³ Tevfik Rüştü Aras hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Melih Tinal, “Atatürk'ün Dışişleri Bakanı: Tevfik Rüştü Aras”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, s. 691-699.

²⁷⁴ Tevfik Rüştü Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, İstanbul 2003, s. 42.

²⁷⁵ Gönlübol; Kürkçüoğlu, **a. g. m.**, s. 11.

²⁷⁶ Soysal, **a. g. e.**, s. 590.

²⁷⁷ Kınross, **a. g. e.**, s. 535.

²⁷⁸ Dilan, **a. g. e.**, s. 79.

totaliter yönetimlerinin uyguladıkları dış politika, iktisadi münasebetlerde olduğu gibi siyasi münasebetlerde de kendisini çabucak göstermiştir.²⁷⁹

Atatürk, bu dönem diktatörleri hakkında görüşlerini açıkça belirtmiştir. Atatürk, Musollini'yi asker rolüne çıkmış bir aktör gibi asker üniforması giyip caka satan bir sivil olarak görüyor, ona karşı saygı beslemiyordu. Hitler'in ise delice düşüncelere sahip olduğunu düşünen Atatürk, diktatörler arasında en gerçekçi olanın Stalin olduğunu düşünmekteydi.²⁸⁰ Atatürk, Rusya ile olan ilişkilerden dolayı böyle düşünüyor olabilir.

Türkiye bu dönemde Lozan'dan kalan Boğazlar meselesini de gündeme getirmiştir. Türkiye, Boğazların statüsünde değişiklik yapılması yolunda ki isteğini hukuki yoldan giderek Boğazlar Sözleşmesi'nin imzacı devletlerine duyurduğunda farklı kalıplara sahip devletlerden ortak bir anlayış görmüştür. Hatta o sıralarda kuvvet yoluyla oldu bittiler çok rastlanan bir durumdu. Türkiye'nin bunu barışçıl bir yolla çözüme talebi olumlu karşılanmıştır. Böylece, İsviçre'de Montreux'de toplanan konferans, 20 Temmuz 1936'da Türkiye'nin Boğazlarda egemenliğini tam olarak sağlayan bir Sözleşmeyle imzalanmıştır.²⁸¹

Avrupa'da, Mussolini İtalya'sı ile Hitler'in Nazi Almanya'sı bunlara ek olarak da Japonya, Versay'la kurulan statükoya karşı mücadeleye girmişlerdir. Bu ülkeler "revizyonist grup" olarak ön plana çıkmıştır. Bu ülkelere karşı İngiltere ve Fransa yatıştırma siyaseti gütmüştür. Bu politikanın başını İngiliz Başbakanı Chamberlain çekmiştir.²⁸² Buna rağmen II. Dünya Savaşı'nın çıkması engellenememiştir. Türkiye bu savaşın dışında kalarak önemli bir dış politika başarısı sağlamıştır. Ancak Türkiye'nin komşusu Bulgaristan revizyonist grup içerisinde yer almış ve II. Dünya Savaşı'na katılmıştır. Bu savaşta da Bulgaristan yenilen tarafta yani Almaya'nın yanında yer almıştır.

²⁷⁹ Gönlübol; Sar, **a. g. e.**, s. 89.

²⁸⁰ Kınross, **a. g. e.**, s. 531.

²⁸¹ Gönlübol; Kürkçüoğlu, **a. g. m.**, s. 13.

²⁸² Dilan, **a. g. e.**, s. 81.

2.2. Milli Mücadele Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri

Altı yüzyıl varlığını sürdürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'ndan Bulgaristan ile birlikte yenik çıkmış, 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleriyle Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Daha sonrada 10 Ağustos 1920'de Sevr Anlaşması'yla da yok olma sürecine girmiştir. İtilaf devletleri²⁸³ ve Yunanlılar, Osmanlının elinde kalan topraklarını işgale başladılar. Bu durumu kabul etmeyen Türk milleti, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bağımsızlık mücadelesine girişmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile işgal edilmeye başlanmıştır. 10 Ağustos 1920 tarihli Sevres Barış Antlaşması ile İmparatorluk parçalanırken, Türklerin yaşam alanları da daraltılmıştır.²⁸⁴ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa önderliğinde, Misak-ı Milli sınırları olarak adlandırılan toprakların savunulması amacıyla, Kurtuluş Savaşı başlatılmıştır. Bu mücadele sırasında, I. Dünya Savaşı'nda müttefikimiz olan ama savaş sonrasında ilişkilerimiz kesilmiş olduğu Bulgaristan ile ilişkilerin dolaylı yollarla da olsa yeniden başlatıldığı görülür.

Bulgaristan açısından I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren anlaşma 27 Kasım 1919'da Neuilly-sur Seine'de imzalanmıştır. Buna göre Bulgaristan, sadece savaş sırasında işgal ettiği yerlerden değil, batı sınırındaki üç küçük bölgeden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Trakya'daki bu kayıplar, Bulgarlara Ege'de "Ekonomik Açılım" sağlayan anlaşmanın 48. maddesi ile hafifletilmeye çalışılmıştır.²⁸⁵

Neully Antlaşması'ndan (Neully sonrası sınırlar, Ek- 2) güç alan Yunanistan, Batı Trakya'yı ilhak etmiştir. Yunanistan'ın bu oldu bittisi daha sonra yasal hale getirilmiştir. Türkiye ile yapılacak barış koşullarının görüşülmesi için İtilaf Devletleri, 19-26 Nisan 1920 tarihleri arasında İtalya'nın San Remo kentinde bir araya gelmiştir. Sevr Antlaşması'nın bir nevi ön provası olan toplantıda alınan kararlardan biri de Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi olmuştur. 10 Ağustos 1920 tarihinde

²⁸³ I. Dünya Savaşı'nda, savaşan taraflar iki blokta yer almaktaydılar. Savaş başlamadan önce İtilaf Gurubunu; İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya oluşturuyordu. İttifak Devletleri ise Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya idi. Fakat daha sonra İtalya İtilaf Devletleri safına geçti. Osmanlı İmparatorluğu da Almanya'nın yanında İttifak Devletleri safında savaşa katılmıştır. Savaş dört yıl gibi uzun bir süre sürdüğünden birçok devlet savaşa dâhil olmuş veya savaştan çekilmiştir.

²⁸⁴ Sina Akşin; Melek Fırat, *Balkanlar*, İstanbul 1993, s. 118.

²⁸⁵ R. J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, (Çev: Nuray Ekici), İstanbul 2007, s. 127.

Osmanlı yönetimine zorla imzalatılan Sevr Antlaşması'nda maddeleştirilmiş bu öneri İngilizler tarafından dikte ettirilmiştir. İngiltere bunu Balkanlarda kendi üssü durumunda bulunan Yunanistan'ı kuvvetlendirmek için yapmıştır. Bu karar Türk ve Bulgar halkları üzerinde derin bir memnuniyetsizlik uyandırmıştır. Özellikle Bulgaristan'ın Dedeağaç Limanı'ndan Ege Denizi'ne çıkıştan yoksun bırakılması Bulgarları Türklere yakınlaştırmıştır.²⁸⁶

Türkiye ile Bulgaristan I. Dünya Savaşı sırasında müttefiklerdir. Fakat bu müttefiklik iki devlet arasında rekabeti engelleyememiştir. Bu rekabet bilhassa 1917 senesinde Türklerin Dobruca'da, Bulgarlara askeri yardımda buldukları sırada Meriç hududunun lehlerine olmasını istedikleri zamanda kendini göstermiştir.²⁸⁷

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, Trakya'nın Yunan işgali altında olması sebebiyle, Bulgaristan ile sınırı kalmamıştır. Bu sırada Türkiye ile Bulgaristan arasında mağluplara has karşılıklı sempati hisleri oluşmuş ve Türklerin Asya'daki mukavemetleri Bulgarların muhabbetlerini cezbetmiştir.²⁸⁸ Türk Milli Mücadelesi, I. Dünya Savaşı sonrası galip devletler tarafından mağlup devletlere zorla kabul ettiren Versay sisteminin yok olmasının başlangıcı olarak değerlendirildiğinden, Bulgaristan'da büyük ilgi ile takip edilmiştir.²⁸⁹

Kasım 1918'de Doğu Trakya'nın Türkiye sınırlarında kalmasını sağlamak amacıyla, Trakya ve Paşaeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin faaliyetlerini yakından izleyen Mustafa Kemal Paşa, Trakya'da başarılı olabilmek için Bulgar halkının anlayış ve işbirliğinin sağlanması düşüncesindeydi. Bu nedenle Edirne'de I. Ordu Komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa'ya, Bulgarlar ile iyi ilişkiler kurulmasını bildirmiştir.²⁹⁰ Cafer Tayyar Paşa, Bulgarlar ile ilişkileri kurmuş ve onların desteğini sağlamıştır. Bu destek Cafer Tayyar Paşa'nın başında bulunduğu tümenin, Yunan taarruzu karşısında yenilmesiyle askerlerin çoğu Bulgaristan'a sığınması sırasında kendini göstermiştir. Stamboliyski hükümeti dosteli uzatarak onları Pleven, Ruse, Kazanlık, Gorno Paniçarevo, Razgrat dolaylarına yerleştirmiştir. Sığınanlar arasında 20 civarında subay doktor da yer

²⁸⁶ *Belgelerle Atatürk*, s. XX-XXI.

²⁸⁷ **BCA**, 030.0.010.000.000.220.481.20 s. 2.

²⁸⁸ **BCA**, 030.0.010.000.000.220.481.20 s. 3.

²⁸⁹ Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadele'de Türk-Bulgar İlişkileri", *Türkler Ansiklopedisi*, c: 16, Ankara 2002, s. 280.

²⁹⁰ Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar İlişkileri, s. 280.

almış ve bunlar Yüksek Tıp Kurulu'nun onayı ile çeşitli Bulgar hastanelerinde çalışmıştır.²⁹¹

I. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan'da yeni seçimlere gidilmiştir. Siyasi yapısında Bulgaristan'ın çiftçiler, komünistler, köklü sibranie partileri, Makedon örgütler, ordu ve son olarak da monarşi; Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında siyasi hayatta kilit rol oynamışlardır.²⁹² Bulgaristan'da 1920 yılında yapılan seçimleri kazanan ve "Köylü sosyalisti" olarak tanınan Çiftçi Partisi'nin lideri Stamboliyski başbakan olmuştur.²⁹³ Çiftçi Partisi oyların %31'ini, Bulgaristan Komünist Partisi %18'ini, demokratlar ise %10'unu almışlardır. Tek başına iktidar olmak isteyen komünistlerin hükümete katılmayı reddetmesiyle, Radomir çevresindeki askeri ayaklanmayı sonlandıracağı ümidiyle, İtilaf kuvvetlerinin Bulgaristan toprağına girdiği gün serbest bırakılan Stamboliyski, demokratlarla birlikte yeni kabineyi kurmuştur.²⁹⁴

Türkiye'de işgallere karşı ilk başta bölgesel mücadele yürütülmüş ve daha sonra bu mücadele sistemli bir hale gelerek 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Artık mücadele merkezi Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde idi. Meclis'in açılmasından kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa, 30 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi adına, Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'ye bir mektup göndererek Türkiye'de yaşanan durumu ve yapılan haksızlıkları bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa şu temennide bulunmuştur: "*Türk halkının haklı isteklerini olumlu karşılayacağınız ümidiyle, Hazretlerinizden yüksek hürmetlerimi kabul etmenizi rica etmekteyim.*"²⁹⁵ Bu mektup yalnızca Türk halkının Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın içeriği ve hedefleri konusunda bilgi verme arzusunun bir ifadesi olmayıp, iki hükümet arasında direkt diplomatik ilişkiler kurulması yolunda ilk diplomatik deneme niteliğini de taşımaktadır.²⁹⁶

Ayrıca Aleksandır Stamboliyski hükümeti, Türk askerlerine ve göçmenlerine iki milyon levalık bir yardımda bulunmuş, çoğunu da Burgaz ve Svilengraf bölgelerindeki çiftliklere yerleştirmiştir. Bu arada çiftçi göçmenlere toprak, tarım

²⁹¹ Ertürk, a. g. t., s. 20.

²⁹² Crampton; a. g. e., s. 130.

²⁹³ Sacit Kutlu, *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul 2007, s. 518.

²⁹⁴ Crampton, a. g. e., s. 131.

²⁹⁵ Sarıkoyuncu, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 281.

²⁹⁶ *Belgelerle Atatürk*, s. XXIII.

aletleri, tohum vb. sağlanmıştır. Türkiye Kızılay Cemiyeti'ne İzmir, Bursa, Trakya ahalisi için Bulgaristan'dan 15 vagon un, 5 vagon kuru fasulye, bir vagon tereyağı ve beyaz peynir alınmasına izin vermiştir.²⁹⁷

Bundan sonra iki ülke arasındaki diplomatik gelişmeler, Milli Mücadele süresince şöyle bir seyir izlemiştir: 1921 Mayıs'ının ikinci yarısında Bulgar Halk Çiftçi hükümeti, Bulgar Halk Çiftçi Partisi grubundan halk mebusu Angel Grozkov'un başkanlığında bir diplomatik heyeti gizlice Ankara'ya göndermiştir. Yeni Türkiye yöneticileri Bulgar heyetini Ankara'da büyük bir saygı ve özenle karşılamışlardır. Bulgar heyet üyeleri, başta Eskişehir ve Kütahya olmak üzere cepheleri ziyaret etmişlerdir. Bu arada aynı gün olan 24 Mayıs 1921 tarihinde General Sabuncuyev, Büyük Millet Meclisince yetkili kılınacak bir kişiyle, seçilecek bir mahalde veya devlet olduğu takdirde Trakya ve Makedonya hakkında görüşme istediğinde bulunmuştur.²⁹⁸

Öte yandan Bulgaristan'ın uluslararası durumunun güç olmasına rağmen Stamboliyski hükümeti, Ankara hükümetine 1921 yılının başlarından itibaren Sofya'da resmi bir temsilci buldurmasına olanak sağlamıştır. Bu temsilciliği, Mustafa Kemal Paşa'nın en güvendiği isimlerden biri olan Cevat Abbas (Gürer) yapmıştır.²⁹⁹ Cevat Abbas Bey, Bulgaristan'dan Kurtuluş Savaşı için ekonomik yardımın gönderilmesini organize etmiştir. Ayrıca Ankara hükümeti, Fuat (Balkan) Bey'i, Batı Trakya ve Makedonya'da halkı örgütlemek için görevlendirmiştir. Yine Şakir (Kesebir) Bey de Doğu Trakya'da Ankara hükümetinin talimatları doğrultusunda faaliyet göstermiştir.³⁰⁰

Bulgar hükümetinin Türk Milli Mücadelesi'ne karşı tutumu Başbakan Stamboliyski'nin 7 Nisan 1921 tarihinde yaptığı konuşmada:

“İstanbul'dan buraya Kemalist temsilciler gelmiştir. Bunların neden geldikleri soruluyor. Size soruyorum, hangi uluslararası anlaşma bizi onları kovmaya mecbur edebilir? Onlar Yunanistan ile savaştalar. Biz buraya

²⁹⁷ Belgelerle Atatürk, s. XXII.

²⁹⁸ Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar İlişkileri, s. 282.

²⁹⁹ Belgelerle Atatürk, s. XXIV.

³⁰⁰ Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar İlişkileri, s. 282.

*gelmiş ve hiçbir kötülük yapmamış insanları kovabilir miyiz?”*³⁰¹ diyerek desteğini açıkça belli etmiştir.

26 Temmuz 1921 tarihinde ise İtalyan bandralı Leopoliş Vapuru, Burgaz limanından müttefikler tarafından Bulgar ordusundan silahsızlandırılmak maksadıyla toplanan ve denize atılacak olan makineli tüfeği İstanbul’a getirmiştir. Bu konuda Burgaz Ticaret ve Sanayi Odasının bülteninde Leopoliş’in yükü arasında 4 bin kilo silah bulunduğu kaydedilmektedir. Aynı bültende belirtildiğine göre İstanbul’a sefer yapmakta olan Aventino adlı İtalyan bandralı bir başka geminin de Burgaz limanından yüklediği yiyecek maddesi ve tütün arasında 24.474 kilo mermi götürdüğü bildirilmektedir. Yine aynı bültenden anlaşıldığına göre 1922 Şubatında İstanbul seferini yapmakta olan İtalyan bandralı Karniyola adlı gemi, diğer yüklerin arasında 1.671.836 kilo demir ve bronz malzeme ile parti kapsül götürmüştür. Aynı senenin Mart’ında yine İstanbul seferini yapan Paleki adlı İtalyan vapuru, başka yüklerinin arasında 643 kilo askeri malzeme taşımıştır.³⁰²

Bulgar hükümeti, Aralık 1922’de de Ankara hükümeti ile iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin kurulması ve geliştirilmesi için Dimitr Açkov başkanlığında bir diğer Bulgar heyetini gizlice Ankara’ya göndermiştir.³⁰³

Bulgaristan ile ilişkilerin hız kazandığı bu dönemde, Büyük Millet Meclisi bir taraftan işgallere karşı mücadele ediyor, diğer yandan da ülke kaderini değiştirecek devrimler yapıyordu. 1921 yılı başlarında, Büyük Millet Meclis hükümetine itiraz edecek ve Yunanlılar tarafına geçen Çerkez Ethem’in tenkili ve ardından Yunanlılara karşı kazanılan I. İnönü Zaferi’nin sağladığı olumlu ortamda, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” 20 Ocak 1921 günü Meclis’te oylanarak kabul edilmiştir.³⁰⁴ Yeni Türk Devletinin ilk anayasası da böylelikle yürürlüğe girmiş oldu. Bunun kabul edilmesi uzun tartışmalar sonucunda gerçekleşmiştir. Mecliste bulunan muhafazakâr milletvekilleri, padişah ve hilafetin konumunun sarsılacağı için bu gelişmelere karşıydılar.

³⁰¹ Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar İlişkileri, s. 282.

³⁰² Ertürk, **a, g, t.**, s. 21.

³⁰³ Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar İlişkileri, s. 282.

³⁰⁴ Ercüment Kuran, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu”, *Türkler Ansiklopedisi*, c: 16, Ankara 2002, s. 329.

Görüşmeler uzayıp gidince 25 Eylül tarihli gizli oturumda söz alan Mustafa Kemal Paşa şu şekilde konuşmuştur:

*“Türk milletinin ve onun tek temsilcisi bulunan Meclis’in, vatanın ve milletin istiklalini, hayatını kurtarmaya çalışırken, hilafet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar meşgul olması sakıncalıdır. Şimdilik bunlardan hiç söz etmemek yüksek menfaatlerimiz gereğidir. Eğer maksat bu günkü Halife ve Padişaha bağlılık ve sadakatten ayrılmadığını söylemek ve belirtmekse, bu zat haindir. Düşmanların vatan ve millet aleyhinde kullandıkları bir maşadır.”*³⁰⁵

Bu kanunla artık ülke kaderinde tek yetkinin millet adına Büyük Millet Meclisinde olduğu belirtilmiştir. Meclisin üzerinde hiçbir kuvvetin olmadığı yasalaşmıştır. 23 Ağustos–13 Eylül 1921 tarihleri arasında Türk ordusunun galibiyetiyle neticelenen Sakarya Savaşı ve arkasından 26 Ağustosta başlayıp 9 Eylül 1922 tarihinde Türk ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanan Büyük Taarruz, Büyük Millet Meclisinin durumunu daha da güçlendirmiştir. Daha düne kadar “asi birkaç Osmanlı paşasının hareketi” olarak gördükleri ve başarılı olamayacağına inandıkları Türk Milli Mücadelesi karşısında dize gelen itilaf devletleri 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Antlaşmasını imzalamak mecburiyetinde kalmışlardır.³⁰⁶

Yukarıda da değinildiği üzere I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros ve Selanik Antlaşmaları uyarınca, Türkiye’deki Bulgar menfaatleri İstanbul’daki İsveç Elçiliğinden, Bulgaristan’daki Türk menfaatleri de Sofya’daki İspanyol Elçiliğinden yürütülerek Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilere son verilmişti. Bu yasağa rağmen, Milli Mücadele’nin ilk gününden itibaren iki ülke arasında ilişkilerin tesis edilmeye başlanmıştır. Bu ilişkilerin kurulmasında Mustafa Kemal Paşa’nın Sofya’daki görevi sırasında kurduğu samimi bağlantıların etkisi büyük olmuştur.

Milli Mücadele sırasında kurulan Türk-Bulgar ilişkileri, Türk ve Bulgar halkları arasındaki işbirliğini, yakınlaşmayı olumlu yönde etkilemiştir. Atatürk döneminde de bu ilişkiler artarak devam etmiş ve iki ülke arasında dostluk ilişkileri kurulmuştur.

³⁰⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 385.

³⁰⁶ Ramazan Tosun, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Kayseri 1994, s. 54.

2.3. Lozan Anlaşması ve Bulgaristan'ın Durumu

Düşmanın Anadolu'dan atılması sonrasında da Bulgaristan ile Ankara hükümeti arasında iyi komşuluk ve dostluk isteği devam etmiştir. Aleksandır Stambolisky hükümeti, yeni Türkiye'nin Balkanlarda artan önemini değerlendirerek, 1923 yılı başında Balkanlar'ın geleceği ve Türk-Bulgar işbirliği hakkında Türkiye Büyük Millet Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yapmak üzere, Edirne Başkonsolosu General Todor Markov'u görevlendirmiştir.³⁰⁷ 21-31 Ocak 1923 arası İzmir'de gerçekleşen görüşme dostane bir havada geçmiştir. Markov, Stamboliyski'ye yazılı olarak sunduğu 8 Şubat 1923 tarihli raporunda belirttiği gibi iki ülke arasında önemli gördüğü şu ön koşulları dile getirmiştir:

*“İki halkın köken birliği, nice yıllar tarihi beraberliği, çilelerinin ve düşmanlarının ekonomik ve politik çıkarlarının ortaklığı, umum düşmanlara karşı birlikte savaşma gerekliliği, Bulgaristan'da kalabalık bir Türk nüfusunun varlığı ve Bulgaristan'ı, İstanbul'un Batı'dan en güvenilir müdafaası yapan iki devletin coğrafi konumu...”*³⁰⁸

Bulgar çıkarları için ayrıca şu noktalar da önemliydi; Bulgaristan'ın Batı Trakya üzerinden Ege Denizi'ne çıkış yolu isteğine Türkiye'nin daimi bir diplomatik destekte bulunması; her Türk'ün Tuna'ya, her Bulgar'ın Bağdat'a kadar serbest ticaret ilişkilerinin kurulması gerekmektedir. Batı Trakya, Makedonya, Dobruca göçmenleri ile nüfusu son derece artan Bulgaristan'ın Doğu Trakya göçmenlerinin bir kısmının eski yerlerine gönderilmesi gerekliliğidir.³⁰⁹

Bulgar temsilcisinin önerilerini dikkatle dinleyen Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı saldırganlık niyeti olmadığı sürece ortaya atılan meselelerin kolay çözümleneceğini dile getirmiştir. Türkiye'nin Bulgar halkına karşı büyük bir sempati beslediğini, Bulgar halkı tarafından Trakya Türk göçmenlerine gösterilen sıcak karşılama ve Bulgaristan Türklerinin sahip olduğu büyük özgürlüklerden de haberdar olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu düşüncelerine ek olarak şu sözleri söylemiştir: *“Ancak iki ülke arasındaki dostluk hem Türkiye'yi hem de Bulgaristan'ı daha güçlü ve daha bağımsız kılacaktır. Batı*

³⁰⁷ *Belgelerle Atatürk*, s. XXIV.

³⁰⁸ Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar İlişkileri, s. 282.

³⁰⁹ *Belgelerle Atatürk*, s. XXV.

Trakya konusunda ise Türkiye Bulgaristan'a destek vermeye hazırdır."³¹⁰ Mustafa Kemal Paşa, iki devlet arasında normal diplomatik ilişkilerin hemen başlaması gerektiğini belirtmiştir.

Bulgarların Türk Milli Mücadelesine yardımlarının 1923 yılına kadar sürdüğü, 17 Nisan 1923 tarihinde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold'un İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderdiği rapordan anlaşılmaktadır. Rumbold raporunda, Türklerin Yunanistan'a karşı Batı Trakya'daki askeri teşkilatlanmasında Bulgarlarında Türklerin yanında yer aldığı, Batı Trakya'da Yunanlılara karşı mücadele etmek üzere Türk-Bulgar askerlerinden oluşan gizli bir teşkilat oluşturulduğunu rapor etmiştir.³¹¹

Mudanya Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İngiltere, Fransa ve İtalya, İsviçre'nin Lozan kentinde bir uluslararası konferansın düzenlenmesine karar verdiler. Doğudaki savaşı sona erdirme amacıyla 27 Ekim 1922'de hem İstanbul hem de Ankara hükümetlerini davet ettiler. İtilaf devletleri geçmişte olduğu gibi olumsuz davranıyor ve ikilik yaratmayı amaçlıyorlardı. Fakat Mustafa Kemal Paşa ve meclis, bu durumu kabul edilir bulmamıştır. Türkiye'nin ve Türklerin tek temsilcisinin Millet Meclisi olduğu bu nedenle de konferansa da meclisin seçeceği temsilcilerin katılması gerekliliği ortaya konulmuştur. İstanbul hükümeti de boş durmayıp Sadrazam Tefvik Paşa aracılığı ile Meclis başkanlığına bir mektup göndermiştir. Sadrazam mektubunda: "*Millî Mücadeleden ayrı kalmayı düşünmediklerini, Osmanlı devlet ve milletinin başına daha büyük zararlar gelmemesi ve İslam dünyasının da bu yüzden acı duymaması için birlikte hareket etmeyi*" ancak bunu Büyük Millet Meclis hükümetinin İstanbul hükümetine uyması biçiminde gösteriyordu.³¹² Bu durum Mecliste tepkilere yol açmış olup artık iki başlılığa son vermenin gerektiği, iyice biliniyor olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın da mücadele arkadaşlarıyla ilk yol ayrımı, saltanat sorunu nedeniyle çıkmıştır. Rauf Bey, Ali Fuat ve Refet Bele saltanatın korunması gerektiğini söylemeleri sonucunda, saltanat konusu üç komisyon tarafından görüşülmeye başlanmıştır. Fakat tartışmaların uzun sürmesiyle bir sonuç

³¹⁰ Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar İlişkileri, s. 282.

³¹¹ Esra S. Değerli, "Türkiye'nin Bulgaristan'a Yönelik Dış Politikası", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, c: 2, İstanbul 2008, s. 63.

³¹² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, c: 2, Ankara, 1998, s. 277.

alınamaması üzerine, tartışmaları izleyen Mustafa Kemal Paşa, komisyon başkanından söz alarak tartışmalara son noktayı koymuştur:

“Efendim, dedim, hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye ilim gereğidir diye, görüşme tartışmayla verilmez. Hâkimiyet saltanat, kuvvetle, kudretle zorla alınır. Osman oğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına el koymuşlardır. Bu zorbalıklarını altı yüz yıldan beridir sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk milleti bu saldırganlara isyan ederek artık dur diyerek, Hâkimiyet ve saltanatını fiilen kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldubittidir. Söz konusu olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele zaten oldubitti haline gelmiş olan bir gerçeği kanunla ifadeden ibarettir. Bu mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes tabi olarak karşılarsa, sanıyorum ki uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek usulüne uygun olarak ifad edilecektir. Fakat belki de bazı kafalar kesilecektir.”³¹³

Mustafa Kemal Paşa bu sözleriyle neticeyi belirlemiştir. Bu gelişmeler üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile “Türkiye halkı, Misak-ı Milli hudutları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclis Hükümetinden başka şekil-i hükümet tanımaz,” diyerek 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat ve Hilafeti birbirinden ayırarak, birincisini kaldırmıştır.³¹⁴

Saltanatın kaldırılmasıyla İstanbul hükümeti de ortadan kaldırılmıştır. Sıra Lozan’a gidecek heyeti belirlemeye gelmişti. Mudanya’daki mütarekenin ardından 22 Kasım 1922’de Lozan şehrinde başlaması kararlaştırılan sulh konferansında, Mustafa Kemal Paşa, Türkiye’nin İsmet Paşa tarafından temsil edilmesi şeklinde beklenmedik bir karar vermişti.³¹⁵ Bu durum Başbakan Rauf Bey’de hoşnutsuzluk yarattı. İlk etapta Rauf Bey, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey gidecek delegeler heyetinin tabii üyeleri olarak görünüyordu. Mustafa Kemal Paşa bu konuda daha kesin bir görüş ve karar vermemişti.

Mustafa Kemal Paşa, Rauf Beyin de bu konuda kendisini zayıf görmekte olduğunu hissediyordu. Bunda Rauf Bey’in Mondros Ateşkes Anlaşması’ndaki acı

³¹³ Atatürk, a. g. e., s. 468.

³¹⁴ Tosun, a. g. e., s. 47.

³¹⁵ Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu; *Fethi Okyar’ın Anıları*, Ankara 1997, s. 28.

tecrübesinin yarattığı olumsuz durumu tahmin etmek pek zor olmasa gerek. Neticede Mondros'u imzalayan Rauf Bey idi. Bu olumsuz tecrübe dolayısıyla Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan, İsmet Paşa'nın yanına müşavir olarak verilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu teklifle ilgili görüşünü belirtirken: “*İsmet Paşa'dan müşavir olarak elde edilecek yarar sınırlıdır, İsmet Paşa başkan olursa kendisinden azami ölçüde yararlanılacağı*” düşünüyordu.³¹⁶ Daha sonra İsmet Paşa'nın heyete başkanlığı netleşmiştir. Sonrasında ise Yusuf Kemal Tenğirşenk 24 Ekim 1922' de Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa ederek yerine de İsmet Paşa getirilmiştir.

Bakanlar kurulunca Türk delegasyonu şöyle saptanmıştı:

*İsmet İnönü	(Dışişleri Bakanı)	Baş delege
*Dr. Rıza Nur	(Sağlık Bakanı)	İkinci Delege
*Hasan Saka	(Eski İktisat Bakanı)	Delege

Ayrıca çok geniş bir danışmanlar gurubu oluşturulmuştur. Bunlar arasında milletvekillerinden Celal Bayar, Zekayi Apaydın, Lemi Saltık ve Zülfü Tiğrel, Dışişlerinden Münir Ertegün ile Hikmet Bayur ve kurmay Yarbay Tevfik Bıyıkoglu, Prof. Tahir Taner, Şükrü Kaya, Fuat Ağralı ve daha birçok uzman bulunuyordu.³¹⁷ Rauf Bey'le İsmet Paşa arasındaki anlaşmazlık da bu noktada başlamıştır. İlişkiler, hızla düşmanlığa dönüşmüştür. Milli Mücadele'nin yönetici kadrosu içinde başlayan ve gittikçe artan bu ayrılık, Cumhuriyetin ilanında daha da belirginleşmiş ve Cumhuriyete karşı olanların bundan yararlanmalarına yol açmıştır.³¹⁸

Rauf Bey'le İsmet Paşa arasındaki bu anlaşmazlık Lozan Konferansı sürecinde daha da artmıştır. Mustafa Kemal Paşa zaman zaman araya girerek, aralarındaki anlaşmazlık konularında hakem rolü oynamıştır.

İsmet Paşa'yı Lozan'da zorlu bir mücadele bekliyordu. Lozan süreci iki dönem olup toplamda sekiz ay sürmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Lozan sürecini Ankara'dan takip ediyordu. Görüşmeler hararetli ve tartışmalı geçiyordu. Türk'ün

³¹⁶ Atatürk, a. g. e, s, 462.

³¹⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, c: 2, s. 283.

³¹⁸ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, c: 1, İzmir 1984. s. 360.

haklarını tanıyan olumlu bir sonuç görülmüyordu. Mustafa Kemal Paşa bunu pek tabii görüyordu. Çünkü Lozan barış masasında ele alınan meseleler yalnız üç dört yıllık yeni bir devreye ait ve onunla sınırlı kalmıyordu. Yüzyılların hesabı görülmüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık ve bu kadar kirli hesapların içinden çıkmak, elbette o kadar basit ve kolay olmayacaktı.³¹⁹ Bu zorlu süreç zamanla aşılarak büyük aşamalar kat edilmiştir. Birkaç sorun halledilememiş, Musul ve Boğazlar en önemli sorunlar olarak kalmıştır. Bunların da çözümü zamana bırakılıyordu. Geneline bakıldığında imkânsız olarak görülen şeyler başarılmıştır.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla birlikte Bulgaristan kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek için fırsat kollamaya başlamıştır. Bulgaristan'da Stamboliyski iktidara geldikten sonra Türk Milli Mücadelesini desteklemiş ve olayları takip etmeye başlamıştır.

Lozan görüşmelerinin başlamasıyla birlikte, Neuilly Antlaşması'nın Bulgaristan'a yüklediği ağır koşulları bir kenara atabileceğini hesaplayan Stamboliyski şunu söylemiştir: "*Sevr Antlaşması'nın yeniden incelenmesiyle birlikte diğer antlaşmalardaki tüm ağır hükümlerin incelenmesine başlanacaktır.*"³²⁰ Lozan Konferansı'nın kendileri içinde bir fırsat olduğunu bu sözlerle göstermiştir.

Bulgaristan, Akdeniz'e çıkış sorununun görüşülmesi için sadece birinci konferansta yer almıştır. Yine Trakya sınırında silahtan arındırılacak bölgeyi tespit görüşmelerine ve Boğazlar konusundaki müzakerelere katılmıştır. Akdeniz'e çıkış meselesinin halledilememesi sebebiyle ikinci konferansta da yer almak isteyen Bulgaristan'ın bu isteği reddedilmiş ve Bulgaristan ikinci konferansa gözlemci olarak katılmıştır.

Sadece belirli konularda konferansa davet edilmiş olan Bulgaristan, konferansın gündeminde olmadığı halde azınlıklar konusunun görüşüldüğü azınlıklar alt komisyonunda kendilerinin de dinlenmesini isteyerek, Türkiye'den yıllar önce Bulgaristan'a göç etmiş Doğu Trakyalı Bulgarların tekrar Doğu Trakya'ya dönmelerine izin verilmesini talep etmiştir. Konferanstaki Bulgar heyeti sadece Doğu Trakyalı Bulgarları değil, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde Türkiye'den Bulgaristan'a göç eden Ermenileri de geri göndermek istemiş, Bulgar

³¹⁹ Atatürk, a. g. e., s. 475.

³²⁰ Belgelerle Atatürk, s. XXI.

heyetinin dinlenmesini kabul eden müttefiklerin bu planının arkasında farklı amaçları vardır. Bulgar azınlıklar vesilesiyle Ermeni heyeti de davet edilerek, Türkiye’den göç etmiş Ermeniler için de aynı isteklerin talep edilmesi tasarlanmıştır. Hatta ilerleyen günlerde Asuri, Keldani adı altında başka heyetler de davet edilmiş ve Ermeniler için Anadolu’da toprak talebinde bulunulmuştur. Ancak müttefiklerin bu planını anlayan Türk heyeti toplantılara katılmayı reddederek, toplantıların resmi olma özelliğini ortadan kaldırmıştır.³²¹ Türk heyeti, Bulgar göçmenlerin eski yerlerine dönmelerine karşı duruşunu konferans boyunca korumuştur. Bu durum, Bulgaristan tarafından hayal kırıklığı olarak değerlendirilmiştir.

Bulgaristan’ın Lozan konferansına katılmasının esas nedeni, denize çıkış sorununu çözmektir. Bulgaristan, Neuilly Anlaşması’nın 48. maddesinin kendisine Ege Deniz’ine toprak çıkışı hakkını verdiğini iddia ederek, otonom bir Batı Trakya ve Meriç kıyılarının tarafsızlığını savunmuştur. Bu, Bulgarlara göre denize çıkış sağlamanın en garantili yoludur. Ancak Yunanistan bunu reddederek, Neuilly ile Bulgaristan’a sadece ekonomik çıkış verildiğini ve Bulgaristan’ın bölgeye gelerek bir liman inşa etmesine izin verebileceğini açıklamıştır. Bulgaristan ise her defasında ısrarla bunu reddederek, çıkış yeri, yani toprak talep etmiştir. Yunanistan Başbakanı Venizelos, konferansta yaptığı konuşmada, Türkiye ve Yunanistan arasındaki savaşa katılmamış bir ülkeye daha fazla ayrıcalık yapılamayacağını söylemiştir.³²²

Mustafa Kemal Paşa denize çıkış konusunda Bulgaristan’ın desteklenmesini istemiş ve İsmet Paşa’ya bu yönde bir telgraf göndermiştir. İsmet Paşa konferansta delillere dayandırarak yaptığı bir konuşmada Bulgaristan’a Ege sahiline çıkış verilmesinin Balkanlarda barışın lehine olduğunu savunmuştur. Türk heyetinin bu tutumuna karşın ilerleyen günlerde Bulgaristan’ın politikasında tutarsızlıklar ortaya çıkmış ve Bulgar heyeti Doğu Trakya’ya muhtariyet verilmesini de talep etmiştir. Bu durum Türk heyeti arasında memnuniyetsizlik yaratmıştır.³²³

Konferans sırasında Türk heyetinin tazminat talebine Yunanistan Karaağaç Kasabasını vermeyi teklif etmiştir. Bu teklifin ne anlama geldiğini anlamak zor değildi. Yunanistan bu sayede hem yüklü bir para ödemekten kurtuluyor hem de Bulgaristan’ın Ege Denizine çıkışının önünü kapatıyordu. Türk heyetinin ilk önce

³²¹ Ertürk, a, g, t., s. 25-26.

³²² Ertürk, a, g, t., s. 28.

³²³ *Belgelerle Atatürk*, s. 378-379.

bunu reddedip para tazminatında ısrar etmesine rağmen ilerleyen zamanda Karaağaç tazminat olarak kabul edilmiştir.

Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesiyle Bulgaristan Ege'den mahrum kalmıştır. Bu hoşnutsuzluk fazla kalıcı olmamakla birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin az da olsa sarsılmasına neden olmuştur.³²⁴ Bununla birlikte konferans sadece bu konulardan ibaret olmayıp, Türkler açısından hayati öneme sahip çok fazla sıkıntılı meselenin sonuçlanmasını gerektiriyordu.

Tarihçi Nibert Von Biscihoff: *“Türk silahlarının kazandığı zaferi, uluslararası hukukun kütüğüne geçirmesidir”* diye tanımladığı Lozan antlaşması, 24 Temmuz 1923'de Lozan Üniversitesi tören salonunda imzalanmıştır.³²⁵ İsmet Paşa'nın savaş cephesinde olduğu kadar barış müzakerelerinde de büyük hizmetleri görülmüştür.³²⁶ Artık yeni bir sürece girilmiştir.

Lozan Konferansı'nın kesildiği dönemde (1 Nisan 1923) yeni seçimlere gidilmesi kararı alınmış ve böylece “İhtilal Meclisi” gibi çalışan Büyük Millet Meclisinin birinci dönemi sona ermiştir. Öte yandan bakanlar kurulu içerisinde beliren görüş ayrılıkları yüzünden Rauf Orbay, 4 Ağustos 1923'de istifa etmiştir. 14 Ağustos 1923'de Mecliste yapılan seçimlerde Bakanlar Kurulu Başkanlığına Fethi Okyar getirilmiş, İsmet İnönü de Dışişleri Bakanlığı görevini korumuştur.³²⁷

Artık daha rahat bir dönem başlamıştı ve Mustafa Kemal Paşa'nın, kafasındaki ideallerin hayata geçirilmeye başlanması gerekiyordu. Bunun için adı konmamış bu devlete bir başkent seçilmeliydi. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'nın başkent olmasını “Nutuk” ta şöyle anlatır:

“Bu seçimde coğrafi durum ve askeri strateji en büyük önem taşıyordu. Devletin başkentini bir an önce tespit ederek, içten ve dıştan gelen kararsızlıklara bir son vermek şarttı. Gerçekten de bilindiği üzere, başkent in İstanbul olarak kalacağı veya Ankara olacağı konusunda öteden beri içerde ve dışarıda kararsızlıklar görüldüğü, basında demeçlere ve tartışmalara

³²⁴ Bu olayla ilgili Bulgar Gazetelerinde yer alan haberler için bkz: Ertürk, a, g, t., s. 33-43.

³²⁵ Metin Aydoğan, *Atatürk ve Türk Devrimi*, İzmir 2006, s. 42.

³²⁶ Ayşe Afetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 52.

³²⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, c: 2, s. 292.

rastlanıyordu. Bu arada İstanbul'un yeni milletvekillerinden bazıları, Refet Paşa başta olmak üzere, İstanbul'un hükümet merkezi olarak kalması gereğini bazı örneklerle dayandırarak ispat etmeye çalışıyordu. Ankara'nın gerek iklim, gerek ulaştırma araçları ve gelişme kabiliyet ve istidadı ve gerekse mevcut tesisler ve kuruluşlar bakımından hiç de uygun olmadığını söylüyorlar; İstanbul'un "payitaht" olması lazımdır ve mutlaka olacaktır, diyorlardı. Bu ifadeye dikkat edilirse, bizim başkent deyimimizle kastettiğimiz anlam ile bu ifadelerdeki payitaht deyimini kullananların görüşleri arasında bir fark bulmamak mümkün değildir. Bundan dolayı, bu konuda zaten kesinleşmiş bulunan kararımızı resmen ve kanuni yoldan ilan ettirerek, 'payitaht' sözünün de yeni Türkiye Devletinde kullanılmasına gerek kalmadığını göstermek lazım geldi. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, 9 Ekim 1923 tarihli tek maddelik kanun tasarısını Meclis'e teklif etti. Altında daha on dört zatın imzası bulunan bu kanun teklifi, 13 Ekim 1923 uzun görüşme ve tartışmalardan sonra çok büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Kabul edilen kanun maddesi şudur; Türkiye Devleti'nin başkenti Ankara şehridir.”³²⁸

2.4. Lozan Sonrası Türkiye

Lozan sonrasında oluşan ortam yeni bir idare şeklinin kurulmasına müsaittir. Bu rejim cumhuriyettir. Cumhuriyet kavramı terim olarak Yeni Osmanlılar döneminde Türk düşün hayatına girmişti. Ama başta Namık Kemal olmak üzere o dönemin ilerici aydınları cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu için geçerli olmayan, hatta tehlikeli bir rejim olarak değerlendirmişlerdi. Jön Türkler'de de belirgin bir cumhuriyetçilik fikri ortaya çıkmamıştı. Hep imparatorlukla birlikte, saltanatı ve halifeliği kurtarma düşüncesi ön planda tutulmuştu. Bu yolda uygulamaya konulamayan, gelip geçici bir düşünce sınırlarını aşamayan ilk hareket I. Dünya Savaşı yıllarında belirmişti. O yılların ünlü Levazım Dairesi Başkanı İsmail Hakkı Paşa, 1917 sonlarında Enver Paşa'nın cumhuriyet kurmak istediğinden söz etmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğini yapan ve onun o yıllara ilişkin "Hatıra Defteri'ni" yayımlayan Şükrü Tezer'in aktardığına göre; İsmail Hakkı, Enver

³²⁸ Atatürk, a. g. e., s. 538-539.

Paşa'nın bu düşüncesinden söz açtığı Mustafa Kemal Paşa, başa kimin geçeceğini sormuştu. İsmail Hakkı Paşa buna: “*Sen, ben ve mesela Enver*” diye yanıt vermişti.³²⁹

Enver Paşa'nın böyle bir girişimde bulunup bulunmadığı tartışılabilir; İsmail Hakkı'nın sözleri de bir nabız yoklaması olarak değerlendirilebilir. Çünkü o kuşak içerisinde Mustafa Kemal Paşa'nın cumhuriyetçi düşünceler beslediği bilinmektedir. Daha Erzurum Kongresinde söyledikleri bunu göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa, kongre toplanmadan önce yaptığı bir konuşmada: “*Muhakkak ki var olan hükümet biçimi, ülkenin refah, mutluluk ve gelişmesine yeterli gelmeyecektir. Başka bir hükümet şekli arayıp bulmamız gerektiği kanısındayım*” diyerek Türkiye için yeni bir siyasal rejime geçmenin zorunlu olduğunu belirtmişti. Bunu izleyen günlerde ise rejim olarak neyi yeğlediğini Mazhar Müfit Kansu'ya şöyle yazdırmıştı: “*Zaferden sonra hükümet şekli cumhuriyet olacaktır.*”³³⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın gönlünde yatan hep cumhuriyet olduğu bu sözlerle daha net anlaşılmaktadır.

Tüm uğraşlara ve gerçekleştirilen onca değişime rağmen, bu iş yine de kolay değildi. Halk egemenliğine dayanan bu yönetim biçiminin, 23 Nisan 1920'den itibaren fiilen gerçekleştirilmesine ve sorunun o günkü fiili durumun ifade edilmesinden ibaret olmasına karşın, geçmişten gelen geleneksel alışkanlıklar ve eğitimsizlik, cumhuriyet girişimini, hala risk içeren bir girişim haline getiriyordu. Ülkede; yönetim biçimi olarak cumhuriyetin tarihsel evrimini, evrensel boyutunu ve gerçek niteliğini o dönemde henüz kavramış, aydın zümre yok gibiydi. O güne dek, Türkiye de, Cumhuriyetçilik adına, bir düşünce akımı gelişmemiş, her hangi bir örgütlü eylem gerçekleştirilmemişti. “Cumhuriyet sözcüğü, aynı şapka gibi, 19. yüzyıldan beri sövgü aşağılama unsuru olarak kullanılıyordu.”³³¹ Tutuculuk dilinin de karşılığı “gâvurluktu”. Ünlü hafız, İzmirli İsmail Hakkı Efendi Ayasofya'da: “*İslam hükümdarsız olmaz, cumhuriyet olmaz*” diyen vaazlar veriyordu.³³²

Batı'da cumhuriyet, Avrupa aydınlanmasıyla bütünleşen uzun ve güçlüklerle dolu bir mücadelenin birikimi donucunda gerçekleştirilmişti. Fransız Devrimine temel oluşturan bu birikim, cezaevleri ve giyotinlerden geçerek toplum yaşamına girmişti. J.J. Rousseau'yla başlayan ve Fransız Devrimiyle somutlaşan

³²⁹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, c. 2, s. 293.

³³⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, c. 2, s. 293.

³³¹ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul 2009, s. 436.

³³² Aydoğan, a. g. e., s. 74.

cumhuriyetçilik düşüncesi, sert mücadeleler ve 250 yıllık bir evrimden geçerek bugün Fransa’da beşinci Cumhuriyet yaşamaktadır.

22 Eylül 1919 tarihli The Times gazetesi Sivas Kongresinden “Sivas’taki Anadolu Cumhuriyeti” diye söz etmektedir. Bütün bu belgeleri düzenleyenler, Anadolu’daki ulusal direnişin cumhuriyete dönüşeceğini sezmiş bulunuyorlardı. Nitekim aynı tarihlerde İstanbul’daki kimi Osmanlı yöneticilerinin de Mustafa Kemal Paşa’nın cumhuriyeti getireceğinden kaygı duydukları görülmektedir. Sözgelimi son Osmanlı Sadrazamlarından Ali Rıza Paşa, bir söyleşi sırasında, Mustafa Kemal Paşa’yı Ahmet İzzet Paşa’ya çekiştirirken: “*Cumhuriyet yapacaklar cumhuriyet*” diye bağırmaktan kendini alamamıştı.³³³

Mustafa Kemal Paşa’nın kafasında ve gönlünde yatan cumhuriyet, yalnız saltanat yönetiminde görevli olanları değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde kimi çevreleri hatta bazı ünlü komutanları da tedirgin eden, kuşkulandıran sakıncalı ya da en azından yararlı olmayan bir kavram, bir şey olarak görülüyordu. Özellikle din işleriyle uğraşan milletvekilleri bunu kabul edilemez buluyorlardı. Mecliste Müdafaa-i Hukuk Gurubu’nun oluşmasından ve onun ileriye dönük programını açıklamasından sonra, bu tepkiler daha da artmıştır. Oysa 23 Nisan 1920’den beri Ankara’da uygulanan sistem bir saltanat yâda meşrutiyet olmayıp ulusal egemenliğe dayalı ve ulusal Meclisin üstünlüğüne dayanan bir “*cumhuriyet*” demektir. Ancak ülkenin ve ulusun kurtuluşu, Ulusal Ant’ta (Misak-ı Milli) belirlenen ilkelerin gerçekleştirilmesinin esas olduğu bir dönemde, cumhuriyet adı açıkça belirtilerek bir tartışmaya yol açılmasına sebep verilmek istenilmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa 1923 yılı başında çıktığı yurt gezilerinde, yönetim biçimi sorununu, cumhuriyet sözcüğünü kullanmadan ama onu anlatarak dile getirmiştir. Herkesin anlayacağı dilden konuşuyor, halk egemenliğine dayanan yönetim biçimi konusunda; tarihsel, toplumsal ve dinsel açıklamalarla toplumu aydınlatıyordu. Eskişehir’de: “*Bugünkü egemenliğimizin kaynağı, milletin ruhuna, vicdanına, eğilimlerine dayanmamızdır. İzlenmesi akla uygun siyaset, milletin doğal yeteneklerine ve ihtiyaçlarına uyumlu olmalıdır Egemenlik artık kayıtsız şartsız millettir ve milletin kalacaktır. Yönetim biçimi, halkın kendisini bilfiil yönetmesi*

³³³ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, c: 2, s. 294.

esasına dayanacaktır” demiştir.³³⁴ Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyetin ilanına kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden daha büyük bir makam olmadığı fikrini aşılama ısrar etmiş; saltanat ve hilafet makamları olmaksızın devleti yönetmenin mümkün olduğunu göstermeye çalışmıştır.³³⁵

Bu gelişmeler doğrultusunda İkinci Mecliste gizli bir muhalefet ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu durum Mustafa Kemal Paşa tarafından da seziliyordu. Nutuk’ta bu durumu şöyle ifade etmektedir:

*“Ben, Meclis’te gizli ve muhalif bir gurubun bulunduğunu fark ettikten, Meclis çalışmalarında duyguların hâkim duruma geçtiğini gördükten ve Bakanlar Kurulunun çalışma düzeninin her gün olur olmaz bir takım sebeplerle altüst edilmekte olduğuna kanaat getirdikten sonra, uygulanması için sırasını beklediğim bir düşüncenin uygulanma anının geldiğine hükmettim. Bunu itiraf etmeliyim. Efendiler, Halk Partisinin Rauf Bey’i kendisi toplantıda bulunmadığı halde Meclis ikinci başkanlığına, Sabit Bey’i de İç İşleri Başkanlığına aday seçtiği tarih 25 Ekim 1923 Perşembe günüdür.”*³³⁶

Aynı gün ve ertesi gün hükümet üyeleri Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Çankaya’da toplanmıştır. Hükümet başkanı Fethi Bey’in ve diğer bakanların istifa etmeleri zamanının geldiği belirtilmiştir. Meclisce yeni hükümet seçildiğinde, şimdiki hükümette bulunan üyelerden yeniden seçilen olursa, onlar bu seçimden sonrada istifa ederek yeni hükümete katılmayacaktır, esasını kabul etmişlerdir. Yalnız, o zamanlar, bakanlar gibi seçilen ve kabineye dâhil bulunan Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa, bu kararın dışında bırakılmış, çünkü ordu yönetimi ve komutasının rastgele birisine verilmesi doğru görülmemiştir.³³⁷

Mustafa Kemal Paşa bu şekilde hareket ederek, muhalif gurubu etkisiz hale getirmek amacındaydı. Bu amaç doğrultusunda Fethi Bey’in başkanlığındaki hükümet 27 Ekim 1923’te istifa etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, tutarlı bir programı olmayan, birbiriyle uyumsuz, çeşitli karakterde olan kimselerden oluşan bu gurubun bir araya

³³⁴ Aydoğan, a. g. e., s. 76.

³³⁵ Afetinan, a. g. e., s. 52.

³³⁶ Atatürk, a. g. e., s. 540.

³³⁷ Atatürk, a. g. e., s. 540.

gelemeyeceğini, gelseler de ülkeyi yönetemeyeceğini biliyordur. Karşıt olanlar sert mücadele yürütüyor, ancak ülkeyi yönetecek birikim ve yetenekten de yoksun bulunuyorlardı. Yeniden kurulmakta olan ülkede, onun getirdiği hemen her öneriye karşı çıkıyorlar, ancak uygulanabilir başka bir öneri getiremiyorlardı. Birbirlerine güvenmeyen kümecikler halindeydiler. Saltanat artıkları, hilafetçiler, tutucular, durumlarını korumak isteyen zorba toprak ağaları, bir kısım eşraf ve yeni oluşacak iktidarın nimetlerinden yararlanmak isteyenler karşıtlar cephesinin ana unsurlarını oluşturuyorlardı. Bunlara yenileşme atılımlarından ürken gizli tutucular da eklenince, ortaya olumlu bir iş yapma olasılığı bulunmayan çelişkili bir hizipler cephesinden başka bir şey çıkmıyordu. Karşıtların birleşip sağlıklı bir yönetim oluşturamayacağı görünüyordu ama aynı şeyi herkesin görmesini sağlamak Mustafa Kemal Paşa'ya düşüyordu.³³⁸

Hükümet kurma girişimleri Mustafa Kemal Paşa'nın öngördüğü biçimde gelişti ve bir hükümet kurulamadı. Bir siyasi tıkanma oluşmuştur. 28 Ekim'e kadar da bu tıkanma aşılamamıştır. 28 Ekim akşamı Mustafa Kemal Paşa Çankaya'da bir yemek daveti verdi. Yemek sırasında: “*Yarın cumhuriyet ilan edeceğiz*” demiştir.³³⁹ Yemeğe katılan kişiler ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa birlikte Cumhuriyetin ilanı için 1921 Anayasasında yapılması gereken değişiklikleri görüşmüşler, 1921 Anayasası'nın 364 sayılı yasayla değiştirilen maddelerini aşağıdaki şeklini almasını kararlaştırmışlardır:

Madde: 1- Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur. İdare usulü, halkın kaderini kendi eliyle yönetmesi temeline dayanır. Türkiye Devletinin hükümet biçimi “*cumhuriyettir*”.

Madde: 2- Türkiye Devletinin dini İslam dinidir. Resmi dili Türkçedir.

Madde: 3- Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisince yönetilir. Meclis, hükümetin bölündüğü yönetim şubelerini bakanlar aracılığı ile yönetir.

Madde: 10- Türkiye Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunca ve kendi üyeleri arasında bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi yeni cumhurbaşkanının seçimine kadar sürer. Yeniden seçilmek caizdir.

³³⁸ Aydoğan, a. g. e., s. 78-79.

³³⁹ Atatürk, a. g. e., s. 543.

Madde: 11- Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu kimliği ile gerekli gördükçe Meclise ve Bakanlar Kuruluna başkanlık eder.

Madde: 12- Başbakan, Cumhurbaşkanınca ve Meclis içinden seçilir. Öteki bakanlar, başbakan tarafından yine Meclis üyeleri arasından seçildikten sonra tümü Cumhurbaşkanınca Meclisin onayına sunulur. Meclis toplantı halinde değilse onaylama işlemi işi meclisin toplanmasına ertelenebilir.³⁴⁰

Halk Fırkası, 29 Ekim sabahı toplanmıştır.³⁴¹ Uzun tartışmalardan sonra, durumun çıkmaza girdiğini ve hükümet işlerinin yürütülemez olduğunu gören birçok milletvekili, sorunun çözülmesi için genel başkan olarak Mustafa Kemal Paşa'nın duruma bir çare bulması gerektiğini belirtmiştir ve Mustafa Kemal Paşa'nın toplantıya çağırılması kararlaştırılmıştır. Toplantıya geldiğinde çözüm için kendisine bir saat süre verilmesini talep ettikten sonra, meclisteki odasına uygun gördüğü kişileri çağırıp, onlarla İsmet Paşa ile hazırladığı tasarıyı göstermiş ve onları bilgilendirmiştir. Bir saat geçtikten sonra Mustafa Kemal Paşa, çıktığı kürsüde şu konuşmayı yapmıştır:

“Saygıdeğer arkadaşlar, üzerinde durduğumuz meselenin çözümünde karşılaşılan güçlüklerin sebebi, bütün arkadaşlarca anlaşılmıştır sanırım. Eksiklik ve yanlışlık uygulamakta olduğumuz usul ve şekildedir. Gerçekten de, yürürlükteki Teşkilat-ı Esasiye Kanununa göre bir hükümet kurmaya teşebbüs ettiğimiz anda, bütün arkadaşların her biri bakanları ve hükümeti seçmek mecburiyeti ile karşı karşıya kalıyor. Hepinizin birden hükümet üyelerini seçmek zorunda kalmanızda görülen güçlüğü giderilmesi zamanı gelmiştir Yüksek heyetiniz bu güçlüğü çözülmesi için beni görevlendirdi. Ben de bilgilerinize sunduğum bu görüşten hareket ederek düşündüğüm şekli tespit ettim. Onu teklif edeceğim. Teklifim kabul edilirse kuvvetli ve kendi içinde uyumlu bir hükümet kurmak mümkün olacaktır. Devletimizin şekil ve niteliğini tespit eden hepimiz için bir gaye olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun bazı noktalarına açıklık kazandırmak gerekir. Teklif şudur

³⁴⁰ Mehmet Kılıç, *Cumhuriyet Yolunun Kilometre Taşları*, İstanbul 1997, s. 310.

³⁴¹ Kuran, **a. g. m.**, s. 331.

dedikten sonra, bilinen tasarımı okutmak üzere kâtip beylerden birine uzatarak kürsüden ayrıldım.”³⁴²

Teklif hemen tartışılmaya başlandı. Fırka toplantısı sabah altıda bitti, tartışmalardan sonra öneri kabul edildi. Yapılan konuşmalar içinde, Abdurrahman Şeref Bey’in: “*Egemenlik sınırsız koşulsuz milletindir dedikten sonra, kime sorarsanız, bu cumhuriyettir. Doğan çocuğun adı budur. Bu, ad kimilerinin hoşuna gitmezse, varsın gitmesin*” sözleri, durumu açıklayan beklide en özlü yargı oluyordu.³⁴³ Meclis, Anayasa Komisyonu tasarımı acele olarak ele almış ve hemen görüşülmesini önermiştir. Görüşmeler saat 20.30’da “*yaşasın cumhuriyet*” alkışlarıyla kabul edilmiştir. Meclise, bağımsız seçilmiş vekillere, seçilmiş bir başkana ve yürütme organı olan icra vekillerine sahip bu yapının artık bir isme ihtiyacı vardı. Bu isimde “*Türkiye Cumhuriyeti*” olmuştur.

Niyazi Berkes’in cumhuriyetin ilanı ile ilgili şu değerlendirmesi bizim için de önemlidir. Berkes: “*Din devleti görünüşüne karşı ulus devleti görüşünün zaferi, çağdaşlaşma yolunda belli bir doğrultuda birbiri arkasından gelecek bir dizi reformu açmış oluyordu*”³⁴⁴ demiştir. Afet İnan ise: “*Cumhuriyeti, son dört yüzyıllık yönetimler içerisinde insanlığın çarpına çarpına bulduğu son çare*”³⁴⁵ olarak tanımlamıştır.

2.5. Atatürk Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri

Türkiye’nin 1923’ten sonra İkinci Dünya Savaşı’na kadar izlediği dış politikayı etkileyen en önemli unsur, kuruluşundan hemen sonra Avrupa’nın en güçlü devletleriyle sınır komşusu olmasıdır. Türkiye kuzeydoğusunda Sovyetler Birliği, Irak’taki “*manda*” yönetimi ve Kıbrıs dolayısıyla güneyde İngiltere, Suriye’de mandater devlet olarak Fransa ve On İki Ada yüzünden İtalya ile sınır komşusu olmuştur. Ayrıca Bulgaristan ve çok kısa bir süre önce savaştığı Yunanistan ile de sınır komşusudur (Bulgaristan’ın siyasi haritası, Ek- 3). Böylece dört tarafı güçlü

³⁴² Atatürk, a. g. e., s. 547.

³⁴³ Aydoğan, a. g. e., s. 80.

³⁴⁴ Niyazi Berkes, a. g. e., s. 521.

³⁴⁵ Afetinan, a. g. e., s. 53.

devletlerle sarılı olan Türkiye'nin son derece tedbirli ve gerçekçi bir politika izlemesi gerekiyordu.³⁴⁶

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla birlikte dış politikada ilişkilerin geliştirilmesi ve komşu devletler başta olmak üzere diğer devletlerle işbirliği yoluna gidilmeye başlanmıştır. Bu politika çerçevesinde Bulgaristan önemli bir yer tutmaktadır. Yeni kurulan devletin ilk Cumhurbaşkanı seçilen Mustafa Kemal Paşa ve Bulgaristan'ın yönetiminde yer alan önemli devlet adamlarının çabalarıyla ilişkiler kurulmuş ve devamı için karşılıklı çabalar harcanmıştır.

Daha önce İzmir'de yapılan Mustafa Kemal Paşa ve Markov arasındaki görüşmeler, Bulgaristan ile Türkiye arasında iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin kurulmasında her iki devletin alakasını pekiştirmiştir. Bulgaristan ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin artırılarak geliştirilmesi, daha sonraki günlerde ve aylarda da gündeme gelmiştir. Bulgar Başbakanı Stamboliyski, Lozan'da İsmet Paşa ile yaptığı görüşmede barış antlaşmasının yapılmasından sonra Sofya veya İstanbul'da bir konferans düzenlenmesini istemiştir.³⁴⁷ Fakat bu konferans Bulgaristan'da meydana gelen iktidar değişikliği neticesinde gerçekleşmemiştir.

Bulgaristan'da Stamboliyski önderliğindeki Çiftçi Partisi, ülkede birçok reformu gerçekleştirdi. Stamboliyski, Komünist Enternasyonale alternatif olarak merkezi Prag'da olan, Balkan ve Orta Avrupa çiftçi partilerini bir araya getiren "Yeşil Enternasyonal" in kurulmasında ön planda rol oynamıştır. Balkan çiftçilerini şehirlere karşı ayaklanarak burjuva iktidarlarını devirmeye çağırıştır. Yeşil Enternasyonal Hareketi başlangıçta uyandırdığı heyecana rağmen Bulgaristan dışında etkili ve kalıcı olamamıştır. Bunun üzerine Stamboliyski dünyaya örnek bir "Çiftçi Bulgaristan" yaratmak üzere harekete geçmiştir.³⁴⁸ Bu durum bazı çevrelerin Stamboliyski'ye karşı harekete geçmesine zemin hazırlamıştır.

Kasım 1922'de Belgrad'a yaptığı ziyaret sırasında Stamboliyski, Makedon eylemcileri son derece sert bir şekilde kınamıştır. Mart 1923'te ise Sırbistan ile Niş

³⁴⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 14. Baskı, Ankara 2005, s. 93.

³⁴⁷ Sarıkoyuncu, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 282-283.

³⁴⁸ Kutlu, *a. g. e.*, s. 518.

Antlaşmasını imzalamıştır. Bu durum Makedon eylemcileri kızdırmıştır. İktidara karşı şehirlerde de büyük tepkiler oluşmaya başlamıştır.³⁴⁹

Çiftçi Partisi, Nisan 1923'te yapılan seçimlerde 212 milletvekili çıkartarak önemli bir başarı daha elde etmiştir. Seçim sonrasında Petriçli Mihaylovcular, Ulusal Uzlaşma, Askeri Lig ve bazı sosyal demokratların katılımıyla bir komplo hazırlanmıştır. Komünistlerin olası bir çatışmada taraf olmayacağını doğru hesaplayan bu muhalif gruplar, 9 Haziran 1923'te, sabahın erken saatlerinde, Kral Boris'i de haberdar ederek bir darbe gerçekleştirmişlerdir.³⁵⁰ Sofya'da posta dairesi, gar, elektrik santrali, polis karakolları gibi önemli yerler bir direnişle karşılaşmadan, bir buçuk saat içinde harbiye talebeleri ve genç subaylar tarafından işgal edildiler. Bakanlar evlerinde tutuklandılar. Stamboliyski, Slavovitsa kentinde çiftçi milisler tarafından korunuyorken, darbecilerin buraya yürümesiyle çevresi boşalmış ve Tatar Pazarcık'ta bir köyde yakalanmıştır. Sofya'ya götürülürken Makedon militanlarınca işkenceye maruz kalmış, Niş Antlaşmasını imzaladığı sağ eli kesilmiştir. Askeri cuntanın görevlendirdiği bir subay tarafından da öldürülmüştür.³⁵¹ Böylece Bulgaristan'da Stambolisky liderliğindeki Çiftçi Partisi iktidarı son bulmuştur.

I. Dünya Savaşı sonrasında 1919-1923 yılları arasında Bulgaristan'da Stamboliyski başkanlığındaki bu yönetimin Müslüman Türkler açısından çok büyük bir önemi vardır. Zira bu dönemde Bulgar politikasında Müslümanlara karşı ilk defa olumlu değişiklikler olmuştur. Bunun kuşkusuz iç ve dış birçok nedeni vardır. Bunlar arasında, Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'nda Türkiye ile müttefik olup yan yana savaşmış karşılıklı yardımlaşması, Türk azınlığının daha bilinçli ve örgütlü olarak haklarını talep etmesi, Çiftçi iktidarının, çiftçilere ve bu arada yüzde seksenden fazlası çiftçi olan Türklere dayamış olması bu nedenlerin başında gelmektedir.³⁵²

Ayrıca, bu dönemde Bulgaristan iç politikasında Türklerin ağırlığı artmış, önemli sayıda Türk milletvekili Bulgar Meclisi'ne girmiştir. İktidar bu

³⁴⁹ Crampton, a. g. e., s. 137.

³⁵⁰ Crampton, a. g. e., s. 137.

³⁵¹ Kutlu, a. g. e., s. 520.

³⁵² Günay, a. g. e., s. 44.

milletvekillerinin de desteğiyle güvenoyu almıştır. Bu etkenlerle Türkçe gazeteler³⁵³ serbestçe yayın yapma imkânı bulabilmişlerdir. Çiftçi Partisi iktidarında Türklere en geniş haklar tanınmıştır. Bulgaristan'ın kuruluşundan 1990 yılına kadar Türklerin kendilerini en rahat bu ifade edebildikleri dönem bu dönem olmuştur.³⁵⁴

Türkiye hükümeti, Mayıs 1923'te Bulgaristan'a, iki ülke arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulmasını önermişti. Ancak, İtilaf Devletlerinin baskısı, özellikle 9 Haziran 1923'deki askeri darbe sonucu Aleksandır Stamboliyski'nin öldürülmesi ve hükümetinin düşürülmesi, Bulgaristan ile Türkiye arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulması müzakerelerini geciktirmiştir.³⁵⁵

Bulgaristan'da darbeden sonra akademisyen ve ekonomist Aleksandır Tsankov başkanlığında yeni bir kabine kurulmuştur. İktidara gelen Tsankov, Meclisteki gerekli desteği, "Demokratik Uzlaşma" sağlayarak gerçekleştirmiştir.³⁵⁶ 1923 yılında yaşanan bu darbeden sonra Bulgar Kralı Boris'in girişimleriyle sık sık hükümetler değişmiştir.³⁵⁷ Bu nedenle Bulgaristan'da siyasi istikrarın sağlanması oldukça güçleşmiştir. 1923 yılında yeni doğan faşist cereyanın idareyi ele alması sonucu; "Bulgaristan Bulgarlarıdır", parolası ortaya atılmıştır.³⁵⁸ Bulgaristan'ın bu politikayı benimsemesi sonucu en büyük zararları yine Türk azınlık görecektir.

Bulgaristan'ın siyasi hayatında bu gelişmeler yaşanırken yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'de de önemli dönüşümler yaşamaktaydı. Lozan Konferansının devam ettiği günlerde, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin oluşumu karmakarışık bir yapı teşkil ediyordu. Daha Meclisin açıldığı ilk günden itibaren süregelen meclis içi iktidar mücadelesi, yeni boyutlar kazanmış, Mustafa Kemal Paşa ve kadrosunun karşısında etkin bir muhalefet oluşmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bu koşullar altında iktidarı sürdürmenin ve yerleştirmenin olanaksızlığını görmüştür. O, burada da müdahale noktasını iyi seçmiştir. Artık hareketi cumhuriyetçilikten, grupçuluktan çıkarmanın ve bir parti haline dönüştürmenin zamanının geldiğini görmüştür. Belirli

³⁵³ Bulgaristan'da 1878-1944 döneminde çıkarılmış olan Türkçe çıkarılmış gazetelerin alfabetik sırası ve künyeleri için bkz: İsmail Canbazov, *Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık-Nova Svetlina Gazetesi*, İstanbul 2011, s. 50-59.

³⁵⁴ Altan Deliorman, *Bulgaristan'da Türkçe Basın*, İstanbul 2010, s. 28.

³⁵⁵ *Belgelerle Atatürk*, s. XXVI.

³⁵⁶ Crampton, **a. g. e.**, s. 137.

³⁵⁷ Hikmet Öksüz, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Balkan Politikası (1923-1938)*, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1996, s. 80.

³⁵⁸ Toğrul, **a. g. e.**, s. 18.

ilkeler getirmek, belirli sınırlar çizmek ve belirli insanları o ilke ve sınırlar içinde hareketlere yönlendirmek kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur.³⁵⁹

Bazı hazırlıklardan sonra TBMM’de Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında yeni bir grubun oluştuğu 10 Mayıs 1921’de açıklanmıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk adını alan grubun ilk toplantısına 135 milletvekili katılmış; sonraları bu sayı giderek 261’e kadar çıkmıştır. Grup için iki maddelik kısa ama öz bir program düzenlenmişti. Amacı belirleyen program, yeni bir devlet için gerçekleştirilmesi gereken örgütlenmeleri de şöylece öngörüyordu:

1- Grup, Misak-ı Milli (Ulusal Ant) ilkelerine bağlı kalarak, yurdun bütünlüğünü ve ulusun bağımsızlığını sağlayıcı barış elde etmek için, ulusun bütün maddi ve manevi gücünü, özel bütün örgütlerini ve kuruluşlarını bu ana amaca yararlı kılmaya çalışacaktır.

2- Grup, devletin ve ulusun örgütlerini, Anayasa’ya uygun olarak şimdiden yavaş yavaş saptamaya ve hazırlamaya çalışacaktır.”³⁶⁰

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun kurulması Meclis’teki dalgalanmaları önleyememiştir. Bir süre sonra bu gruptan kopmalar olmuş, onu Selamet-i Umumiye Komitesi denen gruplaşmalar izlemiştir. Gerçek anlamda bir karşı grup ise 1921 sonlarında ortaya çıkmıştır. Başlangıçta 120 üyenin katıldığı anlaşılan bu oluşuma İkinci Grup denilmiştir.³⁶¹

Ülkenin bütünlüğünü savunma ve ulusun bağımsızlığını koruma heyecanını taşıyan TBMM’de bir araya gelen milletvekillerinin, bu amaç dışında değişik görüşlere sahip olmaları doğaldı. 1921 Anayasası tartışmalarında belirginleşen bu gruplaşmalar giderek artmıştı. Böylece Meclis’in ilk günlerindeki birliktelik bozulmuş, karar alma, yasa çıkarma oldukça güçleşmiştir. 1921 başlarında varlığını Müdafaa-i Hukuk Zümresi diye sürdürmeye çalışan küçük gruplar oluşmuştur. Önceleri çalışmalarını gruplara dayanarak yürütmeyi deneyen Mustafa Kemal Paşa

³⁵⁹ Hikmet Bila, *CHP*, İstanbul 1999, s, 33.

³⁶⁰ Şerafettin Turan, *Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul, 2000, s, 14.

³⁶¹ Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Ankara 1992, s, 82.

kısa bir süre sonra bunun çıkar yol olmadığını anlayınca, belirli bir programa dayanan daha geniş bir grubun kurulmasını gerekli görmüştür.³⁶²

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun yeni iç tüzüğünün kabulünden dört buçuk ay sonra, Mustafa Kemal Paşa Ankara gazetelerine verdiği bir demecinde: “*Barış sağlanınca, halkçılığa dayanan ve Halk Fırkası(HF) adını taşıyacak bir siyasal parti kurma kararında olduğunu*” açıklamıştır.³⁶³

Böylece Mustafa Kemal Paşa bir siyasi parti kurmaya karar vermesinin nedenlerini ve amacını şu noktalarda özetlemiştir; Kurtuluş Savaşı başarısını, siyaset, yönetim ve ekonomi alanında yapılması gereken atılımlarla, devrimle tamamlamak. Yeni düzenlemeleri uzun süreli bir programa dayandırmak, böyle bir programı kişisellikten kurtarmak ve vatandaş çoğunluğunun desteğini sağlamak ve kurulacak partiyi halkçılık esasına oturtmak.³⁶⁴

Seçim kararının alınmasından (1 Nisan) bir hafta sonra Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923 tarihinde Dokuz Umdeyi³⁶⁵ yayınlamıştır. Cemiyet Başkanı olarak, cemiyet üyelerine seçimlere hazır olmalarını bildirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, kurulacak parti hakkında halkın düşüncelerini öğrenmeye çalışırken basında ve kamuoyunda bu konuyla ilgili değişik görüşler ve öneriler öne sürülmüştür. Önerilerin büyük bölümü, parti adının başına “Halk” yerine “Millet” deyiminin getirilmesine yöneliktir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası adının halk egemenliği kavramını yansıttığını ve oluşturduğunu da söyleyerek, Millet Fırkası adını benimsememiştir.³⁶⁶

1923 seçimlerinin ARMHC'nin başarısıyla sonuçlanması, HF'nin kurulmasına olanak sağlamıştır. Seçimlerin başarıyla sonuçlanmasından sonra, milletvekilleri Ankara'da toplanarak HF'nin tüzüğünü hazırlamaya başlamıştır. 9 Eylül'de yapılan umumi bir toplantıda “Halk Fırkası Nizamnamesi” kabul edilmiştir. Parti tüzüğünün kabul edildiği 9 Eylül 1923 tarihi, İzmir'in kurtuluşunun birinci yılına rastlamaktadır. İleriki yıllarda ilk genel kongresi olarak Sivas Kongresi'ni

³⁶² Şerafettin Turan, *Cumhuriyet Halk Partisi*, s. 13.

³⁶³ Mete Tunçay, *T.C. 'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)*, İstanbul 1992, s. 48.

³⁶⁴ Şerafettin Turan, *Cumhuriyet Halk Partisi*, s. 18.

³⁶⁵ Dokuz Umdeyin tam metni için bkz Şerafettin Turan, *Cumhuriyet Halk Partisi*, s. 21-23.

³⁶⁶ Bila, a. g. e., s. 40.

kabul eden HF, bu sayede Milli Mücadele ile kurduğu bağlantıyı, kuruluş tarihi olarak 9 Eylül 1923 tarihini kabul ederek, Milli Mücadele ile bağlantısına ilişkin vurgusunu devam ettirmiştir. Kurulduğu günden günümüze kadar geçen süreç içerisinde başta tek parti dönemi olmak üzere, kuruluş tarihi olarak 9 Eylül 1923'ü kabul etmekte ve bunu "özenle" vurgulamayı sürdürmektedir.³⁶⁷

Times Gazetesinin Türkiye'de bulunan bir muhabirinin değerlendirmesine göre; "harp ertesi Türkiye'nin ihya işinde dâhili değişiklikleri, Rusya müstesna olmak üzere diğer herhangi bir memleketteki değişikliklerden daha ani ve daha cezri (radikal) olmuştur",³⁶⁸ demiş ve Türkiye'nin hızlı değişiminden bahsetmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönem içerde ve dışardaki politikası, iki kuvvetli adam,³⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın idaresinde oluşturulmuştur. Bu nedenledir ki Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin seyri bu iki liderin tutumlarına ve uygun gördükleri doğrultularda şekillenmiştir. Aynı durum Bulgaristan içinde geçerli olacak, Bulgar liderlerinin de tutumları bu ilişkilerde belirleyici rol oynayacaktır.

Yeni kurulmuş olan Bulgar hükümeti, Markov'un yerine atanacak temsilci sorununu çözemeden Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Bulgar hükümeti, 31 Ağustos 1923 günü Markov'a resmi bir itimatname hazırlayarak kendisini resmen ve uluslararası kurallara uyararak Lozan Antlaşmasını imzalayan devletlerden biri olarak, Türkiye'ye göndermiştir. 3 Aralık 1923'te Markov'un yerine Simeon Radev gönderilmiştir.³⁷⁰ Simeon Radev Galatasaray mezunudur. Türkiye'yi çok iyi tanıyan ve Türkçeyi mükemmel konuşan bir diplomattır.³⁷¹

Kasım 1924'te resmi ilişkilerin başlatılmasına yönelik Türk-Bulgar görüşmeleri canlanmıştır. İlişkilerin geliştirilmesine yönelik bu görüşmelerde Simeon Radev'i kabul eden Türkiye Başbakanı İsmet Paşa, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır: "*Türkiye Bulgaristan ile yakın bir dostluk kurma arzusundadır. Bizim politikamız açık bir politikadır. Bulgaristan'a karşı hiçbir art niyetimiz*

³⁶⁷ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul 1998, s. 74-75.

³⁶⁸ BCA, 0.30.0.10.00.00.83.550.4.1

³⁶⁹ a. g. a., s. 1.

³⁷⁰ Tuğlacı, a. g. e., s. 130.

³⁷¹ Cengiz Hakov, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Bulgaristan-Türkiye Siyasi-Diplomatik İlişkileri (1919-1938), (Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkiler Sempozyumu Eskişehir Osmangazi Üniversitesi 11-13 Mayıs 2005), Bildiriler, İstanbul 2005, s. 154.

yoktur.” Simeon Radev ise şu cevabı vermiştir: “Biz bütün komşularımızla, özellikle de geçmişin, anıların, menfaatlerin bizi bağladığı Türkiye ile dostane ilişkilerimizin olmasını istiyoruz.”³⁷²

Fakat zaman, Bulgar nasyonalizminin yalnız öbür komşularına karşı değil Türkiye’ye de karşı düşmanca hisleri olduğunu göstermiştir. Bulgarların Doğu Trakya ve Edirne üzerinde gözleri olduğu seziliyordu. Böyle bir durum karşısında Türkiye’nin aldığı ihtiyat tedbirleri Bulgarların gerçek niyetlerini ortaya çıkartmıştır. Öyle ki Bulgar Nova Vereme gazetesi: “Biz Bulgarlar Trakya’yı bilhassa Edirne’yi isteriz” diye yazmıştır.³⁷³

Türkiye ve Bulgaristan arasındaki görüşmeler 10 Haziran 1924 günü başlamıştır.³⁷⁴ Bulgaristan temsilcisi Simeon Radev’e iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin tam anlamıyla yeniden kurulması görevi verilmiştir. Bulgaristan ve Türkiye arasında henüz askıda kalan birtakım sorunlar ve geçen savaşların sonuçlarının ortadan kaldırılması için Bulgar hükümeti Radev’e talimat vererek dostluk antlaşmasının imzalanmasını bildirmiş ve çözümlenmemiş sorunların çözümlenmesini, Türk-Bulgar ilişkilerinin gerçekten pürüzsüz hale geldiği zamana kadar ertelenmesini istemiştir.³⁷⁵

Görüşmelere Bulgar hükümeti delegesi ve temsilcisi Simeon Radev, Türk delegasyonu tarafından ise dışişleri bakanlığı müsteşar yardımcısı Tefik Kamil Bey ile başbakanlık hukuk müşaviri Münir Bey katılmıştır.³⁷⁶ Türk-Bulgar görüşmelerinin merkezinde göçmenler ve onların taşınmaz malları, onların azınlık hakları ve onların himayesi Türkiye’deki Bulgar okullarının kaderi gibi “askıda sorunlar” olarak adlandırılan konular yer almıştır.³⁷⁷

Azınlık ve göçmenler sorunu üzerine yürütülen görüşmelerde pek ilerleme kaydedilememiştir. Türk tarafı, göçmenlerin kendi doğum yerlerine yerleşmelerine karşı çıkmıştır. Buna karşın, Bulgar tarafı ise, tam tersi bir görüşü ortaya atmıştır. Azınlık meselesinde de Türkiye’deki Bulgar azınlığa tanınan hakları göz önünde

³⁷² Belgelerle Atatürk, s. XXVII-XXVIII.

³⁷³ Aptülahat Akşin, *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, İstanbul 1966, s. 126.

³⁷⁴ Tuğlacı, a. g. e, s. 130.

³⁷⁵ Tuğlacı, a. g. e, s. 130.

³⁷⁶ Tuğlacı, a. g. e, s. 130.

³⁷⁷ Belgelerle Atatürk, s. XXVIII.

bulunduran Türkiye, Bulgaristan'daki Türk azınlığı içinde 1913 İstanbul Antlaşması hükümlerine uyulmasını istemiştir.³⁷⁸ Azınlık haklarının daha önceki antlaşmalarla sağlanmış olmasına rağmen göç sorunu devam etmiş ve Türklerin hayatında işkenceye dönüşmüştür.³⁷⁹

Bulgaristan'da iktidara gelen Tsankov, ilk zamanlar komünistlerle uzlaşma zemini aramıştır. Ancak hükümete karşı yapılan bir komploya ses çıkarmamış olan komünistler, Rusya'dan gelen olumsuz tepkilerin de etkisiyle, hükümete başkaldırmışlardır. Ayaklanma kısa sürede ve kolayca bastırılmış, böylece dört aydan daha kısa bir süre içerisinde Bulgar siyasetindeki en etken iki siyasi yapı tasfiye edilmiştir.³⁸⁰ Bu gelişme, Türkler açısından da önemli olacak ve haklarının kullanımı konusunda büyük zorluklar yaşayacaklardır.

Türk-Bulgar görüşmelerinin, göçmenler ve azınlıklar konusunda bir gör birliğine varılamaması yüzünden uzayıp gitmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa memnuniyetsizliğini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Türk-Bulgar görüşmelerinin verimsiz uzatılması, geciktirilmesi iki ülke kamuoyunu artık tedirgin etmektedir. Görüşmelerin sona ermesi ya da tamamen kesilmesi zamanı gelmiştir.*”³⁸¹

Böylece görüşmelerin başarılı olarak sonuçlanması ya da başarısız kesintiye uğraması karşısında kalan Bulgar hükümeti, askıda kalan sorunların ek bir protokolle de çözümlenmesi şartıyla dostluk antlaşması imzalanmasını kabul etmiştir.³⁸² Bulgarları bu antlaşmaya iten önemli bir gelişmeden söz etmek gerekmedir. Bulgar komitacıların Yunanistan'a yönelik saldırılarından birisinin sonucunda Yunanistan, Ekim 1925'te, Bulgaristan'ın güney topraklarına girmiştir. Ancak Milletler Cemiyeti'nin araya girmesiyle Yunan kuvvetleri Bulgaristan'dan çıkmıştır. Yunanlıların çekilmesinin sağlanması Milletler Cemiyeti'nin öne çıkan nadir başarılarındanıdır.³⁸³

³⁷⁸ Ali Sarıkoyuncu, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri 1919-1938”, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri ve Siyasi İlişkileri*, Ankara 2005, s. 149.

³⁷⁹ Hakov, *Göçmenlik Serüveni*, s. 372.

³⁸⁰ Crampton, **a. g. e.**, s. 138.

³⁸¹ *Belgelerle Atatürk*, s. XXIX.

³⁸² Değerli, **a. g. m.**, s. 73.

³⁸³ Crampton, **a. g. e.**, s. 139.

2.5.1. 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması

Sürüp giden ve askıda kalmış sorunlar nedeniyle uzayan Türk-Bulgar görüşmeleri nihayet 18 Ekim 1925 yılında Ankara’da beş maddeden oluşan “Dostluk Antlaşması” ile “Ek Protokol ve İkamet Sözleşmesi” olarak imzalanmıştır.³⁸⁴ Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması, Türkiye ile Bulgaristan arasında iyi komşuluk, samimi bir dostluk ve devletler hukuku ilkelerine uygun biçimde diplomasi ilişkileri kurulmasını; ticaret, oturma ve hakem antlaşmalarının imzalanmasını öngörmektedir.³⁸⁵

Beş maddeden oluşan Dostluk Antlaşmasının maddeleri şu şekildedir:

Madde: 1- Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasında bozulmaz bir barış ve içten ve sonsuz bir dostluk olacaktır.

Madde: 2- Taraflar, iki devlet arasındaki diplomasi ilişkilerini Devletler Hukuku kurallarına uygun biçimde kurmak konusunda anlaşmışlardır.

Madde: 3- Taraflar, bir Ticaret ve İkamet Sözleşmesi ile Hakem Antlaşması imzalamak konusunda anlaşmışlardır.

Madde: 4- Bu Antlaşma onaylanacak ve onay belgeleri Ankara’da kısa bir süre içerisinde verilecektir.

Madde: 5- Antlaşmaya ilave edilen protokol antlaşmanın bütünleyici bir parçasıdır.

Bulgar kamuoyunda uzun yıllar tartışmalara neden olan Ek Protokol’ün bazı maddeleri de kısaca şu şekildedir:

A: İki taraf Neuilly ve Lozan Antlaşmaları ile belirlenen azınlık haklarını korumaya mecburdur.

B: 1912 Türkiye’si sınırları içinde doğan ve protokolün imzalanmasına kadar Bulgaristan’a göç eden ve Bulgar uyrukluğunu kazanmış tüm Bulgarları Türk hükümeti Bulgar uyruğu olarak tanır. (Yine tersi durum Türkler için de geçerli)

³⁸⁴ Soysal, a. g. e., s. 263-264.

³⁸⁵ Değerli, a. g. m., s. 73.

C: İstanbul kenti dışarıda kalmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa kıtasındaki topraklarının yerli halkından olup, 5/18 Ekim 1912 tarihinden protokolün imza tarihine kadar Bulgaristan'a göç etmiş olan Bulgarlara ve Balkan Savaşı'nı müteakip Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan toprakların yerli halkından olup 5/18 Ekim 1912 tarihinden protokolün imzalanmasına kadar Türkiye'ye göç etmiş Türklerin her türlü taşınmaz malları buldukları ülkelerin devletlerince karşılıklı olarak edinilmiş olacaktır.

D: Bulgaristan'da bulunan Türkiye uyruklarının olan taşınmaz mallar veya Türkiye'de bulunan Bulgar uyruklarına ait taşınmaz mallar eğer hala yasal sahiplerinin tasarrufunda değilse sahiplerine iade edilecektir. Eğer malların gelirlerine el konulduysa yani haczedildiyse malların gelirleri sahiplerine ödenecektir. Eğer mallar, göçmenler ya da yerli halk tarafından alınmışsa mal sahiplerine adilane bir kira bedeli ödenecektir. İmzalanan İkamet Sözleşmesinin en önemli maddesi ise; "Bulgaristan'dan ve Türkiye'den isteğe bağlı göç eden Türklerle Bulgarlara hiçbir engel yaratılmayacaktır. Göç edenler mallarını serbestçe tasfiye ederek, taşınan mallarını yanlarına alabilecekler" şeklindeki ikinci maddedir.

Diğer önemli madde de sekizinci maddedir. Buna göre; Tarafların birinin tebaasının diğer tarafın arazisinde bulunan malı istimlak edilmeyecek. Ve yine önceden ilan edilmedikçe hiçbir istimlak işlemi yapılmayacaktır. Tevfik Kamil ve Simeon Radev tarafından kabul edilmiştir.³⁸⁶

Bulgaristan protokolün özellikle "D" maddesi ile İkamet Sözleşmesinin 8. maddesinin tatbikine uzun yıllar yanaşmamıştır. 18 Ekim 1925 yılında yapılan bu antlaşma süresiz olarak yapılmıştır. O tarihten günümüze kadar hükümleri geçerli kalmış, ortadan kaldırılmamıştır. Dolayısıyla taahhüt edilenleri Bulgar hükümeti hukuken uygulamak durumundadır. Geçerliliği devam ettiği içinde Türk hükümeti bunu Bulgar hükümeti'nden isteme hakkına sahiptir.³⁸⁷

Bu anlaşmalarla Bulgaristan ile Türkiye arasında gerçek diplomatik ilişkiler kurularak iki komşu ülke arasında en önemli konular çözümlenmeye çalışılmıştır. Diplomatik ilişkiler yeniden kurulunca, Bulgaristan ile Türkiye diplomatik temsilcilerini karşılıklı değiştirip, yönetimdeki kademeleri tespit edilmiştir. Bulgar

³⁸⁶ Soysal, a. g. e., s. 261-271.

³⁸⁷ Kamil, a. g. e., s. 27.

delegasyonu ile İstanbul'daki başkonsoloslğun geçici yönetimini N. Nedyev üstlenmiştir. Başkonsolos olarak Yaranov, Sofya'da Türk geçici delegasyon yöneticisi olarak Ali Bey atanmıştır.³⁸⁸ Artık iki ülke doğrudan diplomatik ilişki kurmuş, İspanya ve İsveç Elçiliklerinin aracı konumları da sona ermiştir.

Bulgaristan ile anlaşmaya varılan 1925 yılı Türkiye Cumhuriyeti açısından da son derece önemli gelişmelere sahne olmuş bir yıldır. Bu yılın Türkiye'si "kaynayan kazan" konumundaydı.³⁸⁹ TBMM'de Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olanlar, doğrudan ona saldırmak yerine, İsmet Paşa'nın başkanlığındaki hükümeti hedef almaya başlamışlardır. Sonunda muhalifler İsmet Paşa hükümetini düşürmek için bir gensoru önergesi vermişler ancak Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'yı desteklemesi nedeniyle amaçlarına ulaşamamışlardır. Sonuçta on dokuz oya karşı yüz kırk sekiz oyla İsmet Paşa hükümetine güvenoyu almış, bir kişide çekimser kalmıştır.³⁹⁰ Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın kendisine yönelik en ufak bir rekabetçi duygu beslemediğine emindi.³⁹¹ Ancak, politikanın gelmiş olduğu bu kritik günlerde İsmet Paşa'nın başvekillikte tutulmasında ısrarlı davranılması ona gerçekçi gelmemiştir.

İsmet Paşa hükümeti güvenoyu almasına rağmen ömrü uzun olmamıştır. Görüşmeler 8 Kasım'da sona ermişti. 22 Kasım 1924'te İsmet Paşa istifa etmiştir. Sonrasında ise 22 Kasım 1924'de Fethi Bey (Okyar) Başbakanlığa getirilmiştir.³⁹²

İsmet Paşa'nın istifası, kişisel düşmanlıkları tartışma alanından uzaklaştıracak ve aynı zamanda HF'den ayrılmaları durduracak etkin bir unsur olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir yol ayrımında İsmet Paşa'yı desteklemektense uzlaşmacı bir yol izlemeyi yeğlemesi gerçeği, geçerliğini korumaktadır.³⁹³ Mustafa Kemal Paşa'nın bu düşüncesine rağmen başarılı olamamış ve HF'den kopuşlar başlamıştır. Meclisteki güven oylamasında İsmet Paşa hükümetine güvensizlik oyu verenler yeni bir siyasi partinin kurulması çalışmalarına başlamışlardır. Güven oylamasından sonra HF'den den istifa eden Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir Paşa ile Rauf Orbay arasında ilişki sağlayıp, Karabekir'in meclise döndükten sonra istifa etmesine karar

³⁸⁸ Tuğlacı, **a. g. e.**, s. 130.

³⁸⁹ Behçet Cemal, *Şeyh Said İsyanı*, İstanbul 1955, s. 7.

³⁹⁰ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları**, Devre 2, c: 10, Ankara 1971, s. 358.

³⁹¹ Erik Jan Zürcher, *Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1992, s. 81.

³⁹² Hakan Toy; Defne Elmacı, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul 2007, s. 23.

³⁹³ Zürcher, **a. g. e.**, s. 82.

vermişlerdir. Sonrasında ise Dr. Adnan Bey, Refet Paşa, Rüştü Paşa, Can Bulat, Faik, Sabit, Halis Turgut, Zeki, Feridun Fikri ve Halet Beylerin bulunduğu bir toplantıya katılan Ali Fuat Paşa, yeni partinin kurulmasını çabuklaştırmıştır.³⁹⁴ Ali Fuat Paşa ileride amaçlarını şu şekilde açıklayacaktır:

*“...Yeni firkanın demokratik olduğu kadar yenilik yapılan ve yapılacak olan inkılâplara taraftar olmasına çok dikkat edilmişti. Bu nedenle firka mevcudunun otuzdan fazla olmamasına karar verilmişti. Muhafazakâr mebus arkadaşları da firkaya almış olsaydık mevcudumuz muhakkak sekseni bulacaktı. Hâlbuki bütün gayemiz, iktidarla muhalefetin yan yana çalışmasını sağlamaktı. İktidara gelmek için parti kurmamıştık.”*³⁹⁵

Partinin kurulması 17 Kasım 1924’te tamamlanmıştır. Kurulan partinin adı “*Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası*” olarak belirlenmiştir. Parti genel başkanlığına Kazım Karabekir Paşa, parti genel sekreterliğine de Ali Fuat Paşa getirilmiştir.

Lozan Anlaşması’ndan arta kalan sorunlar arasında çözümlenmesi en zor olanı Türkiye’yi, İngiltere’yi ve bu devletin mandası olan Irak’ı ilgilendiren “Musul Sorunu” olmuştur. İngiltere, Musul’u Mondros Ateşkes Antlaşması’nın 7. Maddesine dayanarak 15 Kasım 1918’de işgal etmiştir. Musul, Misak-ı Millî de belirtilen sınırlar içindeydi. Mudanya Ateşkes Anlaşması dışında kalan Musul’un geleceğini belirleme işi Lozan Barış Konferansı’na bırakılmıştı.

Lozan Barış Görüşmeleri sırasında İsmet Paşa, Musul’un Türkler tarafından neden terk edilemeyeceğini anlatmıştır. Bu nedenler; ırki, siyasal, tarihi, coğrafi, ekonomik ve askeri idi. İsmet Paşa, açıklamalarında gösterdiği kanıtları rakamlara dayandırmıştır. Musul’un nüfusunun Türk istatistiklerine göre 503.000 kişi olduğunu belirtmiştir. Bu nüfusun 263.830’unun Kürt, 146.960’ının Türk, 43.210’unun ise Arap olduğunu söylemiştir.³⁹⁶ Bundan sonra da bölgede referandum yapılması teklif edildiyse de İngiltere buna yanaşmamıştır. Lozan Antlaşması sırasında, Musul bölgesinin Türkiye’ye bırakılıp bırakılmaması konusunda bir anlaşma sağlanamayınca, Türk-Irak sınırının belirlenmesi daha sonraya bırakılmıştır.

³⁹⁴ Aybars, a. g. e., c: 2, s. 76.

³⁹⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, İstanbul 1960, c: 2, s. 111.

³⁹⁶ Ömer Kürkcüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, Ankara 1973, s, 162-163.

Lozan'da alınan karar gereğince, Türkiye ve İngiltere, Musul konusunu görüşmek için 19 Mayıs 1924'te toplandılar. Türkiye Musul'un nüfusunun üçte ikisinin Türk ve Kürtlerden oluştuğunu etnik ve tarihi gerekçelere dayanarak, bölgenin Türkiye sınırları içinde bulunmasını istemiştir. Fakat İngiltere, bunları kesinlikle ret edince, İstanbul Konferansı Haziran'da dağıtılmış, konu Milletler Cemiyeti'ne götürülmüştür.³⁹⁷

Milletler Cemiyeti'nde Musul halkının hangi tarafı tercih ettiği konusu tartışılmış, İngiltere bir taraftan Musul halkının Türkiye ile birleşmek istemediğini kanıtlamaya çalışırken, diğer taraftan da Türkiye içindeki yönetimden memnun olmayan halk kitlelerini kışkırtıp Türkiye'yi tüm dünya gözünde kendi içinde düzene ulaşılamamış bir ülke olarak göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle İngiltere, Intellicens Service'nin, doğuya özgü bütün yöntemlerini kullanarak, Türkiye'yi içerden karıştırmaktan bir dakika bile geri durmamıştır.³⁹⁸

Gerçekten de Musul sorununun çözüme kavuşturulmamış olduğu bir sıra da, başarıya ulaşılamamış bir ayaklanma, İngiltere'ye çeşitli yararlar sağlamıştır. İngiltere'ye bu fırsatı Şeyh Sait Ayaklanması vermiştir. Şeyh Sait, basit bir Nakşibendî büyüğü olduğu halde, halk üzerindeki etkisi diğer Nakşibendî Şeyhlerinkinden daha geniş ve daha yaygındı. Bundan dolayı ayaklanmanın düzenleyicileri Şeyh Sait'i ayaklanmanın başına getirmekte yarar görmüşlerdir.³⁹⁹

Böylece Şeyh Sait Ayaklanması, 13 Şubat 1925'te Genç ilinin Ergani İlçesinin Eğil Bucağına bağlı Piran Köyünde başlamıştır. Cumhuriyetin getirdiği ilkelere yönelen ve devlet güçlerini ve siyaseti uzun süre uğraştıracak olan çok boyutlu ve yönlü bir olayla karşılaşılıyordu. Bu ayaklanma için Şeyh Sait, kendisinin benimsediği İslami deyimle "kıyam" etmişti.⁴⁰⁰

Ayaklanmanın ortaya çıkıp devam ettiği sıralarda TBMM, ayaklanmayla ilgili sürekli haberler almış olmakla beraber, olayın gerçek yüzü ve esas amacı hakkında tam ve yeterli bir görüşe sahip değildir. Şeyh Sait İsyanının başladığı tarihte Başvekâlette Ali Fethi Bey bulunuyordu. Ali Fethi Bey hükümeti, bu isyan üzerine

³⁹⁷ Kürkçüoğlu, a. g. e, s, 290-291.

³⁹⁸ Cemal, a. g. e, s. 7.

³⁹⁹ Vedat, a. g. e., s. 71.

⁴⁰⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, c: 3, s, 107.

gerekli önlemleri almaya başlamıştır. Bu önlemler askeri nitelikte olanlar ki; ordunun seferber edilmesi, doğuya kaydırılması, bu zorunlu kaydırmadan dolayı mali kaynakların bütçeye ek ödenek olarak sağlanması gibi ilk anda alınan tedbirlerdir.⁴⁰¹

Ali Fethi Bey, isyana karşı alınan önlemlerin yeterli olduğunu düşünüyordu. Olayın büyütülmesine, basında olayın abartılarak verilmesine ve kamuoyunun heyecanlandırılmasına karşı idi. Ayrıca bu olayın CHF'nin sert tabiatlı parti ileri gelenlerinin eliyle muhalefete karşı koz olarak kullanılmasını istemiyordu. Yapılan toplantıda görüşler ortaya kondu ve acil tedbirler alınmasına karar verilmiş, sıkıyönetim ilanı kararlaştırılmıştır. Başbakan Ali Fethi Bey imzasıyla 23 Şubat 1925'te Meclise yollanan 21 Şubat 1925 tarihli tezkere ile isyan bölgesinde, sıkıyönetim ilanı meclisin onayına sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁴⁰²

Bu tezkere üzerine, 25 Şubat 1925 günü 64. içtimada Ali Fethi Bey söz alarak, isyanın hangi gün hangi şartlarda başladığını ve ne şekilde seyrettiğini, alınan tedbirleri, isyancıların yaptıklarını, en ince teferruatına kadar anlatmıştır. Ali Fethi Bey, hedefin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yıkıp yeni bir düzen kurmak olduğunu meclis üyelerine bu şekliyle izah etmiştir.⁴⁰³ İsyanın kısa sürede büyüüp gelişmesi Cumhuriyeti tehdit eder bir durum almıştır.⁴⁰⁴

Muhalefet adına Kazım Karabekir Paşa'da bir konuşma yaparak: "*Hükümetin sıkıyönetim ilanını desteklediklerini belirterek devlete karşı dini kullanarak isyan edenleri lanetlemiştir.*"⁴⁰⁵ Ali Fethi Bey hükümetinin aldığı tedbirler, evvela CHF grubunda görüşülüp tartışılıyor, sonra meclise getiriliyordu. 25 Şubat itibariyle alınan tedbirler fırkadaki sertlik yanlılarını yine yumuşatmamıştır. Diğer taraftan bu isyanda rolü olduğu iddiasıyla TCF'nin kapatılması da Ali Fethi Bey'e getirilen öneriler ve baskılar arasındadır.⁴⁰⁶

1 Mart 1925 tarihli görüşmenin ertesi günü yapılan Halk Grubu toplantısı çok uzun sürmüştür. Ali Fethi Bey icraatlarını ve aldığı tedbirlerin yeterli olduğunu savunmuştur. Fırka da bir grup ise sert tedbirler alınmasını istemiştir. Sonrasında ise

⁴⁰¹ İhsan Sabri Baklaya, *Ali Fethi Okyar*, Ankara 2005, s, 228.

⁴⁰² Aybars, **a. g. e.**, c: 2, s, 271-272.

⁴⁰³ Baklaya, **a. g. e.**, s, 231.

⁴⁰⁴ Lewis, **a. g. e.**, s. 265.

⁴⁰⁵ Cebesoy, **a. g. e.**, s, 142.

⁴⁰⁶ Baklaya, **a. g. e.**, s, 232.

CHF'nin sertlik yanlılarının hazırladığı güvenoyu önergesi oylamaya sunulmuş, Ali Fethi Bey'e 60 güvenoyu, 94 de güvensizlik oyu verilmiştir. Bu toplantı ve oylama sonucunda Ali Fethi Bey istifa etmek zorunda kalmış ve 3 Mart 1925 de istifa etmiştir.⁴⁰⁷

4 Mart 1925 günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunan iki Cumhurbaşkanlığı teskeresinden birincisinde, İstanbul Milletvekili Fethi Bey'in Başbakanlıktan istifa ettiği, ikincisinde ise Başbakanlığa Malatya Milletvekili İsmet Paşa'nın seçildiği ve kendisinin seçmiş olduğu bakanların Meclis'in onayına sunulduğu belirtilmekteydi. Böylece Şeyh Said İsyanı bir hükümet değişikliğine neden olmuş ve yeni kabineyi kurma görevi İsmet Paşaya verilmiştir.⁴⁰⁸

İsmet Paşa, "İçişleri Programı" olarak izleyeceği politikaları ve alınması gereken tedbirleri mecliste okumuştur.⁴⁰⁹ Başbakan'ın bu program konuşmasından sonra muhalefet partisi Genel Sekreteri Ali Fuat Paşa, umulmadık bir zamanda meydana gelen hükümet buhranının nedenini sormuştur.⁴¹⁰ Bu sorunun altında yatan amaç, İktidar Partisi içindeki görüş ayrılıklarının gözler önüne serilmek istenmesiydi.

Bu konuşmalardan sonra yeni hükümet için güven oylamasına gidilmiştir. 179 milletvekili oy kullanmış, bunlardan 153 milletvekili hükümet'e güvenini bildirmiş, 23 milletvekili karşı oy vermiş, 2 milletvekili ise çekimser kalmıştır. Bir oy sonradan kullanılmıştır. Yani, İsmet Paşa hükümeti 152 oy ile güvenoyu almıştır.⁴¹¹

İsmet Paşa'nın başkanlığında kurulun bu hükümet, 1937 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti'ni yönetmiştir. Bulgaristan ile kurulan iyi ilişkilerde İsmet Paşa'nın oldukça önemli bir katkısı oldu. Bulgaristan Başbakanının Türkiye'yi ziyaretine karşılık, İsmet Paşa'da Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir.

Bulgaristan idarecileri ile Bulgar basını da Türkiye'de yaşanan bu gelişmeleri takip etmişlerdir. Yeni kurulan parti için Bulgar basını saltanat isteyen bir parti ifadesini kullanmıştır. Halifelik konusu tekrar gündemlerine gelmiştir. Bulgaristan'da

⁴⁰⁷ Tunçay, a. g. e, s, 139.

⁴⁰⁸ Kabinenin tam listesi için bkz: Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, İstanbul 1973, s. 226.

⁴⁰⁹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlar**, Devre II, c:15, Ankara 1976, s, 127

⁴¹⁰ a. g. z., s, 127

⁴¹¹ a. g. z., s. 128.

çıkan Türkçe gazeteler ise bu partiyi desteklemiştir.⁴¹² Genel olarak Bulgarlar komşularında yaşanan bu gelişmeleri yakinen takip etmişlerdir. Şeyh Sait İsyanı hakkında Bulgarlar, isyanın Kürtçülük mü, gericilik mi ya da Halife'nin yeniden gelmesi talebi mi olduğu hakkında bir fikir oluşturmaya çalışmışlardır.⁴¹³

Türkiye'deki bu gelişmelere paralel olarak Bulgaristan'da da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Nisan 1925'te Sofya'daki Sveta Nedelia Katedralinde komünistlerin düzenlediği bombalı suikastın ardından Tsankov hükümeti ülke içinde komünistlere ve tüm muhalif güçlere karşı devlet terörü uygulamaya başlamıştır.⁴¹⁴

2.5.2. 1925-1932 Yılları Arası Türk-Bulgar İlişkileri

Daha öncesinde belirttiğimiz üzere Bulgaristan ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştu. Ayrıca Dostluk Antlaşması'nın 17 Ağustos 1926 tarihinde yürürlüğe girmesiyle de iki ülke arasında uluslararası normlara uygun diplomatik ilişkiler kurulmuş ve karşılıklı elçiler atanmıştır. 30 Ekim 1926 tarihinde Hüsrev Gerede Türkiye Cumhuriyeti Sofya elçisi olarak atanırken, Mart 1927'de de T. Pavlov, Bulgaristan elçisi olarak Türkiye'ye gelmiştir. Ancak Bulgar elçiliği bazı aksaklıklar nedeniyle biraz gecikmeli olarak İstanbul'dan Ankara'ya taşınabilmiştir.⁴¹⁵

1926 yılında Bulgaristan iç siyasetinde karışıklıklar meydana gelmeye başlamıştır. Milletler Cemiyeti'nin yardımına rağmen ülkenin içteki durumu hiçte iç açıcı değildir. Tsankov'un göz yumduğu aşırılıklar Bulgaristan'ı parya (herkes tarafından hor görülen, aşağılanan) devlet haline getirmiştir. Bu durumu fark eden Bulgaristan Kralı Boris, önde gelen subaylara bir dizi değişikliğin yapılması gerektiğini söylemiş ancak siyasi açıdan pek de güçlü durumda olmadığından onun bu isteğine subaylar kulak asmamıştır.⁴¹⁶

⁴¹² Ertürk, a. g. t., s. 305-310.

⁴¹³ Ertürk, a. g. t., s. 317.

⁴¹⁴ Dayıoğlu, a. g. e., s. 217-218.

⁴¹⁵ Tuğlacı, a. g. e., s. 130.

⁴¹⁶ Crampton, a. g. e., s. 139.

Tsankov rejiminin yıkılmasında, uluslararası bankacılar iç dinamiklerden çok daha etkili olmuştur. 1925'e gelindiğinde Sofya'nın acilen dış finansmana ihtiyacı vardı. Zor durumda olan Makedon mülteciler için dış kredi talebinde bulunulmuş ancak Tsankov başkanlığındaki hükümete hiçbir şekilde kredi verilmeyeceği belli olmuştur. Böylece Tsankov, Ocak 1926'da istifa etmiş ve Tsankov terörü son bulmuştur.⁴¹⁷

Bulgar Kralı tarafından Tsankov'un yerine Andrei Liapchev liderliğindeki yeni hükümet atandı. Tsankov hükümetiyle kıyaslandığında iç politika alanında daha liberal bir politika izleyen ve Bulgaristan İşçi Partisi ile Bulgaristan İşçi Sendikasının kurulmasına izin veren Liapchev hükümeti döneminin ilk yıllarında ekonomi nispi bir istikrara kavuşmuştur.⁴¹⁸ Kendisi de bir Makedon olan Liapchev, Makedon mültecilere toprak sağlamak için kullanılacak gerekli dış borcu bularak Bulgaristan'ı rahatlatmıştır.⁴¹⁹

Bu sırada yalnızca iki ülke dostluk kurmamış, aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa ile Bulgar Kralı Boris arasında da sıcak ve samimi ilişki kurulmuştur. Bu durumu her iki devlet adamının karşılıklı yazışmalarında ve diplomatik personeli kabullerinde yaptıkları konuşmalarında görmek mümkündür. Boris'in, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği yazılarında, "büyük ve iyi dostum", "çok değerli ve büyük dostum", "fedakâr ve iyi dostunu" şeklinde hitap ettiği görülmektedir.⁴²⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın "Nutuk" adlı eserinin Almancası ile buna ait Fransızca belgeleri içeren bölümlerin kendisine takdim edilmesi üzerine Kral Boris, Türkiye elçisi Hüsrev Gerede'ye şunları söylemiştir:

"Ulu Gazinin bu kıymetli tarihi hatıra ve hediyesine şükran ve minnetlerimi kendilerine arz ediniz. Benim Reisi Cumhur hazretlerine olan muhabbet ve samimiyetim çok fazladır. Medeni ve kültürü şark âlemine nakleden büyük dâhiye itibar ederim. Mesut inkılabınızı samimi bir alaka ile

⁴¹⁷ Crampton, a. g. e., s. 140.

⁴¹⁸ Dayıoğlu, a. g. e., s. 218.

⁴¹⁹ Crampton, a. g. e., s. 140.

⁴²⁰ Değerli, a. g. m., s. 74.

uzaktan, mümkün olduğu derecede takip etmişim. Şimdi bu kıymetli tarihi kitapla büsbütün aydınlanacağım.”⁴²¹

Bu samimi ve içten duyguların olduğu iki ülke ilişkilerinde daha çok işbirliğine gidilmesi gerekliliği doğmuştur. Bu nedenle iki ülke arasında yeni antlaşmaların yapılması gündeme gelecektir. Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından iki ülke arasındaki ilişkiler oldukça gelişmiştir.⁴²²

1928 yılına kadar iki ülke arasında ticari ilişkiler ise kısa süreli sözleşmeler ile düzenlenmekteydi. Dostluk Antlaşmasından sonra 12 Şubat 1928 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması ve Protokolü imzalanmıştır.⁴²³ Diplomat Micahil Macarov'un ifadesiyle bu ticaret antlaşması: “*Daha iyi ve daha sürekli ilişkilerin müjdecisi*”⁴²⁴ bir gelişmedir.

Bütün bu güzel gelişmelere rağmen Bulgarlar, Bulgaristan'dan Türkiye'ye giden Türk göçmenlerinin kendi sınır bölgelerine yerleştirilmesinden hoşnutsuz olmuşlardır.⁴²⁵ Ayrıca alınan askeri önlemlerden ve Türkiye'nin Yugoslavya ve Yunanistan ile ilişkilerinin iyileşmesi Bulgaristan'ı iyice rahatsız etmiştir.⁴²⁶ Her şeye rağmen Türkiye, Bulgaristan'a karşı barışçı bir politika izleyerek iki ülke arasında anlaşma yapılmasını sağlama başarısını göstermiştir.

6 Mart 1929 tarihinde Ankara'da Türkiye ile Bulgaristan arasında Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır.⁴²⁷ Türkiye Cumhuriyeti'ni Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Bey, Bulgaristan'ı ise Bulgar Kralı adına Orta Elçi Theodore C. Pavlov, antlaşmayı imzalamak ve devletlerine sunmak üzere görevlendirilmişlerdir. Antlaşma 29 madde ve bu maddelerin alt

⁴²¹ *Belgelerle Atatürk*, s. 267.

⁴²² Türel Yılmaz, “Balkanlarla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ankara 2008, s. 204.

⁴²³ *Belgelerle Atatürk*, s. 68.

⁴²⁴ *Belgelerle Atatürk*, s. XXXII.

⁴²⁵ Sibel Turan, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenlerin Işığında Türk-Bulgar İlişkilerinin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme 1923-2004”, (Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkiler Sempozyumu Eskişehir Osmangazi Üniversitesi 11-13 Mayıs 2005), Bildiriler, İstanbul 2005, s. 300.

⁴²⁶ Tuğlacı, **a. g. e.**, s. 130.

⁴²⁷ Soysal, **a. g. e.**, s. 383.

maddelerinden oluşmuştur.⁴²⁸ Bu antlaşmayla iki ülke arasında ilişkiler güçlendirilmiştir.

Antlaşmanın Bulgar parlamentosunda kabulü, Türk-Bulgar Cemiyetince de iki ülke ilişkileri açısından olumlu değerlendirilmiş ve Sofya’da kutlamalar yapılmıştır. Aynı yıl 23 Aralık 1929 tarihinde de iki ülke arasında suçluların iadesini öngören “İade-i Mücrimin Mukavelenamesi” imzalanmıştır.⁴²⁹ Bir yıl sonra ise 27 Mayıs 1930 tarihinde iki ülke arasında “Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması” imzalanmıştır.⁴³⁰

Ayrıca 6-10 Ekim 1929 tarihinde Atina’da düzenlenen Evrensel Barış Kongresi’nde, Balkan Birliği’nin kurulmasına yönelik olarak bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır. Arnavutluk, Bulgaristan, Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcilerinin katılmasıyla ilk Balkan Konferansı 5 Ekim 1930’da Atina’da toplanmıştır. Bu toplantıda, Balkan devletleri arasında her yıl Dışişleri bakanları düzeyinde bir toplantı yapılması, bir Balkan Pakti⁴³¹ hazırlanmış, Balkan ülkeleri arasında iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasi alanlarda yakınlaşmayı sağlayarak Balkan Birliği’nin kurulmasını kolaylaştıracak olan daimi bir teşkilat kurulması gibi kararlar alınmıştır.⁴³²

26-27 Temmuz 1930 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, İstanbul ve Ankara gazetelerine Bulgaristan ile olan münasebetimiz hakkında bilgilendirme yapmıştır.⁴³³ Bu mülakatlarda Mustafa Kemal Paşa iki ülke ilişkilerinin önemi ve gerekliliği üzerinde durmuştur.

Türkiye, Balkanlara yönelik barışçı dış politikasını sadece Bulgaristan ile sınırlı tutmamış ve Yunanistan ile de “Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşmasını” 30 Ekim 1930’da Ankara’da imzalamıştır.⁴³⁴

1930’ların Bulgaristan’ına biraz bakmak gerekirse, ülke dünya ekonomik buhranının da etkisiyle zor bir durumdadır. Derinleşen krizin gölgesinde gidilen

⁴²⁸ Maddelerin tamamı için bkz: *Belgelerle Atatürk*, s. 86-91. Soysal, **a. g. e.**, s. 383-386.

⁴²⁹ *Belgelerle Atatürk*, s. 96.

⁴³⁰ *Belgelerle Atatürk*, s. 107.

⁴³¹ Bu pakt içinde savaşın yasaklanması, uyuşmazlıkların barış yoluyla çözümlenmesi ve bir saldırı halinde karşılıklı yardımlarda bulunulması hükümleri yer alacaktı.

⁴³² Sarıkoyuncu, *Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri*, s. 152.

⁴³³ **BCA**, 030.10.00.00.83.549.19.2

⁴³⁴ Soysal, **a. g. e.**, s. 401.

Haziran 1931 seçimlerini Liapchev kaybetmiştir. Nispi seçim sisteminin tekrar uygulamaya konulduğu bu seçimlerden, “Halk Bloğu” koalisyonu oyların %47’sini aldı ve meclise 150 milletvekili gönderdi. Buna karşılık seçimlerden sonra dağılacak olan “Demokratik Uzlaşma” ise %31 oy alarak 78 milletvekilliği kazanmıştır. İlk olarak yeni hükümetin başına Aleksandır Malinov geçmiştir. Ancak Ekim’de sağlık sorunları yüzünden görevini, Nicola Muşanov’a devretmiştir.⁴³⁵

Bulgaristan’ı 1923-1931 yılları arasında yöneten Demokratik Birlik ve Milli Blok iktidarları sırasında, Bulgaristan’da yaşayan Müslüman Türkler arasında ideolojik fikir ayrılıklarının oluştuğu ve giderek kamplaşmaya hatta şiddetli kavgaya dönüştüğü talihsiz bir dönem olarak anılmaktadır.⁴³⁶ Bulgaristan Türklerinin görüş düşünce ve faaliyetlerini o dönemde Bulgaristan Türkleri tarafından yayınlanmış kitaplardan, çıkarılan Türkçe gazete ve dergilerden, o dönemde yaşamış kişilerin anılarına bakıldığında Atatürk, Kemalizm ve Türklük yanlısı olanlarla karşıt olanları görmek mümkün olmaktadır.⁴³⁷

Bulgaristan’daki Türkler arasındaki kamplaşmaları genel olarak Türklerin bütün Bulgaristan’a yayılmış bulunun iki örgütü, Başmüftülüğe bağlı müftülükler ile Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği etrafında kümelenmiştir. Bu görüş ayrılıkları ve kutuplaşmalar, Bulgaristan’daki yerel Türk basınına, iki tarafın birbirine yönelttiği keskin eleştiriler, suçlamalar ve polemikler şeklinde yansımıştır. Bu dönemde Türkiye’de meydana gelen değişimler, özellikle Atatürk devrimleri de Bulgaristan Türklerini ve onların basınını önemli ölçüde etkilemiştir. Başmüftülük, Türkiye’deki Atatürk devrimlerine karşı bir tutum alırken, Öğretmenler Birliği bu devrimlerin ateşli bir savunucusu olmuştur.⁴³⁸

Bulgaristan, hangi rejimle ve kimler tarafından yönetilirse yönetilsin genel politikası Türkler arasında bir birliktelik meydana gelmesini engellemeyi amaçlamıştır. Bulgaristan’daki Türkler bir yandan Bulgar hükümetiyle, Bulgar komitacılarıyla uğraşırken diğer yandan kendi toplumu içindeki kişilerle de mücadele etmek durumunda kalmıştır. Türklerin içindeki mücadele daha çetin geçmiştir. Bütün

⁴³⁵ Crampton, a. g. e., s. 141-142.

⁴³⁶ H. Mehmet Günay, *Osmanlı Sonrası Bulgaristan Türklerinin Dini Yönetimi ve Özel Yargı Teşkilatı 1878-1945*, İstanbul 2006, s. 45.

⁴³⁷ Suat Akgün, “Bulgaristan Türkleri ve Türk İnkılabı”, *Türkler Ansiklopedisi*, c: 20, Ankara 2002, s. 432.

⁴³⁸ Günay, a. g. e., s. 45.

bunlara rağmen Bulgaristan Türkleri bu dönemde kendi benliklerini korumuşlardır.⁴³⁹

Bu sırada 20 Ağustos 1931 tarihli, Bulgar Trakya Komitesi gazetesi Zevat'da çıkan bir yazı iki ülke arasında her ne kadar iyi ilişkiler olsa da geçmişin izlerini hala yansıtmaktadır. Sofya elçilik raporunda gazetenin, eski kin ve husumetleri tazelemeye çalışan ve Türkiye sınırları üzerinde beslenen emelleri açığa vurmaktan çekinmeyen yazılar yazıldığı bildirilmiştir.⁴⁴⁰

İkinci Balkan Konferansı ise Ekim 1931'de İstanbul'da toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın yakın ilgisiyle Bulgar da davet edilmiştir. Bulgar heyetinin başkanı M. Sakazaf şöyle demiştir: *“Ankara bize teshir etti. Yeni Türkiye her hususta mükemmel bir örnektir. Bilhassa büyük reissiniz yüksek şahsiyetleri karşısında duyduğum hayranlığı ifade için kelime bulamıyorum.”*⁴⁴¹

Bu konferans toplandığı sırada Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar çözümlenmiş ve Yugoslavya ile de herhangi bir anlaşmazlık ortada gözükmemekteydi. Bulgar Trakya gazetesi, konferansın katılan memleketlerde vuku bulan ateş ve fenalıkların önüne geçilmesi için kararlar alınacaktır,⁴⁴² demektedir. Bulgarlar konferanstan beklentilerini şu şekilde ifade etmişlerdir: *“Öteden beri Makedonya da yapılmakta olan katiller, Dobruca ve Garp meselesi içinde müzakere yapılacaktır. Komşularımız ile bu gibi meselelerden dolayı aramızdaki muhalefet ve emniyetsizlik ortadan kalkacaktır. Uzun zamandan beri komşularımızı bizden uzaklaştıran bu hususlar halledilecek ve huzur sağlanacaktır”*.⁴⁴³

Times gazetesinde 10 Ekim 1931 tarihli yazısında Türk-Bulgar ilişkilerine dair bir makale yazılmış ve Bulgar Başbakanına Türkiye'den bir davet yapıldığını, Başbakanında bunu kabul edip yakında da İstanbul'a gideceği belirtilmiştir.⁴⁴⁴

1931 yılı sonlarında 1-6 Aralık tarihleri arasında Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Muşanov Türkiye'yi ziyaret etmiştir.⁴⁴⁵ Mösyö Muşanov Türkiye'

⁴³⁹ Akgün, **a. g. m.**, s. 432.

⁴⁴⁰ **BCA**, 0.30.10.00.00.240.619.10.1

⁴⁴¹ Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri, s. 152.

⁴⁴² **BCA**, 030.10.00.00.240.619.13.2

⁴⁴³ **a. g. a.**, s. 2.

⁴⁴⁴ **BCA**, 030.10.00.00.240.619.25.2

⁴⁴⁵ *Belgelerle Atatürk*, s. XXXV.

ye gelirken Kırcaali tren istasyonunda Bulgar gazeteleri olan Ultro ve Dinevnik'e verdiği demecinde: "*Bulgaristan Türklerine yerli Bulgarlardan farklı bir muamele yapılmamasını*" söylemiştir.⁴⁴⁶ Ayrıca Bulgaristan Başbakanı: "*Ümit ederim ki memleketinize yaptığım bu ziyaret aramızda esasen mevcut olan samimi bağları ve iktisadi anlaşmaları bir kere daha teyit ve takviye edecektir. Deruhte etmiş olduğum bu vazife iki milletin müteakabilen saadetlerinin temine matuf bulunmaktadır.*"⁴⁴⁷

Muşanov beraberinde kalabalık bir Bulgar heyetiyle birlikte gelmiştir.⁴⁴⁸ Muşanov'un Türkiye'ye yaptığı resmi ziyareti, Türk-Bulgar dostluğunun samimiyet gösterisine dönüşmüştür.⁴⁴⁹ Başbakan Muşanov, Türkiye Başbakanı İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey ile görüşükten sonra Çankaya Köşkünde Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir. Muşanov'u kabul eden Mustafa Kemal Paşa şunları söylemiştir: "*Türkiye ile Bulgaristan dost olmalıdır. Bulgaristan'a karşı olan Türkiye'ye de karşıdır.*"⁴⁵⁰

2 Aralık 1931'de Türkiye Başbakanı İsmet Paşa'da Bulgar Başbakanı Muşanov onuruna verdiği yemek esnasında yaptığı konuşmada: "*iki ülke ilişkilerinin üst düzeyde bulunduğunu, dostluk ve iyi komşuluğun Türk-Bulgar ilişkilerinde önemli bir etken olduğunu ve bu şekilde sürdürülmesinden yana olduklarını,*" açıkça vurgulamıştır.⁴⁵¹ Türkiye'nin, Yugoslavya ve Yunanistan ile ilişkilerinin düzelmesinin Bulgaristan ile olan ilişkileri etkilemeyeceği ortaya konulmuştur. TBMM'yi de ziyaret eden Muşanov, Türk yetkililerinin yaptığı bu açıklamaları ile rahatlamış ve Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde kendisine gösterilen ilgiden çok memnun kalmıştır.⁴⁵²

Bu görüşmeler ile ilgili olarak Mısır'da çıkan El Eham gazetesinde yapılan değerlendirmede, Türkiye ile Bulgar hükümetleri arasında dostluğu takviye etmek, Balkan Harbi ve Umumi Harpten miras kalan muallaktaki sorunları halletmek, iki ülke dış siyasetlerini birleştirmek amacıyla Ankara'da toplandığını belirtmiştir.⁴⁵³

⁴⁴⁶ BCA, 030.10.00.00.240.619.23.1

⁴⁴⁷ Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri, s. 153.

⁴⁴⁸ Heyette bulunanlar için bkz: Değerli, a. g. m., s. 75-76.

⁴⁴⁹ Hakov, Diplomatik İlişkileri, s. 154.

⁴⁵⁰ Tuğlacı, a. g. e., s. 130.

⁴⁵¹ Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri, s. 153.

⁴⁵² Değerli, a. g. m., s. 76.

⁴⁵³ BCA, 030.10.00.00.619.29.2

Bu sırada Bulgaristan hükümetine yakın yayın organı Mir gazetesinde, Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Bulgar Kralını ziyaret edeceği yazılmıştır. Ancak bu haberin gerçek olamayacağı Türk yetkililerce belirtilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın hiçbir ecnebi memleketini ziyaret etmediği vurgulanmıştır. Haberin tekzip edilmesi de sağlanmıştır.⁴⁵⁴

Sofya'da yayınlanan Ultro gazetesi, Bulgar heyetinin Türkiye ziyareti ile ilgili şunları yazmıştır; “Türk hükümeti Başbakanımızı çar gibi ağırlaması bütün Bulgar halkının kalbinde unutulmaz anılar bırakacaktır. Biz Türkiye'nin büyük reformcusu Gazi Mustafa Kemal'in Bulgar halkını sevdiğini çoktandır biliyoruz, lakin onun temsilcisine böyle muhteşem bir ağırlama düzenlenmesi aradaki dostluğu sonsuza kadar betonlaştırmış olmaktadır.”⁴⁵⁵

Türkiye yalnızca Bulgaristan'la dost olmaya çalışmamış, diğer harici siyasetinde de barış ve ahengin tam olarak sağlanmasını istemiştir. Türkiye sözünde ve dostluğunda sadakati şiar edinmiştir. Milli menfaatini daima göz önünde tutarak dürüst siyasetine devam etmiştir. Dostluklara karşı tam dostane bir şekilde hareket etmiş ve milletlerarası münasebetlerde dikkat ve teyakkuzu vazife bilen Türkiye tabii olarak bu hususta azami gayret göstermiştir.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ BCA, 030.10.00.00.624.13.2

⁴⁵⁵ Hakov, Diplomatik İlişkileri, s. 155.

⁴⁵⁶ BCA, 490.0.001.000.000.580.2308.2

III. BÖLÜM: RAZGRAT OLAYI ve TÜRK KAMUOYU

Bulgaristan ile Türkiye arasında 1930'lu yıllara kadar önemli bir sorun yaşanmamıştı. Fakat tarihsel ve sosyolojik açıdan iki ülkenin kendi iç dinamikleri nedeniyle tam bir güvene dayalı ilişki tesisi de mümkün gözükmemekteydi. Fakat göreceli bir güven tesisi Atatürk döneminde sağlanmıştı. Bu ilişkinin ne kadarda sorunlu olduğunu yaşanan olaylar kanıtlayacaktır.

İki ülke yöneticilerin azami gayretleri neticesinde dostluk ilişkileri kurulmuştur. Bu ilişkilerin kurulmasında başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Bulgaristan idarecilerinin de önemli katkıları vardır. I. Dünya Savaşı'ndan iki ülkenin de aynı tarafta yer alması ve savaştan yenik ayrılmaları nedeniyle iki devlet arasında büyük sorunlar yaşanmasına imkân olmamıştır. Fakat bu durum taraflar arasında tam bir dostluk olmasını da sağlamamıştır. İki ülke idarecilerinin çabalarına rağmen Bulgarlar ve Türkler arasında, geçmişten gelen ve aşılması çok zor olan güvensizlik durumu vardı. Bu güvensizlik nedeniyle çok üzücü olaylar meydana gelmiştir. Bu olayların yaşanmasında geçmişin getirdiği düşmanlıklar en önemli nedenlerden birisini oluşturmuştur.

Yüzyıllar boyunca birlikte yaşamış olmalarına rağmen Bulgarların, Türklere karşı hiç bitmeyecek kinleri vardı. Bu kinleri buldukları her fırsata da göstermekten geri durmamışlardır. Bulgarların bu bitmek bilmeyen kinlerinin hedefinde orada kalmış bulunan Türk ve Müslüman unsurlar yer almıştır. Savunmasız olan bu insanlar Bulgar milliyetçilerine kolay hedef durumunda olmuşlardır. Bulgar milliyetçilerinin bu aşırılıkları karşısında, Bulgaristan yöneticilerinin de yaşanan olaylarda göz yumucu bir tavır sergiledikleri, önlem almadıkları görülmüştür. Ne de olsa onlarda önemli sayıda olan Bulgaristan'daki Türk nüfusu kendileri için bir tehdit olarak görüyorlardı. Türkiye Cumhuriyeti öncesinde yaşanan dramlara değinmiştik, şimdi de cumhuriyet sırasında yaşanan üzücü olayları anlatacağız.

3.1. Keserevo Olayı

Bulgaristan'ın Tırnova Sancağına bağlı Gorne Orohevltsa kazasının Keserevo Köyü'nde bir Türk çocuğunun mahalli orman bekçisi Bulgar'ı bir tartışma neticesinde öldürmesiyle ortaya bir hadise çıkmıştır.⁴⁵⁷ Olayın yaşandığı tarih tam olarak bilinemese de Türkiye'nin Varna konsolosluğunun yapmış olduğu tahkikat neticesinde ve Sofya elçiliğinin tespitlerine göre 1932 yılının Mayıs ayında gerçekleşmiştir.⁴⁵⁸ Keserevo Köyü'nde seksen haneden oluşan Türk halkına yapılan kötü muamele ve işkence yapıldığına dair Türkiye elçilik raporuna göre hadise şu şekilde gerçekleşmiştir:

“Keserevo vakasını dair alınan mütenakıs haberler üzerine hadisenin hakiki mahiyetini anlamak üzere tahkikat yapmak üzere bir memur görevlendirilmiştir. Gorne Orohevltsa tren istasyonunda köy ahalisinden Ali oğlu Mustafa, İsmail oğlu İsmail, Mehmet oğlu Mustafa ve Yusuf oğlu İsmail ile görüşen Türk elçilik görevlisi Sofya'ya dönerek raporunu vermiştir.

Alakadarların anlattıklarında mübalağalar tespit edilmekle birlikte vakanın tarzı cereyanı şöyle tespit edilmiştir:

“Kurban bayramının ikinci pazartesi günü (18 Nisan) köy hatibi Mustafa Efendinin büyük oğlu İbrahim, merada otlamakta olan hayvanlarını aramak üzere köyün dışına çıktığı sırada köy bekçisi Hristo Histanayof yahut Petrof adındaki şahsın atları götürdüğünü görmüştür. Aralarında çıkan münakaşada İbrahim darp edilmiştir.

Daha sonra olaya hatibin küçük oğlu Halil'de karışmış ve aralarında tartışmalar ve itişmeler olmuştur. Bu sıra İbrahim'in atların ipini kesmesi üzerine Bulgar bekçi İbrahim'e saldırmış ve ikisi boğa boğaza gelmiştir. Tanıkların söylediğine göre Bulgar bekçiye ait olan bıçak bu esnada bekçinin kalbine saplanmıştır. İbrahim'in bekçinin bıçağını alarak saplama ihtimalide vardır.

⁴⁵⁷ M. Necmeddin Deliorman, *Razgrat Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çalındı*, Türkiye Ticaret Matbaası, İstanbul 1955, s. 19. (Kitabın yazarı olan Necmeddin Deliorman, anlatacağımız Keserevo ve Razgrat Hadiselerinde Bulgaristan'da gazetecilik yapmış ve Razgrat Olayı'nı bizzat yaşamıştır. Bu nedenle kendisinin anılarından sıkça yararlanılmıştır).

⁴⁵⁸ BCA, 030.10.00.00.240.624.5. s. 13

*Bekçinin vurulduğunu uzaktan gören orman bekçileri Nahiye müdürüne olayı bildirmişlerdir. Bunu üzerine Dimitri Bozoff namındaki bir şahıs arkasını topladığı Bulgar gençleri ile birlikte İbrahim'in saklandığını tahmin ettiği eve gitmiştir. İbrahim'in karısına ve annesine yapılan eziyet üzerine İbrahim saklandığı yerden çıkmıştır. Bulgarlar tarafından ailesi ile birlikte dövülerek belediyeye götürülmüşlerdir. İbrahim'in iki kardeşi, annesi ve karısı, kunduracı oğlu Ahmet ile ayrı ayrı odalarda elleri bağlı oldukları halde sabaha kadar dayak yemişlerdir.*⁴⁵⁹

Yukarıda anlatılan olay münferit bir olay olmaktan çıkarak kısa zamanda Bulgarların köyde yaşayan Türklere yönelik bir saldırısına dönüşmüştür. Bulgarlar sadece İbrahim ve ailesine değil, o gece köyün belli başlı Türkleri olan 28 kişiyi de bir odaya toplayıp yarı ölü bir vaziyete getirene kadar dövmüşlerdir. Daha sonra sabaha karşı bu kişileri köyün dışına sürüklemişler ve orada kafalarını eze eze öldürüp bir çukura atmışlardır.⁴⁶⁰

Köyde yaşayan Bulgarlar bütün gece seferber halde, 80 hanede kadın, kız, çocuk, ihtiyar ne kadar Türk varsa tasfiyeye girişmişlerdir.⁴⁶¹ Cami ve mektep gece saat 11-12 civarında yakılmıştır. Ateşlenmesi için mahalli kooperatiften petrol istenmişmişse de tezgâhtar Bulgarların maksadını anlamış olduğundan petrolü vermemiş ve onları ikaz etmiştir. Fakat petrolü başka bir yerden temin ederek cami ve mektebi yakmışlardır. Karadeniz gazetesinden Arif Necip Bey, yakılan yerlerin eski hallerinin fotoğraflarını çekmiştir. Köyden kaçan ahalinin de fotoğraflarının ellerinde olduğunu, köyün yakılmış halinin fotoğraflarının çekilmesi içinde gizlice birinin görevlendirildiğini belirtmektedir.⁴⁶²

Bulgarlar tarafından ele geçirilenlerden birçok kişi işkenceyle öldürülmüş, kadınlara da tecavüzler yapılmıştır. Köy hatibi dâhil olmak üzere birçok kişi köyü terk etmek zorunda kalmıştır. Geri dönmeleri de pek mümkün olmamıştır. Her gün tehdit altında olduklarından rahat etmeleri de pek mümkün gözükmemektedir.⁴⁶³

⁴⁵⁹ a. g. a., s. 2-3.

⁴⁶⁰ Necmeddin Deliorman, a. g. e., s. 19.

⁴⁶¹ Necmeddin Deliorman, a. g. e., s. 19.

⁴⁶² a. g. a., s. 11.

⁴⁶³ a. g. a., s. 9.

Keserevo Olayı'nda Bulgar idarecileri, yaralı ve daha önce halk tarafından ölüm derecesine getirilmiş bir kişiyi diri diri kireç kuyusuna attıracak kadar vahşet ve zulümde ileri gitmişlerdir. Türkçe çıkan gazeteler arasında vakayı ilk yazmaya cesaret eden Mehmet Celil Efendi'nin Rehber gazetesidir. Ayrıca vakayı Karadeniz gazetesi de yazmıştır. Fakat tahkikata uğrayınca Arif Necip Bey suçu Celil Bey'in üzerine atarak kurtulmuştur.⁴⁶⁴

Arif Necip Bey, Türkiye'deki basına da bilgi veren ve olayın Türk kamuoyuna duyurulmasını sağlayan kişidir. Bu nedenle tahkikata uğradığı sırada Cumhuriyet gazetesi olayın peşini sorgulamıştır. Gazete, Tevkif edilerek Sofya'ya götürülen Razgrat'ta münteşir Türkçe yayın yapan "Karadeniz gazetesi" baş muhabiri Arif Necip Bey hakkında tahkikat yapıldı. Emniyet-i Umumiye'den serbest bırakıldığı söylenen Arif Necip Bey bu ana kadar Razgrat'a dönmemiştir. Kendisini buradaki Türkler de merak etmektedir"⁴⁶⁵ diye yazarak bu gazetenin ve gazetecinin arkasında durmuşlardır.

Bulgaristan'daki Türklere ne yapılırsa yapılsın bunun iki ülke münasebetlerine tesir edemeyeceği hakkında Bulgar devlet adamlarında eskiden beri bir inanış vardı. Türkiye'nin Sofya elçisinin Başbakan Muşanov ile görüştüğü bir esnada Keserevo Hadisesi hakkında da konuşulmuştur. Muşanov kendisinin hadise sırasında seyahatte olduğunu ancak görevlendirdiği bir yetkili vasıtasıyla olayı öğrendiğini, Bulgar ahalinin bir Bulgar'ın Müslüman biri tarafından öldürülmesine hırsla hatibin öldürüldüğünü ve karısının da tecavüze uğradığını, bunun dışında başka tecavüzlerin yaşanmadığını söylemiştir.⁴⁶⁶

Elçi konuşmanın devamında Muşanov'a mektep ile caminin yakılıp yakılmadığını sormuş ancak cevap alamamıştır. Muşanov'un bu durumdan haberdar olmadığı doğru değildir. Hadisenin Türk gazetelerine yansımaya kadar durumla ilgili en ufak bir alaka göstermemişlerdir. Bulgar hükümeti her zaman olduğu gibi tahkikata başladıktan sonra arkasını bırakacak ve örtbas edecektir. Devamla elçi,

⁴⁶⁴ a. g. a., s. 7.

⁴⁶⁵ Cumhuriyet, 28 Haziran 1932, s. 2.

⁴⁶⁶ a. g. a., s. 14.

Bulgar gazetelerinin de hadiseyi devamlı saklamakta olduklarını bu nedenle olayla Türk matbuatı öncülüğünde mücadele edilmesi fikrindedir.⁴⁶⁷

Gerçekten de Bulgaristan basını olaya fazla ilgi göstermemiştir. Ancak Praznişti Vest ve Zora gazetelerinde Keserevo Olayı hakkında birer makale kaleme alınabilmiştir.⁴⁶⁸ Bu durumda Türkiye'nin Bulgaristan büyükelçisinin tezini destekler mahiyettedir.

Bulgaristan Dâhiliye Nazırı bu hadisenin biraz abartıldığını düşünmekte ve olayı yapanların yakalanması için takibe başladıklarını belirtmiştir. Türk kamuoyunda bu olay sırasında Bulgaristan hükümetinin yumuşak davrandığı ve bilgi eksikliğinden şikâyet edilmektedir. Ayrıca Bulgar hükümetinin bu kadar feci bir olay karşısında tutumu eleştirelmiş ve soydaşlarımız olan Türkler için bir kılımanın kıpırdamaması üzücü bir durum addedilmiştir.⁴⁶⁹

Bu olayda bekçinin öldürülmesi Nisanın 16'sında vuku bulmuştur. Mahalli hükümetin işkenceleri hatibin oğlunu 22 Nisan'da öldürmüştür. Hükümetin bu tavrını gören Bulgar halkı vaziyetin bu şeklinden cesaret alarak ancak 28 Nisan'da harekete geçmiş ve 80 hanelik Türk köyünü berbat ve perişan etmiştir.⁴⁷⁰

İki ülke ilişkilerinin gerilmesine neden olan bu olay fazla büyütülmeyle ilişkilere zarar vermesine engel olunmuştur. Ancak Keserevo'da yaşayan Türklere yapılan haksızlıklar devam etmiştir. 16.8.1932 tarihinde Keserevo'da yaşanan Türkler elçilikten yardım istemişlerdir. Köylüler, Bulgar baskısının devam ettiğini ve Bulgar hariciyesine tekrardan başvurulmasını talep etmişlerdir.⁴⁷¹

Şimdiki halde yapılacak başka bir şey olmadığını düşünen Türk elçiliği, Keserevo ve Filibe'de tahkikat ve istihbarat için şimdiye kadar yarısı sarf edilmiş olan yüz liradan bir şey ayırmak mümkün olmadığına binaen bu köylülere gizlice üç yüz lira gönderilmesinin ve gelecek bahara kadar Türkiye'ye nakillerinin temini talep

⁴⁶⁷ a. g. a., s. 14.

⁴⁶⁸ BCA, 030.10.00.00.240.623.19.1

⁴⁶⁹ Yunus Nadi, "Bulgaristan'da Vak'a", Cumhuriyet, 26 Haziran 1932, s. 1.

⁴⁷⁰ Nadi, Bulgaristan'da Vak'a, s. 1.

⁴⁷¹ BCA, 030.10.00.00.240.624.7.1

edilmiştir.⁴⁷² Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye hükümeti Bulgaristan Türklerine mümkün olduğu kadarıyla destek olmaya çalışmıştır.

Bu olayın yaşanmasından birkaç ay sonra Bulgaristan meclisinde yapılan bir müzakerede söz alan maruf simalardan Yenko Sazıkof 27 Mayıs tarihindeki içtimada, 1925 Antlaşmasını tenkit etmiştir. Türklerle antlaşma yapmaya en son kendilerinin mecbur olduğunu, Bulgaristan'da 600 bin kişilik bir Türk kütlesi dururken bunları Türk hükümetinin icraatına kıyasen tart ve ihracı hatıra getirmemiş olduklarını, hâlbuki Türklerin Bulgarlara ikamet hakkı vermediklerini belirtmiştir. Ayrıca Bulgaristan'da yaşan Türkler üzerinde her türlü hakka sahip olduklarını ileri sürerek Türkiye ile münasebetlerini mütekabiliyet esasına istinat ettirilmesini savunmuştur.⁴⁷³

3 Ağustos 1932 tarihli Bulgar Trakya gazetesi, Türk-Yunan dostluğunun Bulgaristan'a zarar getirdiğini yazmakta, Türkiye'nin 1913'te bir haydutluk seferi açarak Trakya'yı yağma ve ahalisini tart etmiş olduğunu, Türklerin şarkı Trakya'da yağma ve Bulgarlara karşı kudurmuş hücumlarının siyah Ankara Antlaşması ile kabul edildiğini yazmıştır.⁴⁷⁴

Trakya göçmenleri konusu Türkiye ve Bulgaristan arasında pürüzler yaşanmasına özellikle iki ülke kamuoyunun farklı görüşlerde olması nedeniyle bir güvensizlik ortamı oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Bulgaristan'ın genişleme siyaseti ve sınırların yeniden düzenlenmesi istekleri bunda etkili olacaktır.

Bu nedenlerdedir ki haftalık olarak yayınlanan Prazdniçni Vesti gazetesinde Ankara'dan çekilmiş gösterilen bir telgraf yayınlanmıştır. Telgrafta Trakya'ya bir komisyon gönderildiği ve komisyonun Trakya nüfusunun neden boşaldığını tahkik edeceği belirtilmiştir. Bulgaristanlı Türklerin geri döndükleri ve Trakyalı Bulgarların da dönmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁷⁵

Bu gibi değerlendirmelere Bulgar basınında sıkça rastlamak mümkündür. Yine Bulgaristan'ın tanınmış Rus taraftarı gazetecilerinden ihtiyar Majdaroff'un, Mir gazetesinde yazdığı "Ecnebi Memleketlerindeki Türk Ekalliyeti" başlıklı yazısında,

⁴⁷² a. g. a., s. 7-8.

⁴⁷³ BCA, 030.10.00.00.240.623.3.2

⁴⁷⁴ BCA, 030.10.00.00.240.624.15.1

⁴⁷⁵ BCA, 030.10.00.00.240.625.22.1

Türklerin haksız olduklarını savunmuştur. Keserevo Hadisesi'ne de değinen Majdaroff, bu hadise etrafında ifşaa edilen haberleri tekzibe ve Bulgar hükümeti ile Bulgar halkını temize çıkarmaya çalışmaktadır.⁴⁷⁶

Trakya Cemiyeti Reisi Mebus Guerguieff'in yazdığı bir makalede muhacir Trakyalıların adedini 200 bine, mallarının kıymetini de 5-6 milyar levaya çıkarmakta, bu hakikatin Türkiye tarafından anlaşılramaması halinde 1912 vakasının (Balkan Harbini kastediyor) tekerrür edeceğini tehdit makamında zikretmiştir.⁴⁷⁷

Bulgaristan'da yayınlanan Zora gazetesine göre memleketteki bazı yerleşim yerlerinin isimleri değiştirilecektir. Bunlar; Osman Pazar, Eski Cuma, Mestanlı, Koşukavak, Ortaköy, Paşmaklı ve Darıdere'dir.⁴⁷⁸ Görüldüğü gibi bu isim değiştirilecek yerlerin tamamı Türk yerleşim yeri ve isimleri de Türkçedir. Bulgarların ilerde daha sistemli yapacakları asimilasyon çalışmalarının önemli örneklerinden biriside budur.

Bulgaristan'daki "Rodna Zachtite" teşkilatı ülkedeki en etkili kuruluşlardan birisi konumundaydı. Türkler bu örgüt tarafından çok fazla baskı görmüş ve görmeye devam etmekteydiler. Örgütün başına geçme ihtimali bulunan ve Türkiye'de de tanınan General Markov'un Sofya elçiliğimizi ziyareti sırasında bu durum elçi tarafından kendisine söylenmiştir. Markov'da bu fenalıkların kesinlikle önünü alacağını ifade etmiştir.⁴⁷⁹

Rodna Zachtite örgütünün amacı Bulgaristan'daki ekalliyetleri kaçırmak, imha etmek ve sırf Bulgarlardan kurulu bir Bulgaristan oluşturmaktır. Cemiyet uzun yıllardan beri bu uğurda çalışmaktadır. Çıkardığı hadiseler ve cinayetleri örtbas edilmektedir. Bu tecavüzlere en ziyade hedef Türkler ve Musevilerdir. Denilebilir ki ekalliyetlerin bu yüzden Bulgaristan'da rahatları, can ve mal emniyetleri kalmamıştır.⁴⁸⁰

Basın ve yayının öneminin farkında olan Türk hükümeti, Bulgaristan'da yayın yapmakta olan Türkçe gazetelere maddi yardım da bulunarak devamlarını

⁴⁷⁶ BCA, 030.10.00.00.240.624.4.1

⁴⁷⁷ BCA, 030.10.00.00.240.623.14.1

⁴⁷⁸ BCA, 030.10.00.00.240.624.2

⁴⁷⁹ BCA, 030.10.00.00.240.625.10.1

⁴⁸⁰ Cumhuriyet, 24 Haziran 1932, s. 1

sağlamaya çalışmıştır. 1932 yılına kadar İş Bankası aracılığı ile Deliorman, Halksesi ve Rodos gazetelerine aylık 1200 lira yardımda bulunulmuştur.⁴⁸¹ Bu sayede Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye'nin hakları kamuoyu önünde korunması amaçlanmıştır.

Bulgaristan'da yaşanan bu olumsuz gelişmelere rağmen Türk basınında iyimser bir havada yok değildi. Yunus Nadi Cumhuriyet'teki yazısında şu temennide bulunmuştur: *“Bu karanlık günlerin aydınlatılmasını dostumuz Muşanov hükümetinden bekliyoruz.”*⁴⁸²

1920'ler ve 1930'larda Bulgaristan birçok Avrupa ülkesi gibi çok milliyetçi olmuş ve hatta şovenizme yaklaşmıştır. Rodna Zachtite gibi faşist tipi kuruluşlar Türkler ve diğer etnik azınlıklarla mücadele ediyor ve kuvvetli bir monarşi yaratmak istiyorlardı. Bu gibi kuruluşlar özellikle üniversite öğrencileri arasında popülerdi. Bu örgüt, tereddüt etmeden Bulgarların dışında hiçbir ırkın Bulgaristan'da yaşamaya hakkı olmadığını öne sürmüştür. Bu ve benzeri kuruluşların faaliyetleri sonucunda birçok Bulgar Türkü öldürülmüştür. Bu örgüt 1930'larda kapatılmışsa da monarşinin politikasında tam bir Türk aleyhtarlığı olduğundan Türklere baskı azalmamıştır.⁴⁸³

Keserevo Olayı'na yeterince önem verilmediği bir gerçektir. Her ne kadar Balkan barışı için Bulgaristan'a göz yuman Türkiye, bir neticeye varamamakla beraber Bulgaristan hükümetini ve Bulgar milliyetçilerini durduramamıştır. Keserevo Hadisesi bir yıl sonra yaşanacak olaylarında habercisi olacaktır. Türkiye bu olayda yeterince sert bir tepki verebilmiş olsaydı belki de Razgrat Olayı da yaşanmayacaktı.

⁴⁸¹ BCA, 030.10.00.00.240.624.8.1

⁴⁸² Nadi, Bulgaristan'da Vak'a, s. 1.

⁴⁸³ Norveç Helsinki Komitesi, *Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman Azınlığa Baskı*, (Çev: Yaşar Yücel), Ankara 1988, s. 9.

3.2. Razgrat Şehri

Razgrat⁴⁸⁴ halk arasında, Deliorman bölgesinin payitahtı olarak geçer. Eski Osmanlı belgelerinde “Hezargrat” (Razgrat haritası, Ek- 4) olarak yazılır. Bu ad giderek törpülenmiş, yuvarlanmış ve Razgrat olarak günümüze kadar gelmiştir.⁴⁸⁵ Bulgaristan’ın kuzeydoğusunda yer alan bölgeye Deliorman denilmektedir. Türkler tarafından kullanılan Deliorman adı popüler olduğundan bölgenin sınırları kesin değildir.

Osmanlı döneminde (1393-1878) Deliorman, Hezargrat kazasına bağlı Divaneorman nahiyesiyle Şumnu kazasına bağlı aynı addaki nahiyeden meydana gelmekteydi. Bölge Tuna’nın güneyinde ve Rusçuk-Hezargrat-Varna’nın doğusundadır. Şumnu’dan Tuna’ya uzanan ve Silistre ile Tutrakan arasından geçen hat Deliorman bölgesinin doğu sınırını teşkil eder. Bu bölge dalgalı bir plato şeklindedir ve az yağmur almasının yanı sıra su kaynaklarının sınırlılığı ile de bilinir. Doğusunda düz ve ağaçsız Dobruca bölgesi bulunmaktadır. XIX. yüzyıla kadar bölge sık ormanlarla kaplıydı ve Deliorman adını da bu sebeple almıştı. Bölgenin en önemli yerleşim yerleri Hezargrat (Razgrat), Balbunar (Kubrat) ve Kemanlar (İsperih) kasabalarıdır.⁴⁸⁶ Deliorman yöresine eskiden “Ağaç Denizi” denirmiş.⁴⁸⁷

Ortaçağ’da Deliorman’ın batı kısmı Çerven (Rusçuk’un 25 km. güneyinde), doğu kısmı Şumen (Şumnu) ve kuzey kısmı da Silistre piskoposluğuna bağlıydı. Bu bölge Çandarlı Ali Paşa’nın 1388-1389 kış mevsiminde gerçekleştirdiği seferle Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁴⁸⁸

1530’lu yıllara ait I. Süleyman’ın (Kanuni) kanunnamesinin sekizinci maddesinde Kuzeydoğu Bulgaristan’a sürgün edilen Kızılbaşlardan söz edilmektedir. 1558 tarihli Medine Vakıfları mufassal defterinde, Haskova, Eski Zağra, Mahmud Paşa Hasköy, Kızanlık, Niğbolu, Tırnova, Razgrat, Çernova ve Lofa nahiyelerinde

⁴⁸⁴ Razgrat’ın sözlük anlamı için bkz: M. Türker Acaroğlu, *Bulgarların Aldığı Türkçe Adlar ve Soyadlar Sözlüğü*, Ankara 1999, s. 212.

⁴⁸⁵ Hakkı Tezel, *Razgrat Şehri Anıları*, Ankara 2001, s. 15.

⁴⁸⁶ Machiel Kiel, “Deliorman” TDV *İslam Ansiklopedisi*, c: 9, İstanbul 1994, s. 141.

⁴⁸⁷ Mehmet Arslan Cumalı, *Razgrat Kasabası’nın Kuruluşu ve Bu Günü*, Manisa 2005, s. 5.

⁴⁸⁸ Kiel, *a. g. m.*, s. 141.

bulunan ve Edirne mahallelerinde bulunan sürgün edilmiş Yörükler ile acemler kayıtlıdır.⁴⁸⁹

Razgrat, Rusçuk'un 60 km. güney-doğusunda, Varna-Rusçuk demiryolu bölgesi sınırlarında yer alan şehir XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde Makbul İbrahim Paşa⁴⁹⁰ tarafından, öncesinde yoğun olarak Alevi-Bektaşî eğilimli Türkmenlerin nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bu yerde, Sünnî İslam'ı güçlendirmek amacıyla inşa edilen külliyein etrafında kurulmuştur. Camileri, mescitleri, hamamları, tekkeleri ve mahalleleriyle kısa sürede bir Türk-İslam merkezi haline gelmiştir.⁴⁹¹

1800'lerde Rumeli'de türeyen ayanlardan Tırsenikli İsmail Ağa'nın yetiştirmesi ve sağ kolu olan Alemdar (Bayraktar) Mustafa Ağa,⁴⁹² Razgrat'ı, Hacı Ömer Ağa'nın ölümü üzerine ele geçirmiştir. Mısır sorunu ile meşgul olan Osmanlı Devleti, bu oldubittiye karşı bir önlem alamamıştır. Ancak Manav İbrahim Ağa, Razgrat'ı kuşatarak Alemdar Mustafa'yı şehirden çıkarmıştır. Daha sonra Alemdar, Manav İbrahim'i 1803 yılında öldürtmüş ve Razgrat'a tekrardan yerleşmiştir. Osmanlı yönetimi, Ocak 1804'te Hassa Silahşoru rütbesiyle Alemdar'ın ayanlığını, Razgrat halkının da isteğiyle onaylamıştır.⁴⁹³

1806-1812 Türk-Rus Savaşı sırasında Deliorman'ın kuzey kısmı Ruslarca istila edilmiş ve Hezargrat kazası ile birlikte vakıf arazisi olan Arnavutköy de dâhil birçok köy harap olmuştur. Bundan daha çok tahribat 1828-1829 Türk-Rus Savaşı sırasında yapılmış, bölgede Türk nüfus ya göç etmiş ya da katliama uğramıştır.⁴⁹⁴

Razgrat'ın daha sonraki gelişmesi ise Mithat Paşa'nın (1860-1883) Rusçuk şehri (Tuna Vilayeti) valisi iken olmuştur. Bu dönemde Razgrat önemli bir sanat ve ticaret merkezine dönüşmüş, sınırları da Tırnova'ya kadar genişletilmiştir.⁴⁹⁵ Razgrat sadece şehirleşme olarak genişlememiş, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskân politikası neticesinde burada önemli sayıda Türk nüfusu da oluşmuştur.

⁴⁸⁹ Lyubomir Mikov, *Alevi-Bektaşî Kültürü*, (Çev: Orlin Sabev), İstanbul 2008, s. 17.

⁴⁹⁰ 1493 yılında Yunanistan'ın Parga Kasabasında doğan İbrahim Paşa 1536 yılında İstanbul'da idam edilmiştir. 1523-1536 yıllarında Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlını yapmıştır.

⁴⁹¹ Cumalı, **a. g. e.**, s. 9.

⁴⁹² Osmanlı Sadrazamlarındandır. 1755 yılında Hotin'de doğan Mustafa Paşa, 1808 yılında Kabakçı Mustafa İsyanıyla İstanbul'da öldürülmüştür. Ayanlarla II. Mahmut arasında imzalanan Sened-i İttifak onun çabasıyla gerçekleştirilmiştir.

⁴⁹³ Tezel, **a. g. e.**, s. 20.

⁴⁹⁴ Kıl, **a. g. m.**, s. 143.

⁴⁹⁵ Tezel, **a. g. e.**, s. 20.

93 Harbi öncesi Tuna Vilayeti'nde ki Türkler ve Bulgarlar sayıca hemen hemen birbirine eşitti. 1877-1878 yıllarında yaşanan bu savaş bölgenin nüfus yapısını da değiştirmiştir. Zira Tuna Vilayeti'nin batı ve merkezi bölgelerinde Türk nüfusunun büyük bir kısmı zorunlu olarak Rus orduları önünde Trakya, İstanbul ve Anadolu'ya göç etmiştir. Yalnız vilayetin doğusu genel bir göçe maruz kalmamıştır. Söz konusu bölgede bulunan Varna, Eskicuma, Pravadi, Razgrat, Rusçuk, Silistre ve Şumnu'da Türk nüfus henüz ezici çoğunluğunu (%80) koruyordu.⁴⁹⁶

Deliorman'ın Osmanlı dönemi ile ilgili en geniş bilgi 1873 tarihli Tuna Vilayeti Salnamesi'nde bulunmaktadır. Divaneorman'ın iki nahiyesi sınırları içerisindeki köy sayısı doksan bir ve nüfusu 41.600'ü Müslüman, 4800'ü Hristiyan olmak üzere 46.400 idi.⁴⁹⁷ 1878 yılında bölgeden Rus askerlerinin çekilmesiyle Bulgarlar, Türklere karşı yapılan baskılarını artırmak niyetini açıkça ilan etmekten kaçınmadıkları gibi uygulamalarda da gecikmediler. Nitekim Bulgaristan, 22 Temmuz 1879 kararnamesi ile Türk bölgelerinde sıkıyönetim ilan etmiştir. İkinci bir emre kadar Razgrat, Varna, Eskicuma, Rusçuk, Elena, Osmanpazarı ve Tırnova bölgelerinde sıkıyönetim geçerli olacaktır.⁴⁹⁸

Razgrat yerleşim merkezine bağlı bilinen 134 tane köy mevcuttur.⁴⁹⁹ Bölgenin tamamının Bulgarların eline geçmesiyle Türklerin çoğu Anadolu'ya göç etmiş ve buralardan boşaman yerlere Bulgarlar yerleştirilmiştir. Bulgaristan'ında göçmen problemi olmuştur. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı nedeniyle oldukça önemli miktarda Bulgar, Bulgaristan'a göçmen olarak gelmiştir. Bu nedenle boşaltılan Türk köylerini hemen dolduracak Bulgarlar oldukça fazladır.

Balkan Savaşları'ndan sonra Deliorman'ın kuzeydoğu yarısı Rumenlerin eline geçmiştir. Rumenler özellikle 1918 yılından itibaren yoğun bir Rumenleştirme faaliyeti başlattılar. Bulgarlar da Deliorman'ın Bulgaristan sınırları içerisinde kalan kısmında Bulgarlaştırma faaliyetini sürdürmüşlerdir.

1940 yılında yapılan Craiova Antlaşması ile Bulgaristan, Deliorman'ın (şimdiki Ludogorie) tamamını sınırlarına dâhil etmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra

⁴⁹⁶ İpek, a. g. e., s. 130.

⁴⁹⁷ Kiel, a. g. m., s. 143.

⁴⁹⁸ İpek, a. g. e., s. 132.

⁴⁹⁹ Köylerin Türkçe ve Bulgarca isimleri için bkz: Tezel, a. g. e., s. 17-19.

idareyi eline alan komünistlerin endüstriyi geliştirme politikaları sonucu Deliorman köylerindeki Bulgar nüfusu şehirlere akın etmiş ve köyler Müslümanlara kalmıştır. Müslümanlar, şehir hayatına geçen Bulgarlara oranla daha çok çocuk yaparak demografik yapıyı kendi lehlerine çevirdiler. Güvenilir bir istatistik olmamasına rağmen Deliorman köylerindeki Müslüman-Türk nüfusunun 1930'lardakinden çok daha fazla olduğu söylenebilir.⁵⁰⁰

3.3. Razgrat Olayı

1933 Nisanında yaşanan "Razgrat Mezarlık Hadisesi" Bulgaristan'da yaşayan ve sayıları yarım milyonun üzerindeki soydaşlarımızı ve Türkiye'de yaşayan tüm vatandaşları derinden sarsmış ve üzmüştür. Türkiye kamuoyu hadisenin üzerine gitmiş ve toplumsal bir tepki gösterilmiştir.

Bilindiği üzere Balkanlar'ı kapsayacak bir birlik kurma çalışmaları yapılmaktaydı. Balkanlarda Bulgaristan ile en iyi ilişkiler içinde olan ve toprak sorunu olmayan Türkiye, Bulgaristan'ı da Balkan Birliği'ne alarak yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı amaçlamıştır.⁵⁰¹ Ancak Bulgaristan'ın izlediği revizyonist (Ek- 5) politika nedeniyle bunda başarılı olunamayacaktır.

Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte Balkan Antantı oluşturma çabası Türk-Bulgar ilişkilerini bu dönemde fazlasıyla etkilemiştir. İttifak politikası Türk Dış Politikasını etkileyen en önemli unsurlardan biridir ve güvenlik arayışları Balkan Antantı kurulmasına yol açmıştır. Bu nedenle 1933 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında Samimi Anlaşma Misakının⁵⁰² imzalanması, Türk-Bulgar ilişkilerine olumsuz olarak yansımıştır. Bulgaristan her iki komşusunun böyle bir biçimde anlaşmasını dostane olmayan bir tutum olarak algılamıştır.⁵⁰³ Bu görüşün akside mevcuttur. Örneğin Kaloyon Babef imzalı bir makalede Bulgaristan'ın Balkanlarda ve Avrupa'da cereyan eden hadiseler ve Türk-Yunan anlaşmasına ehemmiyet vermediği ve ilgisiz kaldığı belirtilmektedir. Bulgarların bu önemli durumu

⁵⁰⁰ Kıl, a. g. m., s. 143.

⁵⁰¹ Hikmet Öksüz, "Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938)", *Türkler Ansiklopedisi*, c: 16, Ankara 2002, s. 628.

⁵⁰² Soysal, a. g. e., s. 443-444.

⁵⁰³ Sibel Turan, a. g. e., s. 301.

kavrayamadıkları ileri sürülmüştür.⁵⁰⁴ Buna ek olarak, eski Bulgaristan Başvekili Çankof, Zlatanoff imzasıyla yazdığı bir makalede Bulgaristan'ın bir an önce Türkiye ve Yunanistan'la anlaşması gerektiğini yazmıştır.⁵⁰⁵

Bulgarlar arasında da komplo teorileri üretenler çıkmıştır. P. İgvorsky tarafından Zevet gazetesinde bu tarz bir düşünceye sahip bir yazı yazılmıştır. İgvorsky, "Trakya Meselesinde Yabancı Bir Parmak" başlığıyla yazdığı yazıyla, Bulgar dış politikasını ve Türkiye ile Türklerden özellikle bahsetmiştir.⁵⁰⁶ Burada Bulgarların, Türkiye'ye karşı güvensizliğini ve Türkiye'nin izlediği barışçı politikalara karşı destek vermeyeceği anlaşılmaktadır.

Bulgaristan bir yandan ekonomik durumunu diğer yandan da dış politikasını dengelemeye çalışmaktaydı. Fakat bir yandan dünya ekonomik bunalımının etkilerinin Bulgaristan'da hissedilmeye devam etmesi, bir yandan da uluslararası alandaki gelişmelerin Bulgar kamuoyunun tepkisini çekmesi Bulgaristan'ı yeni bir kaos ortamına sokmuştur.⁵⁰⁷ Bulgaristan'ın ekonomik durumu hiçte iç açıcı değildir. Bulgaristan'da mali ve iktisadi buhranın gittikçe şiddetlenmesi üzerine hükümet önemli tedbirler almıştır. Nazırlar ve piskoposların %20, mebusların %15 oranında maaşlarında kesinti yapılacaktır. Bira, şeker ve çimentodan alınan vergilerle gümrük vergileri de artırılmıştır.⁵⁰⁸

Sofya elçiliğinden gelen bir rapora göre; Bulgaristan'da Ayestefanos Antlaşması'nın yıl dönümü olan 3 Mart tarihinin İstihlas (kurtarıma) Bayramı olarak kabul edildiği bildirilmiştir.⁵⁰⁹ Önemli cemiyet mensupları, emekli askerler ve Bulgar basının büyük bir kısmı bu düşünceye sahiptirler. 26 Mart 1933 tarihinde Bulgaristan'ın muhtelif şehirlerinde gerçekleşen askeri merasimler hakkında da ayrıntılı bilgiler Hariciye Nezaretine gönderilmiştir.⁵¹⁰

Bulgaristan'da çıkmakta olan Trakya gazetesinin 23 Şubat, 2,9 ve 16 Mart nüshalarında; Bulgaristan'ın Adalar Denizi'ne inmesi, Trakya Komitasının vaziyeti

⁵⁰⁴ BCA, 030.0.010.000.000.241.626.27

⁵⁰⁵ BCA, 030.10.000.000.241.627.14

⁵⁰⁶ BCA, 030.10.000.000.241.629.5

⁵⁰⁷ Dayıoğlu, a. g. e., s. 218.

⁵⁰⁸ BCA, 030.0.010.000.000.241.626.14

⁵⁰⁹ BCA, 030.10.000.000.241.627.4

⁵¹⁰ BCA, 030.10.000.000.241.627.22

ve Trakya'nın kazanılması yolunda Bulgar halkını tahrik edici yazılar yazılmıştır.⁵¹¹ Türkiye Cumhuriyeti hükümeti Bulgaristan basını sürekli takip etmekteydi. Kendisi için zararlı olan yayınların yurda sokulmasına izin vermemiştir. Arap harfleriyle yazılan Dostluk gazetesini aleyhimize zararlı yazılar yazdığı için yurda sokulmasını yasaklamıştır.⁵¹² Ayrıca Nataneil Nazizof isimli kişi tarafından Bulgaristan Razgrat'ta çıkarılan Şahidülhakayik adlı risalenin, baştan aşağıya misyonerliğe ve Türkleri Protestanlığa teşvik edici propaganda yaptığından memlekete sokulması yasak edilmiştir.⁵¹³ Bu iki kararnameyi de Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa ve İcra Vekilleri heyetinin tamamı imzalanmıştır.

Bulgaristan'da Muşanov önderliğinde oluşturulan blok, iki seneden az bir zamanda halkın itimadını kaybedecek düzeye gelmiştir. Son bir değişikliğe maruz kalan Bulgar kabinesinin, Nasyonal Liberal Fırkasına mensup sabık adliye nazırı Verbanoff'un Sobranya'da istediği nazırlıklar boş bırakılmıştı. Hükümette bulunan Çiftçi nazırların nezaret değiştirmek istemeleri ile başlayan hükümet buhranı, boş bırakılan yerlere atanmalarıyla son bulmuştur. Bulgar kabinesi aşağıdaki son şekliyle oluşmaktadır:

*Başvekil ve Hariciye Nazırı: M. Muşanov (Demokrat)

*Dâhiliye Nazırı: Mi. Girginoff (Demokrat)

*Maarif Nazırı: Dr. Boyacıyev (Liberal)

*Maliye Nazırı: M. İstefanoff (Demokrat)

*Harbiye Nazırı: General Kissos (Fırkalar dışından)

*Ticaret Sanayi ve Mesai Nazırı: Mi. Çiçef (Çiftçi) Ziraat Nazırı: Mi. Muraviyeff (Çiftçi)⁵¹⁴ Razgrat Olayının yaşandığı sırada Bulgar hükümeti bu şekilde görev dağılıma sahipti.

⁵¹¹ BCA, 030.10.000.000.241.627.13

⁵¹² BCA, 030.0.18.01.02.33.6.003

⁵¹³ BCA, 030.0.18.01.02.37.48.007

⁵¹⁴ BCA, 030.010.000.000.241.626.10 S.1-4.

14-15 Nisan Cuma gecesi, Hz. İsa'nın öldüğü gece, karanlıkta Razgrat Türk Mezarlığı'na yerli Bulgarlar tarafından pek çirkin bir saldırı yapıldığı öğrenilmiştir.⁵¹⁵ Bu tarihin 16 Nisan,⁵¹⁶ 17 Nisan⁵¹⁷ veya 20 Nisan olduğunu yazarlar olsa da, arşiv belgesinden ulaştığımız bilgiler neticesinde ve olayı bizzat yaşayan gazeteci Necmeddin Deliorman'ın verdiği 14 Nisan⁵¹⁸ tarihi doğrudur. Bu tarihin net olarak tespit edilmesi önemlidir. Bu olayın tarihini net olarak yazmayanlar genel bir ifadeyle Nisan ayını belirtmektedirler.⁵¹⁹

Şehir ile istasyon arasında bulunan 70 dekar ve asırlık Türk Mezarlığı tahrip edilmiştir. 14 Nisan akşamı Bulgar zabitlerinin kumandasına verilen mitralyözlü askerler silahlarını mezarlığın dört köşesine yerleştirmişlerdir. Türk düşmanı şövenist Bulgar gençleri; balyozları, baltaları ve kürekleri ile mezar kazıcılığına koyulmuşlardır. Kaymakam Vazelof'un emriyle Bulgar jandarmaları mezarlığa gidecek yolların geçit yerlerini tutmuşlardır. Türk camilerine haç takılmasını öteden beri toplantılarda telkin eden Papaz Hubançef adamlarını göndermiş ve hain faaliyetlerine başlamışlardır.⁵²⁰

Akşam kulüplerinde içtima eden bu müfrit milliyetperverlerin yapacakları işi evvelden tasarladıkları, evlerinden kazma ve küreklerle gelerek toplanarak grup halinde mezarlığa gittikleri tespit edilmiştir. Mezarlığın önce tel örgüsü kesilerek kabristana girmişler, ilk olarak kabristan bekçisinin evini yakmışlardır. Bu harekete müteakip iki yüz Bulgar'ın mezarlığa dağılarak ellerindeki balta, kazma ve küreklerle mezar taşlarını kırıp geçirdikleri, mezarların tahrip edildiği, hatta ölülerden birkaçının mezardan çıkarıldığı elçilik raporuyla belirtilmiştir.⁵²¹

Türkiye'nin Sofya elçisinin değerlendirmesine göre; son aylarda Bulgar milli duygusu çok beslenmektedir. Bulgarların milli duygusunu tahrik etmek mutlaka Türk düşmanlığı demektir. Faşistlerin, Yugoslavcaların ve Hitlercilerin bu ülkedeki faaliyetleriyle hep Bulgar milli ruhunu beslemekteler. Kışkırtılan Bulgar gençler mutlak surette kendilerine kolay hedef olan Türkleri seçmektedirler. Elçi devamla,

⁵¹⁵ BCA, 030.10.000.000.241.627.26, Necmeddin Deliorman, **a. g. e.**, s. 38.

⁵¹⁶ Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, Ankara 1995, s. 366.

⁵¹⁷ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940**, İstanbul 1998, s. 209. Tezel, **a. g. e.**, s. 39.

⁵¹⁸ Necmeddin Deliorman, **a. g. e.**, s. 38.

⁵¹⁹ Yılmaz, **a. g. m.**, s. 204.

⁵²⁰ Necmeddin Deliorman, **a. g. e.**, s. 38.

⁵²¹ **a. g. a.**, s. 1.

bu gibi hakaret ve tecavüzler tevali (uzayıp gitmek, devam etmek) edecektir. Her ne pahasına olursa olsun bu milyona yakın yurttaşımızın bir an evvel Trakya veya Anadolu'ya nakledilmesinin zaruret halini aldığını bildirilmiştir.⁵²²

Bulgaristan Türklerinin durumu 1933 yılı itibari ile hiçte iyi değildir. Siyasi haklar şöyle dursun, olayların yaşandığı günlerde Türkler için can emniyeti dahi tehlikeye girmiştir. Türklere yapılan haksızlıklar, baskılar ve kötü muameleler cezasız kalmaktadır. Pomakların Bulgar neslinden gelen Müslümanlar oldukları gerekçesiyle haklarına tecavüz edilmekte ve Hıristiyan yapılmaya çalışılmaktadır. Bulgar yetki memurlarına hiçbir ülkede olmayan, vergi kanunu yetkileri verilerek Müslümanların mallarına yönelik saldırılar yapılmaktadır. Çingene ve Pomaklardan Türklüğe geçişler yaşanmakta ve bu kişilerin uğradığı zulümler neticesinde Türkiye'ye kabulleri yaşanmaktadır.⁵²³

Çingeneler ayrı tutulursa yarım milyondan az olmayan Bulgaristan'daki ırkdaşlarımızın bireysel hakları olmadığı gibi cemaat haklarına gelince, o da Bulgarların duyduğu güvensizlik nedeniyle Bulgar hükümeti tarafından kullandırılmamaktadır. Pomakları tanımamaktadırlar. Göç hakkını Müslüman Türklere kullandırmamaya özen gösterilmektedir.⁵²⁴

Razgrat Olayı'nın Türkiye'de duyulmasından önce, 16 Nisan'da Mustafa Kemal Paşa, yeni Bulgar Sefiri M. Antonov'u Çankaya Köşkünde kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa: "*Milletlerimizin birbirlerine yürekten duygularla yaklaşmaları menfaatlerine en uygun olanıdır*"⁵²⁵ demiştir. Daha sonra yabancı gazetelere demeçler veren Antonov: "*İki tarafın iyi niyeti sayesinde hiçbir itilafın kalmayacağını ve Türk dostluğunun muhafazası yolunda çalışacağını*" ifade etmiştir.⁵²⁶ Bu iyi niyetli ifadelerin kullanıldığı sırada yaşanan bu olay tam anlamıyla sürpriz olmuştur.

⁵²² a. g. a., s. 1.

⁵²³ BAC, 030.10.000.000.241.629.15. s. 1.

⁵²⁴ a. g. a., s. 2.

⁵²⁵ Vakıf, 16 Nisan 1933, s. 1.

⁵²⁶ BCA, 030.10.000.000.241.627.17.

3.4. Olayın Türk Kamuoyuna Yansımaları

Razgrat Hadisesi⁵²⁷ Türk basınına 17 Nisan pazartesi günü ulaşmıştır.⁵²⁸ Bunu sağlayan ise Anadolu Ajansı Sofya muhabiri Ali Naci Karacan'dır. Ali Naci Karacan'a ise bu durumu bir mektup ile olayı bizzat yaşayanlardan olan Necmeddin Deliorman ve Arif Necip beydir. Bu iki gazeteci aynı zamanda Sofya Elçisi Tevfik Kamil Bey'e de durumu bildirmişlerdir.⁵²⁹

Cumhuriyet gazetesi olayı: “Bulgaristan'da İnanılmayacak Feci Bir Hadise, Türk Mezarlığı Feci Şekilde Tahrip edildi”⁵³⁰ başlığıyla duyurmuştur. Vakit gazetesi: “200 Bulgar Türk Mezarlığını Yıktı”,⁵³¹ Milliyet gazetesi ise: “Bulgaristan'da Çirkin Bir Hadise”⁵³² başlığını kullanmıştır.

Bu feci hadise Deliorman Türkleri arasında derin bir heyecan uyandırmıştır. Türk ahali olaydan sonra mezarlığın başına toplanarak anne, baba, evlat ve kardeşlerinin harap edilmiş kabirleri başında ağlamışlardır. Razgrat müftüsü, cemaat reisi ve Türk halkının imzaları ile Bulgar nazırlarına, parlamentodaki grupların şeflerine, Bulgar basınına telgraflar çekmişlerdir.⁵³³

Cumhuriyet gazetesi bilgi almak için Sofya Elçisi Tevfik Kamil Bey'e ulaşarak bu hadise hakkında malumat almıştır. Sofya elçimizin verdiği bilgiye göre olay kesin yaşanmıştır. Ancak elçilik olayı araştırdıklarını kesin bilgilere ulaşmaları gerektiğini söylemiştir. Olay duyulur duyulmaz Ankara'da da derin bir teessür uyandırmıştır. Türk hükümeti de olay hakkında Bulgaristan makamlarından bilgi istemişlerdir.⁵³⁴

Milli Türk Talebe Birliği başta olmak üzere hadise Türk gençliği üzerinde de büyük bir üzüntüye sebebiyet vermiştir. MTTB Başkanı Tevfik Bey (İleri), olay

⁵²⁷ Bu hadiseden yola çıkarak yazılan, Razgrat Türklerini anlatan, kişilerin isimleri değiştirilerek yazılmış tarihi bir roman için bkz: Tayyar Tahiroğlu, *Eminin Ciğeri, Tarihsellikten Güncelliğe Razgrat Olayları*, İzmir 1985.

⁵²⁸ Cumhuriyet, 18 Nisan 1933, s.1, Milliyet; 18 Nisan 1933, s. 1, Vakit; 18 Nisan 1933, s. 1.

⁵²⁹ Necmeddin Deliorman, **a. g. e.**, s. 45-46.

⁵³⁰ Cumhuriyet, 18 Nisan 1933, s.1.

⁵³¹ Vakit, 18 Nisan 1933, s. 1.

⁵³² Milliyet, 18 Nisan 1933, s. 1.

⁵³³ Cumhuriyet, 18 Nisan 1933, s.1.

⁵³⁴ Cumhuriyet, 19 Nisan 1933, s.1.

nedeniyle bir toplantı yapacaklarını ve oradaki kardeşlerimizin kaderlerine iştirak edeceklerini açıklamıştır.⁵³⁵

Cumhuriyet gazetesinde 20 Nisan tarihli bir yazıda: “*Gospodinler, anlayalım; dost muyuz düşman mıyız?*” diye sormuştur. Yazının devamında ise şu ifadeler yer almıştır: “*Bulgaristan’da Razgrat’ta ki hadise, her Türk’ün yüreğinde derin bir teessür ve nefret uyandırdı. Ölülerin ebedi uykularını uyudukları mezarlara tecavüz, hangi memlekete, hangi millete karşı yapılırsa yapılsın her medeni insanda nefret oluşturur. Bu mezarlar Türklere değil de başka bir millete ait olsaydı da Türkiye bunu yine nefretle kınardı.*”⁵³⁶

Türkiye, bütün komşularıyla olduğu gibi Bulgarlarla da dost geçinmek için elinden geleni yapmış ve yapmaya da devam etmiştir. Bulgar devlet ricali de Türk dostluğunun kıymetini takdir ediyorlar ve etmeye de mecburdurlar. Çünkü Bulgaristan her taraftan düşmanlarla sarılmıştır ve biz Bulgarlara işte böyle bir zamanda dostluk elimizi uzatmışızdır. Resmi Bulgar hükümetinin Türkiye ile dost olmasına rağmen bazı Bulgarlar, Türklere, Türkiye ve Türklüğe karşı sönmez bir kin besliyorlar. Onun içindir ki Bulgaristan da ikidedir hadise çıkmaktadır.⁵³⁷

Gerçekten de Bulgaristan yöneticilerinin düşünceleriyle Bulgarların düşünceleri arasında bir tutarlılık olmamıştır. 1932 yılının sonlarında Bulgaristan Başvekili Muşanov’un ülke gezisi sırasında Razgrat’a da uğramıştı. Kendisini karşılayan Türk Cemaati ile sıcak bir sohbet etmişti. Ayrıca Türkçe yayınlanan Karadeniz gazetesine röportaj da veren Muşanov, (Röportajın tamamı için bkz: Ek-6) Ankara ziyaretinden de bahsetmişti.⁵³⁸ Ayrıca Muşanov, İsmet Paşa ile olan hatıralarını da anlatmıştır.⁵³⁹

Dostumuz olan Bulgar hükümeti, Türk dostluğunu Bulgarlara anlatamamıştır. Yoksa Bulgaristan’da tekrar eden hadiseler, bize Bulgar dostluğunun köprüyü geçinceye kadar devam edecek bir dostluk, daha doğrusu bir riyakârlık hissini

⁵³⁵ Cumhuriyet, 19 Nisan 1933, s.1.

⁵³⁶ Cumhuriyet, 20 Nisan 1933, s.1.

⁵³⁷ Cumhuriyet, 20 Nisan 1933, s.1.

⁵³⁸ **BCA**, 030.10.00.00.240.625.3.1

⁵³⁹ Cumhuriyet, 10 Ekim 1932, s. 1.

vermektedir. Sık sık tekrar eden hadiselerden sonra bu son olay hepsinin üzerine tük dikmiştir.⁵⁴⁰

Razgrat Olayı'nı Rodna Zachtite örgütü tarafından yapıldığı Sofya Anadolu Ajansı tarafından bildirilmiştir.⁵⁴¹ Örgütün öncülüğünde ve Bulgar milliyetçi gençlerin oluşturduğu kalabalık bir grup tarafından hadise gerçekleştirilmiştir. Hadisenin neden yapıldığına yönelik bir bahaneleri vardı. Neden olarak bu mezarlığı yıkıp yerine bir futbol sahası yapmak istemelerini göstermişlerdir.⁵⁴² Bu gerekçe Türk kamuoyuna ve basınına pekte inandırıcı gelmemiştir.

Bulgaristan'dan gelen tafsilata göre Türk mezarlığının arazisi üzerinde Türk cemaati ile belediye arasında bir itilaf bulunduğu ve Türk mezarlığına taarruz edenlerin belediye lehine fazla bir gayretçilik yapmış oldukları anlaşılıyor. Bu meseleleri Bulgaristan'da halletmesi gerekenler mahkemelerdir.⁵⁴³ Buradan da anlaşılacağı üzere mezarlığın sadece kabristandan ibaret olmadığı ve önemli sayılabilecek bir de arazisinin var olduğudur. Ancak yine o dönem şartlarında Bulgaristan gibi bir ülkede arazi sıkıntısı çekilmesi gibi bir durum olması pek mümkün gözükmemektedir.

Razgrat Olayı'nın yaşanmasından birkaç gün sonrada Bulgaristan'ın Kırcaali şehrinde bir Türk asılmış ve üzerine yafta yapıştırılmıştır. Cumhuriyet gazetesi olayı: "Bulgaristan'da bir cinayet daha, Ya buna ne diyelim?" başlığıyla duyurmuştur.⁵⁴⁴ Ancak bu olay üzerine fazla gidilmemiş ve bu olay münferit bir olay olduğu düşünüldüğünden üstü kapatılmıştır.

Bu sırada İstanbul Dişçi Mektebinde okumakta olan 200 Bulgar öğrenci bu çirkin hadiseyi protesto etmiştir.⁵⁴⁵ MTTB Başkanı Tefik Bey'de İstanbul'da öğrencilerin öncülüğünde bir protesto mitingi yapılacağını bildirmiştir.⁵⁴⁶

20 Nisan 1933 Cuma günü MTTB önderliğinde İstanbul'da büyük bir miting yapılmıştır. Cumhuriyet gazetesi olayı: "Talebe Dün Büyük Bir Nümayiş Yaptı",

⁵⁴⁰ Cumhuriyet, 20 Nisan 1933, s.1.

⁵⁴¹ Vakit; 18 Nisan 1933, s. 1.

⁵⁴² Tezel; **a. g. e.**, s. 39.

⁵⁴³ Yunus Nadi, "Bulgaristan'da Bir Türk Mezarlığına Taarruz Hadisesi", Cumhuriyet, 20 Nisan, 1933. s.1.

⁵⁴⁴ Cumhuriyet, 20 Nisan 1933. s. 1.

⁵⁴⁵ Cumhuriyet, 20 Nisan 1933. s. 1.

⁵⁴⁶ Cumhuriyet, 20 Nisan 1933. s. 1.

(gazetenin manşeti, Ek- 11) başlığıyla duyurmuştur. Binlerce kişilik bir kabile Bulgar kabristanına giderek Razgrat tecavüz hadisesine mukabele olmak üzere mezarlığa çelenk koymuşlardır.⁵⁴⁷

MTTB'nin kuruluşu 14 Aralık 1916 tarihidir. Ancak savaş koşulları nedeniyle uzun bir süre varlık gösterememiştir. 1929 ise, MTTB için adeta bir başlangıç yılı olmuştur. Özellikle Tevfik Bey'in başkanlığında, 1933'ün sonlarına kadar devam edecek olan aktif bir döneme girilmiştir. Dönemin koşulları gereği Cumhuriyet Halk Partisi ve iktidarının izni olmadan her hangi bir eyleme geçilmesi veya düşünce açıklanması neredeyse imkânsızdı.⁵⁴⁸ Buna rağmen MTTB bu eylemi gerçekleştirmiştir.

Halkında karıştığı bu kanun dışı hadiseyi zabıta kuvvetleri dağıtmıştır. 80 kişilik bir öğrenci grubu tevkif edilmiş ve hükümet olayı tahkikata başlayarak derinleştirmiştir.⁵⁴⁹ Ayrıca MTTB'nin kapatılması da gündeme gelmiştir. Bu cemiyetten sadece zabıta ve kolluk kuvvetleri şikâyetçi değildi. Bunlarla birlikte İstanbul Üniversitesi rektörü de, Başbakan İsmet Paşa'ya bir mektup yazarak Milli Türk Talebe Birliği adını taşıyan bu cemiyetin zararlı hale geldiğini, vali ve Fırka İdare Reisi beyefendilerle birlikte bu cemiyetin kapatılmasını istediklerini yazmıştır.⁵⁵⁰

İstanbul'daki nümayişler ve Bulgar konsolosluğu önünde atılan nutuklar Bulgaristan'ı korkutmuştur. Bulgarlar, Deliorman Türklerinin de isyan edeceklerinden korkuyorlardı. Bunun üzerine Sofya'dan resmi bir tahkik heyeti Razgrat'a gelmiştir. Bu heyet Karagörgiyef namında Galatasaray mezunu, fasih Türkçe konuşan bir mülkiye müfettişinin başkanlığında.⁵⁵¹

Bu heyet pek çok kimselerle temas etmiştir. Sofya'ya dönmek üzere olan Necmeddin Deliorman bu heyetle görüşmek için seyahatini ertelemiştir. Deliorman: *“Kaymakamlık binasında, kaymakam Vazelof'un da bulunduğu bir toplantıda, Karagörgiyef beni sorguya çekmeye çalıştı. Çok canım sıkıldı. Bulgarlar kabahatli oldukları halde biz sorguya çekiliyordu. Ayağa kalktım ve kaymakamı göstererek,*

⁵⁴⁷ Cumhuriyet, 21 Nisan, 1933. s. 1.

⁵⁴⁸ M. Çağatay Okutan, *Milli Türk Talebe Birliği*, İstanbul 2004, 25.

⁵⁴⁹ Cumhuriyet, 21 Nisan, 1933. s. 1.

⁵⁵⁰ **BCA**, 030.10.00.00.117.817.7

⁵⁵¹ Necmeddin Deliorman, **a. g. e.**, s. 49.

mesul arıyorsanız işte dedim.”⁵⁵² Necmeddin Deliorman’ın ifade ettiği gibi Bulgar hükümeti ciddi tahkikata başlamış ve beş kişiyi tutuklamıştır.⁵⁵³ Bu günlerde Sofya’da yapılacak olan Türk-Bulgar milli takımları arasında yapılan olan futbol müsabakasına, hassasiyet gösteren ve maçı yapmak istemeyen Türk milli sporcularının gitmek istemediklerini federasyona bildirmişlerdir.⁵⁵⁴

İstanbul’da düzenlenen mitingin ardından MTTB üyesi bazı öğrenciler tutuklanmışlardır. Bu nedenle basın başta olmak üzere bu milliyetperver talebe gençliğinin desteklendiği yazılar yazılmıştır. Peyami Safa gençlere desteğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

*“Bulgarların yaptığı hadise açıkça meydandadır. Buna karşı Türk gençleri ne yapmışlardır? Her karşılığın daha şiddetli olması gibi en tabii haklarından da vazgeçerek Bulgar mezarlığına çiçek koymuşlardır. Burada herkesin gözünü yaşartacak yüksek bir beşeri duygu vardır. İnsanlığın umumi sulh için yırttığı, silahların azaltılmaya çalışıldığı günlerde, sulhperver ve milliyetperver Türk çocukları, sulh ve milliyet aşkını en ulvi şekilde birleştiren insanca bir iş yapmışlardır.”*⁵⁵⁵

Nümayiş sonrasında tutuklanan 80 kişiden 60’ı yapılan tahkikata göre serbest bırakılmıştır.⁵⁵⁶ İstanbul emniyet müdürü, Talebe Birliğinin kapatılması için vilayete müracaat etmiştir. Bununla birlikte tahkikat iki kısımda devam etmiştir. Birinci safhası bu nümayişe önyak olanlar, ikinci safhası da tezahüratın başından sonuna kadar zabitanın görevini yapmasına karşı koyanlardır. Önce Bulgar konsolosluğu önünde toplanan gençler, Bulgarların yaptıkları şekilde karşılık vermeyeceklerini bildirmişler ve sloganlar atarak Hürriyeti ebedîye tepesinde bulunun Bulgar mezarlığına doğru yürümüşlerdir. Polis ve jandarma kuvvetleri öğrencilerin mezarlığa girmelerine mani olmak istemişlerse de buna muvaffak olamamışlardır. Gençler duvarlardan atlayarak girdikleri mezarlıkta, bir Bulgar’a ait mezarın başına çiçek koymuşlardır.⁵⁵⁷

⁵⁵² Necmeddin Deliorman, **a. g. e.**, s. 49.

⁵⁵³ Cumhuriyet, 21 Nisan, 1933. s. 1.

⁵⁵⁴ Cumhuriyet, 21 Nisan, 1933. s. 1.

⁵⁵⁵ Peyami Safa, “Bu Çiçekler...”, Cumhuriyet, 22 Nisan, 1933, s. 1.

⁵⁵⁶ Cumhuriyet, 22 Nisan, 1933, s. 1.

⁵⁵⁷ Cumhuriyet, 22 Nisan, 1933, s. 1.

Bu hadiseleri takip eden ve İstanbul'da yaşadığı anlaşılan bir Bulgar, Cumhuriyet gazetesine bir mektup göndermiştir. Mektubu, gazetenin Dost muyuz? Düşman mıyız? Başlığına cevap olarak yazdığını belirten Bulgar şöyle karşılık vermiştir:

“500 sene babalarımız dedelerimiz Türk boyunduruğu altında yaşamıştır. Onların çektikleri biz bütün gençlerin kalbinde kızıl kanla yazılıdır. Bizim bütün kahramanlarımızı astınız, kestiniz, mahvettiniz. Bulgar hükümet ricali Türklere dostmuş, kaç para eder! Bulgar milleti Türk'ün düşmanıdır. Mekteplerimizde bunu öğrendik. Bulgaristan'da Türk'ün yeri yoktur. Başlarını alıp gitsinler. Mezarlıklarınızı da park yapacağız.”⁵⁵⁸

Bu mektubu alan ve yayınlayan Abidin Daver cevap yazan Bulgar'a şu şekilde bir karşılık vermiştir:

“Mektubu yazana teşekkür etmiştir, en azından mertlik gösteren riyakârlık yapmayan bir Türk düşmanı Bulgar olduğu için. Bu Türk düşmanlığının yeni bir şey olmadığı ve Umumi Harpte bile Bulgarları kurtarmak için Dobruca'ya, Makedonya'ya beş Türk firkasının gönderilerek, Bulgar topraklarının çiğnenmesine mani olduğu sırada da var olduğunu... Türk düşmanlığı, Bulgarların senelerden beri aldıkları terbiyenin tabii bir neticesidir. Yalnız, biz zannediyorduk ki Balkanlar da Türklere başka hiçbir dostu kalmamış olan Bulgarlar, artık Türk düşmanlığından vazgeçmiş olsun. Çünkü Türkler, Bulgarların, doğru yanlış, Bulgarlar toprakları addettikleri Dobruca, Makedonya ve Garbı Trakya'dan arazi almamışlardır. Fakat Bulgarların kalplerini düşmanlık ve taassup o kadar bürümüştür ki onlar hala, mazide ki tahrikâta kapılarak bu günkü dostlarını ve düşmanlarını ayırt etmekten aciz bulunuyorlar.”⁵⁵⁹

Bulgaristan'da yapılan tahkikat neticesinde şüpheli bulunan ve tutuklanan kişilerden 60'a yakını 21 Nisan da serbest bırakılmışlardır.⁵⁶⁰ Bulgarlar ise olayın üstünü örtmek istemekteydiler. Zaten bu olayı ülke dışına çıkartıp büyümesine neden olan kişileri arıyorlardı. Razgrat yöneticisi, Bulgaristan'a zarar vermekte olan bu durumun düzeltilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Yönetici, hadisenin dış

⁵⁵⁸ Cumhuriyet, 22 Nisan, 1933, s. 1.

⁵⁵⁹ Abidin Daver, “İşte Bulgar Dostluğu”, Cumhuriyet, 22 Nisan, 1933.

⁵⁶⁰ Cumhuriyet, 22 Nisan, 1933, s. 6.

matbuata mübalağalı bir şekilde sunulduğunu ve Türk cemaati tarafından tavzih edilmesini istemiştir. Necmeddin Deliorman olayı kendisin bildirdiğini ve bunu da ne Türk cemaatinin nede müftülüğün bildiğini yazmıştır.⁵⁶¹ Daha sonra Razgrat yöneticisinin arzusunu yerine getirmek üzere Sofya'daki mesul makamlara telgrafla bir tavzih name gönderilmiştir. Aynı zamanda Bulgar hükümetinin aldığı tedbirlere karşı yerli halkın şükran ve minnetini de arz etmişlerdir.⁵⁶²

Bir kısmı serbest bırakılmış olmalarına rağmen nümayişe katılan Darülfünun ve yüksek tahsil öğrencisi 23 kişi tutuklanmıştır.⁵⁶³ 23 Nisan tarihli Cumhuriyet gazetesinde Bulgar basınında Razgrat Olayı hakkında yazılan yazılara yer verilmiştir. Znema gazetesi, "Hadise bir çılgınlıktır" ifadesini kullanmıştır. La Bulgaria gazetesi de belediye ve mezarlık davasını anlattıktan sonra bu hareketin Türklere karşı değil, Bulgar belediye meclisine karşı yapılmış olduğunu ifade etmiştir. Ekseriyetle gazeteler hükümete ait olan bir konuda Bulgar gençlerinin olaya müdahil olmasını tasvip etmemektedirler. Cumhuriyet gazetesi ise bu yazılanlara şu şekilde bir soruyla karşılık vermiştir. Neden Razgrat da tevkif edilenler kısa bir süre sonra serbest bırakılmışlardır?⁵⁶⁴

Bulgarlarla Mayıs ayının ilk haftası yapılması planlanan futbol maçının iptal edilmesi gündeme gelmiştir. Ancak 23 Nisan da Futbol Federasyonu Başkanı Hamdi Emin Bey, Anadolu Ajansına yaptığı açılımda, Sofya'da yapılacak olan maçın belirlenen tarihte yapılacağını açıklamıştır.⁵⁶⁵

Razgrat Olayı ve İstanbul'da yaşananlar, Türkiye'nin değişik bölgelerinde de protestolara ve tepkilere sebep olmuştur. 23 Nisanda İzmir orta tahsil talebeleri Alsancak Meydanında Gazi Heykeli önünde toplanmak ve Razgrat Olayı'nı protesto etmek istemiştir. Ancak zabıta kuvvetlerince izin verilmemiştir. Bunun üzerine talebe valiye bir heyet göndererek İstanbul'da tevkif edilen arkadaşlarının affedilmeleri için lazım gelen makamlara telgraf çekeceklerini bildirmişlerdir. Vali Paşa bu telgrafi

⁵⁶¹ Necmeddin Deliorman, **a. g. e.**, s. 48.

⁵⁶² Necmeddin Deliorman, **a. g. e.**, s. 48.

⁵⁶³ Cumhuriyet, 23 Nisan, 1933. s. 2.

⁵⁶⁴ Cumhuriyet, 23 Nisan, 1933. s. 1.

⁵⁶⁵ Cumhuriyet, 24 Nisan, 1933. s. 1.

kendisinin çekeceğini, Türk dünyasının bu işle alakadar olmamasına imkân olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine talebe dağılmıştır.⁵⁶⁶

Adana öğretmenleri de, Bulgaristan'da Razgrat'ta ki hadiseyi haber alır almaz bir toplantı düzenleyerek bu hadise hakkında protestoda bulunmak üzere Ankara'daki Yüksek Maarif Vekâletine telgraf çekerek rahatsızlıklarını bildirmişlerdir.⁵⁶⁷

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken Cenevre'ye gidecek olan Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey İle Bulgar Başvekili M. Muşanov Filibe tren istasyonunda görüşmüşlerdir. Samplon Ekspresi 23 Nisan sabahı Filibe istasyonuna gelmiştir. Muşanov, tren istasyonuna gelerek Tefik Rüştü Bey ile uzunca bir görüşme yapmışlardır. Mülakat çok samimi olmuştur. Bu mülakatta son hadiseyle beraber iki memleketi alakadar eden meselelerin görüşüldüğü tahmin edilmektedir. Ayrıca Sofya elçimiz Tefik Kamil Bey'de bir müddet Hariciye vekili ile seyahat edecek ve bilgi verecektir.⁵⁶⁸

Tefik Rüştü Bey, Bulgar topraklarından çıkarken, kendilerini ziyaretlerinden dolayı öce Bulgar Kralına sonrada ziyareti yapan Bulgaristan Başvekili Muşanov'a birer teşekkür yazısı göndermiştir.⁵⁶⁹ Bu görüşmeler gerçekleşikten sonra anlaşılmıştır ki Tefik Rüştü Bey'in yanına Muşanov ile birlikte Bulgaristan Kralı da gelmiştir. Sofya elçiliğimizden alınan bir rapor bunu kanıtlamaktadır. Raporda; Hariciye Vekilimizin Bulgaristan'dan geçmesi esnasında bizzat Kral Hazretleri ve Bulgar hükümeti tarafından gösterilen alaka ve dostluk dolayısıyla müteşekkirdüğümüzün ve Reiscumhur Gazi Hazretlerinin Tefik Rüştü Bey'e gösterilen iltifattan dolayı ayrıca teşekkür ettiğini ve bunlara karşılık Muşanov'un da cevap verdiği bildirilmiştir.⁵⁷⁰ Bulgaristan'ın bu şekilde davranması elbette Türkiye'yi böyle bir hadiseden dolayı karşısına almak istememesinden kaynaklanmıştır. Türkiye'de aynı şekilde bir Bulgar düşmanlığını istememiştir. Türkiye'nin tehlike olarak gördüğü devlet bu sırada Musollini İtalya'sıdır.

⁵⁶⁶ Cumhuriyet, 24 Nisan, 1933.

⁵⁶⁷ Cumhuriyet, 24 Nisan, 1933.

⁵⁶⁸ Cumhuriyet, 24 Nisan, 1933.

⁵⁶⁹ BCA, 030.10.00.00.241.630.13

⁵⁷⁰ BCA, 030.10.00.00.241.630.11

Bulgaristan da yayınlanan Trakya gazetesi, “Yabancı Kışkırtması” başlıklı bir makale yazmıştır. Makalede, Tevfik Rüştü Bey’in Türk-Bulgar dostluğuna karşı düşman olanlarla mücadele etme şeklindeki beyanatı ile Bulgaristan Başbakanı Muşanov’un yabancı kışkırtmaları üzerine sözleri alınarak İstanbul ve Razgrat’ta ki olaylar anlatılmıştır. Beş asırdan beri köle olan bir halkın Türk dostluğunu kabul etmeme hakkının olduğundan bahsedilmektedir.⁵⁷¹ Farklı düşünce Bulgar gazeteleri de mevcuttur. Mesela Demokratieçki Sagovor gazetesi olayı bir “Cinayet” olarak değerlendirmiş ve ifade etmiştir.⁵⁷² Olaya gayri ciddi bir şekilde yaklaşan Bulgar Komünist Eho gazetesi de Razgrat Olayı ilgili fıkralar yazılmıştır.⁵⁷³

Bulgar Başbakanı Muşanov’un Türk dostluğunun devamı için çalıştığı bir gerçektir. Mümkün olan her fırsatta bundan bahsetmekten geri durmamıştır. Bulgar meclisinde Hariciye bütçesinin görüşüldüğü sırada Muşanov, Bulgaristan’ın komşuları hakkında izahat vermiştir. Sosyalist ve Radikal gruplara mensup vekillerden bazıları Muşanov’u tenkit etmişlerdir. Muşanov şu cevabı vermiştir:

“Türkiye ile anlaşmalara bağlıyız. Münasebetimiz hissiyat ve menafimizin emrettiği şekilde çok samimidir. Hareketlerinin hesabını veremeyen güya Bulgar vatanperveri geçinen birtakım bedbahtların eseri olan Razgrat Olayı çok istismar edilmiştir. Fakat bütün bunlar dostluğumuza zarar vermemiştir. Biz bu dostluk için mümkün olan her şeyi yaptık. Seleflerimiz tarafından bize bırakılan dostluk vaziyetini muhafaza etmekle kalmayıp onu artırdık.”⁵⁷⁴

Tevfik Rüştü Bey’e Razgrat Olayı hakkında sorulan sorulara verdiği cevapta: *“Hadisenin halledildiğini, fakat bu vaka gösteriyorki her iki hükümet kendi topraklarında komşu devlet aleyhine yapılan veya yapılması muhtemel olan propaganda ile mücadele etmek mecburiyetindedir”⁵⁷⁵* şeklinde durumu ifade etmiştir.

Razgrat Olayı TBMM’de de gündeme gelmiştir. Denizli Mebusu Mazhar Müfit Bey, Razgrat vakası hakkında Hariciye Vekâletinden şifahi sual takririnde

⁵⁷¹ BCA 030.10.00.00.241.629.2

⁵⁷² Cumhuriyet, 25 Nisan 1933. s. 1.

⁵⁷³ BCA 030.10.00.00.241.629.7

⁵⁷⁴ BCA 030.10.00.00.241.630.2

⁵⁷⁵ Cumhuriyet, 25 Nisan 1933.

bulunmuştur. Ancak sualinin işleme alınması sırasında Mazhar Müfit Bey mecliste olmadığından reis tarafından sualin gelecek celseye bırakılmıştır.⁵⁷⁶ Daha sonraki meclis zabıtlarını da incelemiş olmamıza rağmen bu konu tekrardan meclis gündemini gelmemiştir.

Razgrat'ta da Bulgarlar tarafından büyük bir miting düzenlenmiştir. Hükümet meydanında toplanan halka Grigor Tenekeciyef, Yordan Hirinof ve İvan Hristof tarafından nutuklar söylenmiş, Bulgaristan'daki Türk gençliğinin de Bulgarlarla beraber olduğu, Türkçe Karadeniz gazetesi başmuharriri Razgrat'lı Arif Necip Bey ile Deliorman gazetesi (gazetenin bir nüshası, Ek- 7)baş muhabiri Necmeddin Bey'in Türkleri tahrik ettikleri söylenmişti. Halk kalabalığı dağılmış olmasına rağmen korkan Arif Bey ile Necmeddin Bey, Razgrat'tan bilinmeyen bir yere kaçmışlardır.⁵⁷⁷

Necmeddin Deliorman, Bulgaristan'dan kaçışının bu Bulgar mitingi sırasında gerçekleştiğini belirtir. Razgrat'ta bulunan eski kilisenin çanları çalmış ve Bulgarlar galeyana gelmiştir. Protestocular Necmeddin Bey'in adını hain olarak haykırmaktaydılar. Bu durumdan çekinen ve Keserevo'da yaşan 80 hanelik Türk'ün imhasını hatırlayan Necmeddin Bey korkuya kapılmıştır. Türklerin yine aynı duruma düşmemesi için saklanmıştır. Yorucu ve sıkıntılı bir yolculuk yapan Necmeddin Bey, bir Türk köyünde gizlenirken Bulgar jandarması tarafından yakalanmıştır. Bulgar hükümeti nerede görülürse teslim olmadığı takdirde vurulsun emri vermiştir. Yakalanan bu şahıs Bulgarların gözünde dünyayı ayağa kaldıran işgüzar biriydi. Bu tutukluluk süresi fazla uzun sürmemiş ve bir Türk köy ağasının da yardımıyla kaçmaya muvaffak olmuştur.⁵⁷⁸

Bulgar Trakya Cemiyeti'nin yayın organı olan Trakya gazetesi, Bulgaristan'ın zararına bir Türk-Bulgar dostluğu olamayacağını yazmıştır. Ayrıca gazete, Razgrat Hadisesi'nin de ora kaymakamının lüzumsuz davranışında kaynaklandığını belirtmiştir. Aynı zamanda bu yazıda Edirne'de çıkan Milli gazetenin Trakya Cemiyeti ile diğer Bulgar milliyetperverlerini Türkiye aleyhine ve Sırp lehine hizmetini itham etmekte iddia edilen yazılarına cevap vermekte ve Razgrat hadisenin abartılmakta olduğu yazılmıştır. Son olarak bir gün mutlaka

⁵⁷⁶ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlar**, Devre 4, c:14, Ankara 1976, 24 Mayıs 1933.

⁵⁷⁷ Cumhuriyet, 25 Nisan 1933.

⁵⁷⁸ Necmeddin Deliorman, **a. g. e.**, s. 49-75.

Bulgaristan'ın Adalar Denizi'ne çıkacağı belirtilmiştir.⁵⁷⁹ Edirne gazetesi ile Trakya gazetesi arasında karşılık iddialar ve tartışmalar bundan ibaret olmamış ve başka tartışmalar da yaşanmıştır. Yine Trakya gazetesi, Edirne Milli gazetesine atıfta bulunarak, "Trakya teşkilatı kime hizmet ediyor" başlığını kullanmış, bütün Trakya'nın sahibinin Bulgar halkı olduğu ve Büyük Bulgaristan'ın kurulması gerektiği yazılmıştır.⁵⁸⁰ Trakya Cemiyeti'nin faaliyetlerinden Türkiye'de rahatsızlık duymaktaydı. Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey bunu dile getirmiştir.⁵⁸¹

Filibe'de çıkan bir başka Bulgar gazetesi Pobeda'da ise, Bulgar harici siyaseti tenkit edilmiş, Bulgaristan'ın Türkiye'ye yaklaşması lüzum geldiği ifade edilmiştir.⁵⁸² Bu sırada Türkiye ile Yunanistan arasında ve Bulgaristan aleyhine bir ittifak yapıldığı haberleri Sofya'da çıkmıştır. Bu iddianın Bulgaristan'da bulunun Yugoslav encümenleri tarafından ortaya atıldığı ve Bulgarlarında bundan endişe ve merakla kapıldıkları, Sofya elçiliğimiz tarafından bildirilmiştir.⁵⁸³

İstanbul'da yaşayan Bulgarlar bu yaşanan durumdan memnun değillerdi. Gazetelerde çıkan yazılara karşı iki ülke dostlunun önemini belirten mektuplar göndermişler ve bu oyunları İngiliz gizli servisinin çıkarttığı, Türk-Bulgar dostlunun onlar tarafından bozulmak istendiğini belirtmişlerdir.⁵⁸⁴ Cumhuriyet gazetesi bu mektuplardan birini yayınlamıştır. Mektuba cevap olarak bazı sorularda sormuştur. İstanbul Barosu avukatlarından ve Tuna Türklerinden olan Halil Yaver Bey'in yazmış olduğu "Bu Günkü Bulgaristan'da Türk Düşmanlığı" isimli küçük bir kitaba atıfta bulunan gazete, Bulgaristan milli marşının, tarih ve edebiyat kitaplarının hepsinde Türkiye'ye hakaretler edilmiş, Türk düşmanlığını gösteren deliller olduğunu yazmıştır.⁵⁸⁵

Halil Yaver Bey bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Bir zamanlar Türk, Alman, Avusturya-Macar ordularıyla birlikte Selanik'e, Bükreş'e, Köstence'ye girmiş olan Bulgarların, neden bir Selanik'in zaptı, Köstence'nin zaptı, neden bir Bükreş'in zaptı heykeli

⁵⁷⁹ BCA, 030.10.00.00.241.630.8

⁵⁸⁰ BCA, 030.10.00.00.241.629.4

⁵⁸¹ BCA, 030.10.00.00.241.631.36

⁵⁸² BCA, 030.10.00.00.241.630.12

⁵⁸³ BCA, 030.10.00.00.241.629.20

⁵⁸⁴ Cumhuriyet, 25 Nisan 1933.

⁵⁸⁵ Cumhuriyet, 25 Nisan 1933.

yapmayıp ta Edirne'nin zaptı heykeli yaptıklarını kendilerine sormak lazımdır. İşte bu esnada Razgrat Olayı'nın da olması bu dostluğun ne kadar sağlam olduğunu düşündürmektedir."⁵⁸⁶

Halil Yaver Bey'in yazmış olduğu bu kitap hakkında Bulgar gazeteleri de yazılar yazmışlardır. Trakya gazetesinde kitap için yazılan bir cevapta. "Az medeni Türklerin kendilerini Avrupa'dan kovanların Bulgarlar olduğunu unutmayacakları" yazılmıştır. Bir diğer yazıda ise şu ifadelere yer vermişlerdi:

"Bulgarların Halil Yaver Bey'in zannettiğinden fazlasını yani Midye-Enez hattını istemektedirler. Türklerin Bulgarlardan korktukları, Türklerin Balkanlara gelmeden evvel Bulgar ırkının Trakya'da muharebeler vermiş olduğunu, Türk ırkından olmadıkları, vaktiyle bize uşaklık ettiklerini kabul ettikten sonra eski efendilerini nasıl yendiklerini, 1913'te Trakya'nın palyaço pehlivanlıkla Türklerin Trakya'yı geri aldıkları."⁵⁸⁷

La Bulgaria gazetesindeki bir fıkrada da şöyle denilmiştir:

"Her Türk'ten Bulgarları sevmesi istenemeyeceği, memleketin kurtarıcısı olan Gazi Hazretlerinin bile aleyhinde bulunanlar varken bütün Türklerin sevgisini istemek olanaksızdır. Türk-Rus muharebesi sırasında yapılmış olan Bulgar Milli Marşının, Türk komşuları için bir nezaket eseri olmak üzere çoktan tamamen değiştirilmiş olduğu ve eser sahibinin bundan haberdar olmadığı, Bulgaristan'ın bir kısmının geri alınmasından bahseden kitap sahibinin aklı vaziyetinin sağlamlığından şüphe edilebileceği."⁵⁸⁸

25 Nisan tarihin Bulgar Başbakanı Muşanov, gazetelere verdiği beyanatında Razgrat Olayı'nı, Türkiye Hariciye Vekili Tefik Rüştu Bey ile Filibe istasyonunda yaptıkları mülakattan sonra kapanmış telakki ettiğini söylemiştir. Bulgar meclisinde de sorulan bir soru üzerine Başbakan Muşanov: "Hadisenin tasfiye olduğunu, Türk-Bulgar milletleri arasındaki samimi dostluk bu gibi hadiselerle kararmaz ancak bu gibi hadiselerle ilerde mani olmak lazımdır" demiştir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ Cumhuriyet, 25 Nisan 1933.

⁵⁸⁷ BCA, 030.10.00.00.241.627.2, s. 1.

⁵⁸⁸ a. g. a., s. 2.

⁵⁸⁹ Cumhuriyet, 26 Nisan 1933.

Türkiye’de davası devam eden 23 öğrenci ise 25 Nisan günü tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmıştır. MTTB başta Cumhuriyet gazetesi olmak üzere kendilerine verdikleri destekten ötürü Türk gazetelerine teşekkür yazıları göndermiştir.⁵⁹⁰

Diğer taraftan Bulgar Nasyonal Liberal Fırkasının sözcüsü olan Nezakisimost gazetesi, bu günkü Türk milleti ve kurucusu Gazi Mustafa Kemal’i hayranlıkla andıktan sonra, tahkike lüzum görmedikleri mübalağalı haberlere hayret ettiklerini yazmışlardır. Bulgaristan’ın iki komşu millet arasındaki münasebeti devamlı teşkil eden anlaşmalara birçok teminat vermiş olduğunu da yazarak, Razgrat Olayı gibi ehemmiyetsiz bir mesele yüzünden Edirne ve İstanbul’da yapılan tezahürleri hararetli bir şekilde karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Bu gazete kısaca kabahati Türk basınına yüklemek istemiştir.⁵⁹¹

Hariciye Vekilimiz Tevfik Rüştü Bey’de Bulgar gazetelerine bu hadise ile ilgili de şu beyanatı vermiştir:

“Sayın Muşanov ile görüşmemenden çok memnunum. Razgrat ile İstanbul’da cereyan eden hadiseler iki memleket arasındaki münasebatı asla bozmamıştır. Hatta bu hadiselerden sonra verilen beyanatlarla iki memleket arasındaki dostluk daha da derinleşmiştir. Hadiseler ikinci plana itilmiştir. Asıl olan Türk-Bulgar dostluğudur ki herkes bundan ilham almalıdır. Bizce Razgrat Olayı önce Ankara elçisi Antonov’un sonrada Bulgaristan Başbakanı Muşanov’un verdiği izahat neticesinde bizim için kapanmıştır.”⁵⁹²

Belgrat elçiliğimizden alınan bir rapor Bulgarların niyetlerini görme açısından son derece önemlidir. Raporla birlikte Bulgar emellerini gösteren bir de harita vardır. Elçiliğe göre dost geçindiğimiz Bulgarların komşularından istedikleri arazi meyanında, altı asırdan beri Türk vatani olan Şarki Trakya’nın da bulunması Bulgarların aç gözlülüğüne ve siyasi terbiyeden mahrum olduklarına en açık delildir. Belgrat elçiliğimiz ayrıca bu haritanın incelenmesini ve Bulgaristan kabinesinden

⁵⁹⁰ Cumhuriyet, 26 Nisan 1933. s. 1.

⁵⁹¹ Cumhuriyet, 27 Nisan 1933. s. 1.

⁵⁹² Cumhuriyet, 27 Nisan 1933. s. 1.

Trakya komitasının (Trakya Komitesi'nin bir propaganda dergi kapağı Ek-8) faaliyetlerine bir son verilmesi için talepte bulunulmasını da tavsiye etmiştir.⁵⁹³

Bulgaristan Başbakanı Muşanov'un, Cenevre'ye giderken Belgrat'ta yayınlanan Vereme gazetesine verdiği bir beyanatta Bulgaristan'ın bir ittifaka dâhil edilmesi söz konusu olmuştur. Ancak Türkiye'nin Belgrat elçisi bu durumu gazetenin iddiası olduğunu Muşanov'un böyle bir demeç vermeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca gazete Muşanov'un da kendisini bir Yugoslav olarak gördüğünü de yazmıştır.⁵⁹⁴ Yine aynı gazetede çıkan başka bir haberde ise Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında bir Balkan İttifakı hazırlıkları yapıldığı yönünde bir makale yazılmıştır.⁵⁹⁵

Muşanov Cenevre'de bulunduğu sırada bir Fransız gazetecisiyle mülakat yapmıştır. Muşanov şu konulara değinmiştir:

*“Bulgaristan'ın politikasının değişmediğini ve değişmeyeceğini, bu politikanın gayesi Balkanlarda sulh için çalışmak, memleketimizin istiklal ve serbestliğini muhafaza etmektir. Bulgaristan bütün büyük devletlerle iyi münasebetlerde bulunuyor, devlet zümrelerinden birine veya diğerine bağlanmak niyetinde değildir. Yugoslavya ile bizi ayıran tek mesele Makedonya'daki Bulgar ekalliyeti davasıdır. Belgrat hükümeti bu haklarımızı tanırsa itilaflarımız ortadan kalkacaktır.”*⁵⁹⁶

Muşanov, Bulgar Sobranyası'nda yapılan görüşmeler sırasında komşu devletler ile olan meseleler hakkında meclisi bilgilendirmiştir. Türkiye'ye sıra gelince de, münasebetlerin samimi olduğunu, Razgrat Olayı'nın iz bırakmış olduğunu ve emlak meselesinin hallinin ilerlemiş olduğunu, üçlü ittifakın aslı olmadığını söylemiştir.⁵⁹⁷

Sobranya'da yapılan bir başka görüşmede ise Sosyalist mebus Pastubof, Razgrat Olayı'nı kimin yaptığını bilmek istediklerini, yaptığını düşündüğü teşkilatın ortaya çıkartılmasını hükümetten talep etmiştir. Türk-Bulgar dostluğunu zedeleyecek

⁵⁹³ BCA, 030.10.000.000.241.628.9

⁵⁹⁴ BCA, 030.10.00.00.226.524.9.1

⁵⁹⁵ BCA, 030.10.00.00.226.524.11.1

⁵⁹⁶ BCA, 030.10.00.00.226.524.16

⁵⁹⁷ BCA, 030.10.00.00.241.629.12

bu gibi hadiselerin bir daha yaşanmaması için ne gibi tedbirler alınacağını da sormuştur. Bundan sonra söz alan Nasyonal Liberal grubundan mebus Açıkov söz almış ve bu hadisenin Türk matbuatına yanlış aksettirildiğini söylemiştir.⁵⁹⁸

Bu olayda Bulgar hükümetinin parmağı olduğunu düşünmek yanlıştır. Nihayetinde Muşanov hükümetinin sanki başka işi gücü yokmuş gibi Razgrat'taki Türk mezarlığını tahriple uğraşacağına ihtimal verilmez. Bu olay nedeniyle Muşanov'un da en az bizim kadar üzülmüş olduğu ve bu nedenle de Tevfik Rüştü Bey ile yaptıkları görüşmede konunun hemen çözüme kavuşturulduğu düşünülmektedir.⁵⁹⁹ Yunus Nadi, Cumhuriyet gazetesinde ki yazısında: "*Razgrat Olayı'nın resmi tasfiyesine rağmen, Türk-Bulgar münasebatının selameti namına, bu meseleleri biraz açık konuşmayı yalnız faydalı değil, birazda elzem ve faydalı buluyoruz*"⁶⁰⁰ demiştir.

Razgratlı Bulgarlar yaşanan bu hadiseler nedeniyle suçlu gördükleri kişilere saldırılarda bulunmuşlardır. Edirne Postası gazetesinde çıkan bir habere göre, birinin jandarma olduğu anlaşılan iki kişinin Razgrat müftüsünün evine kapıyı kırarak girdikleri ve müftüyü başından tabanca ile yaraladıklarını belirtilmiştir.⁶⁰¹

Muşanov'un Bulgaristan'ın menfaati için Türk dostluğuna attığı öneme Türkiye'de samimiyetle inanılmaktadır. Onun samimiyetine rağmen, Bulgaristan'ın iç yüzünde kaynayan ve zaman zaman patlak veren Türk düşmanlığından bir anlam çıkarmak zordur. Bazı zamanlar oluyor ki Muşanov'un kendi arkasında oynanan oyunlara vakıf olacak kadar kuvvetli bir vaziyette bulunup bulunmadığından şüphe duyulmaktadır. Bulgaristan'ı hükümet mi yoksa hala komitalar mı yönetiyor sorusu hep akıllarda olmaktadır. Eskiden herkesin bildiği gibi Bulgaristan'ı komitalar yönetmekteydi şimdi ise durum nedir tam bilinemiyordu.⁶⁰²

Bulgaristan'daki Türk unsurunun tamamen haksız ve fena muamelelere maruz olmalarına Türkiye Türklerinin ilgisiz kalamayacakları bilinmesi gereken bir hakikattir. Bulgaristan Türklerine yapılan bu fena muameleler insanlık ve medeniyet şartlarına sığmaz. Kendi ekalliyet davasına sıkı bağlı olan Bulgaristan, dünyanın en

⁵⁹⁸ Cumhuriyet, 28 Nisan, 1933.

⁵⁹⁹ Yunus Nadi, "Razgrat Hadisesi ve Bulgaristan I", Cumhuriyet, 28 Nisan 1933. s. 1.

⁶⁰⁰ Nadi, **a. g. m.**, s. 1.

⁶⁰¹ Cumhuriyet, 29 Nisan, 1933. s. 1.

⁶⁰² Yunus Nadi, "Razgrat Hadisesi ve Bulgaristan II", Cumhuriyet, 29 Nisan 1933. s. 1.

sakin en vakur en mert ekalliyeti olan Bulgaristan Türklerine sataşmakla kendi lehine değil ancak kendi kendinin aleyhine çalışmış olur.⁶⁰³ Bulgaristan'ın, Makedonya ve Dobruca'da yaşayan Bulgarlar dolayısıyla daha dikkatli davranması gerekmektedir.

Daha öncesinde belirttiğimiz gibi bu olayla ilgili TBMM'de gündeme alınamamıştır. Cumhuriyet gazetesi 1 Mayıs tarihindeki sayısında Hariciye Vekilinin Razgrat Olayı hakkında meclise bilgi vereceğini duyurmuştur.⁶⁰⁴ Ancak gazete bir sonraki sayısında soruyu soran Mazhar Müfit Bey mecliste olmaması nedeniyle sualin sarkıt olduğunu yazmıştır.⁶⁰⁵

Türk talebelerinin yapmış olduğu nümayişin gazetelere ilke günden yanlış aksettirildiği, Bulgarlara hiç yoktan bir koz verildiği ve bu yüzden Bulgar Başvekilinin Razgrat vahşeti ile Bulgar mezarlığına çelenk koymak gibi asil bir davranışı aynı telakki etmesine neden olmuştur.⁶⁰⁶

Türk-Bulgar Cemiyeti'de yaşanan bu gelişmeler nedeniyle bir beyanat yayınlamıştır. İki memleket arasında anlaşma iyi komşuluk ilişkilerini yansıtan bu yazıda; bazı grup ve şahıslar tarafından yapılan münferit tezahüratın iki memleket arasında mevcut olan iyi münasebetlere engel olduğu görülmüştür. Türkler ve Bulgarlar arasındaki bağlat o kadar sağlam ve o kadar ehemmiyetlideki, hiçbir zaman bu hadiseler bu bağları zedeleyemez, denilmektedir.⁶⁰⁷ Bu iyi niyet gösterilerine rağmen daha öncesinde de bahsettiğimiz oynanıp oynanmayacağı belirsiz olan, Türk-Bulgar futbol müsabakası iptal edilmiştir.

Ankara'dan alınan bir habere göre, Anadolu Ajansının Sofya muhabirliği merkezi Sofya'dan Bükreş'e nakledilmiştir. Ajansın Balkan muhabiri olan Ali Naci Bey, Razgrat Olayı'nı memlekete haber verdiği için resmi Bulgar makamlarının baskısına maruz kalmıştır. Başta Muşanov'un meclise izahat verirken Ali Naci Bey'in bu haberini mübalağalı ifade etmesi, Ali Naci Bey'in Bulgaristan'da kalmasına engel olmuştur.⁶⁰⁸ Razgrat Olayı böylece Bulgaristan'da görev yapan üç gazetecinin de ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Necmeddin Deliorman'da

⁶⁰³ Yunus Nadi, "Razgrat Hadisesi ve Bulgaristan III", Cumhuriyet, 30 Nisan 1933. s. 1.

⁶⁰⁴ Cumhuriyet, 1 Mayıs 1933. s. 1.

⁶⁰⁵ Cumhuriyet, 2 Mayıs 1933. s. 1.

⁶⁰⁶ Cumhuriyet, 1 Mayıs 1933. s. 1.

⁶⁰⁷ Cumhuriyet, 3 Mayıs 1933. s. 1.

⁶⁰⁸ Cumhuriyet, 13 Mayıs 1933. s. 1.

Türkiye'ye yerleşmiştir. 21 Ekim 1921 yılından itibaren çıkarmış olduğu Deliorman gazetesi de 159 sayı ile yayın hayatına son vermiştir.⁶⁰⁹ Son olarak Karadeniz gazetesi sahibi ve yazarı Arif Necip Bey bu ve Keserevo Olayı nedeniyle yazdığı yazılar neticesinde gazetesi kapatılmış, Bulgaristan'dan ayrılarak Türkiye'ye iltica etmiştir.⁶¹⁰

MTTB senelik kongresini Mayıs ayında gerçekleştirerek yaşanan son gelişmeleri değerlendirmiştir. Birlik Reisi Tefvik Bey tarafından heyeti idarenin bir senelik faaliyet raporu okunmuş, raporda bazı noktalar münakaşa edilmiştir. Rapora göre birlik Razgrat Olayı'nı bütün milletler talebe cemiyetlerine protesto etmek için birer mektup hazırlamıştır. Bu sırada bazı ecnebi gazetelerinin İstanbul'daki nümayiş ile Razgrat'taki hadiseleri aynı göstermesi teessüfle karşılandığı belirtilmiştir.⁶¹¹ Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, Talebe Birliğine bir mektup göndermiştir. Mektupta: "*Gençliğin çalışkan, hassas ve milliyetçi yetişmesi esas dileğimizdir. Gençlik her türlü faaliyetlerinde Cumhuriyet kanunlarına ve kuvvetlerinin usul ve kaidelerine dikkatli olmalıdır. Cumhuriyet hükümetinin milli meselelerde vazifesi belli, kanun ve adli kuvvetlerinin adaletine emin olunuz*" ifadesi yer almıştır.⁶¹² Bu şekilde Mustafa Kemal Paşa'nın hem talebeleri kırmamak hem de kanun ve kolluk kuvvetlerini kırmamak gibi uzlaştırmacı bir amaç göstermiştir.

Türkiye, Bulgar dostluğu hakkında şu fikri edinmiştir; bu günkü Bulgaristan, Çarlık Rusya'sının yetiştirdiği eski Bulgaristan'dan pek farklı olmadığını her fırsatta göstermiştir. Türk düşmanlığı birçok yüreklerde hala yaşamaktadır. Hissiyata kapılmayan bazı Bulgar münevverleri, Türkiye'nin Balkanlarda Bulgaristan'ın yegâne dostu olduğunu biliyorlar ve mecburen bizimle hoş geçinmek ve dost yaşamak istiyorlar. Fakat bunlarda eskiden kilisenin akıttı zehri silmeye pek gayret etmiyorlar. Bu hadiselerin yaşanması bu durumu sürekli Türk kamuoyuna hatırlatmaktadır.⁶¹³

Bu olaydan yaklaşık dört ay sonra Razgrat'ta bir başka tecavüz hadisesi daha yaşanmıştır. Makedonya İhtilalinin yıldönümüne denk gelen 2 Ağustos günü,

⁶⁰⁹ Ahmet Şerif Şerefli, *Bulgaristan'daki Türkler (1878-1989)*, Ankara 2002, s. 56.

⁶¹⁰ Şerefli, **a. g. e.**, s. 81.

⁶¹¹ Cumhuriyet, 12 Mayıs 1933.

⁶¹² Vakit, 28 Nisan 1933.

⁶¹³ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1933.

Razgrat'ın Demir Baba Türbesi avlusunda çadır kuran Bulgar gençleri, türbenin duvarlarını pisletip âlemi de kırıp atmışlardır. Bu türbenin zaman zaman uğradığı tecavüzler ve içi kazılarak yapılan mezar tahribatı evvelce de bilinmektedir. Deliorman bölgesinde elli senelik bir Bulgar rejiminden sonra bile, kendilerini yabancı hisseden Bulgarlar, öçlerini Türk hâkimiyet ve ekseriyetinin bıraktığı izleri yok ederek almağa çalışmaktadırlar.⁶¹⁴

Razgrat Olayı münasebetiyle bir Romanya gazetesi, Romanya civarındaki diğer Hıristiyan milletlere nazaran Türklerin daha alicenap, daha adil olduklarını yazmıştır.⁶¹⁵ Romanya'nın da eskiden Türk idaresinde kaldığı düşünülürse, Bulgarlara oranla Romenlerin Türk düşmanlığı çok fazla derinlik kazanmamıştır.

3.5. Razgrat Olayı'nın Yaşandığı 1933 Yılında Balkanlardan Göçler

Bulgaristan Türklerinin tehcir ve hicret sebeplerinden ilki Razgrat mezarlık hadisesi olmuştur. Bilhassa Dobruca Komitesi ile Türklerin mallarına bedava olarak sahip olmak isteyen emlakçı ve komisyoncu Bulgarlar, bu hadiseyi bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu kişiler bol paralar vererek komitacıları ayaklandırmışlardır. Bulgar gazetelerine para verip Türklük aleyhine yazılar yazdırmış ve şövenist Bulgarları tahrik etmişlerdir.⁶¹⁶ Bu sebeplerden dolayı Bulgaristan Türkleri yurtlarını terk etmek durumunda kalmaya başlamışlardır.

Razgrat Olayı'nın yaşandığı 1933 yılında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edilen kişi sayıları aşağıda kronolojik olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri temel alınarak verilmiştir. Burada verilen sayılar sadece Bulgaristan'dan gelenleri değil diğer ülkelerden gelenleri de kapsamaktadır. Ancak bu gelen göçmenlerin ağırlıklı olarak Bulgaristan göçmenleri olduğu görülmektedir (Ek: 12-39).

⁶¹⁴ BCA, 030.00.00.241.630.35

⁶¹⁵ Cumhuriyet, 16 Mayıs 1933.

⁶¹⁶ Necmeddin Deliorman, **a. g. e.**, s. 78.

Bakanlar Kuruluna Geliş Tarihleri:	Teskere No:	Geldikleri Ülkeler:	Onay Tarihleri:	Vatandaşlığa Kabul Edilen Kişi Sayıları:
---	--------------------	----------------------------	------------------------	---

13.02.1933	8340-381	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya -Suriye	18.02.1933	220 Kişi ⁶¹⁷
26.01.1933	4894-500 8496-501	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	04.03.1933	480 Kişi ⁶¹⁸
11.03.1933 15.03.1933	8576-579 861-604	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	18.03.1933	785 Kişi ⁶¹⁹
21.03.1933 25.03.1933	8704-691 8769-756	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya	26.03.1933	742 Kişi ⁶²⁰

12.04.1933	8860-841	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	12.04.1933	277 Kişi ⁶²¹
08.05.1933	9346-1126	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya	10.05.1933	460 Kişi ⁶²²
25.05.1933	9594-1356	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	30.05.1933	247 Kişi ⁶²³
31.05.1933	9672-1520	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	04.06.1933	109 Kişi ⁶²⁴
11.06.1933	25-494	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	13.06.1933	82 Kişi ⁶²⁵
25.06.1933	1317-211	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	27.06.1933	156 Kişi ⁶²⁶
03.06.1933	1964-305	-Bulgaristan -Yugoslavya	06.07.1933	384 Kişi ⁶²⁷

⁶¹⁷ BCA, 030.0.18.01.02.33.9.011

⁶¹⁸ BCA, 030.0.18.01.02.34.13.016

⁶¹⁹ BCA, 030.0.18.01.02.34.16.019

⁶²⁰ BCA, 030.0.18.01.02.34.19.020

⁶²¹ BCA, 030.0.18.01.02.35.23.018

⁶²² BCA, 030.0.18.01.02.36.33.015

⁶²³ BCA, 030.0.18.01.02.37.41.009

⁶²⁴ BCA, 030.0.18.01.02.37.42.011

⁶²⁵ BCA, 030.0.18.01.02.37.45.011

⁶²⁶ BCA, 030.0.18.01.02.37.49.004

⁶²⁷ BCA, 030.0.18.01.02.37.50.010

		-Romanya		
29.06.1933	1629-251	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	02.07.1933	250 Kişi ⁶²⁸
08.07.1933	3005-491	-Bulgaristan -Romanya Yugoslavya	20.07.1933	164 Kişi ⁶²⁹
27.07.1933	3902-587	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	05.08.1933	165 Kişi ⁶³⁰
06.08.1933	4205-035	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya	07.08.1933	200 Kişi ⁶³¹
06.08.1933	4435-682	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	07.08.1933	131 Kişi ⁶³²
27.08.1933 02.09.1933	5690-818 5691-5819 6123-819	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya	04.09.1933	259 Kişi ⁶³³
21.08.1933	5305-788	-Bulgaristan -Romanya	04.09.1933	79 Kişi ⁶³⁴
11.09.1933	6814-1034 1043-6828	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya	14.09.1933	238 Kişi ⁶³⁵
16.09.1933	7302-1058	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	18.09.1933	72 Kişi ⁶³⁶
25.09.1933	7823-1255 7824-1256	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	26.09.1933	265 Kişi ⁶³⁷
08.10.1933	8850-1363	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya	16.10.1933	88 Kişi ⁶³⁸
19.10.1933	9471-1545 9473-1546	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya	23.10.1933	307 Kişi ⁶³⁹
07.11.1933	10207-1606	-Bulgaristan -Romanya	12.11.1933	73 Kişi ⁶⁴⁰

⁶²⁸ BCA, 030.0.18.01.02.37.49.007

⁶²⁹ BCA, 030.0.18.01.02.38.53.015

⁶³⁰ BCA, 030.0.18.01.02.38.57.017

⁶³¹ BCA, 030.0.18.01.02.38.56.002

⁶³² BAC, 030.0.18.01.02.38.56.010

⁶³³ BCA, 030.0.18.01.02.39.61.008

⁶³⁴ BCA, 030.0.18.01.02.39.61.019

⁶³⁵ BCA, 030.0.18.01.02.39.64.003

⁶³⁶ BCA, 030.0.18.01.02.39.66.001

⁶³⁷ BCA, 030.0.18.01.02.39.67.013

⁶³⁸ BCA, 030.0.18.01.02.40.72.009

⁶³⁹ BCA, 030.0.18.01.02.40.74.010

⁶⁴⁰ BCA, 030.0.18.01.02.41.81.004

		-Yugoslavya		
15.11.1933	1085-1715	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya	20.11.1933	164 Kişi ⁶⁴¹
25.11.1933	11419-1791	-Bulgaristan -Yugoslavya	04.12.1933	70 Kişi ⁶⁴²
30.11.1933	11860-1899	-Bulgaristan -Yugoslavya -Romanya	04.12.1933	79 Kişi ⁶⁴³
04.12.1933	12136-1924	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya -İtalya	09.12.1933	91 Kişi ⁶⁴⁴
14.12.1933	13013-2070	-Bulgaristan -Romanya -Yugoslavya	20.12.1933	155 Kişi ⁶⁴⁵
				Toplam: 6.792

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına 1933 yılında toplam 6.792 kişi kabul edilmiştir. Resmi olmayan yollarla gelenlerinde hesaba katılması durumunda bu rakamın birkaç kat daha fazla olma ihtimali yüksektir. Razgrat Olayı'nın yaşandığı Nisan 1933 tarihinden sonra vatandaşlık için başvuruların sayısında ciddi bir artış görülmektedir. Olay Bulgaristan Türklerinin sürekli devam eden göçüne bir süre ivme kazandırmıştır. Olayın üzerinden birkaç ay geçmesinden sonra durumun sakinleşmesi neticesine bağlı olarak göç miktarında azalma olmuş ve belli bir seviyede Türkiye'ye göçler yaşanmaya devam etmiştir.

Bu kararnamelerdeki ifadelerle bakıldığında bazılarında Müslüman, bazılarında Türk ifadesi kullanılmıştır. Nedeni hakkında tam bir bilgi olmasa da vatandaşlığa kabul edilen insanlar arasında Pomaklar ve Müslüman Çingenelerin de olduğu düşünüldüğünde durum biraz daha açıklık kazanmıştır.

Bu göç trendi Razgrat Olayı'nın yaşandığı zamanla, 1980'lerde yaşanan ve sayıları yüzbinleri bulan Bulgaristan göçmenleri ile kıyaslanamayacak kadar küçüktür.

⁶⁴¹ BCA, 030.0.18.01.02.41.83.017

⁶⁴² BCA, 030.0.18.01.02.41.85.019

⁶⁴³ BCA, 030.0.18.01.02.41.86.005

⁶⁴⁴ BCA, 030.0.18.01.02.41.87.007

⁶⁴⁵ BCA, 030.0.18.01.02.41.89.001

3.6. Razgrat Sonrası Türk-Bulgar İlişkileri

Razgrat Olayı özellikle Türkiye kamuoyunda büyük bir üzüntüye sebebiyet vermiştir. Türkiye’de yaşayanlar, Bulgaristan’daki ırkdaşlarının durumuna daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. Toplum olarak yöneticilerin politikalarının dışında da kendi tepkilerini göstermekten sakınmayan, uygulanacak yaptırımlardan korkmayan, cesur ve bilinçli bir kamuoyu oluşmuştur.

Razgrat Olayı’ndan birkaç ay sonra Sofya elçiliğimizden gelen bir telgrafta, Bulgaristan’daki ırkdaşlarımıza yapılagelmekte olan zulüm ve baskı harekâtının son zamanlarda durduğu bildirilmiş, bu nedenle de Türkiye basınında bu konu hakkında daha yumuşak yazılar yazılması gerekliliği belirtilmiştir.⁶⁴⁶ Bu sakin denilen zamanda dahi milliyetçi Bulgarlar boş durmamışlardır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bilinen Kırcaali’de bir toplantı tertip etmişlerdir. Trakya Gençlik Komitesi öncülüğünde yapılan bu gösteride, Bulgaristan Devleti ve milleti için aynı derecede kıymetli bulunan esir üç bölgeyi sınırlarına katmak amaçları olduğu bildirilmiştir.⁶⁴⁷ Bu üç yer arasında Türkiye toprağı olan Doğu Trakya’da bulunmaktadır. İsmet Paşanın Bulgaristan ziyareti gündeme geldiği sırada, bu örgütün faaliyetlerine yasak getirilmiştir. Bunu Bulgar hükümetinin, Türkiye’ye hoş görünmek için yaptığı düşünülmektedir.⁶⁴⁸

1933 yılının son aylarında Türkiye Başbakanı İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey, Türk-Bulgar gerginliğini ortadan kaldırmak, Bulgaristan’ın Balkan Paktı ile ilgili endişelerini gidermek ve hatta mümkünse bu ülkenin Balkan Birliği’ne katılımını sağlamak için 20-24 Eylül 1933 tarihlerinde Bulgaristan’a bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir.⁶⁴⁹ Bu heyeti bizzat Mustafa Kemal Paşa göndermiştir. Heyeti uğurlamaya Sirkeci garına Gelen Mustafa Kemal Paşa: “*Dost Bulgarlara çok selam götürün*” diyerek uğurlamıştır.⁶⁵⁰

General Markov ’unda yakın dostu olan İsmet Paşa ve başkanlığındaki Türk heyeti, Sofya’da çok sıcak karşılanmış ve görüşmeler sırasında hep dostluk, işbirliği mesajları verilmiştir. Sürekli ve samimi dostluğun bir kanıtı olarak da, Türk-Bulgar

⁶⁴⁶ BCA, 030.10.00.00.242.635.16

⁶⁴⁷ BCA, 030.10.00.00.241.631.10

⁶⁴⁸ BCA, 030.10.00.00.241.631.16

⁶⁴⁹ Değerli, a. g. m., s. 78.

⁶⁵⁰ Belgelerle Atatürk, s. XXXVII.

Dostluk Antlaşması beş yıl süreyle uzatılmıştır. Bulgar Çarı III. Boris tarafından da kabul edilen İsmet Paşa, Ankara'ya Türk-Bulgar dostluk ve işbirliğinin geleceğinden ümitli olarak dönmüştür.⁶⁵¹

Türk devlet adamları ziyaretleri ile Bulgarların şüphe ve endişelerini gidermeye çalışmışlar ve Bulgaristan'ın Türk-Yunan Antlaşmasına katılmasını teklif etmişlerdir. Fakat Bulgar yöneticiler Türkiye'nin bu teklifine sıcak bakmamışlardır. Ancak İsmet Paşanın ziyareti Bulgar basınında Türkiye ile ilgili haberlerinde yumuşama olmasını sağlamıştır.⁶⁵²

1933'te düzenlenen Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yılı kutlamalarına birçok ülke heyeti Ankara'ya gelmiştir. Bulgar heyetine o tarihlerde Halk Eğitimi Bakanı olarak görev yapan Boyacıyev başkanlık etmiştir. Bir görüşme sırasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Dr. Boyacıyev'e şunları söylemiştir: *“Lütfen Bulgar halkına en içten sevgilerimi iletin. Balkan halkları arasında tam bir anlaşmaya varılıncaya kadar aynı istek ve enerjiyle çalışmaya devam edeceğim.”*⁶⁵³

1934 yılı ilkbaharına gelindiğinde Bulgaristan'ın durumu içte ve dışta sıkıntılıdır. Eski Bulgar Başbakanlarından Tsankov tarafından kurulmuş olan Ulusal Sosyal Hareket Partisi, 19 Mayıs 1934'te, askerlerle yakın ilişkisi olan “Zveno” adlı faşizan kuruluşla birlikte hareket ederek sivil-askeri bir darbe gerçekleştirmiştir.⁶⁵⁴

Bu gerçekleştirilen darbe hakkın Bükreş Elçimiz Hamdullah Suphi Bey, HF Umumi Vekili Recep Bey'e gönderdiği bir raporla bildirmiştir. Raporla: *“Sofya'daki son darbe Yugoslavya ve Fransa politikasının bir zaferidir. Bu darbe ile Sofya'daki İtalyan siyaseti feci bir mağlubiyete uğramıştır. Yeni yönetim Rusya ile anlaşma düşüncesindedir”*⁶⁵⁵ demiştir.

Gerçekleştirilen darbeden sonra Albay Damyan Veleçev'in başbakan olmak istememesi üzerine bu göreve Albay Kimon Georgiev getirildi. Georgiev başkanlığındaki bu yönetim ilk olarak meclis dağıtmış ve bütün siyasi partilerin

⁶⁵¹ *Belgelerle Atatürk*, s. XXXVII.

⁶⁵² Değerli, **a. g. m.**, s. 79.

⁶⁵³ *Belgelerle Atatürk*, s. XLII.

⁶⁵⁴ Günay, **a. g. e.**, s. 46.

⁶⁵⁵ **BCA**, 490.01.607.105.9.3

faaliyetlerini durdurmuştur.⁶⁵⁶ Böylece Bulgaristan'da demokrasi terkedilmiş, baskı düzenine geçilmiştir.

Bu yönetim sırasında Türkler büyük haksızlıklara maruz kalmışlardır. Birlik politikası izleyen bu yönetim, toplumsal birliği sağlamanın bir yolu olarak Türkçe topoğrafik isimlerin değiştirilmesini uygulamıştır. Yapılan bir düzenleme ile Türkçe isimle Bulgarca olanlarla değiştirilmiştir.⁶⁵⁷ Buna rağmen bir elçilik raporunda, yeni yönetim sırasında Türklerle uygulanan baskının azaldığını sadece münferit bazı hadiselerin yaşandığı bildirilmiştir.⁶⁵⁸ Bu tespitin pekte inandırıcı bir tarafı yoktur. Çünkü dayağa ve şiddete maruz kalmadığı ve baskının azaldığı belirtilen Türkler neden topraklarını terk etmeye devam etmişlerdir? Zaten Sofya elçiliği diğer bir raporunda, Bükreş elçiliğimizden aldığı bir raporda yüz kadar Türk'ün Romanya'ya sığındığı bilgisini iletmiştir.⁶⁵⁹ Bulgarların baskısına maruz kalan Türklerin sadece Türkiye'ye değil aynı zamanda Romanya'ya da göç ettiğini bu durum bize kanıtlamaktadır.

Bulgarların Türkler hakkındaki eski düşüncelerinin değişmesi elbette kolay değildi. Bulgaristan'da gösterime giren "Esirler İsyanı" adlı filmde Bulgarların, Türk idaresindeki dönemde gördükleri zulümler ve işkenceler anlatılmıştır.⁶⁶⁰ Türkiye'nin bu kara propaganda karşısında çok fazla bir tepki vermemesine rağmen Bulgaristan'da Türkçe çıkarılan gazeteleri maddi olarak desteklemeye çalışmıştır.⁶⁶¹

Bulgaristan basını ile Türkiye basını arasında da karşılıklı yazılar yazılmakta, konu genellikle Bulgaristan'da yaşayan Türkler ve Trakya sorunu gözükmekteydi. Türk basının özellikle Trakya Komitesinin faaliyetlerinden şikâyet etmesi üzerine bu komitenin yayın organı olan Mir gazetesi de, bunun bir bahane olduğunu ve Türklerin yerlerinden edilmemesine rağmen Trakya'dan Bulgarların gönderildiğini vurgulamaktaydı.⁶⁶²

Bulgaristan her ne kadar bir Balkan Birliği içerisinde yer almasa da ikili ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Bulgaristan Kralı ile Sırp Kralı arasında bir

⁶⁵⁶ Kuyucuklu, **a. g. m.**, s. 399.

⁶⁵⁷ Crampton, **a. g. e.**, s. 144.

⁶⁵⁸ **BCA**, 030.10.00.00.242.635.17

⁶⁵⁹ **BCA**, 030.10.00.00.242.635.18

⁶⁶⁰ **BCA**, 030.10.00.00.241.631.37

⁶⁶¹ **BCA**, 030.10.00.00.242.632.24

⁶⁶² **BAC**, 490.01.607.105.4.2

görüşme gerçekleştirmiştir. Her hangi bir siyasi anlaşma imzalanmamakla beraber iki ülkenin tarihi bağlarından ve ırki yönlerinden iyi temenniler verilmiştir. Bu durum ilk başta Bulgar basınına yumuşatsa da sonraları Sırp ve Yunanlılar hakkında tekrardan olumsuz düşüncelerine dönmüşlerdir. Ekseriyetle Yunanlıların ve Sırp Bulgaristan'ı dışlayarak bir ittifak çabası içerisinde olduklarını ve bunda da başarı sağladıklarını yazmışlardır.⁶⁶³ Buna karşın Belgrad'ta çıkan Novosti gazetesi, Bulgarların da bu pakta girmeleri gerektiğini, bu paktın yüksek faydası olduğunu yazmıştır.⁶⁶⁴

Bulgaristan ile Türkiye arasında 27 Aralık 1933 tarihinde imzalan Hariciye Vekilliğinin tezkeresi ile gönderilen Ticaret Antlaşması, 13.3.1934 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanmıştır.⁶⁶⁵ Bu anlaşma Türk-Bulgar ilişkilerinin iyi seyrettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bulgaristan, kendisini sarılmış olarak görmesi nedeniyle Türkiye'ye ticari olarak ta ihtiyaç duymuştur.

Bu ikili anlaşmaya rağmen Bulgaristan, göç eden Türklerin sınır boylarına yerleştirilmesinden de rahatsızlık duymuştur.⁶⁶⁶ Balkan Konferanslarının amacı olan Balkan Pakti'ni en çok Türkiye desteklemiş, engelleme ise statükodan memnun olmayan Bulgaristan'dan gelmiştir.⁶⁶⁷

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kendi okullarında kapanmalar yaşanmaktaydı. Bulgar basını bu durumun kendilerinden kaynaklanmadığını, Türk Müslüman Cemaatinin bu okulları idare ettirecek parayı bulamadıklarını yazıyorlardı. Bununla birlikte Bulgar hükümeti tarafından milli mekteplerin açıldığını, Türklerin burada eğitim aldıkları, Türkçe öğrendiklerini ve Türklerin Bulgaristan'ın tam hukuk sahibi Bulgar vatandaşları olduklarını da belirtmeden geçiyorlardı.⁶⁶⁸

Bulgar basını Türklerin fazla baskıya maruz kaldığını kabul etmemiştir. Mir gazetesi bu duruma örnek olarak, çoğu okuryazar olmayan ya da yarı okuryazar olan beş yüz bin kişilik bir ekalliyet bu gün Bulgaristan'da 10-12 civarında gazete

⁶⁶³ BCA, 030.10.00.00.227.526.2.2

⁶⁶⁴ BCA, 030.10.00.00.252.697.12

⁶⁶⁵ BAC, 030.0.18.01.02.43.14.001

⁶⁶⁶ Belgelerle Atatürk, s. XLVI.

⁶⁶⁷ Tuğlacı, a. g. e., s. 130.

⁶⁶⁸ BCA, 490.01.607.105.5.2

çıkarmaktadır, diyerek bu durumun ilerde iki millet arasında olumsuz neticelere çıkarmasından endişe duyulduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁹

Türkiye'nin Balkan Antantı için çok çaba sarf etmesi Bulgar kamuoyunda üzüntüyle karşılanmaktaydı. Bulgar Trakya Cemiyeti İcra Komitesi Reisi Ormancief: *“Bunun bir başarı gibi gösterildiğini ve dünyada sonsuza kadar sürecek birçok anlaşmalar imzaladığını ancak bu ve bunun gibi haksızlıklar içeren anlaşmaların ortadan kaldırılması gerektiğini”* ifade etmiştir.⁶⁷⁰

Bu yıllarda Türkiye-Bulgaristan ilişkisine Sovyet Rusya'da dâhil olmuştur.1934 yılı, Sovyetlerin Türkiye politikasında bir değişiklik olmaya başladığının ilk belirtilerini ortaya koyan yıldır. Balkan Paktı sırasında Rusya'nın gereksiz güçlükler ve bu güçlüklerin de Rus-İtalyan Saldırmazlık Paktından sonra, İtalya'nın Rusya'dan Türkiye'yi frenlemesini istemesi ilk işaret olmuştur.⁶⁷¹ Milli Mücadele döneminden itibaren iyi ilişkilerimizin olduğu Sovyetler ile yaşanan bu sıkıntı ileriki yıllarda kendisini fazlasıyla gösterecektir. Bulgaristan'ın da tam da bu sırada Sovyetlere yaklaşması söz konusudur.

Türkiye, Balkan Antantı'nı imzaladıktan sonra dış siyasette büyük bir saygınlık kazanmıştır. Bulgaristan'a, Sovyet Rusya'ya ve İtalya'ya rağmen bu büyük bir başarıdır. United Press Ajansı İstanbul muhabiri tarafından yazılan ve Times gazetesinde yayınlanan bir yazı, Türkiye'nin harici siyasetini ve Balkan politikasını övmüş ve artık “Avrupa'nın Hasta Adamı” iyileşmiştir şeklinde tarihe geçecek bir ifade kullanmıştır.⁶⁷²

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Çar III. Boris, 4 Mayıs 1934 günü elçi Şevki Bey'i kabulünde şu ifadeyi kullanmıştır:

“Samimi dostluk hislerimi ve kendi şasi saadetleri ve Türk milletinin refahı için beslediğim temenniye kendilerine iblağ suretiyle Cumhur-reisiniz nezdinde hissiyatıma tercüman olmamızı rica ederim, iki ülke arasında

⁶⁶⁹ BCA, 030.10.00.00.242.633.15

⁶⁷⁰ BCA, 030.10.00.00.242.632.18

⁶⁷¹ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1953)*, Ankara 1991, s. 141.

⁶⁷² BCA, 030.10.00.00.227.527.16

*mevcut dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinden her geçen gün daha da mutlu olacağım.*⁶⁷³

Mart 1935 başlarında Türkiye'nin Bulgaristan (Türkiye-Bulgaristan ve diğer devletlerin milli gelirleri, Ek-9) sınırına askeri yığınak yapmakta olduğu hakkında bazı haberlerin dolaşması üzerine Anadolu Ajansı 7 Mart 1935 tarihinde bu haberleri yalanlamıştır. Ancak Bulgaristan, Milletler Cemiyeti'ne bir nota vermiş durumun soruşturulmasını istemiştir. İki ülkenin de ılımlı tutumları neticesinde sorun büyümeden çözülmüştür.⁶⁷⁴

1935 yılında Bulgaristan'ın silahlanması sorunu gündeme gelmiştir. Önce Balkan Antantı üyeleri Bulgaristan'ın silahlanmasına karşı çıkmıştır. Hatta Balkan Paketi'nin Devamlı Konseyinin Mayıs 1936'da Belgrad'taki oturumunda aldığı karara göre, eğer Bulgarlar Neully Antlaşması'nın askeri maddelerini çiğnemeye kalkarsa diğer dört devlet buna karşı koyacaklardır. Bu hal karşısında Bulgaristan tek başına Neully'yi delmeye cesaret edememiştir. Ancak gizlice silahlanmaya devam etmiştir.⁶⁷⁵

Subayların siyasete müdahalesine kızan Çar III. Boris, ordunun siyasetteki ağırlığına son verip, kendi idaresini kurmaya karar vermiştir. Bu ise ancak halkın desteğini almasıyla mümkündür. İlk iş olarak ta Nisan 1935'te Başbakanlığa sivil Andry Toşev'i atayarak kendi kişisel yönetimi devresini de başlatmıştır.⁶⁷⁶ Çar Boris bu şekilde Bulgaristan'ı 1944 yılına kadar yönetmiştir.

Türk-Bulgar ilişkilerinin Atatürk dönemi son safhasını, Bulgaristan ile Balkan Paketi devletleri arasında Selanik'te imzalanan 31 Temmuz 1938 tarihli beyanname oluşturmuştur. Bir yandan Balkan Birliği adına hareket eden Metaxses, öte yandan Bulgar Başbakanı Köse İvanov, iki taraf arasında kuvvete başvurulmayacağını ve Bulgaristan'ın Neully Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini yerine getireceğini kabul etmişlerdir.⁶⁷⁷

⁶⁷³ *Belgelerle Atatürk*, s. XLVIII.

⁶⁷⁴ Tuğlacı, **a. g. e.**, s. 132.

⁶⁷⁵ Hakov, *Diplomatik İlişkileri*, s. 155.

⁶⁷⁶ Crampton, **a. g. e.**, s. 146.

⁶⁷⁷ Tuğlacı, **a, g, e.**, s. 133.

Sonuç olarak iki dünya savaşı arasındaki süreçte, Balkanlardaki askeri ve siyasi olayların Bulgaristan üzerinde olumsuz etki yapması, iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin kurulmasını gerekli kılmıştır. 1925 tarihli Türk-Bulgar Anlaşmasıyla, Türkiye ile Bulgaristan arasında iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin temelleri atılmıştır. İmzalanmasında Mustafa Kemal Paşa'nın büyük katkısı olduğu bu antlaşma zamanının büyük güçlüklerini yenmiştir.⁶⁷⁸

II. Dünya Savaşı'na kadar halklar arası, özellikle Balkanlardaki ilişkilerin gelişmesinde Bulgaristan'ın diğer komşularına nazaran Türkiye ile en üst düzeyde münasebetleri olmuştur. Çar III. Boris'i temsilen Atatürk'ün cenazesine katılan General Panov'un da belirttiği gibi: “*O ataşemiliterliğinden ölümüne dek, 10 Kasım 1938 gününe kadar, Bulgar halkıyla dostluk ve iyi komşuluk uğruna çabalamıştır.*” Ayrıca Bulgarlar cenaze merasimine 130 kişilik bir heyetle katılmışlardır.⁶⁷⁹ Böylesine yüksek bir katılımın olması Bulgarların Mustafa Kemal Atatürk'e verdikleri değeri ve önemi ortaya koyan bir gerçektir.

3.7. Yakın Dönem Türk-Bulgar İlişkileri

Atatürk'ün ölümünden sonra Türk-Bulgar ilişkilerinde önemli kırılma noktaları yaşanmıştır. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi II. Dünya Savaşı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar bu savaşın dışında kalmayı başarmışsa da Bulgaristan için aynı durum söz konusu olmamıştır.

II. Dünya Savaşı öncesinde Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na girmesi için Türkiye 1939'da ciddi girişimler yapmıştır. Bu girişimlerden netice alınamamasının nedeni Bulgaristan ile Romanya arasındaki Dobruca sorunudur. Yine de iki ülke, 13 Ocak 1940 yılında Türkiye ile Bulgaristan sınırındaki kuvvetlerini geri çekmeyi ve dostluklarını sürdürmeyi kararlaştırmışlardır. 1940 sonları, özellikle 1941'de Almanların Balkanlara inmesi, Bulgaristan'ın gittikçe Mihver Devletlere kaymasına yol açmıştır. Bu durumdan endişelenen Türkiye, İstanbul'da sıkıyönetim ilan ederek sınır boylarında bazı güvenlik önlemleri almıştır. Bu önlemlerin Bulgaristan'a karşı

⁶⁷⁸ *Belgelerle Atatürk*, s. XLV.

⁶⁷⁹ *Belgelerle Atatürk*, s. XLV.

olmadığını açıklamak amacıyla 17 Şubat 1941'de Ankara'da Bulgaristan ile Türkiye arasında bir bildiri imzalanmış, iki ülke birbirine saldırmamayı taahhüt etmiştir.⁶⁸⁰

Almanya'nın, daha önce Moskova'yla imzaladığı saldırmazlık antlaşmasına rağmen, 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırması, Bulgaristan'da endişeye yol açmıştır. Sovyetler Birliği, Eylül 1944'te, Almaya'nın müttefiki olan Bulgaristan'a savaş ilan etmiş ve bu ülkeyi işgal etmiştir. Bulgar askerlerinin ülkeyi işgal eden Sovyet askerleri karşısında başarılı olamayacağını düşünen Bulgar hükümeti, Sovyet askerlerine direniş göstermeme kararı almıştır.⁶⁸¹

II. Dünya Savaşı'nda Mihver Devletler yenilince Bulgaristan tarafsızlığını ilan ederek Eylül 1944'te Türkiye'nin aracılığıyla Müttefiklerle anlaşmak istemiştir. Ancak bu girişiminden bir sonuç çıkmaması üzerine Sovyetler Birliği Bulgaristan'ı işgal etmiş ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti adıyla 15 Ekim 1944'te yeni bir devlet kurulmuştur.⁶⁸² Sovyet işgalinin ardından ülkede hemen bir komünist rejim oluşturulmamıştır. Savaştan sonra oluşturulan ilk hükümet, komünistlerin, çiftçilerin, sosyal demokratların ve Zveno hareketinin birkaç üyesinin katılımıyla kurulmuştur. Sovyet askerleri ülkede 1947 yılına kadar kalmışlardır.⁶⁸³

1944 yılında komünistlerin iktidara gelmesiyle Bulgaristan özel mülkiyete dayalı ekonomik sistemden devletçi sosyalist ekonomik sisteme doğru yönelmiştir. Ekonominin kamulaştırılması için komünistlerin mutlak egemenliklerini sağlamaları gerekmektedir. Bu da 1946 seçimleriyle gerçekleşmiştir.⁶⁸⁴

1947'de itibaren Türkiye ile Bulgaristan ilişkileri bozulmaya başlamıştır. 1948'de iki Türk savaş uçağının Bulgaristan üzerinde düşürülmesiyle ilişkiler gerginleşmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Bulgaristan'ın Ankara'daki ataşesinin çekilmesini istemiştir. Kısa bir süre sonra Bulgar askerleri, Lalapaşa yakınında bir Türk karakoluna saldırmıştır. Türkiye hükümeti ve basını olaya sert tepki göstermiştir. Bulgaristan'da Filibe Türk konsolosluğuna yapılan bombalı saldırı gerginliği daha da artırmıştır. 10 Ağustos 1950'de Bulgaristan bir nota vererek

⁶⁸⁰ Tuğlacı, **a. g. e.**, s. 133.

⁶⁸¹ Birgül Demirtaş Coşkun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem*, Ankara 2001, s. 13.

⁶⁸² Tuğlacı, **a. g. e.**, s. 133.

⁶⁸³ Coşkun, **a. g. e.**, s. 13.

⁶⁸⁴ Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı", *Türkler Ansiklopedisi*, c: 20, Ankara 2002, s. 365.

250.000 göçmenin Türkiye'ye gönderileceğini bildirmiştir. Bu sürede Türkiye'ye göçmen akını yaşanmış ve 150.000 kadar göçmen Türkiye'ye gelmiştir.⁶⁸⁵

Bulgaristan'ın Türk azınlığı göçe zorlamasının çeşitli nedenleri vardır. Türkiye'de Adnan Menderes hükümetinin batı yanlısı politikalar izlemesi, Sovyetler Birliği'ni memnun etmemiş ve Sovyetler, binlerce Türkü aniden Bulgaristan'dan göçe zorlama kararı alarak, Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak istemiştir. Bu planın mimarının ise Sovyet lider Stalin olduğu düşünülmektedir.⁶⁸⁶

Göç kampanyası durduktan sonra iki tarafta birbirini suçlamıştır. Asıl sebep ise Sovyetler Birliği'nin dış politikasında köklü değişimler olmasıdır. Sovyet hükümeti Bulgaristan hükümetinden, Bulgaristan Türklerinin göç ettirilmesine son verilmesi ve onları gelecekte Türkiye'de sosyalist devrime kadro gibi yetiştirme isteğinde bulunmuştur. Bizzat Stalin, Sofya'ya ünlü Azerbaycan bilim adamı Mustafayev başkanlığında bir heyeti, Bulgaristan Başbakanı Çervenkov'a bu konuda Sovyetler Birliği'nin politikasını anlatması için göndermiştir.⁶⁸⁷

Sovyet lideri Stalin'in 5 Mart 1953 yılında hayatını kaybetmesi üzerine, halefi Kuruşçev, hem iç hem de dış dış politikada göreceli olarak yumuşama politikası uygulamaya başlamıştır. Bu durum Türkiye ve Bulgaristan'ın birbirlerine karşı duydukları şüpheyi azaltmış olsa da, iki ülke arasında çok yakın ilişkiler kurulamamıştır.⁶⁸⁸

Bulgaristan'da kalan Türklere, çoğunluğun sahip olduğu Bulgaristan kültürüyle bütünleştirme çabaları bu yıllarda da devam etmiştir. Bulgar liderleri, Türklere uyguladıkları politikalarda Sovyetlerin ulusal politikasını yakından takip etmiştir. Bu dönem boyunca devlet destekli Türk okulları ve Türk dili basın ve yayın medyası, Türk azınlığını uluslararası komünist topluma hazırlama amacı gütmüştür. Fakat bu politika sonucunda görüldü ki, Türk azınlığın sosyalist Bulgar

⁶⁸⁵ Tuğlacı, a. g. e., s. 133-134.

⁶⁸⁶ Coşkun a. g. e., s. 13.

⁶⁸⁷ Hakov, Göçmenlik Serüveni, s. 373.

⁶⁸⁸ Coşkun, a. g. e., s. 16.

toplumuyla kendisini özdeşleştirmemiştir. Hatta Türk kimliğinin güç kazandığı açıklık kazanmıştır.⁶⁸⁹

Sovyetler Birliği ile ABD arasında sık sık yinelenen barış içinde birlikte yaşama parolası Türkiye ve Bulgaristan'ı da etkilemiştir. Bunun sonucu olarak 10 Ekim 1964'te Sofya'da turizm alanında işbirliğini öngören bir anlaşma imzalanmıştır. 1966'da Bulgar Dışişleri Bakanı İvan Başev, Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sonunda, yakın akrabaları 1951'den önce Türkiye'ye göç etmiş olan Türklerin orada kalan yakınlarının Türkiye'ye ihtiyari göçleri konusunun en kısa sürede çözülmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁹⁰

1969 başında da Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkov Türkiye'yi ziyarete gelmiştir. Bundan kısa bir süre sonra iki ülke arasında 19 Mayıs 1969'da yürürlüğe giren bir yakın akraba göçü anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma gereğince 30.000 Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmiştir. Jivkov'un ziyaretine karşılık olarak 1982 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren Bulgaristan'ı ziyaret etmiş ve Başbakan Jivkov ile 25 Nisan günü görüşme gerçekleştirmiştir.⁶⁹¹

Bulgaristan ile sorunsuz gibi gözükken bu iyi ilişkiler 1983 yılının sonuna doğru bozulmaya başlamıştır. Kırcaali'de yaşayan Türk azınlık mensuplarının isimlerinin zorla Bulgar isimleriyle değiştirildiği şekilde alınan duyumlarda bir artış görülmüştür. 1984 yılının başına gelindiğinde, Türk isimlerinin Bulgarlaştırılmasıyla ilgili şikâyetler, Kırcaali'de gelmeye devam etmiştir. Ancak diğer bölgelerden henüz bu şekilde haberler gelmemiştir. Bulgarlar, asimilasyon politikasını henüz tüm ülke çapına yaymamış ve sistematik hale getirmemiştir.⁶⁹²

Bulgar hükümetinin ülkedeki Türk nüfusu Müslüman adlarını bırakmaya ve Hıristiyan Slav adlarını kabul etmeye zorlamak amacıyla, planlı bir kampanya başlattığı 1984 sonlarından beri uygulanan hükümet politikası nedeniyle zorunlu hale gelmiştir. Bulgar hükümeti, Müslüman nüfusun adlarını gönüllü olarak değiştirdiklerini öne sürüyordu, fakat hiçbir Batılı gazetede ve dergide ya da kitapta

⁶⁸⁹ Ali Eminov, "Bulgaristan'daki Türkler (1945-1983)", (Çev: Mine Çankaya), *Türkler Ansiklopedisi*, c: 20, Ankara 2002, s. 378.

⁶⁹⁰ Tuğlacı, a. g. e., s. 134.

⁶⁹¹ Tuğlacı, a. g. e., s. 134.

⁶⁹² Coşkun, a. g. e., s. 24.

bu iddiayı destekleyecek tek bir rapor yer almamıştır.⁶⁹³ Bulgaristan hükümetinin bir başka gerekçesi ise bu Türklerin, Osmanlı döneminde İslamlaştırılan Bulgarlar oldukları ve tekrardan Bulgarlaştırılmaları gerektiğidir.⁶⁹⁴

Daha önce pek çok kez Türk azınlığın varlığını kabul eden yetkililer, Bulgaristan'da Türk olmadığını söylemeye başlamıştır. Örneğin Jivkov, 1964'te verdiği bir demecinde: “*Türklerin kültürünü ve dilini en iyi şekilde yaşamalarını*” söylemişken, 21 yıl sonra 1985'te: “*Bulgaristan'da Türk yoktur*” diyebilmiştir.⁶⁹⁵

Ad değiştirme kampanyaları önce Güney Bulgaristan'ın sınır bölgelerinden başlayıp Kuzey Bulgaristan'ın Türk Müslüman nüfusunun çoğunlukta olduğu bölgelerinde devam etmiştir. Çeşitli bölgelerde ayrı ayrı metotlar uygulanmıştır. Öncelikle isim değişikliği yapılan bölgenin her çeşit ülke dışı ilişkisi kesilmiş ve ülke içerisindekiler mümkün olduğu kadar kısıtlanmış, direniş gösterebilecek eğitilmiş Türkler seferberlik ilan edilerek askere alınmıştır. Türk ahaliyi korkutmak için askeri manevralar yapılmış, özel ekipler tarafından polis elemanlarının desteği ile önce gece saatlerinde, sonraları gündüz köylerde ve kasabalarda Türk Müslümanlarının isimleri değiştirilip ellerine Bulgar isimli pasaport verilmiştir.⁶⁹⁶

Türkiye, Bulgaristan'ın asimilasyon politikasına tepki vermekte gecikmiştir. 22 Şubat 1985 tarihi gibi geç bir tarihte Dışişleri Bakanlığı, Bulgaristan Büyükelçisine nota vermiş ve Sofya yönetimine konunun dışişleri bakanları nezdinde ele alınmasını teklif etmiştir.⁶⁹⁷ Bulgaristan hükümeti Türkiye'nin notasını içişlerine karışma bahanesiyle reddetmiştir.⁶⁹⁸

Bu sırada Türkiye'de nüfusları on milyona yaklaşan Bulgar göçmeni ve onların soyundan gelenler ile Türk halkının geri kalanı duygusal açıdan Bulgaristan'a karşı harekete geçmiştir.⁶⁹⁹ Kamuoyu tepkisiyle birlikte hükümet de Bulgaristan'a karşı tepkisinin şiddetini artırmıştır. Ancak Türkiye'nin geç tepki vermesinin de nedenleri vardır. İlk olarak Türkiye, Türklere baskı uygulandığı şeklinde gelen haberlerin doğru olup olmadığından emin olamamıştır. İkinci olarak hükümet, diğer

⁶⁹³ Karpat, a. g. e., s. 315.

⁶⁹⁴ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul 1994, s. 39.

⁶⁹⁵ Coşkun, a. g. e., s. 26.

⁶⁹⁶ Hakov, Göçmenlik Serüveni, s. 374.

⁶⁹⁷ Coşkun, a. g. e., s. 30.

⁶⁹⁸ Hakov, Göçmenlik Serüveni, s. 374.

⁶⁹⁹ Karpat, a. g. e., s. 317.

komşularının düşmanca tutumları ve ülkenin çevresindeki güvenlik sorunları nedeniyle yeni bir soruna bulaşmak istememiştir. Türk-Bulgar ilişkilerindeki iyileşmeyi çekemeyen dış güçlerin çalışmaları, Türkiye'nin tepkisinin gecikme nedenleri olarak düşünülebilir.⁷⁰⁰

1984-85 yıllarında ivme kazanan direk asimilasyon ve zorla isim değiştirme kampanyası sırasında Müslümanlar ve İslam dini üzerindeki baskılarda artırılmıştır. Dini birçok kısıtlamaya gidilen Bulgaristan'da, İslam'ın fundamentalizme ve softalığa yakın olduğu maskesi altında İslam dinine karşı açık cephe alınmış ve yoğun bir kampanya başlatılmıştır. Birtakım merkez köylerde camiler, bölge camisi ilan edilerek Cuma namazının yalnız bu camilerde kılınmasına izin verilmiş, diğer camiler kapatılmıştır. Evlerde topluca ibadet, mevlit ve sünnet yasaklanmış, camilerde yalnızca Bulgarca dualar yapılmasına izin verilmiştir.⁷⁰¹

Bu gelişmeler üzerine Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Bulgar Devlet Başkanı Todor Jivkov'a yazılı bir mesaj göndererek, Türklere Bulgar adlarının verilmesinden vazgeçilmesini dostça rica etmiştir. Ancak bu mesaja Jivkov diğer Türk bölgelerine de silahlı saldırı emriyle cevap vermiş ve bu şekilde binlerce Müslüman-Türk katledilmiştir. Türk kasaba ve köylerinin Bulgarlaştırılıp yok edilmeleri harekâtı 1985 yılında tamamlanmıştır.⁷⁰²

İslam'a göre zorunlu bir "vaftiz" türü olarak görülen adların zorla değiştirilmesi, Uluslararası Af Örgütü raporlarıyla, Helsinki İzleme Komitesi Bültenleriyle ve Birleşik Devletler Kongresi kayıtlarıyla bütünüyle kanıtlanmıştır.⁷⁰³

Bulgaristan içindeki direnişler ve İslam dünyasının yoğun tepkisi üzerine "iki dinli bir ulus" tezi ortaya atılarak etnik sorunun çözümü için din sorununun bir süre ertelenmesi kararlaştırılmış, bu doğrultuda Türk, Tatar, Pomak, Çingene gibi etnik unsurlar kaldırılarak Bulgaristan'da yalnız Hıristiyan ve Müslüman Bulgarlar vardır tezi işlenmeye başlamıştır.⁷⁰⁴ Bu durum üzerine Müslümanlar Türkçe kullanmaya

⁷⁰⁰ Coşkun, **a. g. e.**, s. 30.

⁷⁰¹ Günay, **a. g. m.**, s. 413.

⁷⁰² Ahmet Halaçoğlu, *Bulgar Mezalimi*, s. 313.

⁷⁰³ Karpat, **a. g. e.**, s. 316.

⁷⁰⁴ Günay, **a. g. m.**, s. 413.

daha fazla özen göstermişler ve hatta ana dilleri Bulgarca olan Pomaklar da Türkçe kullanmaya başlamışlardır.⁷⁰⁵

Bulgaristan Türklerinin sosyo-ekonomik ve kültürel hayatında bütün bu gelişmeler onların sosyal yaşamında büyük değişmelere neden olmuştur. Daha önce Türkler Bulgarlardan her bakımdan uzak, kendi içine kapalı bir topluluktu. İki halk arasındaki ilişkiler asgari düzeydeydi. Türkler, çoğunlukla ayrı bölgelerde, ayrı köylerde, ayrı mahallelerde yaşamaktaydılar. Fakat komünist rejimle birlikte bu durum altüst edilmiş, Türkler tüm Bulgaristan'a dağıtılarak, Bulgar çoğunluğun içerisinde yok olması amaçlanmıştır.⁷⁰⁶

Bulgaristan Türklerine ve diğer Müslümanlara karşı uygulanan asimilasyon politikasının beklenen neticeyi vermediği ve başarısız olduğunu Bulgaristan idarecileri de anlamışlardır. Bu başarısız politikalarından çıkış yolunu yine Bulgaristan Türk ve Müslümanlarını Türkiye'ye göç ettirmekte aramışlardır. Komünist Partisinin Politbüro oturumunda Todor Jivkov demiştir ki: *“Mümkün olduğu kadarıyla çok Bulgaristan Türklerini Türkiye'ye göç ettiremezsek, Bulgaristan er geç yeni bir Kıbrıs'a dönüşecektir.”*⁷⁰⁷ Jivkov bu sözleriyle birkaç yıl sonra uygulamaya koyacağı politikalarında ilk sinyallerini vermiştir.

1989 yılı başlarında Bulgaristan'daki Türkler, o ana kadar düzenledikleri yerel protesto gösterilerinin haricinde, ülke çapında büyük gösteriler düzenlemeye başlamıştır. Ancak Bulgaristan hükümeti, bu gelişmeye daha fazla baskı uygulayarak cevap vermiştir. Bulgar yetkililerin özellikle yabancı bilgi kaynakları üzerindeki tekelleri yok olmuş, yabancı haber kanalları ülkedeki kitlesel gösterileri ve açlık grevlerini dünyaya duyurmaya başlamıştır. Şubat 1989'da Bulgar hükümeti yetkilileri, isteyen kişilerin başka ülkelere göç edebileceklerini duyurmuş, aynı yılın mayıs ayında da yabancı ülkelere seyahat etmek yasal hale getirilmiştir.⁷⁰⁸

30 Mayıs 1989 tarihinde Bulgaristan; Türkiye'ye, orada geçici veya sürekli yaşamak isteyen bütün Türk asıllı Bulgaristan vatandaşlarına hududun açılması teklifinde bulunmuştur. Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov bizzat televizyonda:

⁷⁰⁵ Karpat, **a. g. e.**, s. 316.

⁷⁰⁶ Memişoğlu, **a. g. m.**, s. 369.

⁷⁰⁷ Hakov, Göçmenlik Serüveni, s. 375.

⁷⁰⁸ Coşkun, **a. g. e.**, s. 31.

*“Türkiye’yi Bulgaristan’da yaşayan ve Türkiye’ye göçmek isteyen bütün Müslümanlara sınırlarını açmaya davet ediyorum”*⁷⁰⁹ şeklindeki bu konuşmasından sonra resmi teklif yapılmıştır.

Böylelikle Bulgaristan hükümeti, mümkün olduğu kadar çok sayıda Bulgaristan Türkünü ülkeden kovmak planını icra etmeye başlamıştır. Zira Türkiye’nin en üst düzey idarecileri birçok defa Bulgaristan Türklerini asimilasyon politikasından kurtarmak için Türkiye’ye almaya hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Böylece, “Büyük Seyahat” diye adlandırılan Bulgaristan Türklerinin yığınsal halde Bulgaristan’dan kovulması başlamıştır.⁷¹⁰

Bulgaristan, 1980’lerin ortalarından itibaren, Doğu Avrupa ülkeleri arasında en düşük doğum oranına sahip bir ülkedir. Ancak ülkede yaşayan Türk azınlıkta bu oran yüksekti ve sayıları sürekli artmaktaydı. Bu nedenle Bulgar yöneticileri bu durumun kendileri için bir tehlike olacağını düşünüyorlardı. Uyguladıkları asimilasyon politikalarının nedenlerinden biriside nüfus dengeleriydi. Giderek artan Türk nüfusu, Bulgar yönetici çevrelerinde büyük bir korkuya neden olmuştur.⁷¹¹

Türkiye, Bulgaristan’dan gelen soydaşlarına kapılarını açmıştır. Türk hükümetinin Bulgaristan’daki Türklere yardım etmekte büyük fedakârlıklar göstermesine rağmen, bu kadar kısa bir zaman diliminde yüzbinlerce soydaşı kabul etmekte büyük zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Diğer yandan Bulgar hükümeti vaziyetten faydalanarak Bulgaristan Türklerinin hepsini Türkiye’ye göç ettirmek için elinden geleni yapmıştır. Bu nedenle bu yoğun göçün temposunu düşürmek için 21 Ağustos 1989 tarihinde hudut geçici olarak kapatılmıştır.⁷¹² Bu tarihe kadar sınır dışı edilen Türklerin sayısı 310 bine ulaşmıştır.⁷¹³

Türkiye’ye gelen bu göçmenlerden 50 bini çeşitli nedenlerden ötürü Bulgaristan’a geri dönmüştür. Ancak onlar kendilerini daha büyük bir düşmanlık ortamında bulmuşlardır. Elden çıkardıkları malı mülkü geri alamamışlar, iş bulamamışlar ve tekrar göç etmeyi tek çıkış yolu olarak görmüşlerdir. Böylelikle temposu düşük olsa da bu göçmenlik kampanyası iki yıl daha devam etmiştir. 1989-

⁷⁰⁹ Ahmet Halaçoğlu, Bulgar Mezalimi, s. 313.

⁷¹⁰ Hakov, Göçmenlik Serüveni, s. 375.

⁷¹¹ Coşkun, a. g. e., s. 36.

⁷¹² Hakov, Göçmenlik Serüveni, s. 375.

⁷¹³ Ahmet Halaçoğlu, Bulgar Mezalimi, s. 313.

1991 yılları arasında Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 345 bin kişiyi bulmuştur. Böylelikle, "Büyük Seyahat" adı verilen Bulgaristan Türklerinin ve diğer Müslümanların Türkiye'ye göç ettirilme kampanyalarının sonu gelmiştir.⁷¹⁴

Ancak bu büyük göç dalgası Bulgaristan'da önemli gelişmelere de sebep olmuştur. Birkaç ay içerisinde bu kadar büyük sayıda insanın Bulgaristan'ı terk etmek üzere yola çıkması Bulgaristan'da hayatı felce uğratmıştır. 10 Kasım 1989'da gerçekleştirilen bir halk ayaklanması sonucunda Bulgaristan'da komünist Todor Jivkov yönetimi devrilerek ülkede demokrasiye geçilmiştir.⁷¹⁵

Bulgaristan'ın demokrasiyi seçtiği bu yeni dönemde Bulgaristan Türkleri Ahmet Doğan liderliğinde önce Hak ve Özgürlükler Hareketi'ni, Mart 1990'da ise Hak ve Özgürlükler Partisini kurmuşlardır.⁷¹⁶ Parti, aynı yıl yapılan seçimlerden 23 milletvekiliği kazanmıştır. 1991 seçimlerinde de 24 milletvekiliğini kazanan parti, Demokratik Güçler İttifakına dışarıdan destek vererek hükümet olmalarını sağlamıştır. 1994 seçimlerinde eski komünistler tek başlarına iktidar olacak kadar oy almışlardır. 2001 seçimlerine gelindiğinde ise Hak ve Özgürlükler Hareketi, 340 binin üzerinde oy alarak, seçimlerin galibi olarak çıkan Bulgaristan Çarı II. Simeon'un partisi ile koalisyon kurarak, iki bakan ve bakan yardımcılıkları ile hükümette yer almıştır. 1878'de günümüze Bulgaristan tarihinde ilk defa olarak hükümette Türk bakanlar yer almıştır.⁷¹⁷

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin de dağılmasıyla Bulgaristan, Batı ile olan ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. NATO üyesi olan Türkiye ile ilişkilerinde de büyük bir düzelme 1990'lı yıllarda görülmüştür. Ayrıca Bulgaristan'ın demokrasiye geçmesiyle birlikte Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslümanların haklarının iade edilmesi, siyasi yaşama katılmaları ve yeni hakların verilmesiyle iki ülke arasında ilişkilerinin düzelmesi ve gelişmesinde önemli katkı sağlamıştır.

Türkiye ile Bulgaristan, köklü tarihi ilişkilere sahiptirler. Bulgaristan'ın demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçişiyle ilişkiler her alanda kapsamlı bir gelişme kaydetmiş ve her düzeydeki temaslar artmıştır. İkili ticari ve ekonomik

⁷¹⁴ Hakov, Göçmenlik Serüveni, s. 375.

⁷¹⁵ Ömer Turan, XX. Yüzyılda Türk Toplulukları, s. 332.

⁷¹⁶ Hakov, Göçmenlik Serüveni, s. 375.

⁷¹⁷ Ömer Turan, XX. Yüzyılda Türk Toplulukları, s. 332.

faaliyetlerin geliştirilmesi için gerekli hukuki çerçeve tamamlanmıştır. Türkiye, Bulgaristan'ın Avrupa-Atlantik yapılarıyla bütünleşmesini başından beri desteklemiştir. Bu meyanda Bulgaristan Mart 2004'te NATO'ya tam üye olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Bulgaristan'ın, 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Avrupa Birliği üyesi olması da memnuniyetle karşılanmıştır.⁷¹⁸

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiği günden bu güne siyasi tarihine baktığımızda, iç politikasında, Türk azınlık konusu ve bu doğrultuda Türkiye ile olan ilişkileri diğer sorunlardan daha çok yer tutmuştur. Bulgar partilerin ülke içindeki yolsuzluk, ekonomik bunalım gibi problemlerden çok Türk azınlığın hakları ile ilgili konuları irdelemeleri alışıl gelmiş bir durumdur.

2009 yılının son aylarında Bulgaristan siyaseti yine Türkçe yayın yapılması konusunda ikiye bölünmüştür. Aşırı milliyetçi parti ATAKA, Bulgaristan'ın resmi televizyonu BNT'de her gün on dakika yapılan Türkçe haber yayınının kaldırılması için referandum yapılması gerektiğini açıklamıştır. Bu konuda ATAKA'nın başkanı Siderov, Başbakan Borisov ile görüşmüş ve görüşmenin ardından yapılan açıklamada Borisov: *“Türkçe haber programı için halk oylaması yapılması önerisine parlamentoda destek vereceğini”* söylemiştir. Ayrıca Siderov, devlet televizyonunun sadece Türkçe haber bülteni yayınlamasının ülkede yaşayan diğer etnik azınlıklara karşı haksızlık olduğunu da öne sürmüştür. Başbakanın bu tutumuna en başta Hak ve Özgürlükler Partisi ve Avrupa Birliği karşı tepki oluşturmuştur. Ayrıca Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da Borisov ile yaptığı telefon görüşmesi referanduma verdiği desteği çekmesinde etkili olmuştur. Borisov yaptığı açıklamada oyuna getirildiğini söylemiş, referandumun da arkasında olmadığını sözlerine eklemiştir.⁷¹⁹

Türkiye ile Bulgaristan arasında günümüzde üst düzey ziyaretler düzenli bir seyir izlemektedir. Türkiye Başbakanı 4 Ekim 2010 tarihinde Bulgaristan'a bir çalışma ziyareti, Cumhurbaşkanı ise 10-12 Temmuz 2011 tarihlerinde bu ülkeye resmi bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Bulgaristan Dışişleri Bakanı, 7-8 Eylül 2011 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Avrupa Birliği Bakanı ve Baş müzakereci Egemen Bağış 27-29 Haziran 2012 tarihlerinde, TBMM Başkanı 11 Ekim 2012

⁷¹⁸ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bulgaristan-siyasi-ilişkileri-tr.mfa> (14.04, 02.06.2013)

⁷¹⁹ <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/balkanlar/1109-son-dönem-tuerkiye-bulgaristan-ilişkileri> (14.29, 02.06.2013)

tarihinde, Kültür ve Milli Savunma Bakanlarımız da 2012 Kasım ayında Bulgaristan'ı ziyaret etmişlerdir. 28-29 Kasım 2012 tarihinde ise Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rosen Plevneliev Türkiye'ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir.⁷²⁰

Son yıllarda iki ülke arasında ilişkilerin artması neticesiyle, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen yaklaşık 1,5 milyon turist gelmiştir. Türkiye'den Bulgaristan'ı ziyaret edenlerin sayısı da yaklaşık 60 bindir. Bulgaristan'da önemli sayılabilecek Türk yatırımları da mevcuttur. Avrupa Birliği müzakere sürecinde olan Türkiye, birlik yesi Bulgaristan'ında desteğini sağlamak için çalışmalar yürütmektedir. Bulgaristan, Türkiye'nin Avrupa Birliği yeliğine destek vermektedir. İki lke ilişkileri günümüze kadar bu şekilde bazen iyi bazen kötü bir şekilde süregelmiştir.

⁷²⁰ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bulgaristan-siyasi-iliskileri-tr.mfa> (14.16, 02.06.2013)

SONUÇ

Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerinin tarihi süreç içerisinde incelendiğinde, karşımıza yüzyıllara dayanan bir birliktelik çıkar. Bu birlikteliğin Osmanlı Devleti'nden çok önceleri, Orta Asya Türk kavimlerinin Batıya yaptıkları göç ile başladığı bir gerçektir. Karadeniz'in kuzeyinden gelen bu Türk toplulukları arasında Bulgarlarında olduğu ve Balkanlara yerleşmiş oldukları güçlü bir ihtimaldir. Bu nedenle, iki millet birbirlerini çok iyi tanımaktaydılar.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya geçip burada fetihler yapmasıyla Bulgar topraklarının yönetimi Türklerin eline geçmişti. Bölgeye gelen Türklerin karşısında birlik içinde bir devlette yoktu. Eski gücünü yitirmiş olan Bulgar Krallığından geriye pek bir şey kalmamıştı. Yeni fetih edilen bu topraklara Anadolu'dan sayıları yüzbinleri bulan Türk-Müslüman aileler yerleştirilmiştir. Böylece şimdiki Bulgaristan sınırları içerisinde önemli sayıda Türk nüfus oluşmuştu. Bu bölgede birkaç şehir dışında tüm bölgelerde Türkler çoğunluğu oluşturmuş ve bu durum 1989 yılına kadar devam etmiştir.

Razgrat'taki Türk mezarlığının Bulgar milliyetçileri tarafından talan edilmesinin perde arkasında yatan gelişmeler çok önemlidir. Bu olayın perde arkasında, Osmanlı yönetiminde kalınan yaklaşık 400 yılın Bulgarlar üzerindeki tesiri yatmaktadır. Bulgarlar, Osmanlı döneminde kendilerini esir olmuş bir millet olarak görmüş ve bu konuyu sürekli işlemişlerdir. Razgrat mezarlığına saldırarak belki de Türklerden öğlerini böylece almışlardır. Bulgarlar yüzyıllarca beraber yaşadıkları komşularının nelerden çok üzüntü duyacaklarını çok iyi öğrenmişlerdi. Türklerin ölülerine saygısı, mezarlıklarına olan hürmetlerini iyi bildiklerinden, Türklerin mezarlığına yapılacak bir tecavüz onları derinden yaralayabilirdi. Gerçekte de durum öyle oldu. Bulgarların yaptığı bu insani olmayan durum karşısında başta ecdatlarını Razgrat'ta yatan Bulgaristan Türkleri olmak üzere, Türkiye'de yaşayan bütün Türk milletinin derinden üzülmeye sebebiyet vermiştir.

Türk-Bulgar ilişkilerinin görünürde ya da devlet adamları düzeyinde iyi olduğu bu dönemde gerçekleşen hadise, Bulgarların hala eski düşünce yapılarından kurtulamadıklarının da bir örneğidir. Türk-Bulgar ilişkilerinin iyi seyretmesi başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Türk devlet adamlarının üstün çabaları sayesinde olmuştur. Atatürk döneminde, Bulgaristan tarafının da mümkün olduğu kadar iyi ilişkiler için çaba harcamışlardır. Ancak iki ülkenin ve Balkanlar'ın konjonktürel yapısı itibarıyla kalıcı barışın sağlanması oldukça zordu. Bulgaristan'ın özerkliğini kazandığı 1878 yılından itibaren iki ülke arasında sürekli bir gerilim yaşanmıştır. Bu durum Balkan Savaşları'yla da kendini göstermiştir.

Bulgaristan topraklarından Osmanlı Devleti'nin çekilmesi sadece yönetsel ve askeri olmamıştır. Bununla birlikte o bölgelerde yaşayan sayılarının toplamını belirlemenin zor olduğu ancak milyonlarla ifade edilebilecek kadar Türk ve Müslüman yerlerinden göç etmesi neticesini de doğurmuştur. İki ülke ilişkilerinde her zaman bu Türk azınlığı sorun teşkil etmiştir. Atatürk döneminde, Bulgaristan'ın Balkan Paketi'ne katılması için çok çaba harcanmışsa da bunda başarılı olunamamıştır. Bulgaristan, II. Balkan ve I. Dünya savaşlarında kaybettiği yerleri geri alma politikası izlemiştir. Bu geri istediği topraklar arasında Doğu Trakya'da vardır. Her ne kadar Bulgar yöneticileri bunu açıktan zikretmeseler de, Bulgar kamuoyu sürekli Edirne'nin kendilerine ait olduğunu, bir gün mutlaka geri alacakları, Türklerin buraları bir hileyle ellerinden aldıklarını dillendirip durmuşlardır.

Bulgarların bir başka argümanı da Doğu Trakya'dan göç ettirilen soydaşları meselesidir. Bulgarlar, kendilerinin anlaşmalarla Türklerin kalmalarına ve göç etmelerine imkân tanış olmalarını ancak Türkiye'nin bunu yapmadığını düşünüyorlardı. Karşılıklılık ilkesine göre Doğu Trakya'ya göç ettirilen Bulgarlar geri dönmeliydiler. Türkiye'nin kararlı duruşu sayesinde bu amaçlarına ulaşamamışlardır. Fakat bu durumun sonuçlarına Bulgaristan'da yaşayan Türkler katlanmak zorunda kalmışlardır.

Razgrat Olayı'nın Türkiye kamuoyunda duyulmasıyla birlikte, İstanbul başta olmak üzere ülkenin çeşitli illerinde protestolar düzenlenmiştir. Bulgarların yaptığı bu çirkin hadiseye, Milli Türk Talebe Birliği önderliğinde Türk gençliği, Bulgar mezarlığına çelenk koyarak medeni bir karşılık vermiştir. Milli hassasiyetlerin

yüksek olduğu zamanda gerçekleşen bu hadise, Türkiye’de toplumsal olarak tepkiler verilmesine, kamuoyu oluşmasına imkân sağlaması bakımından da çok önemli bir yere sahiptir. Tek parti yönetiminde olsa bile Türk halkı, kendi doğruları üzerinden hareket edebilme olgunluğunu göstermiştir.

Razgrat Olayı sadece 1933 yılına dair bizlere bilgiler vermemiş, gelecekte yaşanacak olayları haber verircesine bizlere ipuçları göstermiştir. Daha o tarihte Sofya elçiliğimizden gelen bir raporla, Bulgaristan’da yaşayan Türklerin çok fazla kötü muamelelere maruz kaldıkları ve bunların bir an önce Türkiye’ye naklinin değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmaya başlanmıştı. Ancak bunun pek kolay bir karar olmadığı da bir gerçektir. Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren bu göç dalgası hiç kesilmeden 1991 yılına dek sürüp gelmiştir.

Bulgaristan, 1944 yılından itibaren komünist idareyle yönetilmiştir. Bu durumdan en çok etkilenen yine Türkler olmuş ve baskılara katlanmak zorunda kalmıştı. Türkiye’nin Batı ittifakında, Bulgaristan’ın ise Doğu İttifakında yer alması nedeniyle iki ülke arasında sürekli bir güvensizlik ortamı oluşmuştur. Bu nedenle iki ülke birbirlerini tehdit olarak algılamıştır. Bunun sonucu olarak da, Bulgaristan Türkleri hedef olmuştur. Komünist idarenin sonlanması ve Bulgaristan’ın demokrasiye geçmesiyle ilişkiler düzelmiş ve Bulgaristan Türkleri yönetime katılma hakkı elde etmişlerdir. Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne üye olmasıyla birlikte, Bulgaristan’da yaşanan Türkler daha sağlam güvencelere kavuşmuşlardır. Artık iki ülke arasında güçlü ekonomik bağlar ve NATO vesilesiyle de askeri bir ortaklık oluşmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA,)

BCA, 030.0.18.01.02.33.9.011
BCA,030.0.18.01.02.34.16.019
BCA, 030.0.18.01.02.34.19.020
BCA, 030.0.18.01.02.34.13.016
BCA, 030.0.18.01.02.35.23.018
BCA, 030.0.18.01.02.37.41.009
BCA, 030.0.18.01.02.36.33.015
BCA, 030.0.18.01.02.37.42.011
BCA, 030.0.18.01.02.37.45.011
BCA, 030.0.18.01.02.37.49.004
BCA, 030.0.18.01.02.37.50.010
BCA, 030.0.18.01.02.38.53.015
BCA, 030.0.18.01.02.37.49.007
BCA, 030.0.18.01.02.38.55.017
BCA, 030.0.18.01.02.38.56.002
BCA, 030.0.18.01.02.38.56.010
BCA, 030.0.18.01.02.39.61.008
BCA, 030.0.18.01.02.39.61.019
BCA, 030.0.18.01.02.39.64.003
BCA, 030.0.18.01.02.39.67.013
BCA, 030.0.18.01.02.39.66.001
BCA, 030.0.18.01.02.46.72.009
BCA, 030.0.18.01.02.40.74.010
BCA, 030.0.18.01.02.41.48.004
BCA, 030.0.18.01.02.41.83.017
BCA, 030.0.18.01.02.41.85.019
BCA, 030.0.18.01.02.41.86.005
BCA, 030.0.18.01.02.41.87.007

BCA, 030.0.18.01.02.41.89.001
BCA, 030.0.010.00.00.220.481.20
BCA, 030.0.10.00.00.83.550.4.1
BCA, 030.10.00.00.83.549.19.2
BCA, 030.10.00.00.240.619.10.1
BCA, 030.10.00.00.240.619.13.2
BCA, 030.10.00.00.240.619.25.2
BCA, 030.10.00.00.240.619.29.2
BCA, 030.10.00.00.240.624.13.2
BCA, 4900.001.00.00.580.2308.2
BCA, 030.10.00.00.240.624.5
BCA, 030.10.00.00.240.623.19.1
BCA, 030.10.00.00.240.624.7.1
BCA, 030.10.00.00.240.623.3.2
BCA, 030.10.00.00.240.624.15.1
BCA, 030.10.00.00.240.625.22.1
BCA, 030.10.00.00.240.624.4.1
BCA, 030.10.00.00.240.624.8.1
BCA, 030.10.00.00.240.623.14.1
BCA, 030.10.00.00.240.624.2
BCA, 030.10.00.00.240.625.10.1
BCA, 030.0.010.000.000.241.626.14
BCA, 030.10.00.00.241.627.4
BCA, 030.0.010.000.000.241.626.27
BCA, 030.10.00.00.241.627.13
BCA, 030.0.18.01.02.33.6.003
BCA, 030.0.18.01.02.37.48.007
BCA, 030.10.00.00.241.629.5
BCA, 030.10.00.00.241.627.22
BCA, 030.10.00.00.241.627.14
BCA, 030.010.000.000.241.626.10
BCA, 030.10.00.00.241.627.26
BCA, 030.10.00.00.241.629.15
BCA, 030.10.00.00.241.627.17
BCA, 030.10.00.00.240.625.3

BCA, 030.10.00.00.241.630.13
BCA, 030.10.00.00.241.630.11
BCA, 030.10.00.00.241.629.2
BCA, 030.10.00.00.241630.2
BCA, 030.10.00.00.241.629.7
BCA, 030.10.00.00.241.630.8
BCA, 030.10.00.00.241.630.12
BCA, 030.10.00.00.241.629.20
BCA, 030.10.00.00.241.629.4
BCA, 030.10.00.00.241.627.2
BCA, 030.10.00.00.241.628.9
BCA, 030.10.00.00.226.524.11.1
BCA, 030.10.00.00.226.524.9.1
BCA, 030.10.00.00.226.524.16
BCA, 030.10.00.00.241.629.12
BCA, 030.10.00.00.241.631.36
BCA, 030.10.00.00.242.635.16
BCA, 030.10.00.00.241.631.10
BCA, 030.10.00.00.241.631.16
BCA, 030.10.00.00.241.630.35
BCA, 030.10.00.00.241.631.37
BCA, 030.10.00.00.242.632.24
BCA, 490.01.607.105.4.2
BCA, 030.10.00.00.227.526.2.2
BCA, 030.0.18.01.02.43.14.001
BCA, 030.10.00.00.252.697.12
BCA, 030.10.00.00.117.817.7
BCA, 030.10.00.00.242.632.18
BCA, 030.10.00.00.242.633.15
BCA, 030.10.00.00.242.635.17
BCA, 030.10.00.00.242.635.18
BCA, 030.10.00.00.227.527.16
BCA, 490.01.607.105.9.3
BCA, 490.01.607.105.5.2

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları; Devre: 2, cilt: 15, Ankara 1971.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları; Devre: 4, cilt: 14, Ankara,1976.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları; Devre 2, cilt: 10, Ankara 1971.

Gazeteler

Cumhuriyet, 24 HAZİRAN 1932

Cumhuriyet, 26 HAZİRAN 1932

Cumhuriyet, 28 HAZİRAN 1932

Cumhuriyet, 10 EKİM 1932

Cumhuriyet, 18 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 19 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 20 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 21 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 22 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 23 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 24 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 25 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 26 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 27 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 28 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 29 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 30 NİSAN 1933

Cumhuriyet, 1 MAYIS 1933

Cumhuriyet, 2 MAYIS 1933

Cumhuriyet, 3 MAYIS 1933

Cumhuriyet, 12 MAYIS 1933

Cumhuriyet, 13 MAYIS 1933

Cumhuriyet, 16 MAYIS 1933

Cumhuriyet, 22 MAYIS 1933

Milliyet, 18 NİSAN 1933

Vakit, 16 NİSAN 1933

Vakit, 18 NİSAN 1933

Vakit, 28 NİSAN 1933

Kitaplar ve Makaleler

Acaroğlu, M. Türker; *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, IQ Kùltür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

_____; *Bulgarların Aldığı Türkçe Adlar ve Soyadlar Sözlüğü*, T.C. Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

_____; *Bulgarlar ve Bulgaristan Üzerine Yüzyıllık Türkçe Kaynakça (1878-1978)*, TTK Basımevi, Ankara 1997.

Afetinan, Ayşe; *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

Ahmed, Vedat Sabri; “Bulgaristan Türklerinin Siyasi ve Kùltürel Tarihine Dair Genel Bir Çerçeve”, **Türkler Ansiklopedisi**, c: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Akgün, Suat; “Bulgaristan Türkleri ve Türk İnkılabı”, **Türkler Ansiklopedisi**, c: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Akşin, Aptùlahat; *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1966.

Akşin, Sina-Fırat, Melek; *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul 1993.

Alp, İlker; *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

Armaoğlu, Fahir; *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 2010.

_____; *20. Yüzyıl Siyasi Tarih (1914-1995)*, Alkım Yayınları, İstanbul 2009.

Aras, Tevfik Rüştü; *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınlar, İstanbul 2003.

Atatürk, Mustafa Kemal; *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

Atay, Falih Rıfki; *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2009.

Ateş, Nevin Yurtsever; “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikaları”, *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, c: 1, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2008.

Aybars, Ergün; *İstiklal Mahkemeleri*, c: 1, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1984.

Aydemir, Şevket Süreyya; *Tek Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1973.

Aydın, Bilgin; “Salnameler”, TDV **İslam Ansiklopedisi**, c: 36, İstanbul 2009.

Aydın, Mithat; “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)’nın Yeri”, Ankara Üniversitesi, Dergiler.

Aydoğan, Metin; *Atatürk ve Türk Devrimi*, Umay Yayınları, İzmir 2006.

Baklaya, İhsan Sabri; *Ali Fethi Okyar*, TTK Yayınları, Ankara 2005.

Barkan, Ömer Lütfi; “Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, c: 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Barlas, Dilek; “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Politikası”, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Makaleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Semih-Ofset, Ankara 2000.

Bayur, Yusuf Hikmet; *Türk İnkılabı Tarihi*, c: 2 Kısım: 2, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Berkes, Niyazi; *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 16. Baskı, İstanbul 2011.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1918), Başbakanlık Basımevi, Ankara 2002.

Bila, Hikmet; *CHP*, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

Canbazov, İsmail; *Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık-Nova Svetlina Gazetesi*, Erkam Matbaası, İstanbul 2011.

Cebesoy, Ali Fuat; *Siyasi Hatıralar*, İstanbul 1960.

Cemal, Behçet; *Şeyh Sait İsyanı*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

Coşkun, Birgül Demirtaş; *Bulgaristan’la Yeni Dönem*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Yayınları, Ankara 2001.

Crampton, R. J; *Bulgaristan Tarihi*, (çev: Nuray Ekici), Jeopolitika Yayınları, İstanbul 2007.

Cumalı, Mehmet Arslan; *Razgrat Kasabası’nın Kuruluşu ve Bu Gün*, Ay Yayınları, Manisa 2005.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

Çavdar, Tevfik; *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge Yayınevi, Ankara 1995.

Daver, Abidin; “İşte Bulgar Dostluğu”, Cumhuriyet, 22 Nisan, 1933.

Dayıoğlu, Ali; *Toplam Kampından Meclis’e, Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Değerli, Esra S; “Türkiye’nin Bulgaristan’a Yönelik Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, c: 2, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2008.

Deliorman, Altan; *Mustafa Kemal Balkanlarda*, Bayrak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009.

_____ ; *Bulgaristan'da Türkçe Basın*, Bayrak Yayım, İstanbul 2010.

Deliorman, M. Necmeddin; *Razgrat Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çalındı*, Türkiye Ticaret Matbaası, İstanbul 1955.

Dilan, Hasan Berke; *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1938)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.

Dobrav, Angel; "1915 Yılında Bulgar-Türk Sınırının Düzeltilmesi", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2005.

Draganova, Slavka; *Tuna Vilayetinin Köy Nüfusu*, TTK Yayınları, Ankara 2006.

Eminov, Ali; "Bulgaristan'daki Türkler", (çev: Mine Çankaya), **Türkler Ansiklopedisi**, c: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Ertürk, Suzan; *Bulgaristan Basınında Türkiye ve Atatürk (1923-1938) (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Fendoğlu, Tahsin; "1876 Anayasası veya Monarşik Modernleşme Dönemi", **Türkler Ansiklopedisi**, c: 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Feyzioğlu, Turhan; "Atatürk'ün Dış Politikasının İlke Ve Amaçları", (Atatürk Türkiye'sinde 1923-1983, Dış Politika Sempozyumu), Bildiriler, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1984.

Gönlübol, Mehmet-Kürkcüoğlu, Ömer; "Atatürk Dönemi Dış Politikasına Genel Bir Bakış", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Makaleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Semih-Ofset, Ankara 2000.

Gönlübol, Mehmet- Sar, Cem; *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1918-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

Günay, H. Mehmet; *Osmanlı Sonrası Bulgaristan Türklerinin Dini Yönetimi ve Özel Yargı Teşkilatı 1878-1945*, Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2006.

_____ ; "Osmanlı Sonrası Bulgaristan Toplumunun Dini Hayatı" **Türkler Ansiklopedisi**, c: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Gürün, Kamuran; *Türk Sovyet İlişkileri*, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Haker, Erol; *93 Harbi Tuna'da Son Osmanlı Yahudileri*, (çev: Ceren Elitez), Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Hakov, Cengiz; "Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Serüveni", **Türkler Ansiklopedisi**, c: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

_____ ; “İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Bulgaristan-Türkiye Siyasi-Diplomatik İlişkileri (1919-1938), (Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkiler Sempozyumu Eskişehir Osmangazi Üniversitesi 11-13 Mayıs 2005), Bildiriler, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 2005

Halaçoğlu, Ahmet; *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (192-1913)*, TTK Basımevi, Ankara 1994.

_____ ; “Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçler”, **Türkler Ansiklopedisi**, c: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

_____ ; “Bulgar Mezalimi”, **Türkler Ansiklopedisi**, c: 13, TTK Yayınları, Ankara 2002.

Halaçoğlu, Yusuf; “Bulgaristan (Osmanlı Dönemi)”, TDV **İslam Ansiklopedisi**, c: 6, İstanbul 1992.

Hall, Richard C; *Balkan Savaşları (1912-1913)*, (çev: M. Tanju Akdoğan), Homer Kitapevi, İstanbul 2003.

İnalçık, Halil; *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992.

İpek, Nedim; *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890)*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1999.

Jorga, Nicolae; *Osmanlı Tarihi*, c: 1, 5, (çev: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

Karal, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, c: 8-9, TTK Basımevi, Ankara, 1998.

Kamil, İbrahim; *Bulgaristan’daki Türklerin Hakları*, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1989.

Karakaş, İbrahim-Aksop, Gülnur; *Atatürk, Atatürk’ü Anlatıyor “Benim Tutkularım Var” (1881-1919)*, MMP Baskı Tesisleri, İstanbul 2010.

Karpat, Kemal- Zens, Robert W; “I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid’in Saltanatı (1876-1909)”, (Çev: Nasuh Uslu), **Türkler Ansiklopedisi**, c: 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Karpat, Kemal; *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (Çev: Recep Boztemur), İmge Kitapevi, İstanbul 2004.

Kaymaz, İlhan Şerif, “Wilson Prensipleri”, <http://atam.gov.tr/wilson-prensipleri-ve-liberal-emperyalizm/>

Kırel, Machiel; “Deliorman” TDV **İslam Ansiklopedisi**, c: 9, İstanbul 1994.

Kılıç, Mehmet; *Cumhuriyet Yolunun Kilometre Taşları*, Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1997.

Kınross, Lord; *Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu*, (çev: Necdet Sander), Altın Kitapları, İstanbul 2011.

Kocabaş, Süleyman; *Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panis Slavizm*, Vatan Yayınları, İstanbul 1986.

_____ ; *Son Haçlı Seferi Balkan Harbi 1912-1913*, Vatan Yayınları, İstanbul 2000.

Kuran, Ercüment; "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", **Türkler Ansiklopedisi**, c: 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Kutlu, Sacit; *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Kuyucuklu, Nazif; "Bulgaristan", TDV **İslam Ansiklopedisi**, c: 6, İstanbul 1992.

Kürkçüoğlu, Ömer; "Siyasi Yapı ve Dış Politika", *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi (1920-1938)*, c:1, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009.

_____ ; *Türk-İngiliz İlişkileri*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1973.

Lewis, Bernard; *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2008.

Memişoğlu, Hüseyin; *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995.

_____ ; "Bulgaristan Türklerinin Sosyo Ekonomik Kültürel Yapısı", **Türkler Ansiklopedisi** c: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Mikov, Lyubomir; *Alevi-Bektaşî Kültürü*, (çev: Orlin Sabev), Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.

Nadi, Yunus; "Bulgaristan'da Vak'a", Cumhuriyet, 26 Haziran 1932.

_____ ; "Bulgaristan'da Bir Türk Mezarlığına Taarruz Hadisesi", Cumhuriyet, 20 Nisan 1933.

_____ ; "Razgrat Hadisesi ve Bulgaristan I," Cumhuriyet, 28 Nisan 1933.

_____ ; "Razgrat Hadisesi ve Bulgaristan II," Cumhuriyet, 29 Nisan 1933.

_____ ; "Razgrat Hadisesi ve Bulgaristan III," Cumhuriyet, 30 Nisan 1933.

Norveç Helsinki Komitesi; *Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman Azınlığa Baskı*, (Çev: Yaşar Yücel) TTK Basımevi, Ankara 1988.

Oğuz, Ahmet; *Birinci Meşrutiyet Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan*, Grafiker Yayınları, Ankara 2010.

Okutan, M. Çağatay; *Milli Türk Talebe Birliği*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

Okyar, Osman- Seyitdanlıoğlu, Mehmet; *Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1997.

Okyar, Fethi; *Üç Devirde Bir Adam*, Yayıma Hazırlayan Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

Öksüz, Hikmet; “Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938)”, **Türkler Ansiklopedisi**, c: 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

_____ ; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Balkan Politikası (1923-1938), (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1996.

Öz, Esat; *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.

Safa, Peyami; “Bu Çiçekler...”, Cumhuriyet, 22 Nisan, 1933.

Sander, Oral; *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 14. Baskı, Ankara 2005.

Sarıkoymcu, Ali ; “Milli Mücadele’de Türk-Bulgar İlişkileri”, Türkler Ansiklopedisi, c: 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

_____ ; “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1919-1938),” *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri ve Siyasi İlişkileri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2005.

Şerefli, Ahmet Şerif; *Bulgaristan'daki Türkler (1878-1989)*, Ankara 2002.

Şimşir, Bilal N; *Rumeli'den Türk Göçleri*, c: 2, TTK Yayınları, Ankara 1989.

Soysal, İsmail; *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, c: 1, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2000.

Tahiroğlu, Tayyar; *Eminin Ciğeri, Tarihsellikten Güncelliğe Razgrat Olayları*, Serkan Matbaacılık, İzmir 1985.

Tanör, Bülent; *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Alfa Yayınları, 4. Basım, İstanbul 1996.

Tansel, Selahattin; *Mondros'tan Mudanya'ya*, c: 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.

Tezel, Hakkı; *Razgrat Şehri Anıları*, Dizgi Baskı Sincan Matbaası, Ankara 2001.

Tinal, Melih; “Atatürk'ün Dışişleri Bakanı: Tefik Rüştü Aras”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Toğrul, Beğlan; *112 Yıllık Göç (1878-1989)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1989.

Tosun, Ramazan; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1994.

Toy, Hakan-Elmacı, Defne; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Karma Kitapları, İstanbul 2007.

Tuğlacı, Pars; *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1984.

Tunaya, Tarık Zafer; *Türkiye’de Siyasal Partiler*, c: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Tunçay, Mete; *T.C. ’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

Turan, Ömer; “XX. Yüzyılda Türk Toplulukları”, **Türkler Ansiklopedisi**, c: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

_____; “Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)”, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2005.

Turan, Sibel; “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenlerin Işığında Türk-Bulgar İlişkilerinin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme 1923-2004”, (Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkiler Sempozyumu Eskişehir Osmangazi Üniversitesi 11-13 Mayıs 2005)

Turan, Şerafettin; *Türk Devrim Tarihi*, c: 2, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

_____; *Cumhuriyet Halk Partisi*, Üses Yayınları, İstanbul 2000.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, c: 1, TTK Basımevi, Ankara 1988.

Uyar, Hakkı; *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1998.

Yılmaz, Mustafa; “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1919-1938)”, **Türkler Ansiklopedisi**, c: 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

_____; “Atatürk ve Dış Politika”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi (1920-1938)*, c:1, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009.

Yılmaz, Türel; “Balkanlarla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Platin Yayınları, Ankara 2008.

Zürcher, Erik Jan; *Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992.

İnternet Kaynakları

[http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bulgaristan-siyasi-ilişkileri-tr.\(14.04, 02.06.2013\)](http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bulgaristan-siyasi-ilişkileri-tr.(14.04, 02.06.2013))

<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I6.pdf> (10.12.2013)

<http://tr.caspianweekly.org/ana-katogoriler/balkanlar/1109-son-dönem-tuerkiye-bulgaristan-ilişkileri> (14.29, 02.06.2013)

TERRITORIAL MODIFICATIONS

IN THE BALKANS

1. CONFERENCE OF LONDON

2. TREATY OF BUKAREST

Ek- 1: I. Balkan Savaşı sonrası sınırlar.

Ek-2: Neuilly Antlaşması sonrası Bulgaristan sınırlarını gösteren harita.

Ek- 3: Bulgaristan siyasi haritası.

Ek- 4: Razgrat şehri haritası.

L'impérialisme révisionniste démasqué

La carte du révisionnisme bulgare

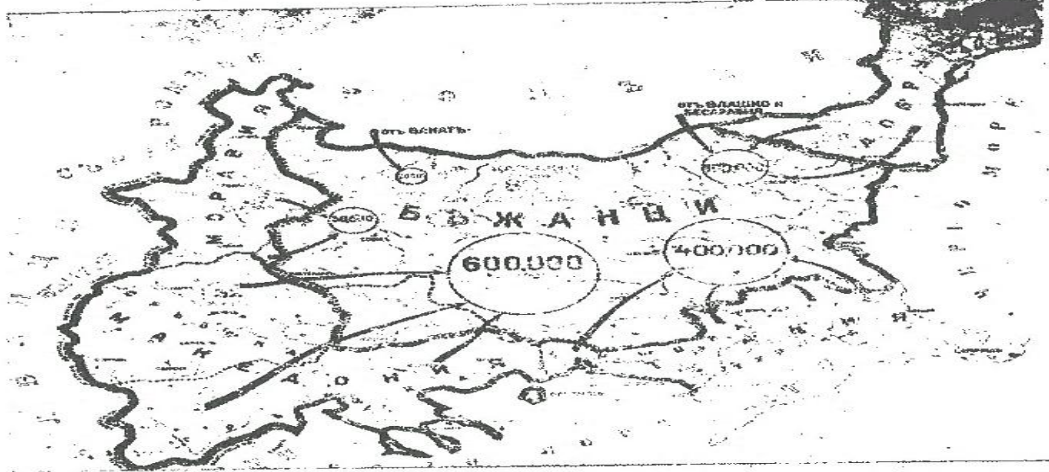
Au cours du récent „Congrès des pays opprimés” à Sofia, la propagande révisionniste bulgare a répandu une carte géographique de la Bulgarie „révisionniste”, qui constitue un document psychologique et politique de premier ordre. C'est le tableau des revendications qu'a dressé l'Association „Otec Paisje” du nom de son fondateur. La rose de la révision a entraîné ce pément, dont nul ne saurait contester le caractère intellectuel et patriotique, à prendre à son compte les intentions les plus extravagantes de

Le bulgare qui a publié les résultats du recensement de 1926. L'Echo de Belgrade a déjà démontré, à l'aide des documents bulgares, qu'il n'y avait pas trente mille réfugiés macédoniens originaires de la Serbie du Sud, installés aujourd'hui en Bulgarie. Quelles sont les énormités que le révisionnisme répand dans la presse, les brochures, les cartes, les livres... Avec quel argent? Aucune organisation privée ne pourrait subvenir aux frais d'une pareille propagande, ni à plus forte raison, une simple revue

campagne révisionniste ne préparent qu'une petite et ingénue — guerre mondiale.

„Des Carpathes à l'Adriatique!”

„Budapesti Hirlap”, — pour ne pas rester en dehors de l'orchestre des trombones impérialistes et révisionnistes, s'écrit lui aussi: „Des Carpathes jusqu'à l'Adriatique.” C'est la devise sacrée et éternelle qu'aucun Magyar ne doit oublier. — et il rappelle que la Hongrie a beaucoup dépensé avant la guerre pour le port de Fiume, qui, après la révision des traités en Europe Cen-

trémisme nationaliste; Vančo Mitchev lui-même, le chef des bandits de la V. M. R. O., n'a jamais fait mieux — ou pire — dans ce genre. Ainsi procède la propagande révisionniste. Elle commence par des propositions relativement raisonnables; elle s'achève par des revendications extravagantes. Les gens de Sofia connaissent l'art du „financier”, hier à Steensemman, et en ont usé; ils ont longtemps entouré de formules, elles que la protection des minorités, le lent cheminement de l'idée révisionniste. Mais, aussitôt que M. MacDonald eut encouragé la révision par sa visite à Rome et son discours les Communes, les précautions ont paru superflues et le Congrès des pays opprimés a proclamé le vrai programme de l'impérialisme bulgare. Radoslavov a laissé des héritiers.

La carte comporte — en bulgare — des données géographiques et statistiques dont nous avons fait grâce aux lecteurs de l'Echo de Belgrade et qui forment le cadre du tableau. Mais le tableau est assez éloquent par lui-même. Il annexe à la Bulgarie future toute la Dobroudja, la Thrace turque, la Thrace-grecque, la Macédoine serbe avec un morceau de Vieille Serbie, ... et la rive droite de la Morava avec Niš.

Il est fort dommage que les deux cent mille manifestants de Niš, venus de toute la Yougoslavie au meeting de dimanche, n'aient pu recevoir un exemplaire de ce document pour être fixés sur les vrais buts du révisionnisme. Pour la Yougoslavie, le révisionnisme signifie destruction et partage. Ce serait presque le retour à la Serbie de 1912. Des territoires que les Turcs eux-mêmes ont toujours considérés comme serbes pendant les cinq siècles de leur occupation, le cœur de la Serbie historique, voilà ce que le révisionnisme veut arracher au prix d'un nouveau massacre.

Sur la carte du groupe „Otec Paisje” l'arithmétique coopère avec la géographie pour dénoncer les malheurs des „pays opprimés”. Les chiffres cercelés — que nos lecteurs distingueront assez nettement — énumèrent les „réfugiés” des diverses provinces: 20.000 du Banat (!) par exemple — 600.000 de la Serbie du Sud. Aucun de ces chiffres ne correspond à ceux de la statistique officielle.

à faible tirage comme „Otec Paisje”, qui a été, puis répandu elle-même la carte provocatrice. Une action de si vaste envergure suppose des ressources considérables, l'appui d'un gouvernement. Après les congrès de Džumaja, de Vidin, de Sofia et autres lieux, tenus sous l'attention sympathique des autorités et avec l'assistance des personnalités officielles, nous découvrons plus nettement les plans du révisionnisme bulgare. Aujourd'hui la carte d'Otec Paisje les met sous nos yeux „afin que nul n'en ignore”.

Grèce, Roumanie, Turquie, Yougoslavie, qui veut jouer le rôle d'Iphigénie par persuasion?

L'impérialisme allemand revendique des terres yougoslaves!

„Le révisionnisme est en marche!” s'écrit M. Mussolini, et ses alliés, les racistes de l'Allemagne, encouragés par l'arrivée au pouvoir de M. Hitler, voient déjà réalisés leurs plans d'un grand empire allemand de la Baltique à la Méditerranée.

„Berliner Lokalanzeiger” publie dans son numéro de Pâques, un appel à la nation allemande „pour qu'elle se prépare à la marche qui libérera les régions allemandes, avachées après la guerre.” Cet appel invite la population allemande à donner aux plus belles rues ou places de ses villes les noms des régions irrédimées. „Les noms évoqueront pour l'âme allemande, pour suit le journal, les exploits qui l'ont fondé, et la future libération de ses frères!”

En citant les noms des régions „libérées”, et en traçant ainsi la carte de la future grande Allemagne, le journal de Berlin n'omet pas un seul Etat, confinant à l'Allemagne ou à l'Autriche, sans en détacher un beau morceau de territoire: de France, de la Tchécoslovaquie, de la Pologne, de la Yougoslavie, etc. tandis que l'Autriche se perd complètement dans le cadre du Reich.

„Rappelez-vous, Allemands”, dit enfin le „Lokalanzeiger”, que Yougoslavie tient une partie de Carinthie allemande et une grande partie de la Styrie, avec Maribor (Maribor) et autres villes allemandes!”

Ainsi, les premiers résultats de

trafe, doit revenir encore une fois à sa prospérité et à sa vraie mission... Mais est-ce l'avis du chef des révisionnistes italiens?

«КАРА ДЕНИЗЪ» (ЧЕРНО МОРЕ) гр. Разградъ Редакторъ: Стоянинъ Арифъ Недимбовъ Адр. редакция вестника «КАРА ДЕНИЗЪ» гр. Разградъ Телефонъ № 59. Адрес: «Кара Денизъ» — Разградъ — Телефонъ номер: 09.

صاحب ویش بازمی: عارف محیب آتوہ شراطلی: بالکنز ۳ ایلقی اولوب بولغارستان ایچون (۲۰) لہواد، خراج ایچون (۲۰) لہواد، آتوہ بدلی بئشین اودہ تیر. اعلانلر ایچون آلائیلا اسولی، بوتون سمانہ و غنارہ باش بازمی نامہ بایلیر.

بطرفہ خلقی

بوسونون باشقا کیشدر. آککیزی اودہ آتمن بوغوروب بئشیر، آلیسہ و ایاق قایری بائمن بچر و دیکردی. بوپہ اولمغه برار بو کونکی قیزدن غون اولدینسی آکل. نغمہ چالشیگر اسرافدن صافدی و تصرفہ شمشہ رعایت اشکی نوصیہ ایدہ چکم. بوپوٹق قاری دوپودان و خلققہ رفاہ و برمن، دولتہ طیبی اسقامت کوزدن چیتدی. اوکا یاردیغہ تکلیف، شہر طیبی راز فدا کاتاقی کوزتمک بو متواضع منہ قاری مدیون اولدی شکرانی اودہ مکدم. بز بوگون هر شئی فرقہ لوقودہ دوشوکدمز. سزین ده رجاہ، دولتک شو دنیا اقتصادا تنک مناقصہ وضع اولدینسی سوک کونلردہ براز دھا فضلہ سکوت دارمسدن چیتماہامز، ائی ائی قادی بو وضیق اداہہ ایتدیرمزد. بونن سوکرہ بنہ مجاہدہ و مناقصہ لہ بلا بلا یلیرز. آمین اولکر، بو وطن کوزتمز. جککز جہد وغیرت منجہ بندہ فور تو لاجی و بو ملت رواج سے طرفندہ آراشدر دینی وفا و سادہ قاروششن بولوا چکدر.

کیشدر. کونک طو لوتک تحریب ایشدی بولم و کرکسہ رودوب حوالدسہ حکومت ائدن کلن باردیجی یاقیندن کیری تخلیفکدم. کک آقن بایرسکرک بو کونکی بحران جہا. نئسہ لدر. هہ او روپاک رکوتہ. سترکی اقتصادی مارصین ہیج حسن اولتادن او آتدہ بز اولک. بنیز برده مارصقدهدر. بن دورت فرقہک اشراک ایشدی بر قایہ ایلہ عسکلت اداره ایشکدم. بوک دو. غوردی اوتون سزانی جککز قدر ایدرسکر. ختلف سیاسی قاعتلرک سمان آدینسی بو عسکلتہ بایللاجی فکر و قامت مجاہدہ بی وطن ملت حسانہ قائلدی بولاندرتم. لاکن هنوز ذریک اوکر، آسیمی نکلکی فرقہ احترامی واردو. اونلر نئزلہ نوب حدانہ بو ککدن باقیہ باشلاماقچہ جبری حرکتک کچیک نکلکدر. بز بو کونہ قادی بونلرہ اوغراشاق، آتاق حدفق قطنی و سریع تدبیرلہ حدانلرک بولنی کسکک اولاندر. مقصدین، و طمانلرک بزہ بونن برسنہ اولیسی کوزتمز. دینی کسکک احادیق اولدینسی حق ایتدیر.

باش وکیل جنابلرینک ۳ صمیمی بیانی بولم و کرکسہ رودوب علاقہ ایلہ کتیب ایدن بلوہ سائلر شمدکی برار اوزرینہ بیدیش تونک وولار، خاقی و قلیزده طائید قیری تدبیرتہ جان اولان حکومت، نئسک بوسیمی بیانی دورن بر تقدیرلہ قدر. شولاش بونن سوکرہ شہر نامہ آری آری تشکاردن و دواتر شہ. فرزند بیان خوش آمدی به کلار حسابہ نعلیکاران جہلرہ حوالبار ویریشدر. الاخرہ سؤال و برہنک ویا سکوتدن تطبیق ایستہ جک جہا. ختندہ سوز سولہ به جک کسہ لدر او. لوب اولسا دینتہ مور مشر، ددر برجه متلجیری نامہ رکیتی، عمارت جیق نامہ دیکر کیتی بولمک ایزدہ محوبل خصوصتہ حکومتک دھار سراج مسامہ بوزومسی نئسک اظهار اجتنار جو باقی غوسودین موشافو، بو خصوصک آککرا، بایشدہ بلان بولردن تحصیل اولونان پادہ ایلہ کک یاقیندہ محقق ایشدی به جکی، حکومتک بو ایشلرہ جوق یاقیندن علاقہ دار اولدینسی بیدر شدر. باشقا سوز آلان کیشہ بولغاندین ایچین باش وکیل ایغہ قاتاق خلاصہ شتو نطق ایراد ایشقادر: «آقیدلر»

باش وکیل جنابلرینک شہریمیزی زیارتی مناسبتیلہ و تونکرک وطنک هر گوشہ سئدہ صادق و وطن پرور بر عصر اولدینسہ قانع بولوندین، سربیت بولغار. ستادہ بو عصرک شکانی موجب اولایق ہیج بر سبب موجود اولد. دینی، شہر تونکرک مثل صنیہ کندیلرہ بیان خوش آمدی به کلن بو حیثتدہ محمدل شکاندن اوزاق قالاجق قیری فوٹہ امید ایدینکی یا. ندن سوکرہ سوک آقرہ سیاحتلرینہ افتلا بوزومشدر که: «دین دوستن تونکرکی»

باش وکیل غوسودین موشافو جنابلی ایلول ۱۷ دہه رازغرادی تشریف ایشلر وایق، اوچ مسافق بر تونقدن سوکرہ قانارا دینسی غوسودین مالکونہ ملاق اواق اوزرہ یک بازار طریقیہ وارنہ متوجہ حرکت ایشلرد. ایدمک دیوبور دویولاز، بوتون دوستلری کندیلر قاروشلامق اوزرہ مسافر بولوندین و منظر پاشاہ تکیمتہ قادی کیشدر و پانده بلوہ دینسی اواق اوزرہ شہر نامہ سلا. ملاغشہ، خلقک بولم بر صبر سزقلہ کندیلر کورمک ایچین بکله دکری بیلدرمشدر. دلی اورمانک مهم برسی کزی اولان رازغراد ای واونک و قاکل خلقی ہیج بر وقت اجمال ایدمہ به جکی بیان بوردان غوسو. دین موشافو، کندیلرین استقباله کیدن حیثک بندگی اورتومو بیلر طرفدن نقیب اولانارق اوکلدن سوکرہ ساعت دورتہ بولمک بر خلق غلبانک بیکدیگی بلوہ دا. نئسی اوکلده ایش و بولی اوزرینہ کلن هر کک آقن سیمق لطفندہ بولمیشدر. بونن سوکرہ بلوہ ایجاب سالونہ کیریش وایک دنفہ اولارق شہرین تونکرکی نامہ مفتی حدادہ خزینہ من صاحب ویش عرری صتیق بن شرعی کای احمد نقی، چاهت قاصیری شمان احمد و مسارف هیق مثل اقدیلر طرفدن باش وکیل جنابلی سلا. ملاغشہ، تونکرک خلقک بولمک صامیسی و دین مجتبی قدیم قلیتمشدر. غوسودین موشافو بو هیثک اظهار ایشدی حسانہ قاری لایقلم اولارق ک صمیمی تشکار ایشی

Ek- 6: Muşanov'un Karadeniz gazetesine verdiği röportaj.

Deliorman

Bulgaristan Türklerinin Gazetesi — Şimdilik haftada iki defa çıkar.

№ 10 — (222) • yıl 8

Salı 7 ikincikâhın 1930

Her yerde 3 Leva

„Türk tarihi, ilmin halâ engilligintin çevresine göz erdiremediği bir derya, bir hazine, bir kâinatır“.

Dr. Reşit Galip

BŞYAZICI VE MÜDÜRÜ: BEKİR SİTKİ

Millî kongre kararları — Mebuslarımız

Gerek neşretmekte olduğumuz zabıta sayısında ve gerekse Millî Kongreye gelen müzahhâsların denediklerinde, bilhassa vazifeleri icabı kendilerini seçen ve gönderenlere anlatmış olmaları ile bugün otuk Bulgaristanın en üsta koyunda bile Millî Kongrânın neye karar verdiğini ve adı hükümetimize ve bu hükümetin Türklere karşı şahsî sevgisi ile malûm olan muhterem Reisi Çapaşın Lâhi yepyeni Cenaplarını dikeletrin kabulü için ilâ kâramamayı tektin eylediğini bilmeyen kalmamıştır.

Bu son günler de gerek müzahhâsların bir çoğundan ve gerekse okuyucularımızdan almakta olduğumuz mektupları bilâsa edersak hemen hepisi:

„Bu kadar emek ve yorgunlukların meyvesini nevakî göreceğiz? Meşûr mebuslarımız, Kongre Reisi ne yapıyor?“ diye dikeletrin, kararların elân kâat şzerinde kalmışların, vekillerinin halâ gayretle gelmediklerinde çıkışa çıkışyet etmektedirler.

Meşûr hakikatın biran evle kebulünü dileyen milletdeşimizin bu suellerini yerinde saymakla beraber aynı zamanda Meşûp Nazırı olan Çapaşın Burofun son zamanlarda reparasyon meseleleri için Avrupa'da bulunması ve kornarın bu günlerde yiğabi münasebeti ile tetile girişmiş olması gibi sebeplerle mektup yazıp, milletdeşlarımız, müzahhâslarımızla bir müddet daha iltisaz etmemelerini rica ederiz, ve bu vesile ile „Dünya Halkları“nın „Mebuslarımız“ın mektuplarına da cevap vermiş oluruz.

Müşâhâzeden şüphe ihtilâkâtı, vekillerin karârı ve kontrol, Türk mekteplerinin himaye ve iltisâh gibi Bulgaristan Türklerinin din ve dinya işlerinde keniz, sağlam ve medeniyete yol açabî temellatini kuran Kongre kararlarını Kongre Riyaseti Kanarında milletin mübâselesini olan mebuslar da bu mukaddes vazifelerine devâlet hep birlikte olarak Başyazıcılar, Meşûp Müarif Nazırları nezârinde takip edecek, ekalliyetler hukukuna riyyetli meruat cinan olan edîl hükümetimizin lüzû ve emâli ile de meşûr emellerimizi tahakkuk ettirmeye çalışacaktır.

Şunu da elenen bildirmek vicdani vazifemizdir ki, millet için anıca ok müilleten selâhiyet olanı meşûr eghas yapacaktır. Karşımda cephe elenârin müdahalesine müsade olunmayacak, bu mukaddes mesâlede nazır hakiketleri görülenlerin meskeleli yüzlerinden alınarak hakikî tehviren mülette gösterilecektir.

24

24

24

24

24

Çar Hz. ve Yeni Yıl

„Noye Fraye Prese“ gazetesine Münâh'ten bildirildiğine göre Çar Boris Hz. heraberlerinde Prenses Evdokiya vâ Prens Kiril oldukları halde geçen pazarı günü Koburg'a gelmişlerdir. Orada Çar Hazretlerini kız kardeşleri Vürtemberg dâyesi Nadejda zevci ile beraber buluyorlarmış. Sâbık Çar Ferdinandla birlikte bütün Çar ailesi Koburg sarayında toplanarak 1930 yeni yılını karşılamışlardır.

Çar Hz. ve Romadaki Düşün

Belçika Prensesi ile evlenecek olan İtalya vetahdî Prens Umberto'nun düşününde sâbık Çar Ferdinand ve Vürtemberg dâyesi Nadejda Hz. zevci ile dirilete hazır bulunacaklardır.

Çar Boris Hz. Prens Kiril ve Prenses Evdokiya Hz.'nin de bulunacakları evelden bildirildiğine göre Çar Hz.'nin bütün ailesinin düşününde bulunacakları anlaşılmıştır.

Çar Boris Hz. Romada

Roma, 4 Lkânun: Dâh Çar Boris Hz.'ni (Brenoten)den Romaya gidecek olan hususî tren hareket etmiştir. Çar Hz.'ni karşılayacakları arasında Amiral Biskareti, Jenerâl Bori, Miralay Beriçi, Miralay Şişig'ün imrekektir. Çar Boris Hz.'nin Vahidede Prens Kiril, Prenses Evdokiya, Polkovnik Kürtik'le ve Marksi, Saray hanımardan Petkova, Çamaşka H'ler vardırlar.

TIRNOVADA

DANSLI TÜRK MÜSÂMEREŞİ

(Muhâbirimizden)

28. B. kânun günü ekşama kasa-bamızın en büyük salonu çâletliğe „Nadejda“ salonunda Türk müslimelerini istelâtin Türk mektebi menâfâna edileti, denâh büyük bir müsemare verildi. Salih Kefik, Halil Zihni, Mehmet Etern, Hasan Merişoğlu, Beylerle Müslime Hatime S. Cemal, Sîdik H. Nuâl ve Ganime Hakkî Hanımlar tarafından büyük bir muvaffakiyetle çok gülünç olan „Belkâbâgını evlendirim“ komedya oynandı. En mârifetli takım müzik „Liza“ tarafından icrâ edilmiştir. Müsâmereye gelenlerin yüzde doksanını Bulgar vatandaşlarımız teşkil ediyor. Diğer kesabelerde görülmeyen bu samimiyet takdir ve teşekküllerle kayda şayanıdır. Göñlü arzu edenler güzel vatanımız her tarafındaki Bulgar vatandaşlarımızla, Bulgaristanın pek sadık tabîu Türkler arasında böyle bir keynâma ve samimiyet duyguşu deşün.

Müsâmerede, bu mevrisinde şimdiki keder veriltilen enkalabelik olanıdır. Umum hisâlat dokuz bin dört yüz levayı müteaccavidir. Oyun esnasında güzel dans edile bekkesin gözünde çarpan Bizvan oğlu Mehmet Efendi kızı Nadeye H. Efendiyi burada takdir ile anmayı medenî bir vazife eddetim.

Kesabemz belediye bütçesinde Türk Mektebine gösterilen korkbin levân şimdiki kadar yirmi yedi bin levâsını veren, açılmadan evle, belediye dârgelçerile Mektebi tâtîm ettirip sıvataran ve belediye ormanından meccan mektebimize odun verdiği gibi bunları (Tirovada) olarak kesilip işadın muhterem Belediye reisi sîdik Vahidede Dâskaleli Efendiyi kababımız Türk ehâliş elenen teşekküller eder.

Lâhi konferansı toplandı

Lâhi, (5. İ. kânun) — Bu ayın içinde Lâhi konferansı açılmıştır. Aynı gün, İngiltere, Fransa, İtalya, Romanya, Belçika, İspanya, müzahhâslar toplanarak bir Enternasyonal Banka) diğer ise şark Reparasyonlarına ait almak üzere iki komisyon ayrılmışlardır. Tekniğin halatinden sonra ilk umumî toplantı saat 17 de oldu. Reisi Mâsüyü (Jepser) içtiman açtı ve nutkunda mütevefka şövesinin) hatırasını çok hafız sözcüklerle yad ettikten sonra Altınayazın yeni Müzahhâslar olan (Molâhâ havil) ye (İsmil) i ve Bulgar, Prusiyaya, ve Macaristan müzahhâslarını Seldimedi.

Hafî müzakereci Aliman reparasyonları komisyonları reisiğine, (Jepser) ve şark reparasyonları reisiğine ise müsüyü (Lâhi) ayrıldılar.

Şark reparasyonlarının düzeltilmesi. Çok az vâzî olan edilmektedir: Fransuzlar İngilizlerin işi bitirtilmek üzere görülmektedir.

Cemaat İntihapları

Geçenlerde Cemaat İntihapları hakkında cari olan usul ve teâmîlin tatimatına ehkânın sarahabna dâir uzun boylu izahat vermişlik.

Cemaat İntihaplarında ötedenberi kabul edilmiş olan majestite sistemi iken bazı yerlerin cemaat heyetleri komisyonca tasdik edilmişlerdir. Bu hususta kâhınç olan İstaların tasdik ile milletin okluğuna istisnâ edilmek üzere vesale edilmiş yazmış ve bu kâhınçlığun düzeltilmesini ummuştuk.

Haber aldığımız göre, bizim haklı temennilerimiz aksine olarak gene usulsüz bir surette muamele yapılmakta olduğu anlaşılmıştır. Bu pek büyük bir haksızlıktır, kanunsuzluk, milletlik ekseriyette bir hakarettir. Memleket keyfler ve arzular hükûmetin olamaz, hâkim olan ancak kanundur.

Özne çok sağlam olarak öğreniyoruz ki, cemaat İntihaplarını teklik edecek olan komisyon tâtîmatnamesinin 22-ci maddesine göre üç kişilik bir heyetden mürekkep olmalı icap ederken bu komisyon dört zattan teşekkül ettirilmiştir ki, bu surette tâtîmatname açık açık meriyetten dışırlıldığı anlaşılmaktadır. Demek ki, millî kongrânın değiştirilmesini istediği tâtîmatnamenin bugün ehemiyeti kalmamış olduğunu mezahib müdîriyeti muamelesi ile anlatmak istemektedir.

Çokluğu kazandıkları halde İstalar tasdik edilmeyerek azlıkta kalan İstalar tasdik olunmuş olan yerler halkı, haklarını aramak için şural devlet — Virhoven administrativen sit — mahkemesine müracaat etmelidirler.

Haklarını, kanunun vermekte olduğu şartlıyere dayanarak bu yolda aramayı bilmiyen cemaatlar, keyf ve kuvvetin sersemletti şamarları her zaman oncelerinde saklayacağını bilmelidirler.

İslâm cemaatları idare heyetleri hiç bir zaman kilise idare heyetleri ile karşılamamalılarıdır. Çünkü kilise heyetleri ruhanidir, bizim cemaat heyetlerinin vazifesi ise bambaşkadır ve yânlızdır.

Pravdi Hanımları İnkılâp Yolunda

Pravdi'de yeni Türk alfabesi kursunu bitiren Hanımların grup halinde alınmış bir fotoğrafının besiyosu. Yeniğin ışık yollarında nura deşün koşmakta olan muhterem kız kardeşlerimizi tebrikleriz.

Rodop Türk'nin derdi

Rodop mıntakası Maarif Müfettişî de vazifesinin hududunu aşarak, Türk dilini öğrenmekten menetmek istiyor.

Millî Kongrada alınan kararlardan sonra mektep işlerini yürütme yetkisi ferahlanmıştı. Mesulîni ancak müfettişî tarafından verilen bir emirde şimdiki kadar iptidai birinci ve ikinci sınıflarda Bulgarca yok iken şimdi birinci sınıfa hâftaça üç, ikinci sınıfa altı, üçüncü ve dördüncü sınıflara hâftada onbirer saat Bulgarca dersî koymada mektebinde mecbur tutulmaktadır.

Birkaç gün evle mekteplerimizde gerek iki Türk müslimimiz bulunmasına rağmen onlara hiç sormadın Bulgarca muallime birlikte ders programı yapılmamış. Mesulîni ancak müfettişî tarafından verilen bir emirde şimdiki kadar iptidai birinci ve ikinci sınıflarda Bulgarca yok iken şimdi birinci sınıfa hâftaça üç, ikinci sınıfa altı, üçüncü ve dördüncü sınıflara hâftada onbirer saat Bulgarca dersî koymada mektebinde mecbur tutulmaktadır.

Birkaç gün evle mekteplerimizde gerek iki Türk müslimimiz bulunmasına rağmen onlara hiç sormadın Bulgarca muallime birlikte ders programı yapılmamış. Mesulîni ancak müfettişî tarafından verilen bir emirde şimdiki kadar iptidai birinci ve ikinci sınıflarda Bulgarca yok iken şimdi birinci sınıfa hâftaça üç, ikinci sınıfa altı, üçüncü ve dördüncü sınıflara hâftada onbirer saat Bulgarca dersî koymada mektebinde mecbur tutulmaktadır.

Birkaç gün evle mekteplerimizde gerek iki Türk müslimimiz bulunmasına rağmen onlara hiç sormadın Bulgarca muallime birlikte ders programı yapılmamış. Mesulîni ancak müfettişî tarafından verilen bir emirde şimdiki kadar iptidai birinci ve ikinci sınıflarda Bulgarca yok iken şimdi birinci sınıfa hâftaça üç, ikinci sınıfa altı, üçüncü ve dördüncü sınıflara hâftada onbirer saat Bulgarca dersî koymada mektebinde mecbur tutulmaktadır.

Birkaç gün evle mekteplerimizde gerek iki Türk müslimimiz bulunmasına rağmen onlara hiç sormadın Bulgarca muallime birlikte ders programı yapılmamış. Mesulîni ancak müfettişî tarafından verilen bir emirde şimdiki kadar iptidai birinci ve ikinci sınıflarda Bulgarca yok iken şimdi birinci sınıfa hâftaça üç, ikinci sınıfa altı, üçüncü ve dördüncü sınıflara hâftada onbirer saat Bulgarca dersî koymada mektebinde mecbur tutulmaktadır.

Birkaç gün evle mekteplerimizde gerek iki Türk müslimimiz bulunmasına rağmen onlara hiç sormadın Bulgarca muallime birlikte ders programı yapılmamış. Mesulîni ancak müfettişî tarafından verilen bir emirde şimdiki kadar iptidai birinci ve ikinci sınıflarda Bulgarca yok iken şimdi birinci sınıfa hâftaça üç, ikinci sınıfa altı, üçüncü ve dördüncü sınıflara hâftada onbirer saat Bulgarca dersî koymada mektebinde mecbur tutulmaktadır.

Birkaç gün evle mekteplerimizde gerek iki Türk müslimimiz bulunmasına rağmen onlara hiç sormadın Bulgarca muallime birlikte ders programı yapılmamış. Mesulîni ancak müfettişî tarafından verilen bir emirde şimdiki kadar iptidai birinci ve ikinci sınıflarda Bulgarca yok iken şimdi birinci sınıfa hâftaça üç, ikinci sınıfa altı, üçüncü ve dördüncü sınıflara hâftada onbirer saat Bulgarca dersî koymada mektebinde mecbur tutulmaktadır.

24

24

24

24

ЗАВЕТЪ

СПИСАНИЕ НА ТРАКИЙСКАТА МЛАДЕЖЪ

ГОДИНА ШЕСТА
КНИГА 8 и 9
София, Май и Юний 1933 г.

РЕДАКТОРЪ
АПОСТОЛЪ СТАНЕВЪ

ГОДИШЕНЪ АБОНАМЕНТЪ
50 ЛЕВА
ИЗЛИЗА ВСЪКИ МЕСЕЦЪ

10 юний 1913 година

030	10					
-----	----	--	--	--	--	--

Ek- 8: Trakya Komitası'nın, propaganda amacıyla çıkardığı bir dergi kapağı.

23/5/935

Muhtelif Memleketlerin Cihan buhranından Evvelki
Senelere ait Bütçe Vaziyetleri ile Milli Gelirleri Durumu.

Memleketler	Milli Gelir Milyon T.L.	Devlet Mas- rafları Milyon T.L.	Milli Ge- lir. (Adam başına) T.L.	Devlet masrafları adam başına T.L.	Devlet mas- raflarının Milli gelire Nisbeti (%)
Almanya	36.500	10.400	574	163	29
Fransa	19.736	5.096	480	122	26
İngiltere	35.752	14.253	784	315	40
İtalya	9.389	3.422	229	81	36
Bulgaristan	576	134	101	23	23
Yunanistan	.	263	.	40	.
Yugoslavya	2.223	528	172	38	24
Romanya	3.500	584	197	31	17
Türkiye	1.600	280	117	20	18

1.-) Yukarıdaki muhtelif memleketlerin vergi sistemleri birbirine benzemediğinden Devlet bütçesine ait rakamların muhteviyatı başka başka olmakta ve böylece bu erkamın vergi tarhi noktasından mukayesesi kabil görünmemektedir. Devlet, Belediye ve hususî idareler masrafları, hesapları kolaylaştırmak zımında, bir arada gösterilmiştir. Bu noktadan da bir mukayese yapmak müşküldür. Zira muhtelif memleketlerin idarei hususîyeler ve belediyeler masraflarını yukarıda görünen bütçe erkamına aynı şekilde ithal edüp etmedikleri kestirilememiştir.

2.-) Cihan buhranından bu güne kadar millî gelir ve bütçelerde kuvvetli tedenniler olmuştur. Devlet, idarei hususîye ve belediyeler masraflarını millî gelir nisbetinde düşmemiş olmasından bu teşkilâtın millî gelirden kendilerine ayırdıkları hisseler, buhrandan evvelki senelere kıyasen, gittikçe artmıştır.

Konjonktür Servisi

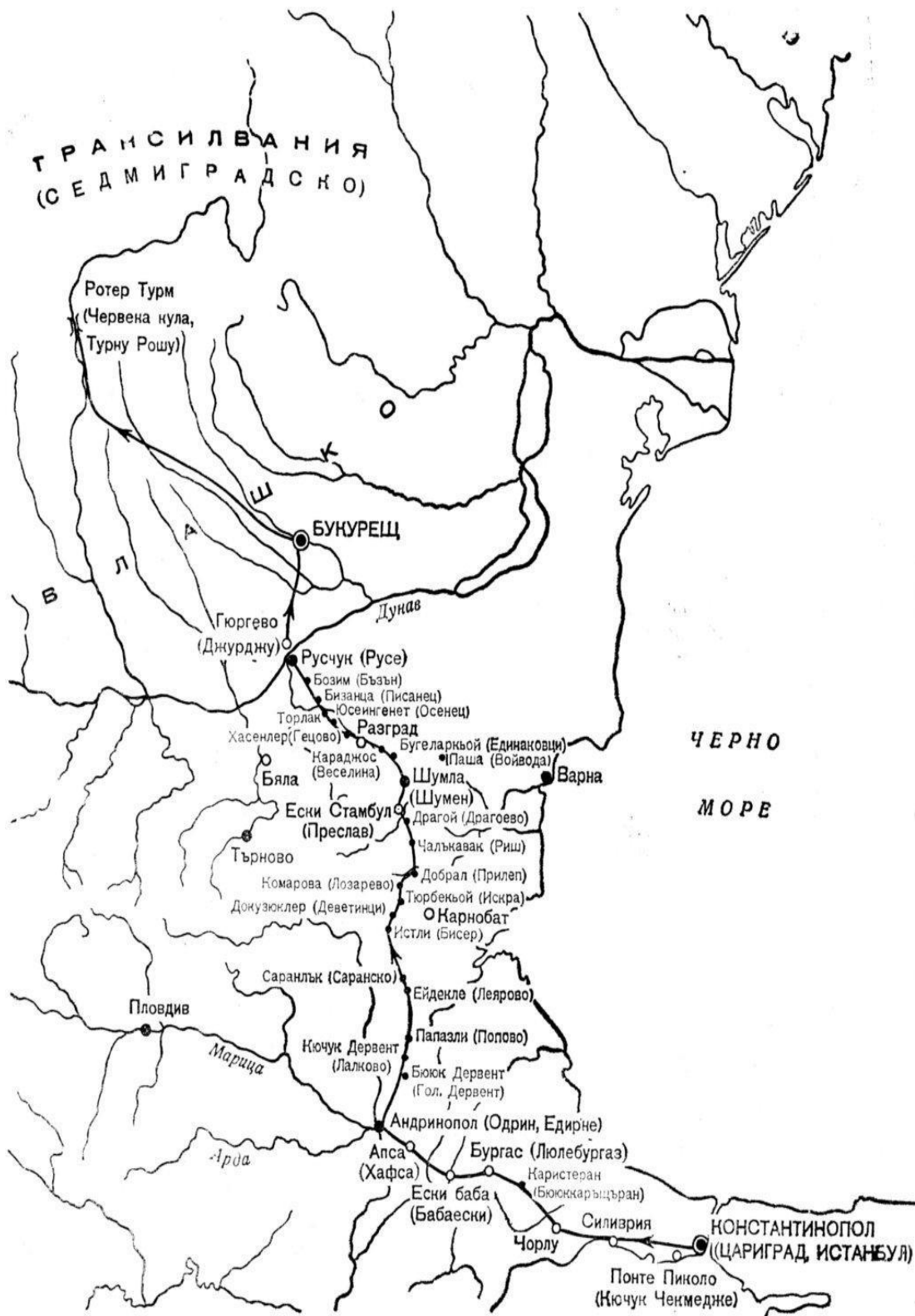
B.

K. K. K.

2/15

2

10 . 24 137 4

Маршрут на Франсоа-Даниел Томасен в 1814 г.

Ek- 10: Bulgarca bir harita.

Hayat
Ansiklopedisi
30
ancu çıkıştı

Cumhuriyet

İSTANBUL — CAGALOGLU
Yayıncı ve editör: İsmail Hakkı Çelebi — Posta No: 10000 — İstanbul, 21 Nisan 1933
Ticari Sicil No: 10000 — İstanbul — İktisadi Sicil No: 10000 — İstanbul

Hayat
Ansiklopedisi
Büyük bir kütüphaneyi bir arada edinmek isteyenler için büyük bir fırsat. Her hafta bir kitap ücretsiz olarak.

Talebe Dün Büyük Numayış Yaptı

Binlerce kişilik bir kabile Bulgar kabristanına giderek Razgrat tecavüz hâdisesine mukabele olmak üzere mezarlığa çelenk koydu

Talebe ve halkın büyük bir kalabalıkla Razgrat hâdisesini protesto etmesi.

Bulgar mezarlığına çelenk koyan ve hâdisesini protesto eden talebe.

Bu büyük kalabalık Razgrat hâdisesini protesto etmektedir.

Halkın da karıştığı bu gayrikanunî tecemmu zabıta kuvvetile dağıtıldı

80 kişilik bir talebe grubu tevkif edildi. Hükümet mahalsiz bulduğu hâdisesinin etrafında tahkikatı derinleştiriyor

Talebe Büliği Fesh mi ediliyor?

Bulgaristan'da meydana gelen bu gayrikanunî tecemmu karşısında biz de şiddetle protesto ediyoruz. Talebe Büliği'nin bu tür tecemmu karşısında derhal fesh edilmesini istiyoruz. Talebe Büliği'nin fesh edilmesiyle bu tür tecemmu karşısında derhal fesh edilmesini istiyoruz. Talebe Büliği'nin fesh edilmesiyle bu tür tecemmu karşısında derhal fesh edilmesini istiyoruz.

Bu büyük kalabalık Razgrat hâdisesini protesto etmektedir.

Bulgar hükümeti ciddi tahkikata başladı

Razgrat mücrimlerinden 5 kişi tevkif olundu. Hâdiseyi itiraf eden Bulgar gazetelerinin yeni linanı

Bulgaristan'da meydana gelen bu gayrikanunî tecemmu karşısında biz de şiddetle protesto ediyoruz. Talebe Büliği'nin bu tür tecemmu karşısında derhal fesh edilmesini istiyoruz. Talebe Büliği'nin fesh edilmesiyle bu tür tecemmu karşısında derhal fesh edilmesini istiyoruz.

Amerika altın esasından ayrıldı, dolar düşüyor

Bütün borsalarda hayret ve korku hüküm sürüyor yeni bir mali felaketten bahsediliyor

Washington 20 (A.A.) — Amerika borsaları bugün büyük bir hayret ve korku içinde. Altın esasından ayrılmış doların değeri düşüyor. Bütün borsalarda hayret ve korku hüküm sürüyor. Yeni bir mali felaketten bahsediliyor.

Bu büyük kalabalık Razgrat hâdisesini protesto etmektedir.

İktisadiyatımızı koruma yolunda yeni tedbirler

Hükümet, Meclisten icabında gümrük tarifelerinin tadil edebilmek için salâhiyet istedi

Bu büyük kalabalık Razgrat hâdisesini protesto etmektedir.

Bu büyük kalabalık Razgrat hâdisesini protesto etmektedir.

DOLGUN İKRAMİYELERİ VE % 5 Faizi ile sağlanan bir gelir olan rakımlara uygulanacak için istisna edilmis, TAFSİLÂT İLAN SAHİFESİNDE

KARARNAME

Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya ve Suriye müslümanlarından olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza kabullerini mani fena bir halleri olmadığı anlaşılan ilşik listede atları yazılı 220 kişinin vatandaşlık kanununun 6 ıncı maddesi mucibince istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekillığının 13/2/ 933 tarih ve 8340/381 sayılı tezkeresi üzerine icra Vekilleri Heyetinin 18/2/933 toplantısında kabul edilmiştir .

18/2/933

REİSİCUMHUR

Gayi M. Homaf

Ba.V. *İsmail* Ad.V. *Yusuf Kemal* M.M.V. *Kenan* Da.V. *S. İsmail*
Ha.V.V. *S. İsmail* Ma.V. *Mehmet Ali* Me.V. *S. İsmail* Na.V. *Ali İsmail*
IK.V. *S. İsmail* S.M.V. *S. İsmail* G.I.V. *M. Kenan* Z.V. *M. İsmail*

030	18	01	02	32	1	11
-----	----	----	----	----	---	----

Ek:12-13

KARARNAME

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya müslümanlarından olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza kabullerini mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilşik listede yazılı (480) kişinin, vatandaşlık kanununun altıncı maddesi mucibince Türk vatandaşlığına alınmaları ; Dahiliye Vekillığının 26/1/933 tarih ve 4854/500 ve 8496/501 numaralı tezkereleriyle yapılan teklifleri üzerine icra Vekilleri Heyetinin 4/3/933 toplantısında kabul edilmiştir .

4/3/933

REİSİCUMHUR

Gayi M. Homaf

Ba.V. *İsmail* Ad.V. *Yusuf Kemal* M.M.V. *Kenan* Da.V. *S. İsmail*
Ha.V.V. *S. İsmail* Ma.V. *Mehmet Ali* Me.V. *S. İsmail* Na.V. *Ali İsmail*
IK.V. *S. İsmail* S.M.V. *S. İsmail* G.I.V. *M. Kenan* Z.V. *M. İsmail*

030	18	01	02	34	12	16
-----	----	----	----	----	----	----

Yugoslavya, Bulgaristan ve Rpmnya Türklerinden olup hicret ve it-
tica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza alınmalarını ma-
ni bir halleri olmadığı anlaşılan iligik listede atları yazılı 277 ki-
şinin vatandaşlığımıza alınması; Dahiliye Vekilliginin 12/4/933 tarih
ve 8860/841 sayılı tezkeresile yapılma-teklifi üzerine İcra Vekilleri
Heyetince 12/4/933 te kabul edilmiştir .

12/4/933

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

B. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
İnci *Şükrü Kemal* *Kemal S. 1933*
Ha. V. Ma. V. Mi. V. Na. V.
Ş. B. 1933 *Medvedevski S. 1933* *Kemal S. 1933* *L. 1933*
İk. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.
u. c. 1933 *S. 1933* *u. 1933* *1933*

030 18 01 02 35 23 18

Ek: 14-15

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya müslümanlarından olup
hicret ve ittica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza
kabullerini mani halleri olmadığı anlaşılan iligik ocetvelde isim -
leri yazılı 785 şahsın vatandaşlık kanununun 6 inci maddesine göre
istisnaen vatandaşlığımıza alınmaları; Dahiliye Vekilliginin 11/3/-
933, 15/3/933 tarih ve 8576/579, 861/604 sayılı tezkereleri üzerine İ
İcra vekilleri Heyetince 12/3/933 de kabul olmuştur.

12/3/933

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

B. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
İnci *Şükrü Kemal* *Kemal S. 1933* *L. 1933*
Ha. V. Ma. V. Mi. V. Na. V.
Ş. B. 1933 *Medvedevski S. 1933* *Kemal S. 1933* *L. 1933*
İk. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.
u. c. 1933 *S. 1933* *u. 1933* *1933*

030 18 01 02 34 16 15

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya'da olup hicret ve iltica suretiyle memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza kabullerini mani halleri olmadığı anlaşılan iliglik cetvelde isimleri yazılı 742 şahsın vatandaşlık kanununun 6 nci maddesine göre istisnaen türk vatandaşlığına kabulleri Dahiliye Vekilliğinin 21/3/933, 20/3/933 tarih ve 8704/691, 8769/756, 8770/757 sayılı tezkereleri üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/3/933 de kabul olmuştur.

26/3/933

REİSİCİLHUR

Gazi M. İsmailoğlu

Ba. V.

İsmailoğlu

Ad. V.

Şükrü Kemal

M. M. V.

Kemal

Da. V.

S. V. V.

Ha. V.

İsmailoğlu

Ma. V.

Ali İzzet

Mi. V.

S. İsmailoğlu

Na. V.

Ali İzzet

İk. V.

İsmailoğlu

S. I. M. V.

S. İsmailoğlu

G. I. V.

Ali İzzet

Zr. V.

İsmailoğlu

030 18 01 03 34 19 20

Ek: 16-17

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya müslimanlarından olup hicret ve iltica suretiyle memleketimize gelen iliglik listesinde atları yazılı 460 kişinin, vatandaşlık kanununun altıncı maddesine göre ^{istisnaen} Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliğinin 8/3/933 tarih ve 9326/1126 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 10/3/933 te kabul olmuştur.

10/3/933

REİSİCİLHUR

Gazi M. İsmailoğlu

Ba. V.

İsmailoğlu

Ad. V.

Şükrü Kemal

M. M. V.

Kemal

Da. V.

S. V. V.

Ha. V. V.

İsmailoğlu

Ma. V.

Ali İzzet

Mi. V.

S. İsmailoğlu

Na. V.

Ali İzzet

İk. V. V.

İsmailoğlu

S. I. M. V.

S. İsmailoğlu

G. I. V.

Ali İzzet

Zr. V.

İsmailoğlu

030 18 01 02 36 33 15

KARARNAME

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya Türklerinden olup hicerte ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza girmelerini mani halleri olmadığı anlaşılan iligik cetvelde isimleri yazılı "247" şahsın vatandaşlık kanununun 6 ıncı maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına kabulleri; Dahiliye Vekillığının 25/5/1933 tarih ve 9495/1366 sayılı tezkoresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 30/5/1933 te kabul olunmuştur .

30/5/1933

REİSİCÜMHUR

Yazgi M. İsmail

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
İsmail *S. Sarıoğlu* *İsmail* *S. WTV*

Ha. V. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.
S. WTV *İsmail* *S. Sarıoğlu* *İsmail*

İk. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.
İsmail *S. Sarıoğlu* *İsmail* *İsmail*

080 18 01 02 37 41 9

Ek: 18-19

KARARNAME

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya halkından olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza kabullerini mani halleri olmadığı anlaşılan iligik cedvellerde isimleri yazılı 109 şahsın vatandaşlık kanununun 6 ıncı maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmalara; Dahiliye Vekillığının 31/5/1933 tarih ve 9672/1520 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 4/6/1933 toplanışında kabul olunmuştur .

4/6/1933

REİSİCÜMHUR

Yazgi M. İsmail

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
İsmail *S. Sarıoğlu* *İsmail* *S. Kara*

Ha. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.
S. WTV *İsmail* *S. Sarıoğlu* *İsmail*

İk. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.
İsmail *S. Sarıoğlu* *İsmail* *İsmail*

080 18 01 02 37 42 11

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya Türklerinden olup hicret ve x iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan iligik listede adları yazılı (82) kişinin vatandaşlık kanununun altıncı maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekillığının II/6/933 tarih ve x 25/494 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince İ3/6/933 te kabul edilmiştir.

İ3/6/933

REİSİCÜMHUR

Gayi M. İsmailoğlu

Ba. V.

İsmailoğlu

Ad. V.

S. Sarıca

M. M. V.

Bevil

Da. V.

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Kaya

Ma. V. V.

S. Şefik

Mf. V.

Ş. Ş. Ş.

Na. V.

E. N. N.

İk. V. V.

Ş. Ş. Ş.

S. İ. M. V.

S. Şefik

G. İ. V.

Ali Rana

Zr. V.

Ş. Ş. Ş.

020 18 01 02 32 45 11

Ek: 20-21

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya türklerinden olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan iligik listelerde isimleri yazılı 156 kişinin vatandaşlık kanununun altıncı maddesimucibince x istisnaen Türk vatandaşlığına kabulleri; Dahiliye Vekillığının 25/6/933 tarih ve İ314/211 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 27/6/933 te kabul olunmuştur.

27/6/933

REİSİCÜMHUR

Gayi M. İsmailoğlu

Ba. V.

İsmailoğlu

Ad. V.

S. Sarıca

M. M. V.

Bevil

Da. V.

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Kaya

Ma. V. V.

S. Şefik

Mf. V.

Ş. Ş. Ş.

Na. V.

E. N. N.

İk. V. V.

Ş. Ş. Ş.

S. İ. M. V.

S. Şefik

G. İ. V.

Ali Rana

Zr. V.

Ş. Ş. Ş.

020 18 01 02 32 45 11

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya halkından olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza kabullerini mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilişik cetvelerde isimleri yazılı (384) müslim şahsın vatandaşlık kanununun 6 ıncı maddesine göre istia- naen Türk vatandaşlığına kabulleri; Dahiliye Vekilliğinin 3/6/1933 tar- ih ve 1964/305 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekille- ri Heyetince 6/7/1933 te kabul olunmuştur .

6/7/1933

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemâl

Bs. V.

İsmet

Ad. V.

S. Sarıca

M. M. V.

Kemâl

Da. V.

S. Kayı

Ha. V. V.

S. Kayı

Ma. V. V.

S. Örfi

Mf. V.

S. Örfi

Na. V.

C. İ. İsmet

İ. V. V.

S. Örfi

S. İ. M. V.

S. Örfi

G. İ. V.

K. Kanaat

Zr. V.

S. Örfi

030 18 01 02 37 50 10

Ek: 22-23

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya halkından olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza kabulle- rini mani halleri olmadığı anlaşılan ilişik cetvelde isimleri xx yazılı 169 şahsın vatandaşlık kanununun 6 ıncı maddesine göre xx Türk vatandaşlığına alınma ları; Dahiliye Vekilliğinin 8/7/1933 tarih ve 3005/491 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetininin 20/7/1933 toplanışında kabul olunmuştur.

20/7/1933

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemâl

Bs. V.

İsmet

Ad. V.

S. Sarıca

M. M. V.

Kemâl

Da. V.

S. Kayı

Ha. V. V.

S. Örfi

Ma. V. V.

S. Örfi

Mf. V.

S. Örfi

Na. V.

C. İ. İsmet

İ. V. V.

S. Örfi

S. İ. M. V.

S. Örfi

G. İ. V.

K. Kanaat

Zr. V.

S. Örfi

030 18 01 02 38 53 15

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya türklerinden olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilişik listede isimleri yazılı 250 kişinin Vatandaşlık Kanununun 6 inci maddesi muvabince istisnaen Türk Vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliğinin x 29/6/933 tarih ve 1629/251 sayılı tezkeresi üzerine icra Vekilleri Heyetinin 2/7/933 toplanışında kabul olunmuştur.

2/7/933

REİSİCÜMÜR

Gazi M. Kemaf

Bş. V.

Yancı

Ad. V.

S. Sarıoğlu

M. M. V.

Kaya

Da. V.

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Kaya

Ma. V. V.

S. Şefik

Mf. V.

Prof. Dr. Kaya

Na. V.

L. H. H.

İk. V. V.

S. Şefik

S. İ. M. V.

S. Şefik

G. İ. V.

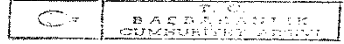
Ali Rıza K.

Zr. V.

S. Şefik

030 28 01 02 137 49 71

Ek: 24-25

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya Türklerinden olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza alınmalarını mani bir x halleri görülmediği anlaşılan ilişik listede isimleri yazılı 165 kişinin 1312 sayılı kanunun altıncı maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları ; Dahiliye Vekilliğinin 27/7/933 tarih ve 3602/587 sayılı tezkeresi üzerine icra Vekilleri Heyetince 5/8/933 te kabul olunmuştur.

5/8/933

REİSİCÜMÜR

Gazi M. Kemaf

Bş. V.

Yancı

Ad. V.

S. Sarıoğlu

M. M. V.

Kaya

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

S. Şefik

Ma. V. V.

S. Şefik

Mf. V.

Prof. Dr. Kaya

Na. V.

L. H. H.

İk. V. V.

S. Şefik

S. İ. M. V.

S. Şefik

G. İ. V.

Ali Rıza K.

Zr. V.

S. Şefik

030 28 01 02 38 55 17

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya Türklerinden olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza kabullerini menâ bir halleri olmadıkça anlaşılabilir ilişkilerde isimleri yazılı 200 kişinin İKİİ sayılı kararın e inci maddesine göre istisnasız Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliğinin 2/8/933 tarih ve 4205/018 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 7/8/933 te kabul olmuştur.

7/8/933

REİSİCUMHUR

Gazi M. Homacı

Bg. V.

İmza

Ad. V.

S. Sarıca

M. M. V.

İmza

Da. V.

İmza

Ha. V.

İmza

Ma. V. V.

S. Sarıca

Mf. V.

İmza

Na. V.

İmza

İk. V. V.

İmza

S. i. M. V.

S. Sarıca

G. i. V.

İmza

Zr. V.

İmza

020 18 01 02 38 56 2

Ek: 26-27

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya Türklerinden olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza kabullerini menâ bir halleri olmadıkça anlaşılabilir ilişkilerde isimleri yazılı İKİİ kişinin vatandaşlık kanununun e inci maddesine göre istisnasız Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliğinin 2/8/933 tarih ve 4435/682 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 7/8/933 te kabul olmuştur.

7/8/933

REİSİCUMHUR

Gazi M. Homacı

Bg. V.

İmza

Ad. V.

S. Sarıca

M. M. V.

İmza

Da. V.

İmza

Ha. V.

İmza

Ma. V. V.

S. Sarıca

Mf. V.

İmza

Na. V.

İmza

İk. V. V.

İmza

S. i. M. V.

S. Sarıca

G. i. V.

İmza

Zr. V.

İmza

020 18 01 02 38 56 10

14889

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya müslümanlarından olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza kabullerini mani bir halleri olmadığı anlaşılan iligik listelerde isimleri x yazılı 259 kişinin, vatandaşlık kanununun 6 ıncı maddesine göre istisnaen türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliginin 27/8/933 , 2/9/933 tarih ve 5690/818, 5691/5819, 6123/819 sayılı tezkereleri üzerine İcra Vekilleri Heyetince 4/9/933 te kabul olunmuştur.

4/9/933

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemali

Bş.V.

İsmail

Ad.V.

S. Sarıcaş

M.M.V.

Ali

Da.V. V.

S. T. B. R.

Ha.V.

S. T. B. R.

Ma.V. V.

Ali

Mi.V. V.

S. Nefis

Na.V.

Ali

İk.V. V.

İsmail

S.M.V.

S. Nefis

G.V.

Ali

Z.V.

İsmail

0.30 18 02 02 99 61 8

Ek: 28-29

14900

Bulgaristan ve Romanya müslümanlarından olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan iligik listede atları yazılı (79) kişinin, 1312 numaralı kanuna göre istisnaen türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliginin 21/8/933 tarih ve 5305/788 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 4/9/933 te kabul olunmuştur .

4/9/933

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemali

Bş.V.

İsmail

Ad.V.

S. Sarıcaş

M.M.V.

Ali

Da.V. V.

S. T. B. R.

Ha.V.

S. T. B. R.

Ma.V. V.

Ali

Mi.V. V.

S. Nefis

Na.V.

Ali

İk.V. V.

İsmail

S.M.V.

S. Nefis

G.V.

Ali

Z.V.

İsmail

0.30 18 01 02 99 61 10

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya müslümanlarından olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığımıza alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilişik listede atları yazılı 238 kişinin vatandaşlık kanununun 6 nci maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliğinin II/9/933 tarih ve 6814/1034 IO43/6828 sayılı tezkereleri üzerine İcra Vekilleri Heyetince I4/9/933 te kabul olunmuştur.

I4/9/933

REİSİCÜMHUR

Yazı M. Kemal

Bs.V. *İsmet* Ad.V. *S. Sarıoğlu* M.M.V. *Kaya* Da.V. *S. T. İsmet*
Ha.V. *S. T. İsmet* Ma.V. *U. İsmet* Me.V. *S. İsmet* Na.V. *U. İsmet*
İk.V. *U. İsmet* S.İ.M.V. *S. İsmet* G.İ.V. *U. İsmet* Zr.V. *U. İsmet*

030 18 01 02 39 64 3

Ek: 30-31

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya müslümanlarından olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığa alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilişik listede atları yazılı 72 şahsın İSİE sayılı kanunun altıncı maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliğinin I6/9/933 tarih ve 7202/1058 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin I6/9/933 toplanışında kabul olunmuştur.

I6/9/933

REİSİCÜMHUR

Yazı M. Kemal

Bs.V. *İsmet* Ad.V. *S. Sarıoğlu* M.M.V. *Kaya* Da.V. *S. T. İsmet*
Ha.V. *S. T. İsmet* Ma.V. *U. İsmet* Me.V. *S. İsmet* Na.V. *U. İsmet*
İk.V. *U. İsmet* S.İ.M.V. *S. İsmet* G.İ.V. *U. İsmet* Zr.V. *U. İsmet*

030 18 01 02 39 66 1

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya müslümanlarından olup hicret ve iltica suretile Türkiye'ye gelen ve vatandaşlığa alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilişik listelerde atları yazılı 265 şahsın, 1312 sayılı kanunun altıncı maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekillığının 26/9/1933 tarih ve 723/1255, 724/1256 sayılı tezkereleri üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/9/1933 te kabul olmuştur .

26/9/1933

REİSİCUMHUR

Gayi M. Hemel

Ba.V. *İsmet* Ad.V. *S. Sarıoğlu* M.M.V. *Kemal* Da.V. *S. Kaya*
Ha.V. V. *S. Kaya* Ma.V. V. *Ç. İ. İsmet* M.V. V. *S. Hüseyin* Na.V. *Ç. İ. İsmet*
İk.V. *u. Cemal* S.İ.M.V. *S. Hüseyin* G.İ.V. *u. Rıza K.* Zr.V. *Ç. İ. İsmet*

080 19 01 02 09 12 13

Ek: 32-33

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya türklerinden olup yerleşmek üzere Türkiye'ye gelen ve vatandaşlığa alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilişik listede atları yazılı 88 kişinin, vatandaşlık kanununun altıncı maddesi müsbince istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekillığının 8.10.1933 tarih ve 8550.1363 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 16.10.1933 te kabul olmuştur.

16.10.1933

REİSİCUMHUR

Gayi M. Hemel

Ba.V. *İsmet* Ad.V. *S. Sarıoğlu* M.M.V. *Kemal* Da.V. *S. Kaya*
Ha.V. *S. Hüseyin* Ma.V. V. *Ç. İ. İsmet* M.V. V. *S. Hüseyin* Na.V. *Ç. İ. İsmet*
İk.V. *u. Cemal* S.İ.M.V. *S. Hüseyin* G.İ.V. *u. Rıza K.* Zr.V. *Ç. İ. İsmet*

080 19 01 02 09 12 13

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya türklerinden olup yerleşmek maksadıyla memleketimize gelen ve vatandaşlığa alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilgilik listelerinde atlara yazılı "307" kişinin, vatandaşlık kanununun altıncı maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekillığının 19.10.933 tarih ve 9472.1545 ve 9473.1546 sayılı tezkereleri üzerine İcra Vekilleri Heyetine 23.10.933 te kabul olunmuştur.

23.10.933

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Bg.V.

İsmail

Ad.V.

E. Sarıcaoğlu

M.M.V.

Koca

Da.V.

S. Kara

Ha.V.

S. İzzet

Ma.V.

U. İzzet

Me.V.

S. Şefik

Na.V.

U. İzzet

İk.V.

U. İzzet

S.M.V.

S. Şefik

Gl.V.

U. İzzet

Zr.V.

U. İzzet

030 18 01 02 90 34 10

Ek: 34-35

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya türklerinden olup yerleşmek üzere Türkiye'ye gelen ve vatandaşlığa alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilgilik listede isimleri yazılı (73) kişinin, Vatandaşlık Kanununun 6 nci maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına kabulleri Dahiliye Vekillığının 7.II.933 tarih ve 10207.1606 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetininin 12.II.933 toplanışında kabul olunmuştur.

12.II.933

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Bg.V.

İsmail

Ad.V.

E. Sarıcaoğlu

M.M.V.

Koca

Da.V.

S. Kara

Ha.V.

S. İzzet

Ma.V.

U. İzzet

Me.V.

S. Şefik

Na.V.

U. İzzet

İk.V.

U. İzzet

S.M.V.

S. Şefik

Gl.V.

U. İzzet

Zr.V.

U. İzzet

030 18 01 02 90 34 10

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya halkından olup hieret ve iltica suretile Türkiyeye gelen ve vatandaşlığa alınmalarını isteyen iligik cedvelde isimleri yazılı 197 gahsın 1312 sayılı kanunun 6 inci maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliginin 15/II/933 tarih ve 1086/1716 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine icra Vekilleri Heyetince 20/II/933 te kabul olunmuştur .

20/II/933

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bg. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
S. Kaya S. Kaya
Ha. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.
S. Kaya S. Kaya S. Kaya S. Kaya
Ik. V. S. I. M. V. G. I. V. Z. V.
S. Kaya S. Kaya S. Kaya S. Kaya

0 80 12 01 02 41 83 17

Ek: 36-37

Yugoslavya ve Bulgaristan Türklerinden olup yerleşmek üzere memleketimize gelen ve vatandaşlığa alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan iligik listede isimleri yazılı (70) kişinin, vatandaşlık kanununun altıncı maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliginin 25/II/933 tarih ve 11419/1791 sayılı tezkeresi üzerine icra Vekilleri Heyetinin 4/12/933 toplanışında kabul olunmuştur.

4/12/933

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bg. V. Ad. V. V. M. M. V. Da. V.
S. Kaya S. Kaya S. Kaya S. Kaya
Ha. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.
S. Kaya S. Kaya S. Kaya S. Kaya
Ik. V. S. I. M. V. V. G. I. V. Z. V.
S. Kaya S. Kaya S. Kaya S. Kaya

0 80 12 01 02 41 85 19

Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya Türklerinden olup yerleşmek üzere memleketimize gelen ve vatandaşlığa alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilişik listede isimleri yazılı (79) kişinin Vatandaşlık Kanununun 6 nci maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliğinin 30.II.933 tarih ve IIS60-1899 sayılı - tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetininin 4.II.933 toplanışında kabul olunmuştur.

4.II.933

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bs. V.

S. Kay

Ad. V. V.

K. K.

M. M. V.

K. K.

Da. V.

S. Kay

Ha. V.

S. T. B.

Ma. V.

M. M. K.

Mf. V.

H. K.

Na. V.

O. K.

İk. V.

M. K.

S. İ. M. V. V.

M. K.

G. İ. V.

M. K.

Zr. V.

M. K.

0 80 1 8 0 1 0 2 4 1 8 6 5

Ek: 38-39

Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya ve İtalya halkından olup hicret ve iltica suretile memleketimize gelen ve vatandaşlığa alınmalarını mani bir halleri olmadığı anlaşılan ilişik cetvede isimleri yazılı (91) şahsın İSİS sayılı Kanunun 6 nci maddesine göre istisnaen Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekilliğinin 4.II.933 tarih ve - İSİS6-1924 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 9.II.933 te kabul olunmuştur.

9.II.933

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bs. V.

S. Kay

Ad. V. V.

K. K.

M. M. V.

K. K.

Da. V.

S. Kay

Ha. V.

S. T. B.

Ma. V.

M. M. K.

Mf. V.

H. K.

Na. V.

O. K.

İk. V.

M. K.

S. İ. M. V. V.

M. K.

G. İ. V.

M. K.

Zr. V.

M. K.

0 80 1 8 0 1 0 2 4 1 8 7 7

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı.....Ümit AĞCA

Doğum Tarihi ve Yeri:.....01.10.1984 ÇAMLICA
PINARBAŞI/KAYSERİ

Öğrenim Bilgileri:

Lisans: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
2006-2010.

Tezsiz Yüksek Lisan: Erciyes Üniversitesi, 2010-2011.

Tezli Yüksek Lisan: Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana
Bilim Dalı, 2011-2014.

E-posta adresi: agca_umit@hotmail.com